

BYZANTINA LODZIENSIA

XLV

Komes Marcellin *vir clarissimus*

Historyk i jego dzieło

Mirosław J. Leszka
Szymon Wierziński

Komes Marcellin, *vir clarissimus*

Historyk i jego dzieło

Mirosław J. Leszka
Szymon Wierziński

BYZANTINA LÓDZIENSIA

seria wydawnicza Katedry Historii Bizancjum UŁ

założona przez

Profesora Waldemara Cerana

w

1997 r.

N° XLV

BYZANTINA LÓDZIENSIA
XLV

Komes Marcellin
vir clarissimus

Historyk i jego dzieło

Mirosław J. Leszka
Szymon Wierziński

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2022

BYZANTINA LÓDZIENSIA
seria wydawnicza Katedry Historii Bizancjum UE

Nº XLV

KOMITET REDAKCYJNY

Mirosław J. Leszka – przewodniczący

Andrzej Kompa – sekretarz

Sławomir Bralewski

Paweł Filipczak

Maciej Kokoszko

Kiril Marinow

Teresa Wolińska

RECENZENCI

Piotr Kochanek

Ireneusz Milewski

KONSULTACJA FILOLOGICZNA

Anna Kotłowska

OKŁADKA I SZATA EDYTORSKA KSIĄŻKI

Sebastian Buzar

KOREKTA

Jolanta Dybała

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

INDEKSY

Marta Gołuchowska

RYUNKI

Elżbieta Myślińska-Brzozowska

Bez opracowania redakcyjnego w Wydawnictwie UE

ADRES REDAKCJI

Katedra Historii Bizancjum UE

ul. A. Kamińskiego 27a

90–219 Łódź, Polska

bizancjum@uni.lodz.pl

www.bizancjum.uni.lodz.pl

Ark. wyd. 13,9; ark. druk. 17,625

Niniejsza książka powstała w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2018/31/B/HS3/03038

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

© Copyright by Authors, Łódź 2022 © Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I • Zam. W.10440.21.0.K • Printed in Poland

Wydrukowano na papierze Stella Press 65 g by PaperlinX Sp. z o.o.

ISBN 978-83-8220-695-1; e-ISBN 978-83-8220-696-8

<https://doi.org/10.18778/8220-695-1>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego • 90–237 Łódź, ul. Matejki 34a
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl • ksiegarnia@uni.lodz.pl • phone (42) 635 55 77, fax (42) 665 58 62

Spis treści

Wstęp (<i>Mirosław J. Leszka, Szymon Wierzbński</i>)	7
---	---

I

Autor	11
--------------------	----

1. Życie Marcellina <i>Mirosław J. Leszka</i>	13
2. Marcellinowe poglądy, opinie, wyobrażenia. Kwestie wybrane <i>Mirosław J. Leszka, Szymon Wierzbński</i>	19
2.1. Władcy wschodniorzymscy w opinii Marcellina <i>Mirosław J. Leszka</i>	20
2.2. Marcellin o Konstantynopolu <i>Mirosław J. Leszka</i>	32
2.3. Obce ludy w <i>Kronice</i> Marcellina <i>Szymon Wierzbński</i>	44
2.4. Marcellin jako historyk wojskowości <i>Szymon Wierzbński</i>	71

II

Kronika	89
----------------------	----

1. Kronika <i>Mirosław J. Leszka</i>	91
Marcellin Komes, <i>Kronika</i> – tekst łaciński i tłumaczenie	103
Tekst łaciński	103
Tłumaczenie polskie <i>Szymon Wierzbński</i> , komentarz <i>Mirosław J. Leszka</i>	143

III

<i>Kontynuacja Kroniki Marcellina Komesa</i>	211
1. Autor <i>Kontynuacji</i> i jej charakterystyka <i>Mirostław J. Leszka</i>	213
<i>Kontynuacja Kroniki Marcellina Komesa</i> – tekst łaciński i tłumaczenie polskie	219
Tekst łaciński	219
Tłumaczenie polskie <i>Szymon Wierzbński</i> , komentarz <i>Mirostław J. Leszka</i>	227
Wykaz skrótów	239
Bibliografia	241
Summary	255
Indeks osób	259
Indeks nazw geograficznych i etnicznych	268
Abstrakt	273
Abstract	274

MIROSŁAW J. LESZKA, SZYMON WIERZBIŃSKI

Wstęp

Pochodząca z pierwszej połowy wieku VI *Kronika* komesa Marcellina, a obejmująca okres od 379 do 534 r. i uzupełniona przez anonimowego autora po rok 548, stanowi niewątpliwie dzieło ważne dla badaczy zajmujących się dziejami wczesnego Bizancjum. Szczególnego znaczenia nabiera ono dla panowania trzech cesarzy, a mianowicie Anastazjusza (491–518), Justyna I (518–527) i Justyniana (w początkowej fazie jego rządów), dla których jest źródłem współczesnym. Choć Marcellin pisał swoją *Kronikę* w Konstantynopolu, w środowisku, którego podstawowym językiem była greka, to napisał ją po łacinie, w swoim języku ojczystym, przede wszystkim z myślą o swoich iliryskich pobratymcach, którzy, jak on, znaleźli swoje miejsce w stołecznym mieście. Ale choć pisał po łacinie, to swoją narrację ogniskował wokół spraw wschodniej części *Imperium Romanum* i na świat patrzył w dużej mierze oczyma mieszkańca Miasta, i z pewnością można uznać go za konstantynopolitańskiego pisarza¹.

---

¹ O tym, dlaczego należy uznać Marcellina za konstantynopolitańskiego autora pisał Andrzej K o m p a w pracy *Mieszkańcy Konstantynopola w oczach intelektualistów miejscowej proweniencji*, [in:] i d e m, M. J. L e s z k a, T. W o l i ń s k a, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 38–39.

Marcellin żył w czasie, kiedy cesarstwo przechodziło przez okres fundamentalnych zmian, że wskażemy tę najbardziej widoczną z perspektywy współczesnego czytelnika, a mianowicie kres funkcjonowania władzy cesarskiej na Zachodzie, który w powszechnej świadomości funkcjonuje jako upadek cesarstwa zachodniorzymskiego. W jego efekcie to cesarstwo wschodniorzymskie, z Konstantynopolem jako centrum, stało się bezpośrednim jego następcą, odpowiedzialnym za kultywowanie wielowiekowej tradycji państwowości rzymskiej. I Marcellin jest świadomy tego, co się wydarzyło i właśnie z tego powodu pod rokiem 476 zamieszcza chronologiczny wywód².

Wartość *Kroniki* Marcellina dla współczesnego badacza nie sprowadza się jedynie do tego, że w poważnej części jest ona relacją człowieka, który obserwował wydarzenia, o których pisał lub czerpał informacje o nich od ich świadków czy uczestników, czy że zawiera informacje, które nieobecne są w innych, dostępnych nam źródłach, jak również, że ze względu na swój annalistyczny i rzetelny charakter wykorzystywana jest do odtwarzania chronologii wydarzeń, ale że przynosi, mimo swojej lakoniczności, szereg wiadomości dotyczących kwestii społecznych, politycznych, religijnych rozgrywających się cesarstwie rzymskim. Tę opinię będzie mógł zweryfikować Czytelnik, zapoznając się z tłumaczeniem *Kroniki*, jak i rozważaniami jemu towarzyszącymi.

Jak dotąd ani *Kronika*, ani jej kontynuacja – poza drobnymi fragmentami rozsypanymi w różnych publikacjach – nie były tłumaczone na język polski, co oznacza, że zamieszczone w książce ich przekłady są pierwszymi. Mamy nadzieję, że będą one użyteczne dla wszystkich tych, którzy interesują się dziejami, tak cesarstwa zachodniorzymskiego, jak i wschodniorzymskiego (bizantyńskiego).

Kronika Marcellina szybko weszła do obiegu. Wśród jej czytelników był Kasjodor, który zachęcał w swoich *Instytucjach* do sięgania po nią. W połowie XVI w. powstała już jej pierwsza naukowa edycja³. Od 1894 r. dysponujemy wzorcową, używaną do dzisiaj, a opublikowaną w *Monumenta Germaniae Historica*, edycją Theodora Mommsena⁴. Niezwykle ważny wkład w badania nad *Kroniką* i jej autorem wniósł australijski uczoney Brian Croke, który w 1995 r. opublikował jej angielskie tłumaczenie z obszernym komentarzem, a w roku

² Marcellin Komes, a. 476.2: *Hesperium Romanae gentis imperium, quod septingentesimo nono Urbis conditae anno primus Augustorum Octavianus Augustus tenere coepit, cum hoc Augustulo periit, anno decessorum regni imperatorum quingentesimo uigesimo secundo, Gothorum dehinc regibus Romam tenentibus.*

³ *Chronicon Marcellini Comitis ... quod rerum orientalium historiam Eusebii & divi Hieronymi usque ad Iustiniani tempora prose quitur, nunc primum in lucem editum*, ed. A. S c h o n h o v i u s, Paris 1546.

⁴ *Marcellini V.C. comitis Chronicon*, ed. T. M o m m s e n, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 37–104.

2001 wydał pracę stanowiącą swego rodzaju jego uzupełnienie, która do dzisiaj stanowi podstawę wiedzy o komesie Marcellinie i jego *Kronice*⁵. Niejednokrotnie odwołujemy się do niej w naszej publikacji, którą, żartując nieco i trawestując słowa australijskiego badacza, w odróżnieniu od jego pracy określić można mianem niedługiej książki o niedługiej *Kronice* i jej autorze⁶.

Książka podzielona została na trzy podstawowe części. Pierwsza poświęcona została komesowi Marcellinowi, autorowi *Kroniki*. Przedstawiamy w niej to, co wiadomo o jego życiu i staramy się ukazać szerzej niektóre, wybrane przez nas, aspekty postrzegania przez niego otaczającego go świata.

Zasadniczą część drugiej partii książki stanowi tłumaczenie *Kroniki* wraz z komentarzem. Jest ono poprzedzone rozważaniami jej dotyczącymi i tekstem łacińskim. W części trzeciej zamieściliśmy tekst oryginalny i tłumaczenie wraz z komentarzem oraz charakterystykę anonimowej kontynuacji *Kroniki* Marcelina.

***

Słowo wyjaśnienia należy się Czytelnikowi odnośnie do oddawania w książce nazw własnych tak łacińskich, jak i greckich. Zasadniczo staraliśmy się je polonizować względnie stosować formy, które, naszym zdaniem, mocno zakorzeniły się już w polskim piśmiennictwie naukowym. Mamy świadomość, że takie podejście niesie za sobą ryzyko pewnych niekonsekwencji, ale mamy nadzieję, że jest ich niewiele i nie utrudnią Czytelnikowi lektury.

***

Chcielibyśmy gorąco podziękować Pani Profesor Annie Kotłowskiej z Uniwersytetu Adama Mickiewicza za konsultację przekładu. Równie gorące podziękowania chcielibyśmy skierować do recenzentów wydawniczych naszej książki – Profesorów: Piotra Kochanka z Katolickiego Uniwersytetu

---

⁵ B. C r o k e, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001.

⁶ *Ibidem*, s. 1: *A rather long book devoted to a rather short book may well provoke suspicion...* Oczywiście, jak słusznie pisze B. Croke, takie ewentualne podejrzenia ze względu na znaczenie i oddziaływanie (*importance and influence*) *Kroniki* byłyby całkowicie niesłuszne.

Lubelskiego i Ireneusza Milewskiego z Uniwersytetu Gdańskiego. Bez ich wnikliwych uwag nie uniknęlibyśmy błędów i nieścisłości. Za te, które ewentualnie pozostały bierzemy pełną odpowiedzialność na siebie.

***

Niniejsza książka powstała w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2018/31/B/HS3/03038 (Wschodniorzymskie elity wojskowe od Teodozjusza II do Anastazjusza I (408–518). Studium społeczno-polityczne).

I

Autor

MIROŚLAW J. LESZKA

Życie Marcellina

Nasza wiedza o życiu i dziełach Marcellina jest bardzo uboga¹. Pochodzi z dwóch źródeł. Pierwszym jest sam autor, bowiem we wstępie do *Kroniki*² zamieścił lakoniczne informacje na swój temat, drugim zaś Kasjodor, który w swoich *Instytucjach*³ wspomina Marcellina.

¹ O losach Marcellina – B. C r o k e, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 17–47; W. T r e a d g o l d, *The Early Byzantine Historians*, Houndmills–New York 2007, s. 227–235; patrz również *PLRE II*, s. 710–711 (s.v. *Marcellinus 9*); P. J a n i s z e w s k i, *Historiografia późnego antyku (koniec III – połowa VII w.)*, [in:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. W i p s z y c k a, Warszawa 1999, s. 204–206; N.N. B o l g o v, *Vvedenije*, [in:] *Marcellin Komes* (rus.), s. 5–14.

² M a r c e l l i n K o m e s, *Prefatio*, s. 1.

³ K a s j o d o r, *Instytucje*, I, 17. 1 (Marcellin napisał cztery księgi o naturze wydarzeń i miejsc); I, 17.2 (Marcellin był Iliryjczykiem, służył jako *cancellarius* patrycjuszowi Justynianowi i napisał kronikę do początków jego triumfalnych rządów); I, 25. 1 (Marcellin opisał w czterech księgach miasta Konstantynopol i Jerozolimę). Kasjodor wzmiankuje Marcellina jako tego, którego prace poleca czytać mnichom. Analiza passusów z *Instytucji* – B. C r o k e, *Count...*, s. 18–20. Niektórzy

Autor *Kroniki* urodził się prawdopodobnie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych V w.⁴ i wywodził się z Ilirikum, możliwe, że z okolic dzisiejszego Skopje⁵. Z tytułu miejsca pochodzenia jego „ojczystym” językiem była łacina. W niej to napisał *Kronikę*, ale znał również grekę⁶. W stronach rodzinnych odebrał niezłe wykształcenie⁷, które najpewniej było konsekwencją faktu, iż jego rodzina, jak się sądzi, przynależała do kręgu dekurionów⁸. Marcellin do końca swego życia czuł się związany z łacińską kulturą i językiem, czego najbardziej widowym wyrazem jest fakt, że od lat mieszkając w grekojęzycznym Konstantynopolu, swoją *Kronikę* napisał po łacinie. Już we wstępie do niej czynił rozróżnienie między autorami, których czuł się kontynuatorem. To nie Euzebiusza z Cezarei, piszącego po grecku, a Hieronima ze Strydonu określił terminem *noster*⁹. Znaczenie i szczególnie swój związek z Hieronimem zaznaczył jeszcze w dwóch miejscach. Pod rokiem 380 podkreśla, że mistrzem „naszego” Hieronima był Grzegorz z Nazjanzu, którego Marcellin opisuje jako obrońcę ortodoksji¹⁰. Z kolei pod rokiem 392 zamieszcza notkę biograficzną poświęconą Hieronimowi, w której wymienia jego dokonania dla rzymskiej kultury i katolickiej wiary¹¹. Jak słusznie zauważa R. Kosiński tym samym podkreśla swój z nim związek, jako *a Roman and a catholic*¹². Jako przedstawiciel łacińskiego świata sięgał do źródeł łacińskojęzycznych – Orojusza, Ge-

uczeni sądzą, że Kasjodor znał osobiście Marcellina. Poznać go miał w czasie swojego pobytu w Konstantynopolu, który nie jest jednak precyzyjnie datowany (przybycie w 540, wyjazd po 554). Cf. *The Fragmentary Latin Histories of Late Antiquity (AD 300–620)*, edition, translation and commentary L. Van Hoof, P. Van Nuffelen, Cambridge 2020, s. 182–183, 194.

⁴ W. Treadgold (*The Early...*, s. 227–228) uważa, że Marcellin urodził się ok. 480 r. (przed 482 r.). B. Croke (*Count...*, s. 20) wskazuje na lata siedemdziesiąte, choć zauważa, że mógł urodzić się wcześniej, w latach sześćdziesiątych, jak i później, w dziewięćdziesiątych.

⁵ Jest to jedynie hipoteza, bazująca na przekazie Marcellina (518.1). Szerzej o jej podstawach – B. Croke, *Count...*, s. 21–22, 51–53. Koncepcję tę przyjmuje np. W. Treadgold, *Early...*, s. 328.

⁶ W *Kronice* widoczne są ślady greckiej ortografii i użycia dokumentów spisanych po grecku (B. Croke, *Count...*, s. 21).

⁷ O wykształceniu Marcellina wnioskuje się na podstawie *Kroniki* i miejsca, z którego się wywodził. Na temat poziomu i jego zakresu – *ibidem*, s. 21.

⁸ W. Treadgold, *Early...*, s. 228. Próby doszukiwania się więzi rodzinnych Marcellina z magistrem *militum* Marcellinem oraz z Juliuszem Neposem nie mają żadnego uzasadnienia źródłowego, cf. B. Croke, *Count...*, s. 22.

⁹ Marcellin Komes, praefatio.

¹⁰ Marcellin Komes, a. 380.

¹¹ Marcellin Komes, a. 392.2.

¹² R. Kosiński, *Micro and Macro Identities in the writings of John Diakrinomenos, Theodore Lector, Victor of Tunnum, and Marcellinus Comes*, [in:] *Routledge Handbook of Identity in Byzantium*, ed. M.E. Stewart, D.A. Parnell, C. Whately, Routledge 2022 (w druku). Dziękuję Autorowi za udostępnienie tekstu.

nadiusza z Marsylii, listy papieży, jak również wzmiankuje, idąc za Genadiuszem, innych łacińskich autorów, jak choćby Ambrożego z Mediolanu¹³, św. Augustyna¹⁴, Prospera z Akwitanii¹⁵ czy poetę Plauta¹⁶. Marcellin wzmiankuje co prawda również autorów greckich (takich jak np.: Lucjan¹⁷, Attyk z Konstantynopola¹⁸ czy Teodoret z Cyru¹⁹), jak i syryjskich (Izaak z Antiochii²⁰), ale czyni to jedynie w passusach wziętych z dzieła Genadiusza z Marsylii²¹.

Marcellin był z pewnością chrześcijaninem – choć w bezpośredni sposób tego w swojej *Kronice* nie mówi. Natomiast szereg wzmianek dotyczących kwestii religijnych pozwala na sformułowanie opinii o jego postawie religijnej. Z pewnością był on wyznawcą nicejskiego credo (katolikiem). Świadczy o tym sposób ukazywania Teodozjusza Wielkiego²², który określany jest mianem *orthodoxus*²³, jak również *vir ad modum religiosus et catholicae ecclesiae propagator*²⁴. Na to wskazuje również fakt identyfikowania się z katolicyzmem poprzez użycie określenia *noster*²⁵. Jednoznacznie, jak się wydaje, o religijnej postawie kronikarza świadczy związane z czasami Zenona jego osobiste wspomnienie. Dotyczy ono katolików afrykańskich, ofiar prześladowań Huneryka, króla Wandalów, których *ja sam*, jak pisze kronikarz, *mogłem zobaczyć [...], przemawiających w Bizancjum swoim własnym głosem pomimo wyrwanych języków i odrąbanych rąk*²⁶. To otoczone aurą cudowności wydarzenie musiało być na tyle wstrząsające, że zapadło kronikarzowi silnie w pamięć. Na tyle silnie, że pisząc kronikę, uznał za potrzebne powrócić do niego i podkreślić, że był jego świadkiem. Słusznie zwrócił uwagę na wydzwięk tego passusu *Kroniki* Andrzej Kompa, stwierdzając, że poprzez to wspomnienie kronikarz wskazuje *na swoją identyfikację religijną*²⁷.

Jak większość swoich krajan, Marcellin jest zwolennikiem postanowień soboru w Chalcedonie, niechętny czy nawet wrogo nastawionym wobec monofizytów.

¹³ Marcellin Komes, a. 398.2; 398.4.

¹⁴ Marcellin Komes, a. 429.2.

¹⁵ Marcellin Komes, a. 463.

¹⁶ Marcellin Komes, a. 496.2.

¹⁷ Marcellin Komes, a. 415.2.

¹⁸ Marcellin Komes, a. 416.2.

¹⁹ Marcellin Komes, a. 466.

²⁰ Marcellin Komes, a. 459.

²¹ R. Kosiński, *Micro...*

²² Na temat ukazywania Teodozjusza I w *Kronice* w kontekście jego religijnej postawy – A.S. Kozlov, *Socjal'nyje simpatii i antipatii komita Marcellina*, ADSV 15, 1978, s. 58–59.

²³ Marcellin Komes, a. 380.

²⁴ Marcellin Komes, a. 379.1

²⁵ Marcellin Komes, a. 381.1: *nostris catholicis*; cf. a. 380; a. 399.3; 429.1; a. 431.2.

²⁶ Marcellin Komes, a. 484.2.

²⁷ A. Kompa, *Mieszkańcy...*, s. 170.

O jednoznacznie pozytywnym stosunku Marcellina do chalcedońskiego soboru świadczy jego określenie w *Kronice – sexcentorum triginta patrum sancta et universalis synodus*²⁸, jak również uznanie cesarza Marcjana, który doprowadził do zwołania soboru, za jednego z najbardziej zasłużonych dla Kościoła władców, równego Teodozjuszowi Wielkiemu czy nawet go przewyższającego²⁹. Marcellin konsekwentnie określa zwolenników Chalcedonu ortodoksami, a ich wiarę ortodoksyjną³⁰. Z kolei przeciwników soboru chalcedońskiego ukazuje Marcellin jednoznacznie w negatywnym świetle. I tak np. Eutychesa nazywa on *nefandissimorum praesulem monachorum*³¹, synod w Sydonie *infamem et invidendam synodum*, a jego uczestników *perfidorum episcopis*³².

Nie dziwi, że Marcellin jako człowiek wywodzący się z Ilirikum odnosił się z szacunkiem do biskupów Rzymu, czego najbardziej widowym wyrazem jest, że najczęściej informacje o papieżach, nazywanych następcami św. Piotra lub biskupami Kościoła Rzymu, podaje jako pierwsze w danym roku³³. Zwraca się uwagę, że Marcellin jest dumny z przyjęcia z honorami w Konstantynopolu papieża Jana w 525 r.³⁴ Warto podkreślić, że oprócz biskupów Rzymu Marcellin nie przedstawił pełnej listy hierarchów Konstantynopola, nie mówiąc już o biskupach Aleksandrii, Antiochii czy Jerozolimy³⁵.

Marcellin zapewne znał kościelną literaturę i orientował się w sprawach kościelnych³⁶, ale jego wiedza nie musiała być szczególnie głęboka³⁷.

²⁸ Marcellin Komes, a. 451.

²⁹ Marcellin Komes, a. 379.1.

³⁰ Np. Marcellin Komes, a. 458 (ortodoksyjni biskupi, do których cesarz Leon I skierował list w sprawie poparcia Chalcedonu); a. 476.1 (Bazylikos występujący przeciw katolickiej wierze); a. 512.2–3 (przeciwnicy dodatku do Trishagion to ortodoksi lub katolicy). Więcej przykładów – R. Kosiński, *Micro...* Na temat ukazywania zgromadzeń biskupów w *Kronice* – A.S. Kozlov, *Socjal'nyje...*, s. 55–56.

³¹ Marcellin Komes, a. 451: *Eutychem nefandissimorum praesulem monachorum*.

³² Marcellin Komes, a. 512.8. Szerzej na ten temat R. Kosiński, *Micro...*

³³ Wyjątkami są: Zosym (Marcellin Komes, a. 417.3), Leon Wielki (Marcellin Komes, a. 440.2), Symplicjusz (Marcellin Komes, a. 467.2) oraz Gelazy (a. 494.3). Jako pierwsi podani są: Damazy (Marcellin Komes, a. 381.1), Syrycjusz (Marcellin Komes, a. 383.1), Anastazjusz (Marcellin Komes, a. 398.1), Innocenty (Marcellin Komes, a. 402.1), Bonifacy (Marcellin Komes, a. 420.1), Celestyn (Marcellin Komes, a. 423.1), Sykstus (Marcellin Komes, a. 433.1), Hilary (Marcellin Komes, a. 461.1), Feliks (Marcellin Komes, a. 482.1), Anastazjusz (Marcellin Komes, a. 498.1), Symmach (Marcellin Komes, a. 500.1), Hormizdas (Marcellin Komes, a. 515.1) i Jan (Marcellin Komes, a. 525).

³⁴ Marcellin Komes, a. 525. Cf. R. Kosiński, *Micro...*

³⁵ Cf. R. Kosiński, *Micro...*

³⁶ B. Croke, *Count...*, s. 165.

³⁷ R. Kosiński, *Micro...*

Na przełomie V i VI w. Marcellin opuścił swoje rodzinne strony i przybył do Konstantynopola³⁸, szukając dla siebie jakiejś ścieżki kariery. Nie jest wykluczone, że, jak proponuje Warren Treadgold, znalazł się, dzięki swojemu wykształceniu, w sztabie Patrycjusza, w latach 498–520 magistra *militum praesentalis*³⁹. Wraz z nim miał uczestniczyć w wojnie z Persami (502–505) i dotrzeć do Dary, której powstanie opisał, jak na siebie, szczególnie pod rokiem 518⁴⁰. Amerykański badacz wskazuje na szczególnie stosunek Marcellina do Patrycjusza, mimo tego, że różniły ich poglądy religijne⁴¹.

Jest prawdopodobne, że Marcellin pozostawał w służbie do czasów, kiedy w 520 r. magistrzem *militum praesentalis* został Justynian, przyszedł cesarz. Być może był już wówczas jednym z dwóch *cancellari*⁴², choć nie można wykluczyć, że awans na to stanowisko zawdzięczał dopiero Justynianowi. Warto zauważyć, że Justynian, podobnie jak Marcellin, wywodził się z Ilirikum i być może ten fakt przyczynił się w jakimś stopniu do pozytywnego nastawienia cesarza do historyka. Brian Croke zauważa, że stanowisko *cancellaris* nie wymagało jakiegos wcześniejszego biurokratycznego doświadczenia, dlatego nie wyklucza, iż powołanie na nie przez Justyniana Marcellina mogło być następstwem rozgłosu wokół jego osoby, rozgłosu który był owocem pojawienia się mniej więcej w tym czasie pierwszej redakcji jego *Kroniki*⁴³. Marcellin napisał *Kronikę*, będącą kontynuacją kronik Euzebiusza z Cezarei i Hieronima, która obejmowała okres między 379 a 518 r. Justynianowi zawdzięczał Marcellin wysokie tytuły *comes* i *vir clarissim*⁴⁴, które otrzymał zanim Justynian został cesarzem (527). W tym czasie Marcellin zrezygnował ze służby i przeszedł na emeryturę. Mógł mieć

³⁸ Mogło to nastąpić w okolicach roku 498, na co może wskazywać fakt pojawienia się od tego momentu w *Kronice* informacji pochodzących z własnych obserwacji autora, a dotyczących Konstantynopola (W. Treadgold, *Early...*, s. 228). B. Croke (*Count...*, s. 22–23) wskazuje, że przybycie Marcellina do bizantyńskiej stolicy mogło nastąpić między 498 (Marcellin Komes, a. 498.2: upokorzenie Longina z Solinus, przywódcy powstania izauryjskiego, w konstantynopolitańskim hipodromie) a 501 r. (Marcellin Komes, a. 501.1–3: rozruchy w teatrze). Patrz także A. Koma, *Mieszkańcy Konstantynopola w oczach intelektualistów miejscowej proveniencji*, [in:] idem, M.J. Leszka, T. Wolinśka, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 38–39.

³⁹ W. Treadgold, *Early...*, s. 228. Na temat Patrycjusza – PLRE II, s. 840–842 (s.v. *Fl. Patricius 14*).

⁴⁰ Marcellin Komes, a. 518.3. B. Croke (*Count...*, s. 24) uznaje za możliwe uczestnictwo Marcellina w wojnie z Persami, ale nie łączy tego ze służbą w otoczeniu Patrycjusza i nie bierze pod uwagę możliwości bycia na jego służbie w okresie po wojnie, a przed 520 r.

⁴¹ W. Treadgold, *Early...*, s. 228–229.

⁴² Na temat tego stanowiska – A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284–602*, vol. I, Oxford 1986, s. 602–603. *Cancellarius* był osobistym asystentem magistra *militum*, odpowiedzialnym za dostęp do swojego „szefa” i kolejność przedstawiania petycji.

⁴³ B. Croke, *Count...*, s. 29.

⁴⁴ Była to ranga senatorska, co nie musiało jednak oznaczać, że Marcellin był członkiem senatu (cf. *ibidem*, s. 30).

wówczas około pięćdziesięciu lat. Niektórzy uczeni sugerują, że na emeryturze odwiedził on szereg miejsc (m.in. Jerozolimę)⁴⁵, ale są to jedynie przypuszczenia, które nie mają uzasadnienia w materiale źródłowym. Przypuszcza się, że oprócz *Kroniki* był autorem jeszcze dwóch dzieł, które nie zachowały się do naszych czasów⁴⁶.

Pod koniec 534 r. lub krótko później Marcellin uzupełnił swoją *Kronikę* o przedstawienie okresu między 518 a 534 r., kończąc na wydarzeniach związanych z podbojem Afryki przez Justyniana⁴⁷. Ze względu na to, że nie kontynuował swojej pracy do podboju Italii w 540 r., uważa się, że najprawdopodobniej zmarł przed tym rokiem⁴⁸. Nie jest to jedyna propozycja datowania śmierci Marcellina⁴⁹. Przy istniejącym materiale źródłowym kwestia ta musi pozostać otwartą.

⁴⁵ Tak W. Treadgold, *Early...*, s. 230. B. Croke (*Count...*, s. 224) wiąże to z początkiem wieku VI. Te próby znalezienia w życiorysie Marcellina miejsca na podróż na Wschód wiążą się z dążeniem do wyjaśnienia, skąd czerpał on wiedzę na temat choćby Jerozolimy, której poświęcić miał jedno ze swoich dzieł. Rację mają, jak się wydaje, L. Van Hoof i P. Van Nuffelen (*The Fragmentary...*, s. 192) twierdząc, że informacje mógł uzyskać po prostu w Konstantynopolu.

⁴⁶ Część uczonych, idąc za informacją Kasjodora, uważa, że Marcellin był autorem *De temporum qualitatibus et positionibus locorum* oraz *De civitate Constantinopolitana et de urbe Hierosolimorum*. Próbę ich charakterystyki przede wszystkim na podstawie *Kroniki* podejmuje B. Croke, *Count...*, s. 35–47. Co do dwóch zaginionych dzieł, to warto zauważyć, że niektórzy badacze sądzili, że *De temporum* i *O miastach* to ta sama praca (*Chronica minora saec. iv.vi.vii*, ed. Th. Mommsen, vol. I, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berlin 1894, s. 42; M. Schanz, C. Hosius, *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, vol. I–II, Munich 1922, s. 112; *PLRE III*, s. 71). Ostatnio pojawiła się dobrze uzasadniona koncepcja L. Van Hoofa i P. Van Nuffelena (*The Fragmentary...*, s. 188), że fraza u Kasjodora *de temporum qualitatibus et positionibus locorum*, to nie tytuł dzieła, a informacja o jego zawartości, a praca w ten sposób scharakteryzowana stanowi *a world history, with a geographical component*.

⁴⁷ O ewentualnym wpływie zwycięstwa nad Wandalami na przygotowanie przez Marcellina drugiej redakcji *Kroniki* – B. Croke, *Count...*, s. 532–534.

⁴⁸ W. Treadgold, *Early...*, s. 230. Wydaje się, że argument wskazany przez amerykańskiego uczonego nie jest przekonujący. Pomijając już fakt, czy rzeczywiście rok 540 był traktowany przez współczesnych jako *virtual conquest of Ostrogothic Italy*, to niekontynuowanie przez niego *kroniki* mogło być spowodowane różnymi względami (choćby chorobą), wcale niekoniecznie śmiercią. Nie oznacza to, że Marcellin nie mógł umrzeć w tym czasie. Przyjmując, że urodził się ok. 480 r., we wskazanym przez Treadgolda momencie miałby ok. 60 lat, a więc byłby w całkiem zaawansowanym, jak na ówczesne standardy, wieku. Na okres tuż po 534 r. wskazuje Paweł Janiszewski (*Historiografia...*, s. 205), podnosząc, że jest mało prawdopodobne, aby za życia Marcellina podjęte zostały prace nad kontynuacją jego *Kroniki*.

⁴⁹ Np. N.N. Bolgov (*Vvedeniye...*, s. 5) twierdzi, że Marcellin żył jeszcze wtedy, gdy w Konstantynopolu przebywał Kasjodor (550/551).

MIROŚLAW J. LESZKA, SZYMON WIERZBIŃSKI

Marcellinowe poglądy, opinie,
wyobrażenia. Kwestie wybrane

2.1. Władcy wschodniorzymscy w opinii Marcellina

Mirosław J. Leszka

W*Kronice* Marcellina wzmiankowane są postacie cesarzy wschodniorzymskich, którzy sprawowali swoje rządy pomiędzy rokiem 379 a 534. Większość z nich była dla niego postaciami historycznymi i zapewne o jego stosunku do nich decydowały w dużej mierze poglądy autorów, z których dzieł korzystał. O kilku ostatnich mógł jednak wyrobić sobie własne zdanie, bowiem ich rządy przypadły na czas jego życia (poczynając od Zenona, na Justynianie kończąc).

Walens

Panowanie cesarza Walensa nie jest, z oczywistych względów, przedstawione w *Kronice* Marcellina, natomiast został on w niej wspomniany. Historyk pisze o jego śmierci, bez podawania żadnych szczegółów, określając ją mianem tragicznej¹. Znamienne jest, że nie atakuje imiennie Walensa za jego politykę wspierania arianizmu, choć wyraźnie pisze o czterdziestu latach rządów cesarzy ariańskich, poprzedzających Teodozjusza Wielkiego². Czym tłumaczyć taką wstrzemięźliwość Marcellina? Z jednej strony wynikać to mogło z faktu, że literalnie realizował plan kontynuacji *Kroniki* Hieronima. Skoro ten ostatni o rządach i śmierci Walensa napisał³, to nie było powodu, aby Marcellin to czynił. A może uznał, że nie ma potrzeby atakowania Walensa za arianizm, ponieważ ten w jakimś stopniu za swoje przewiny zapłacił „tragiczną” śmiercią.

¹ Marcellin Komes, a. 379. O okolicznościach śmierci Walensa i pamięci o niej: M. J. Leszka, *Pamięć o bitwie pod Adrianopolem (378) w bizantyńskiej historiografii (V–pocz. IX w.)*, SKaz7, 2010, s. 211–221; I. Hughes, *Imperial Brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianople*, Barnsley 2013, s. 184–203. Dla Marcellina, Rzymianina przecież, śmierć cesarza, nawet takiego jak Walens – arianina, w zmaganiach z barbarzyńcami musiała być wydarzeniem przykrym. Na temat panowania Walensa, w tym także jego polityki religijnej: F. J. Wiebe, *Kaiser Valens und die heidnische Opposition*, Bonn 1995; N. Lenski, *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley–Los Angeles–London 2002.

² Marcellin Komes, a. 380. Gwoli ścisłości trzeba zauważyć, że Marcellin nie wspomina z imienia żadnego cesarza wspierającego arianizm.

³ Hieronim, *Kronika: Pożatowania godna wojna w Tracji, w której opuszczone przez jazdę legiony rzymskie zostały otoczone przez Gotów i w pień wycięte. Sam cesarz Walens, uciekając zraniony strzałą i z nadmiernego bólu często spadając z konia, został zaniesiony do jakiegoś gospodarstwa, gdzie dopadają go barbarzyńcy, którzy podpaliwszy dom, pozbawiają go nawet pochówku* (tłum.: B. Degórski, *Wstęp św. Hieronima do jego przekładu Kroniki Euzebiusza z Cezarei*, RTK 12.2, 2013, s. 153).

Teodozjusz Wielki

Marcellin przedstawia dość wszechstronnie Teodozjusza i jego panowanie. Mówi o jego pochodzeniu i okolicznościach przejęcia władzy⁴, przedstawia najistotniejsze epizody jego rządów, a wreszcie nadmienia jego śmierć i sprowadzenie oraz pochowanie jego zwłok w Konstantynopolu⁵. Teodozjusz Wielki przedstawiony jest przez Marcellina jako władca najwybitniejszy spośród tych, o których pisał, może z wyjątkiem Marcjana⁶. Skąd wynika ta ocena? Wydaje się, że dla Marcellina szczególnie istotne były zasługi Teodozjusza dla ortodoksji. Kronikarz podkreśla to, że po czterdziestu latach rządów władców ariańskich rozprawił się on z arianami i oddał Kościół w ręce zwolenników ortodoksji⁷. Do tego trzeba dolożyć, że zwalczał on pogan, czego odnotowanym przez Marcellina przejawem jest doprowadzenie do zniszczenia świątyni Serapisa w Aleksandrii⁸. Dopelnieniem obrazu religijnej postawy Teodozjusza jest to, że był on człowiekiem osobiście pobożnym⁹. Na wizerunek Teodozjusza jako władcy wyjątkowego składają się i inne elementy. Był wybitnym wodzem, odnosił zwycięstwa nad wrogami zewnętrznymi¹⁰, ale i nad uzurpatorami¹¹. Jeśli chodzi o tych drugich, to nadmienić trzeba,

⁴ Marcellin Komes, a. 379.1. Wskazanie, że cesarz Gracjan powołał Teodozjusza na tron, by sprawował władzę we wschodniej części cesarstwa, miało pokazać, że jego prawa do rządzenia były niepodważalne, choć został cesarzem w dramatycznej sytuacji po klęsce sił cesarskich pod Adrianopolem i śmierci Walensa. Na temat przejmowania władzy w cesarstwie bizantyńskim patrz np. M.J. Leszka, *Uzurpacje w cesarstwie bizantyńskim w okresie od IV do połowy IX wieku*, Łódź 1999, s. 14–38. Wyjątkowość Teodozjusza miało podkreślić wskazanie, że miejscem jego narodzin była Italika (co prawdą nie było), z której pochodził cesarz Trajan.

⁵ Marcellin Komes, a. 395.1.

⁶ Marcellin Komes, a. 379.1. Porównanie do Marcjana jest oczywiście związane z jego zasługami dla Kościoła, doprowadzeniem do zwołania soboru w Chalcedonie w 451 r., podczas którego rozprawiono się, przynajmniej formalnie, z monofizytyzmem. Interesujące, że Marcellin nic nie pisze o roli Teodozjusza w kontekście soboru w Konstantynopolu.

⁷ Marcellin Komes, a. 380. Cf. A.S. Kozlov, *Socjal'nyje simpatii i antipatii komita Marcellina*, ADSV 15, 1978, s. 58–59.

⁸ Marcellin Komes, a. 389.4.

⁹ Marcellin Komes, a. 379.1.

¹⁰ Marcellin Komes, a. 380 (pokonał Scytów); Marcellin Komes, a. 379.2 (zwycięstwa nad Alanami, Hunami, Gotami; podkreślenie, że zwycięstwa były odnoszone przez niego w licznych i wielkich bitwach); Marcellin Komes, a. 386.1 (zwycięstwa w Tracji; znaczenie tego sukcesu podkreślone zostało przez fakt odbycia przez Teodozjusza (wraz z synem Arkadiuszem) triumfu w Konstantynopolu).

¹¹ Uzurpacja Magnusa Maksymusa – Marcellin Komes, a. 387.2; 388.1; Arbogasta i Eugeniusza – Marcellin Komes, a. 392.1; 394.1–2. O wielkości zwycięstwa Teodozjusza nad uzurpatorami świadczy fakt, iż mieli oni w swojej dyspozycji *niezliczone, niepokonane [wcześniej] wojska* – Marcellin Komes, a. 392.1.

że występowali oni przeciw władcom zachodniej części Imperium, co świadczy o tym, że w swojej, wschodniej części państwa rzymskiego Teodozjusz cieszył się niepodważalnym autorytetem i nikt nie śmiał przeciw niemu wystąpić. Był on również władcą przezornym, dbającym o stabilność państwa, czego przejawem było proklamowanie swoich synów na współcesarzy¹² i wprowadzanie ich w arkana rządzenia¹³, by po jego śmierci mogli płynnie przejąć władzę w Imperium.

Teodozjusz to nie tylko cesarz, który znakomicie radzi sobie podczas militarnych zmagani, ale także władca, który potrafi rozwiązywać problemy korzystnie dla siebie metodami dyplomatycznymi¹⁴.

Do tego obrazu Teodozjusza trzeba dorzucić fakt jego szczodrości w stosunku do poddanych, o czym świadczy wzmiankowane przez Marcellina obdarowanie mieszkańców Rzymu¹⁵.

Można by rzec, że dla Marcellina widomym wyrazem wielkości Teodozjusza, władcy szczodrego, pobożnego, opiekuna Kościoła, zwycięskiego wodza, pogromcy uzurpatorów, było wystawienie jego srebrnego posągu, który, jak zaznacza kronikarz, można jeszcze podziwiać¹⁶.

Arkadiusz

Arkadiusz w *Kronice* Marcellina to władca prawie nieobecny. Kronikarz wzmiankuje co prawda ogłoszenie go przez ojca współcesarzem¹⁷ i przejęcie władzy we wschodniej części Imperium¹⁸ po jego śmierci, natomiast w narracji o 13 latach jego rządów ukazuje go jedynie w jednym epizodzie, w którym występuje on jako „cesarz w działaniu”. Sprawa dotyczyła usunięcia z tronu biskupa Konstantynopola Jana Chryzostoma. Jak donosi Marcellin, wbrew woli Arkadiusza, wrogom Jana udało się pozbawić go biskupstwa i doprowadzić do jego zesłania¹⁹. Kronikarz nie

¹² Proklamacja Arkadiusza – Marcellin Komes, a. 383.2; proklamacja Honoriusza – Marcellin Komes, a. 393.

¹³ O tym świadczy obecność synów u boku Teodozjusza w różnych sytuacjach związanych ze sprawowaniem władzy, np. Arkadiusz, uczestnik ceremonii triumfu (Marcellin Komes, a. 386.1), Honoriusz, uczestniczący w tłumieniu uzurpacji Arbogasta i Eugeniusza (Marcellin Komes, a. 304.1).

¹⁴ Marcellin Komes, a. 381.2 (przymierze z Atanarykiem); Marcellin Komes, a. 384.1 (posłowie perscy z propozycją pokoju); Marcellin Komes, a. 385.1 (dzięki dyplomacji podporządkowuje sobie część wschodnich ludów).

¹⁵ Marcellin Komes, a. 389.1.

¹⁶ Marcellin Komes, a. 390.1.

¹⁷ Marcellin Komes, a. 383.2.

¹⁸ Marcellin Komes, a. 395.3.

¹⁹ Marcellin Komes, a. 403.3.

komentuje niemocy cesarza, całą odpowiedzialnością za tragiczny los Jana Chryzostoma obarczając złych biskupów. Jednak z pewnością postawy cesarza nie aprobował. W pozostałych przypadkach Arkadiusz pojawia się w zasadzie jedynie jako ojciec i mąż. Kronikarz wzmiankuje narodziny kolejnych jego dzieci²⁰, odnotowuje wystawienie posągu dla Eudoksji, jego żony²¹, jak i śmierć tej ostatniej²². Generalnie wzmiankowane za panowania Arkadiusza wydarzenia działy się bez jego udziału, poczynając od zabójstwa Rufina przez Gajnasa²³, przez bunt i śmierć tego ostatniego²⁴, na najeździe Izauryjczyków kończąc²⁵. Nawet przy proklamowaniu Teodozjusza II współcesarzem nie pojawia się on jako ten, który tego dokonał²⁶.

Arkadiusz dla Marcellina to władca bez jakiegokolwiek autorytetu. Taki jest chyba, bo nie wyrażony bezpośrednio, przekaz kronikarza.

Teodozjusz II

Teodozjusz II, syn Arkadiusza, to władca, który na tronie spędził 42 lata i był najdłuższym panującym spośród tych, których obejmuje *Kronika* Marcellina. Mimo to jego osobie kronikarz nie poświęcił wiele miejsca. Odnotowuje istotne epizody z jego życia rodzinnego: ślub z Eudocją²⁷, narodziny córki Licynii Eudoksji²⁸, śmierć córki Flakcylli²⁹, śmierć siostr Arkadii³⁰ i Maryny³¹, skazanie żony na pobyt w Jerozolimie i pozbawienie jej służby³², wystawienie posągu ojcu Arkadiuszowi (co dobrze o nim świadczy)³³. Wzmiankuje uroczystości związane z obchodzeniem kolejnych kwinkwenaliów sprawowania rządów³⁴. Nadmienia jego udział w kampanii w Azji³⁵. Wspomina o podróży do Kyzyku i hojności w stosunku do

---

²⁰ Flakcylla (Marcellin Komes, a. 397), Pulcheria (Marcellin Komes, a. 399.2), Teodozjusz (Marcellin Komes, a. 401.3), Maryna (Marcellin Komes, a. 403.1).

²¹ Marcellin Komes, a. 403.2.

²² Marcellin Komes, a. 404.2.

²³ Marcellin Komes, a. 395.4.

²⁴ Marcellin Komes, a. 399.3, 400, 401.1.

²⁵ Marcellin Komes, a. 405.

²⁶ Marcellin Komes, a. 402.2.

²⁷ Marcellin Komes, a. 421.1.

²⁸ Marcellin Komes, a. 422.1.

²⁹ Marcellin Komes, a. 431.1.

³⁰ Marcellin Komes, a. 444.2.

³¹ Marcellin Komes, a. 449.

³² Marcellin Komes, a. 444.4.

³³ Marcellin Komes, a. 422.2.

³⁴ Np. 30-lecie – Marcellin Komes, a. 430.1; 40-lecie – a. 439.1; 45-lecie, a. 441.1.

³⁵ Marcellin Komes, a. 443.

mieszkańców tego miasta³⁶. Kolejne bezpośrednie wzmianki dotyczące Teodozjusza świadczą o nim jednak zdecydowanie nie najlepiej. Pod rokiem 431 Marcellin informuje o obrzuceniu Teodozjusza kamieniami przez mieszkańców Konstantynopola, którym brakowało zboża³⁷. Pisze o dwóch wydarzeniach, w których cesarz był odpowiedzialny za zabójstwa. Z jego rozkazu został uśmiercony Paulin, *magister officiorum*³⁸, jak również będący na służbie cesarzowej Eudocji kapłan Sewer i diakon Jan³⁹. Nieudolność w zapewnieniu prowizacji mieszkańcom Konstantynopola, jak i brutalność czy okrucieństwo cesarza są jednak niczym w porównaniu z pasmem nieszczęść, które spotkały cesarstwo pod jego rządami, poczynając od najazdów obcych ludów, z którymi cesarz sobie nie radził⁴⁰, przez pożary⁴¹, trzęsienia ziemi⁴², głód⁴³, niepokojące zjawiska⁴⁴, na buntach wojska⁴⁵ i wystąpieniach ludności Konstantynopola⁴⁶ kończąc. Czytelnik *Kroniki* w ich wyjątkowym nagromadzeniu musiał dopatrywać się tego, że cesarz i rządzone przez niego państwo z jakichś względów nie znajdowali się pod Boską opieką.

Teodozjusz II w *Kronice* z pewnością nie jest przedstawiony pozytywnie. Nie dość, że jest władcą nieudolnym, brutalnym, mściwym, to jeszcze nieznajdującym się pod opieką Boga; pod jego rządami cesarstwo przeżywało niezwykle trudny czas.

Marcjan

Marcjan to cesarz wyjątkowo dobrze oceniany przez Marcellina. Miał być naśladowcą Teodozjusza Wielkiego⁴⁷ i został zaliczony do „dobrych cesarzy”⁴⁸. Próżno natomiast szukać szerszego uzasadnienia tej opinii. Można domyślać się, że była

³⁶ Marcellin Komes, a. 436.1.

³⁷ Marcellin Komes, a. 431.1. Cf. A. K o m p a, *Mieszkańcy Konstantynopola w oczach intelektualistów miejscowej proveniencji*, [in:] i d e m, M. J. L e s z k a, T. W o l i ń s k a, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 104 (autor słusznie zwraca uwagę, że Marcellin usprawiedliwia wystąpienie ludności przeciw cesarzowi).

³⁸ Marcellin Komes, a. 440.1. Historyk nie podaje powodów, dla których cesarz wydał na Paulina wyrok śmierci.

³⁹ Marcellin Komes, a. 444.4.

⁴⁰ Marcellin Komes, a. 422.3, a. 441.1, a. 441.3, a. 442.2, a. 447.4–5.

⁴¹ Marcellin Komes, a. 433, a. 446.2, a. 448.2.

⁴² Marcellin Komes, a. 417.2, a. 419.2, a. 422.3, a. 447.1.

⁴³ Marcellin Komes, a. 422.3, a. 446.1.

⁴⁴ Marcellin Komes, a. 418.2–3, a. 442.1, a. 443.1.

⁴⁵ Marcellin Komes, a. 420.2.

⁴⁶ Marcellin Komes, a. 409, 418.1, 445.2.

⁴⁷ Marcellin Komes, a. 379.1.

⁴⁸ Marcellin Komes, a. 457.1.

ona konsekwencją polityki religijnej Marcjana (obrona ortodoksji, doprowadzenie do soboru w Chalcedonie, który potępił monofizytyzm), ale *expressis verbis* Marcellin tego nie pisze. Możliwe, że wpływ na dobrą ocenę Marcjana miał fakt, iż jego żoną była „błogosławiona” Pulcheria, siostra cesarza Teodorzusa II⁴⁹. Kronikarz praktycznie wzmiankuje w sposób bezpośredni tylko jeden krok cesarza, a mianowicie wydanie prawa zakazującego kandydatom na konsulów rozdawania jałmużny ludowi, a środki, które mieli na nią przeznaczyć, nakazuje przekazać na renowację akweduktu. Tym samym cesarz wskazywał, że ważniejsze jest dla niego dobro ogółu niż poszczególnych mieszkańców, co można, przy odrobinie dobrej woli, uznać za właściwą decyzję, ukazującą go w dobrym świetle.

Trzeba przyznać, że Marcjan, jak na wyjątkowo pochlebną ocenę, został przedstawiony w sposób nader lakoniczny.

Leon I

Wizerunek Leona I, następcy Marcjana, nie należy do specjalnie bogatych w szczegóły. Z pewnością Marcellin widział w nim obrońcę ortodoksji, na co wskazuje informacja o rozesłaniu listu do biskupów w sprawie akceptacji postanowień soboru w Chalcedonie⁵⁰. Do tego mógł go postrzegać jako skutecznego, obdarzonego autorytetem władcę, o czym z kolei świadczyć może informacja o wysłaniu przez niego Antemiusza do Rzymu i obsadzenie go na cesarskim tronie⁵¹. Z kolei wzmianka o ogłoszeniu Leona II, swojego wnuka, cezarem⁵² i tym samym rozwiązanie sprawy następstwa po sobie, wskazywać mogła na jego poczucie odpowiedzialności za losy państwa. Znamienne, że Marcellin nie mówi o największej klęsce Leona, jaką było niepowodzenie wyprawy przeciw Wandalom w 468 r.⁵³, i nie obarcza go odpowiedzialnością za śmierć Aspara i jego synów⁵⁴, czym, jak wiadomo, zasłużył sobie na przydomek

---

⁴⁹ Marcellin Kom es, a. 453.2. Informacja ta połączona jest ze wzmianką o śmierci cesarzowej.

⁵⁰ Marcellin Kom es, a. 458.

⁵¹ Marcellin Kom es, a. 467.1.

⁵² Marcellin Kom es, a. 474.1.

⁵³ Marcellin Kom es, a. 468. Mowa jest tylko o udziale patrycjusza Marcellina w tej wyprawie i jego tragicznym losie.

⁵⁴ Marcellin Kom es, a. 471. Marcellin pisze, że za ich śmierć odpowiedzialni byli pałacowi eunuchowie i dobitnie podkreśla, że Aspar i jego synowie byli arianami (czytaj: heretykami), co, jeśli nawet nie usprawiedliwiało tego, że zostali zabici, to przynajmniej nieco łagodziło zbrodniczy wymiaru tego czynu.

„Rzeźnik”. Marcellin nie rozводи się także na temat wielkiego pożaru, który w 465 r. strawił znaczną część Konstantynopola⁵⁵, ani nie wzmiankuje wystąpienia konstantynopolitańczyków w hipodromie⁵⁶. Oba te fakty mogły rzucać na pogorszenie obrazu rządów Leona. Do tego w sumie pozytywnego ukazania Leona dorzucić można informację o przywiezieniu do Konstantynopola głowy syna władcy Hunów Atylli⁵⁷, co świadczyło o sukcesach Leona w walkach z Hunami.

Leon w świetle podanych przez Marcellina informacji mógł być odbierany przez jego czytelników jako władca silny i bogobojny.

Zenon

Zenon przejął władzę w sposób wyjątkowy, a mianowicie otrzymał ją z rąk małoletniego syna⁵⁸. Marcellin jednak nie komentuje tej sytuacji. Zenon niebawem stracił na pewien czas tron na rzecz Bazyliskosa, wspieranego przez Werynę, wdowę po Leonie I, który zdobył go w wyniku spisku. Wyraźnie Marcellin stoi po stronie Zenona, ponieważ Bazyliskosa określa mianem uzurpatora, piętnuje jego dojscie do władzy w wyniku „knowań”. Odnotowuje odzyskanie tronu przez Zenona, nadmieniając wcześniej, że Bazyliskos wystąpił przeciw „wierze katolickiej”, wspierając herezję nestoriańską⁵⁹. Bazyliskos został ostatecznie zesłany na wygnanie, gdzie zmarł z głodu. W jakiś czas później przeciw Zenonowi wystąpił Illus i Leoncjusz, także i w tej sytuacji Marcellin stoi po stronie Zenona, legalnego władcy, określając Illusa i Leoncjusza mianem uzurpatorów⁶⁰. Warto odnotować, że Marcellin nie wzmiankuje jeszcze jednej próby odebrania Zenonowi władzy, a mianowicie wystąpienia Marcjana z 479 r.

Bezpośrednio o działaniach Zenona Marcellin pisze tylko kilka razy. Nadmienia jego próby zneutralizowania Teodoryka Amala, podkreślając, iż starał się

---

⁵⁵ Marcellin Komes, a. 465.1. Na temat tragicznego dla Miasta pożaru – cf. M.J. Leszka, *Konstantynopolitańczycy w obliczu klęsk elementarnych i zagrożeń ze strony barbarzyńców*, [in:] A. Kompa, M.J. Leszka, T. Wolińska, *Mieszkańcy stolicy świata...*, s. 319–321.

⁵⁶ Marcellin Komes, a. 473.2. Kronikarz wyraźnie stwierdza, że wystąpienie konstantynopolitańczyków skierowane było przeciw Izaurjczykom, których z pewnością czytelnicy *Kroniki* nie darzyli specjalną sympatią.

⁵⁷ Marcellin Komes, a. 469.

⁵⁸ Marcellin Komes, a. 474.1.

⁵⁹ Marcellin Komes, a. 476.1.

⁶⁰ Marcellin Komes, a. 484.1, cf. 488.1.

go pozyskać darami⁶¹. Nie przypisuje mu natomiast doprowadzenia do wyprawy tego ostatniego do Italii⁶². Marcellin czyni Zenona odpowiedzialnym za stracenie patrycjusza Pelagiusza⁶³.

Marcellin ukazuje Zenona w sposób neutralny. Stoi na stanowisku, że miał on prawo do tronu, nie piętnuje tego, iż był z pochodzenia Izauryjczykiem, choć odnotowuje, że w 475 r. uciekł przed Bazyliskosem do Izaurii, ale nawet w tym przypadku nie pisze, iż z niej się wywodził.

Anastazjusz

Negatywnym bohaterem wśród władców przedstawianych przez Marcellina jest z pewnością Anastazjusz⁶⁴. W przekazie kronikarza widać emocje. To nie jest dla niego tylko postać historyczna, a cesarz, którego rządy mógł on obserwować jako dorosły już człowiek i mieszkaniec Konstantynopola. Podstawą niechęci czy też nawet wrogości Marcellina do Anastazjusza była polityka religijna cesarza. Marcellin, zwolennik ortodoksji, wręcz twierdzi, że cesarz wydał wojnę ortodoksom, i to już w początkach swoich rządów⁶⁵, a jego pierwsza ofiarą był Eufemiusz, biskup Konstantynopola, którego fałszywie oskarżył i usunął ze stanowiska⁶⁶. Kronikarz notuje skrupulatnie wystąpienia cesarza przeciw ortodoksom, spośród których najbardziej spektakularne i szeroko omówione były rozruchy związane z wprowadzeniem Trishagion. W ich czasie nie dość, że połała się krew, to niewiele brakowało, aby Anastazjusz utracił władzę⁶⁷. Tron zachował jedynie dzięki, jak pisze kronikarz, swoim kłamstwom i pustym słowom⁶⁸. Polityka Anastazjusza wobec ortodoksji, a bezpośrednio usunięcie biskupa Macedoniusza, doprowadziła do wystąpienia Witaliana, który na czele licznych wojsk dwukrotnie wyruszał na Konstantynopol. Witalian, jak podkreśla Marcellin, był Scytą. Być może poprzez odnotowanie tego faktu kronikarz chce w jeszcze gorszym świetle ukazać Anastazjusza. Oto Scyta-barbarzyńca⁶⁹ broni ortodoksji, co było przecież jednym z najważniejszych, o ile nie najważniejszym zadaniem każdego

⁶¹ Marcellin Komes, a. 483, a. 487.1.

⁶² Marcellin Komes, a. 489.

⁶³ Marcellin Komes, a. 490; cf. A. Komp a, *Mieszkańcy...*, s. 170.

⁶⁴ Cf. B. Croke, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 129–133.

⁶⁵ Marcellin Komes, a. 494.1.

⁶⁶ Marcellin Komes, a. 495.

⁶⁷ Marcellin Komes, a. 512.2–7.

⁶⁸ Marcellin Komes, a. 512.7.

⁶⁹ Na pejoratywny wydźwięk tego etnonimu w *Kronice* Marcellina uwagę zwraca – A.S. Kozlov, *Komit Marcellin, Viktor Tunnunskij i Marij Avanszkij o "čužich" narodach*, ADSV 31, 2000, s. 69–70.

cesarza. Wzmiankowane powyżej przypadki to tylko część wrogich kroków cesarza wobec ortodoksów, ale wydaje się, że wystarczą w zupełności do zobrazowania postrzegania przez kronikarza jego religijnej polityki.

Marcellin formuluje wobec Anastazjusza także i inne zarzuty. Już od samych początków swoich rządów nie był on w stanie zapewnić spokoju w stolicy, jak i poza nią. Już w pierwszej wzmiance dotyczącej rządów Anastazjusza informuje o niepokojach, które wybuchły w Konstantynopolu⁷⁰, a w kolejnej o powstaniu w Izaurii⁷¹. Do następnych, odnotowanych przez kronikarza tego typu wydarzeń doszło w stolicy w 493 r.⁷², w 501 r.⁷³, kiedy to *Cesarskie miasto pogrążyło się w żałobie, bowiem padło ponad trzy tysiące obywateli*⁷⁴, co było konsekwencją walk między falcjami cyrkowymi. Następne tego rodzaju wydarzenie notujemy w 507 r.⁷⁵, kolejne, o podłożu religijnym, wzmiankowane już, w 512 r. Nie dość tego, cesarz nie potrafił bronić ziem cesarstwa przed najazdami. Marcellin odnotowuje klęski w obronie przed najazdami Bułgarów⁷⁶, niepowodzenia w wojnie z Persją⁷⁷ czy z Gotami⁷⁸, żeby na tym poprzestać. Do tego ponurego obrazu trzeba dorzucić dotyczące Konstantynopol pożary⁷⁹ i trzęsienia ziemi⁸⁰. Z pewnością nie jest to obraz szczęśliwego panowania dobrego cesarza. Jedyнным pozytywnym aspektem rządów Anastazjusza, który dostrzegł kronikarz, była reforma monetarna⁸¹.

Wydaje się, że w celu dopełnienia obrazu tego złego panowania, Marcellin stosunkowo często określa Anastazjusza tytułem cezara⁸² czy princepsa⁸³, a nie augusta czy imperatora⁸⁴.

⁷⁰ Marcellin Komes, a. 491.2.

⁷¹ Marcellin Komes, a. 492.

⁷² Marcellin Komes, a. 493.1.

⁷³ Marcellin Komes, a. 501.1–3.

⁷⁴ Marcellin Komes, a. 501.3.

⁷⁵ Marcellin Komes, a. 507.

⁷⁶ Marcellin Komes, a. 499, a. 502.1.

⁷⁷ Marcellin Komes, a. 502.2, a. 503.

⁷⁸ Marcellin Komes, a. 505.

⁷⁹ Np. Marcellin Komes, a. 499.2.

⁸⁰ Np. Marcellin Komes, a. 494, a. 518.1.

⁸¹ Marcellin Komes, a. 498.3. Interesujące, że Marcellin nie zająknął się o pozytywnych dla ludności zmianach w podatkach. B. Croke (*Count...*, s. 129) wskazuje, że tymi jedynymi dobrymi posunięciami Anastazjusza były donatywy dla wojska w 496 i 500 r. Trzeba jednak zauważyć, że Marcellin tylko je wzmiankuje i nie ocenia, jak to ma miejsce przy okazji reformy monetarnej.

⁸² Np. Marcellin Komes, a. 514.1.

⁸³ Np. Marcellin Komes, a. 508, a. 511, a. 512.2, 512.7.

⁸⁴ Cf. B. Croke, *Count...*, s. 131.

Justyn I

Panowanie Justyna I, którego Marcellin jako *cancellarius* Justyniana, jego siostrzeńca, mógł znać osobiście, ukazane jest w pozytywny sposób⁸⁵. Władzę przejął on wybrany przez senat⁸⁶, a więc zgodnie z obowiązującą w tym zakresie procedurą⁸⁷. Swoje rządy co prawda rozpoczął od skazania na śmierć prepozyta Amancjusza i kubikulariusza Andrzeja oraz niejakiego Teokryta⁸⁸, ale, jak się wydaje, wszyscy oni, zdaniem kronikarza, zasłużyli sobie na śmierć. Dwaj pierwsi byli bowiem heretykami, a trzeci śmiało konkurować z Justynem o cesarski tron. Justyn jasno w ten sposób wyznaczył kierunki swoich rządów – stanie przy ortodoksji i dbałość o autorytet cesarski i ład w państwie. Chyba ta druga sprawa nawet bardziej leżała mu na sercu, biorąc pod uwagę, jak został potraktowany Witalian, obrońca ortodoksji za Anastazjusza, który co prawda został wezwany z powodu troski [...] o państwo⁸⁹ do stolicy i uczyniony magistrem *militum*, i wyznaczony na konsula roku 520, ale w kilka miesięcy później został zamordowany w pałacu cesarskim, być może z obawy, że stanowić będzie zagrożenie dla nowego władcy⁹⁰. Marcellin odnotowuje jego śmierć, nie wiążąc jej z Justynem, jak zrobił to w przypadkach Amancjusza, Andrzeja i Teokryta. O tym, że Justyn dążył do zapewnienia ładu, szczególnie w stolicy, świadczy wpis Marcellin pod rokiem 523, w którym czytamy: *Większość przestępców, bandytów i niszczycieli w mieście została wylapanana, ścięta mieczem, spalona lub powieszona za swe zbrodnie*⁹¹.

Justyn z pewnością zyskał w oczach Marcellina jako ten, który zgotował godne przyjęcie papieżowi Janowi, który przybył do Konstantynopola jako wysłannik Teodoryka Wielkiego⁹². Ważnym dla kronikarza było i to, że Justyn wyznaczył swoim następcą Justyniana, u którego boku przez pewien czas realizował on swoją karierę.

Można rzec, że Marcellin przedstawił Justyna jako silnego, bogobojnego władcę, odpowiedniego poprzednika dla Justyniana I, którego rządy zapowiedział opisem wspańskiego konsulatu roku 521⁹³.

⁸⁵ Cf. *ibidem*, s. 133–135.

⁸⁶ Marcellin Komes, a. 519.1.

⁸⁷ Na temat roli senatu w procedurze wyboru cesarza we wczesnym Bizancjum – M. J. L e s z k a, *Uzurpacje...*, s. 21–24.

⁸⁸ Marcellin Komes, a. 519.2.

⁸⁹ Marcellin Komes, a. 519.3.

⁹⁰ Na temat sposobu ukazania przez Marcellina śmierci Witaliana – B. C r o k e, *Count...*, s. 135–136.

⁹¹ Marcellin Komes, a. 523.

⁹² Marcellin Komes, a. 525.

⁹³ Marcellin Komes, a. 521: *...Justynian uczynił ten konsulat najszynniejszym ze wszystkich wschodnich konsulatów*. Wydaje się, że B. C r o k e (*Count...*, s. 134) idzie jednak nieco za daleko, stwierdzając, że Marcellin postrzegał rządy Justyna jako część rządów Justyniana.

Justynian I

Marcellin przedstawił tylko skromną część rządów Justyniana po rok 534, koncentrując się na zmaganiach z wrogami Bizancjum i wydarzeniach roku 532. Jeśli chodzi o te pierwsze, to wzmiankuje, bez jakichś szczegółów, zakończony zawarciem pokoju konflikt z Persami⁹⁴, zwycięstwa nad Gotami i Bułgarami⁹⁵ oraz podbój państwa Wandalów, dokonany *z woli Boskiej*⁹⁶. Wiedza o tych sukcesach pozwoliła Marcellinowi już w pierwszej wzmiance dotyczącej rządów Justyniana określić go mianem „Zwycięzca”⁹⁷. Jeśli chodzi o wydarzenia roku 532, to Marcellin przedstawia ich dworską wersję, zdejmując jakąkolwiek odpowiedzialność z doprowadzenia do wybuchu społecznego niezadowolenia z Justyniana, a obarczając nią żądnych władzy siostrzeńców Anastazjusza, którzy do swojej sprawy pozyskali konstantynopolitański motłoch⁹⁸. Taki sposób przedstawienia wypadków całkowicie usprawiedliwiał cesarza z krwawej rozprawy z buntownikami.

Wydaje się, że Marcellin akceptował postawę religijną Justyniana w początkach rządów, skoro określił go mianem najpobożniejszego⁹⁹. Kronikarz zwraca również uwagę na jego hojność¹⁰⁰.

Jak widać z powyższej analizy, Marcellin widzi w Justynianie zwycięskiego władcę, pobożnego i hojnego, i do tego prawodawcę, bowiem nadmienia opublikowanie przez niego *Kodeksu*¹⁰¹, oraz budowniczego¹⁰².

***

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że dla Marcellina podstawowym kryterium oceny danego władcy była jego postawa religijna. Ortodoksyjny cesarz, szczególnie taki, który miał zasługi przy zwoływaniu soborów, które występowały przeciw herezjom, przedstawiany był w jak najlepszym świetle (przypadki Teodozjusza I i Marcjana). W tym kontekście nie dziwi, że na najgorszą opinię

⁹⁴ Marcellin Komes, a. 529; a. 533.

⁹⁵ Marcellin Komes, a. 530. Zwycięstwa te były odniesione przez Mundusa, magistra Ilirikum.

⁹⁶ Marcellin Komes, a. 534.

⁹⁷ Marcellin Komes, a. 528.

⁹⁸ Marcellin Komes, a. 532.

⁹⁹ Marcellin Komes, a. 532.

¹⁰⁰ Marcellin Komes, a. 528.

¹⁰¹ Marcellin Komes, a. 531.

¹⁰² Marcellin Komes, a. 528 (łóża cesarska), a. 532 (podjęcie odbudowy kościoła Hagia Sofia).

---

zasłużył Anastazjusz, wspierający monofizytyzm. Przy budowaniu pozytywnego obrazu osoby danego władcy zwraca uwagę na osiągnięcia militarne, zapewnienie spokoju w państwie, jak i hojność. W sytuacjach, kiedy jakieś sprawy mogłyby rzutować negatywnie na wizerunek dobrego cesarza, kronikarz pomijał je (np. Leon i wyprawa przeciw Wandalom z roku 468) lub przedstawiał w pozytywnym dla władcy świetle (np. Justynian i powstanie Nika w 532 r.).

2.2. Marcellin o Konstantynopolu

Mirosław J. Leszka

Konstantynopol w narracji Marcellina stanowi punkt, z perspektywy którego przekazuje on informacje. Czytając *Kronikę*, ma się wrażenie, że konstantynopolitańczycy żyją własnym życiem, nie bardzo przejmując się tym, co dzieje się poza murami Miasta. Docierają do nich echa wydarzeń rozgrywających się gdzieś na obszarze Imperium, ale bez względu na to czy mają one miejsce niedaleko, np. w Tracji, czy w odległej Antiochii, to ich echo jest równie słabo słyszalne. Może jest to wrażenie złudne, ale przy nagromadzeniu informacji dotyczących Konstantynopola wydaje się, jakby świat zewnętrzny w stosunku do niego był tylko tłem¹.

Wśród postaci przewijających się na stronach *Kroniki* gros stanowią konstantynopolitańczycy czy osoby z jakichś powodów pojawiające się w Mieście. Andrzej Kompa, łódzki historyk, dokonał obliczeń dotyczących tych postaci². Wylicza on 57 postaci występujących indywidualnie, a wśród nich dwudziestu ośmiu urzędników i wojskowych, dwudziestu trzech duchownych i sześć, których do żadnej z tych grup zaliczyć się nie da, jak np. Jakub, lekarz cesarski. Dwie postaci występujące indywidualnie, bezimienne, a także czterdzieści dziewięć postaci grupowych, wśród których wylicza ludność ogólnie – dwanaście przypadków (np. bizantyńczycy/konstantynopolitańczycy czy *populus*), wojsko – 1 oraz „grupy bliżej określone” – 36 (np. arianie czy senat).

U Marcellina znaleźć można miejską kronikę wypadków i ważnych wydarzeń. Historyk wzmiankuje zamieszki i wystąpienia stołecznej ludności³, pożary⁴, zaćmienia

¹ Kwestią Konstantynopola w dziele Marcellina zajmowałem się w dwóch tekstach: *Konstantynopol w „Kronice” Marcellina Komesa*, VP 28, 2008, s. 585–592; *Niepokoje społeczne w Konstantynopolu w świetle Kroniki Marcellina Komesa*, [in:] *Dynamika przemian społecznych w średniowieczu*, oprac. T. Grabarczyk, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 71–78. Niniejszy tekst stanowi ich uzupełnienie i rozwinięcie.

² A. Kompa, *Mieszkańcy Konstantynopola w oczach intelektualistów miejscowej proweniencji*, [in:] i d e m, M. J. Leszka, T. Wołińska, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 126–127.

³ O nich szerzej piszę poniżej.

⁴ Marcellin Komesa, a. 507.2; a. 509.1; a. 510.1. Szerzej na temat pożarów w Konstantynopolu patrz A. M. Schneider, *Brände in Konstantinopel*, BZ 41, 1941, s. 382–403; M. J. Leszka, *Wykaz pożarów w Konstantynopolu w IV–VI w.*, [in:] A. Kompa, M. J. Leszka, T. Wołińska, *Mieszkańcy stolicy świata...*, s. 381–387.

słońca⁵, wzniesienie cesarskich posągów⁶, przebudowę kazyzmy w hipodromie⁷, wspaniałe przedstawienie czy wyścigi⁸, jak i niedobory w dostawach oliwy⁹.

Jako obserwator życia Konstantynopola Marcellin przyglądał się losom konstantynopolitańskiego Kościoła¹⁰. Wzmiankuje biskupów Miasta¹¹, ale nie wszystkich, nawet z okresu, kiedy był jego mieszkańcem¹². Z tego więcej uwagi poświęcił jedynie Macedoniuszowi, co może należy łączyć z dramatycznymi okolicznościami jego usunięcia¹³, jak również z następstwami tego wydarzenia. Mar-

⁵ Marcellin Komēs, a. 512.10; cf. B. Croke, *Commentary*, [in:] Marcellin Komēs, s. 117. Marcellin nie pisze, gdzie zaobserwowane było to zaćmienie. Z dużym prawdopodobieństwem można jednak sądzić, iż miejscem obserwacji był Konstantynopol, a zdarzenie to rozegrało się 29 czerwca 512 r. Szerzej na temat tego typu zjawisk przyrodniczych i ich wykorzystywania przez wczesnobizantyńskich historyków Kościoła patrz – P. Janiszewski, *Żywioły w służbie propagandy, czyli po której stronie stoi Bóg. Studium kłesk i rzadkich fenomenów przyrodniczych u historyków Kościoła IV i V wieku*, [in:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, t. III, pod red. T. Derdy i E. Wiśniewskiej, Kraków 2000, s. 9–191.

⁶ Np. Marcellin Komēs, a. 506; cf. B. Croke, *Commentary*..., s. 112–113. W tym przypadku chodzi o posąg Anastazjusza umieszczony na kolumnie, na której do 479 r. stał posąg Teodozjusza Wielkiego. Kolumna ta znajdowała się na Forum Byka.

⁷ Marcellin Komēs, a. 528; cf. B. Croke, *Commentary*..., s. 124.

⁸ Marcellin Komēs, a. 521. Kronikarz przedstawia w tym miejscu ocenę konsulatu Justyniana. Z uznaniem mówi, że wydał on na organizację przedstawień i wyścigów, a także na rozdawnictwo wśród widzów 188 tysięcy solidów. Nadmienia, że w czasie przedstawień zobaczyć można było jednocześnie dwadzieścia lwów i trzydzieści panter, nie wspominając już o wielkiej liczbie innych zwierząt. Nie ma wątpliwości, że takie wydarzenia rozpały wyobraźnię widzów i zapadały w ich pamięć. Imponowały one nie tylko zwykłym widzom, ale i przedstawicielom ówczesnych elit, takim jak Marcellin, który uznał, że powinien napisać o tym w swojej *Kronice*.

⁹ Marcellin Komēs, a. 524; cf. B. Croke, *Commentary*..., s. 123. Wzmiankowanie tej kwestii przez Marcellina wskazuje na znaczenie oliwy w odżywianiu ówczesnych konstantynopolitańczyków. Patrz również N. Morley, *Trade in Classical Antiquity*, Cambridge 2007, s. 50; M. Kokoszko, T. Wolinśka, *Aprovizacja miasta*, [in:] *Konstantynopol-Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, Warszawa 2011, s. 469.

¹⁰ Wskazuje się, że sprawy Kościoła nie przyciągały szczególnego zainteresowania, np. – P. Janiszewski, *Historiografia późnego antyku (koniec III – połowa VII w.)*, [in:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wiśniewskiej, Warszawa 1999, s. 205.

¹¹ Cf. R. Kosiński, *Micro and Macro Identities in the writings of John Diakrinomenos, Theodore Lector, Victor of Tunnuna, and Marcellinus Comes*, [in:] *Routledge Handbook of Identity in Byzantium*, ed. M.E. Stewart, D.A. Parnell, C. Whately, Routledge 2022 (w druku). Marcellin z czasów swojej bytności w Konstantynopolu wzmiankuje: Macedoniusza (a. 511), Tymoteusza (a. 511). Pierwszy z nich piastował ten urząd w latach 495–511, drugi zaś między 511 a 518 r.

¹² W omawianym okresie oprócz wymienionych Macedoniusza i Tymoteusza funkcję biskupa Konstantynopola pełnili Jan II z Kapadocji (518–520) i Epifanisz (520–535).

¹³ Marcellin Komēs, a. 511; szerzej na temat usunięcia Macedoniusza – P. Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire. The Religious Policy of Anastasius the First*,

cellin wyraźnie wskazuje, że bunt Witaliana¹⁴, który poważnie zagroził rządowi Anastazjusza, spowodowany był dążeniem do obrony usuniętego bez powodu, jak podkreśla kronikarz¹⁵, Macedoniusza. Z innych biskupów Konstantynopola, którym poświęcił nieco uwagi, wymienić należy Grzegorza z Nazjanzu, obrońcę ortodoksji i nauczyciela Hieronima¹⁶, Jana Chryzostoma, którego przedstawia jako kościelnego pisarza¹⁷, ukazuje jego tragiczny finał życia, będący skutkiem działań wrogich mu biskupów¹⁸, nazywa go błogosławionym¹⁹ i wzmiankuje ustanowienie jego kultu w stolicy²⁰, oraz Eufemiusza, obrońcę ortodoksji²¹, którego cesarz Anastazjusz fałszywie oskarżył i usunął z biskupiego tronu²². Innych biskupów Konstantynopola wzmiankuje najczęściej jedynie z imienia, czasem wspominając o nich mało pochlebnie²³.

Marcellin odnotowuje przejawy życia kościelnego w stolicy, jak np. sobór z 381 r.²⁴, sprowadzenie relikwii²⁵, budowę świątyni²⁶, ich pożary²⁷, przybycie biskupa Jana w 525 r.²⁸

Thessaloniki 1974, s. 65–71; W.H.C. Friend, *The Fall of Macedonius in 511 – a Suggestion*, [in:] *Kerygma und Logos. Beiträge zu den geistesgeschichtlichen Beziehungen zwischen Antike und Christentum*, Göttingen 1979, s. 183–195; B. Croke, *Commentary* s. 114–115; E. Chatzeantoniou, *He laike eksegerse tou 511 kai he kathairese tou patriarche Makedoniou*, *Byz* 23, 2003, s. 107–124; F.K. Haarer, *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006, s. 147–152.

¹⁴ Komes Marcellin, a. 514.1–3; a. 515.2–4. Szerzej o Witalianie i jego wystąpieniu patrz – J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*, vol. I, New York 1958, s. 447–452; *PLRE II*, s. 1171–1176 (s.v. *Fl. Vitalianus* 2); B. Croke, *Commentary*..., s. 117–119; A.D. Lee, *The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius*, [in:] *Cambridge Ancient History*, vol. XIV, *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*, ed. Av. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby, Cambridge 2000, s. 56–57.

¹⁵ Marcellin Komes, a. 514.1.

¹⁶ Marcellin Komes, a. 380. Cf. A. Kompa, *Mieszkańcy*..., s. 213.

¹⁷ Marcellin Komes, a. 398.2. Na temat wizerunku Jana Chryzostoma w *Kronice*, patrz m.in.: A.S. Kozlov, *Socjal'nyje simpatii i antipatii komita Marcellina*, *ADSV* 15, 1978, s. 55; A. Kompa, *Mieszkańcy*..., s. 213–214; cf. R. Kosiński, *Micro*...

¹⁸ Marcellin Komes, a. 403.3.

¹⁹ Marcellin Komes, a. 404.1.

²⁰ Marcellin Komes, a. 428.2.

²¹ Marcellin Komes, a. 494.1.

²² Marcellin Komes, a. 495.1.

²³ Np. Nestoriusz określony jest mianem heretyka Marcellin Komes, a. 430.3; cf. R. Kosiński, *Micro*...

²⁴ Marcellin Komes, a. 381.1.

²⁵ Np. Marcellin Komes, a. 439.2 (relikwie św. Szczepana).

²⁶ Np. Marcellin Komes, a. 453.2 (kościół św. Laurencjusza).

²⁷ Marcellin Komes, a. 446.2.

²⁸ Marcellin Komes, a. 525.

Marcellin był obserwatorem życia dworu. Odnotowuje więc proklamacje cesarskie²⁹, zgony³⁰ w cesarskiej rodzinie, zajmuje się również czymś, co trzeba by określić mianem polityki personalnej cesarzy. Informuje czytelnika o nominacjach³¹ i dymisjach³² na ważnych stanowiskach, o karach, które dotyczyły wysokich dostojników państwowych³³.

Konstantynopol – najważniejsze miasto cesarstwa bizantyńskiego nie było oazą spokoju. W tym wielotysięcznym skupisku ludzkim niejednokrotnie dochodziło do wystąpień przeciwko cesarzowi czy urzędnikom miejskim, jak również do walk między stronnictwami hipodromowymi³⁴. Marcellin Komes w swojej *Kronice* skrupulatnie je odnotowuje. Jego przekaz jest nie tylko ważny ze względu na to, że pozwala na odtworzenie przebiegu poszczególnych wydarzeń, ale przede wszystkim, dlatego że wyszedł spod pióra człowieka, który w pewnym okresie (od przełomu V i VI w.) był ich albo naocznym świadkiem, albo dysponował informacjami na ich temat pochodzącymi z najlepszych źródeł. Głos Marcellina Komesa można, jak sądzę, potraktować jako wyraz opinii nie tylko cesarskiego dworu, z którym był związany, ale również, w pewnym stopniu, przynajmniej części stołecznej ludności.

Marcellin używa na ich określenie następujących terminów: *bellum plebeium*³⁵, *bella civilia*³⁶, *seditio popularis*³⁷.

---

²⁹ Np. Marcellin Komes z okresu, kiedy był mieszkańcem Konstantynopola, notuje, co oczywiście nie jest niczym zaskakującym, obydwa cesarskie wyniesienia – Justyna I (Marcellin Komes, a. 519.1), Justyniana I (Marcellin Komes, a. 527).

³⁰ Z okresu swojego pobytu w Konstantynopolu Marcellin wzmiankuje: śmierć Ariadny (Marcellin Komes, a. 515.6); śmierć Anastazjusza (Marcellin Komes, a. 518.2); zgon Justyna (Marcellin Komes, a. 527). Nie odnotowuje natomiast śmierci cesarzowej Lupicyny-Eufemii, żony Justyna I.

³¹ Np. Sabinian Wielki – *magister militum* (Marcellin Komes a. 505); Witalian – *magister militum per Thracias* (Marcellin Komes, a. 515.4); Witalian – *magister militum* (a. 519.3). Uzupełniając przekaz Marcellina, trzeba dodać, iż Witalian otrzymał stanowisko *magister militum praesentalis* – PLRE II, s. 1174.

³² Np. dymisja Witaliana ze stanowiska *magister militum per Thracias* (Marcellin Komes, a. 516.1).

³³ Marcellin Komes, a. 519.2; cf. B. Croke, *Commentary...*, s. 121–122. Kronikarz przedstawia kary, jakie spotkały prepozyta pałacu Amancjusza (PLRE II, s. 67–68, s.v. *Amantius 4*), kubikulariuszy – Andrzeja (PLRE II, s. 88, s.v. *Andreas qui et Lausiacus 10*), Ardabura (PLRE II, s. 137, s.v. *Ardaburius 2*) i Misahela (PLRE II, s. 763–764, s.v. *Misael*). Twierdzi, że byli oni manichejczykami i zdradzili Justyna I. Skądinąd wiemy, że dwaj pierwsi w czasie wyborów cesarza po śmierci Anastazjusza występowali przeciw kandydaturze Justyna. Wszyscy byli zwolennikami monofizytyzmu. Cf. R. Kosiniński, *Micro...*

³⁴ Na temat niepokojów społecznych we wczesnobizantyńskim Konstantynopolu patrz H. G. Beck, *Konstantinopel. Sozialgeschichte einer frühmittelalterlichen Hauptstadt*, BZ 58, 1965, s. 11–45.

³⁵ Np. Marcellin Komes, a. 491.2.

³⁶ Np. Marcellin Komes, a. 493.

³⁷ Np. Marcellin Komes, a. 409; a 507.1.

Historyk wzmiankuje następujące wystąpienia stołecznej ludności:

1. Pod r. 409, a więc za czasów Teodozjusza II, wspomina o wybuchu wielkiej rewolty konstantynopolitańczyków, która spowodowana była brakiem chleba³⁸. Z innych źródeł³⁹ wiemy, że w czasie tego wystąpienia stołeczna ludność podpaliła pretorium, siedzibę prefekta miasta, którym wówczas był niejaki Flawiusz Monaksjusz⁴⁰.

2. Pod r. 431 znajdujemy wzmiankę o wystąpieniu stołecznej ludności przeciw Teodozjuszowi II spowodowanym, podobnie jak w poprzednim przypadku, kłopotami w zaopatrzeniu w żywność⁴¹. Mieszkańcy Konstantynopola obrzucili wówczas cesarza kamieniami.

3. Pod r. 445 z kolei czytamy, że w hipodromie doszło do wystąpienia ludności, w wyniku którego zginąć miało wielu ludzi⁴². Dla niektórych uczonych wzmianka ta ma być świadectwem pierwszego starcia między facją Zielonych i Błękitnych w hipodromie⁴³. Nie wydaje się to jednak słuszne. W świetle badań Briana Croke trzeba to wystąpienie, podobnie jak poprzednie, wiązać z kłopotami aprowizacyjnymi w Konstantynopolu lub zarazą, o czym świadczy fakt, iż w następnym zdaniu pod tym samym rokiem Marcellin wspomina o tym, że w stołecznym mieście znajdowano wiele ciał ludzi i zwierząt⁴⁴.

4. Pod r. 473 znajdujemy wzmiankę o kolejnych zamieszkach w hipodromie, w czasie których zginęło wielu Izauryjczyków⁴⁵. Informacja o tym wydarzeniu nie jest wzmiankowana przez żadne inne źródło. Jak wiadomo, Izauryjczycy byli niepopularni w Konstantynopolu, a ich obecność w stołecznym mieście była

³⁸ Marcellin Komes, a. 409. Na temat zaopatrzenia Konstantynopola w zboże patrz J.L. Teall, *The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330–1025*, DOP 13, 1959, s. 87–190 (szcz. s. 91–96); B. Sirks, *Food for Rome. The Legal Structure of the Transportation and Processing of Supplies for the Imperial Distributions in Rome and Constantinople*, Amsterdam 1991, s. 146–168, 203–217, 355–361; C. Morrisson, *Zaludnienie, gospodarka i społeczeństwo Wschodu bizantyńskiego*, [in:] *Świat Bizancjum*, t. I: *Cesarstwo wschodniorzymskie 330–641*, red. eadem, przekł. A. Graboń, Kraków 2007, s. 250–251; M. Kokooszko, T. Wolnińska, *Apro wizacja...*, s. 463–467.

³⁹ *Kronika Wielkanocna*, s. 571 (wzmiankuje to wydarzenie pod 412 r.); cf. *Chronicon Paschale 284–628*, trans., notes, introd. Michael Whitby, Mary Whitby, Liverpool 1989, s. 62, przyp. 210; B. Croke, *Commentary...*, s. 69.

⁴⁰ Na temat Monaksiusa – PLRE II, s. 764–765 (s.v. *Fl. Monaxius*).

⁴¹ Marcellin Komes, a. 431, 3; cf. B. Croke, *Commentary...*, s. 79.

⁴² Marcellin Komes, a. 445, 2.

⁴³ Al. Cameron, *Porphyrius the Charioteer*, Oxford 1973, s. 233; M. Whitby, *Factions, Bishops, Violence and Urban Decline*, [in:] *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel? Akten des internationalen Kolloquiums in München am 30. und 31. Mai 2003*, hrsg. J.U. Krause, Ch. Witschel, Stuttgart 2006, s. 446–447.

⁴⁴ B. Croke, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 125.

⁴⁵ Marcellin Komes, a. 473, 2.

związana ze wzrastającą pozycją Zenona, zięcia ówczesnego cesarza Leona I, ich pobratymca⁴⁶. Marcellin nie pisze, jakie były bezpośrednie przyczyny napaści na nich w hipodromie.

5. Pod r. 491 za panowania Anastazjusza kronikarz opisuje wybuch niezadowolonia wśród konstantynopolitańczyków, w efekcie którego duża część miasta wraz z hipodromem została ogarnięta pożarem. Autor nie przedstawia powodów wystąpienia ani nie podaje żadnych bliższych jego szczegółów⁴⁷. W oparciu o przekaz Jana z Antiochii⁴⁸ przypuszcza się, że wystąpienie stołecznej ludności było spowodowane niepopularnymi decyzjami Juliana, prefekta miasta, dotyczącymi przedstawień teatralnych. Zebrany w hipodromie lud żądał od cesarza odwołania Juliana. Anastazjusz wysłał przeciw buntownikom wojsko, w konsekwencji czego doszło do walk, podczas których podłożono ogień w hipodromie i zaczęto obalać posągi cesarskie. Zamieszki rozszerzyły się następnie poza hipodrom i przyniosły dalsze starcia i pożary.

6. Pod r. 493 czytamy z kolei o wystąpieniu mieszkańców Konstantynopola przeciw Anastazjuszowi⁴⁹. Obalono posągi cesarza i cesarzowej Ariadny, które następnie ciągnano po ulicach miasta. I znów autor nic nie mówi o tym, jakie były przyczyny wystąpienia ludności, natomiast wyraźnie wskazuje, że było ono skierowane przeciw Anastazjuszowi. Nie mamy żadnego innego przekazu źródłowego mówiącego o tym wydarzeniu.

---

⁴⁶ Na temat Izauryjczyków patrz E.W. Brooks, *The Emperor Zeno and the Isaurians*, EHR 8, 1893, s. 209–238; C.E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, AWO 11, 1979, s. 117–127; W.D. Burgess, *Isaurian Names and the Ethnic Identity of the Isaurians in Late Antiquity*, AWO 20, 1990, s. 109–121; idem, *Isaurian Factions in the Reign of Zeno the Isaurian*, L 51, 1992, s. 874–880, B.D. Shaw, *Bandit Highlands and Lowland Peace: the Mountains of Isauria-Cilicia*, JESHO 33, 1990, s. 199–233, 237–270; H. Elton, *Illus and the Imperial Aristocracy under Zeno*, B 70, 2000, s. 393–407; R. Kosiński, *Izauria w orbicie wpływów rzymskich do połowy V wieku*, BTH 8, 2010, s. 11–26. O drodze Zenona do cesarskiego tronu pisali niedawno m.in. R. Kosiński, *Początki kariery Tarasikodissy – Zenona*, [in:] *Byzantina Europaea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokożko, M.J. Leszka, Łódź 2007, s. 289–304; P. Crawford, *Roman Emperor Zeno. The Perils of Power Politics in Fifth-century Constantinople*, Barnsley 2019, s. 52–108.

⁴⁷ Marcellin Komes, a. 491.2.

⁴⁸ Jan z Antiochii, 239.2. Na temat tego wydarzenia, patrz m.in.: B. Croke, *Count...*, s. 126; F.K. Haarer, *Anastasius I...*, s. 22–23, 225; P. Filipczak, *Julian, prefekt Konstantynopola*, [in:] *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa, M. Dziewiska, M. Salamon, S. Sprawski, Kraków 2010, s. 667–683; M.J. Leszka, *Dzieje Longina, brata cesarza Zenona*, [in:] *Hortus historiae...*, s. 659–661.

⁴⁹ Marcellin Komes, a. 493. Na temat tego wydarzenia B. Croke, *Count Marcellinus...*, s. 126; F.K. Haarer, *Anastasius I...*, s. 225.

7. Pod r. 501 Marcellin donosi o dramatycznych wydarzeniach, które miały miejsce w teatrze, gdzie doszło do walk między faksją Zielonych i Błękitnych⁵⁰. Ci pierwsi przemyśleli broń i kamienie do teatru. Kiedy Konstantyn, prefekt miasta, pojawił się w nim, zaatakowali Błękitnych. W efekcie walk zginąć miało ponad 3000 ludzi, nie tylko członków faksji, ale i postronnych widzów, którzy akurat znaleźli się w teatrze. Ponieśli oni śmierć od uderzeń miecza, od miotanych kamieni, stratowani przez tłum, który próbował opuścić teatr. Część utopiła się, kiedy zniszczeniu uległ zbiornik wody znajdujący się na scenie. Opis tego wydarzenia bogaty jest w szczegóły i wyraźnie uwidacznia się w nim emocjonalne zaangażowanie autora. Sądzi się, że Marcellin mógł być naocznym świadkiem tego wydarzenia, co tłumaczyłoby szczegółowość opisu i jego emocjonalny charakter⁵¹. Kronikarz, niestety, nie zamieścił informacji, czym była spowodowana akcja faksji Zielonych.

8. Pod r. 507 Marcellin znów donosi o wybuchu zamieszek w hipodromie⁵². Zostały one stłumione przez żołnierzy. Marcellin nie mówi ani o powodach tego wydarzenia, ani nawet nie określa czy wpisuje się ono w walki między faksjami, czy też zaangażowane zostały w nie szersze kręgi mieszkańców stolicy.

9. Dramatyczne wydarzenia opisuje nasz autor pod r. 512⁵³. W niedzielę 4 listopada tegoż roku Maryn⁵⁴ i Platon⁵⁵, z polecenia Anastazjusza – jak donosi

⁵⁰ Marcellin Komes, a. 501.1–3; cf. B. Croke, *Commentary...*, s. 111; F.K. Haarer, *Anastasius I...*, s. 226–227; P. Filipczak, *Władze Konstantynopola*, [in:] *Konstantynopol-Nowy Rzym...*, s. 320. Miały one miejsce w czasie świąt zwanych Brytae (na ich temat G. Greatrex, J. Watt, *One, Two, Three Feasts? The Brytae, the Maiuma and the May Festival at Edessa*, OChr 83, 1999, s. 1–21). O Konstantynie (Marcellina nazywa go Konstancjuszem), prefekcie miasta – *PLRE II*, s. 313 (s.v. *Constantinus qui et Tzourouccas*).

⁵¹ Tak sądzi np. B. Croke (*Count Marcellinus...*, s. 127).

⁵² Marcellin Komes, a. 507.1; cf. B. Croke, *Commentary...*, s. 113.

⁵³ Marcellin Komes, a. 512.2–7; komentarz s. 115–116. Szerzej na temat tych wydarzeń P. Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire. The Religious Policy of Anastasius the First*, Thessaloniki 1974, s. 78–83; W.H.C. Friend, *The Rise of the Monophysite Movement. Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge 1972, s. 220; B. Croke, *Commentary...*, s. 114–116; B. Lançon, *La contribution à l'histoire de l'Eglise de la Chronique de Marcellin d'Illyricum*, [in:] *L'historiographie de l'Eglise des premiers siècles*, ed. B. Pouderon, Y.-M. Duval, Paris 2001, s. 478–480; F.K. Haarer, *Anastasius I...*, s. 156–157; M. Meier, *Σταυρωθείς δι' ἡμᾶς – Der Aufstand gegen Anastasios im Jahr 512*, *Mil* 4, 2007, s. 157–237; P. Filipczak, *Kilka uwag na temat rozruchów w Konstantynopolu w roku 512 r.*, [in:] *Świat starożytny. Państwo i społeczeństwo*, red. R. Kulesza, M. Stępień, E. Szabata, M. Daszuta, Warszawa 2013, s. 474–495.

⁵⁴ Maryn był prawdopodobnie prefektem pretorium Wschodu – *PLRE II*, s. 726–728 (s.v. *Marinus* 7). W czasie zamieszek jego dom został spalony.

⁵⁵ Platon był prefektem Konstantynopola – *PLRE II*, s. 891–892 (s.v. *Plato* 3); patrz również, s. 131–132.

Marcellin – wzniesli w kościele Hagia Sofia hymn *Trishagion*, wzbogacając go o dodatek, który ortodoksyjni wierni odczytali jako monofizycki. Na znak protestu ortodoksi zaintonowali oryginalną wersję hymnu. Spotkało się to z brutalną reakcją sił wiernych Anastazjuszowi. W konsekwencji padły ofiary śmiertelne, a część ortodoksyjnych uczestników nabożeństwa została uwięziona. Następnego dnia doszło do dalszych represji w stosunku do ortodoksów, a działo się to w kościele św. Teodora. Kolejne dni przyniosły wzrost napięcia i następne walki między ortodoksami a monofizytami, w których zginęli ludzie. Tym razem głównie po stronie tych ostatnich. Wzniesiono pożary, obrzucano kamieniami notabli, obalano posągi Anastazjusza. Chciano nawet ogłosić nowego cesarza w osobie Areobinda⁵⁶, ale ten przezornie uciekł. Zamieszki zakończyły się po tym, jak cesarz obiecał wycofanie się ze wspierania monofizytów.

Marcellin, opisując te wydarzenia, podczas których przecież przelano krew i ucierpiałoby miasto, nie potępia ortodoksyjnych mieszkańców Konstantynopola, czyniąc jedynymi odpowiedzialnymi za wszystko zło, które się wtedy dokonało, cesarza Anastazjusza i jego ludzi. Władca nie dość, że sprowokował zamieszki, wspierał heretyków, to jeszcze w ostatecznym rozrachunku oszukał ortodoksów, którzy rozeszli się do domów, licząc na to, że wywiąże się z poczynionych wobec nich obietnic. Kronikarz – obserwator, a może i uczestnik zajść – wyraźnie opowiada się po stronie ortodoksów i podziela ich rozczarowanie dalszą polityką religijną Anastazjusza.

10. Pod r. 523 Marcellin pisze o jakimś zajściu, którego uczestnicy zostali surowo ukarani⁵⁷. Za swe zbrodnie skazani zostali na ścięcie, spalenie czy powieszenie. Kronikarz nie podaje bliższych szczegółów tego wydarzenia. Skądinąd wiemy, że ukaranymi byli członkowie faksji Błękitnych, a tym, który przeprowadził surowe represje, pochwalane przez Marcellina, był niejaki Teodot, prefekt miasta. W represjach stracił jednak umiar i Justyn I pozbawił go stanowiska

---

⁵⁶ Na temat Areobinda, konsula roku 506, a wcześniej magistra *militum per Orientem* patrz – PLRE II, s. 143–144 (s.v. *Flavius Areobindus Dagalaiphus Areobindus 1*); M.J. Leszka, *Flawiusz Areobind – wódz jednej wojny*, BP 27, 2020, s. 5–16. Warto podkreślić, iż był on mężem Juliany Anicji, kobiety bardzo bogatej, pobożnej i twardo broniącej ortodoksji, a do tego przedstawicielki cesarskiego rodu Teodozjańskiego. Na jej temat m.in.: A.A. Čekalova (*Obraz vizantijskoj aristokratki konca V–načala VI v. (Juliana Anicija i jejo evergetičeskaja dejatelnost*), [in:] *Mir Aleksandra Každana. K 80-letiju co dnja roždenija*, red. eadem, Sankt-Peterburg 2003, s. 138–149); C.L. Connor, *Women of Byzantium*, New Haven–London 2004, s. 105–116; M.J. Leszka, *Rola Anicji Juliany w Konstantynopolu końca V – początków VI wieku*, [in:] *Z badań nad wczesnobizantyńskim Konstantynopolem*, red. M.J. Leszka, K. Marinow, A. Kompa, Łódź 2011 (=AUL.FH 87), s. 227–238.

⁵⁷ Marcellin Komes, a. 523; B. Croke, *Commentary...*, s. 123; idem, *Count Marcellinus...*, s. 129.

i zesał do Jerozolimy⁵⁸. Lakoniczność Marcellina w opisie tego wydarzenia w pewnym stopniu była zapewne spowodowana faktem, że Błękitni związani byli z Justynianem, przyszłym cesarzem, a wówczas pracodawcą kronikarza.

11. Powstanie Nika z 532 r. jest ostatnim wystąpieniem ludności Konstantynopola wzmiankowanym przez Marcellina⁵⁹. Kronikarz pobieżnie przedstawia jego przebieg i co znamienne, nie ukazuje go jako wystąpienia konstantynopoli-tańczyków przeciw Justynianowi czy jako kolejnego, co prawda o wyjątkowych rozmiarach, wybuchu członków faksji hipodromowych, ale jako uzurpację inspirowaną przez siostrzeńców zmarłego w 518 r. cesarza Anastazjusza. To Hypacjusz, Pompejusz i Probus⁶⁰ mieli według Marcellina darami pozyskać dla swojej sprawy rzesze rozrabiaków, którzy przez pięć dni grabili i niszczyli cesarskie miasto, po to, aby osłabić pozycję Justyniana i tym samym umożliwić przejęcie władzy przez Hypacjusza. Kronikarz puentuje swoją opowieść stwierdzeniem, że inicjatorzy uzurpacji zostali ostatecznie pojmani i bezzwłocznie straceni. Nie bez satysfaksji Marcellin pisze, że siostrzeńcy Anastazjusza zostali ukarani i stracili władzę zanim ją zyskali. Kronikarz odnotowuje rzeź ludności w hipodromie, ale z jego narracji czytelnik nie dowie się kto za nią był odpowiedzialny. Nie będzie oryginalnym stwierdzenie, że kronikarz przedstawił powstanie Nika z perspektywy cesarskiego dworu – w świetle dla niego korzystnym, co nie dziwi ze względu na osobiste powiązania historyka z Justynianem I.

Dokonany powyżej przegląd niepokojów społecznych w Konstantynopolu odzwierciedlonych w *Kronice* Marcellina Komesa pozwala na pewne uogólnienia. Kronikarz przedstawia je najczęściej bardzo oszczędnie, co szczególnie widoczne jest dla okresu sprzed panowania cesarza Anastazjusza, ale także choćby w przypadku powstania Nika. Nie zmienia to faktu, że w kilku przypadkach jego przekazy, nawet te lakoniczne, stanowią jedyne źródło naszej wiedzy o danym wystąpieniu stołecznej ludności. Trzeba jednak odnotować, że Marcellin nie uwzględnia w swojej *Kronice* wszystkich znanych z innych źródeł przypadków

⁵⁸ Szerzej na temat tego wydarzenia patrz A.A. Vasiliev, *Justin the First. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge 1950, s. 117–118; M. Whitby, *The Violence of the Circus Factions*, [in:] *Organised Crime in Antiquity*, ed. K. Hopwood, London 1999, s. 242–243; B. Croke, *Justinian under Justin: Reconfiguring a Reign*, BZ 100, 2007, s. 39–40; o Teodocie – PLRE II, s. 1104–1105 (s.v. *Theodotus qui et Colocynthus 1*).

⁵⁹ Marcellin Komesa, a. 532. Na temat powstania Nika literatura jest przeogromna. W tym miejscu pozwolę sobie wskazać kilka nowszych prac: J.A.S. Evans, *The Age of Justinian. The circumstances of imperial power*, London–New York 1996, s. 119–125; A.A. Čekalova, *Konstantinopol v VI veke. Vosstanie Nika*, Sankt-Peterburg 1997 (szcz. s. 181–243); G. Greatrex, *The Nika Riot: a Reassessment*, JHS 177, 1997, s. 60–86.

⁶⁰ Na temat siostrzeńców Anastazjusza patrz Al. Cameron, *The House of Anastasius*, GRBS 19, 1978, s. 259–276.

wystąpień stołecznej ludności. Dotyczy to nie tylko okresu znanego mu jedynie z lektur czy ustnej tradycji, ale i czasów mu współczesnych, także i tych, gdy był mieszkańcem Miasta⁶¹.

Jak powyżej kilkakrotnie nadmieniałem, Marcellin najczęściej nie przedstawia *expresis verbis* przyczyn niepokojów społecznych. Z tego, co na ten temat bezpośrednio napisał, jak również z szerszego kontekstu wzmianek dotyczących poszczególnych przypadków można wnosić, iż kronikarz upatrywał ich przede wszystkim w niezadowoleniu konstantynopolitańczyków z pewnych aspektów rządów danego cesarza (kwestia aprowizacji, polityka religijna) oraz w rywalizacji między fakkjami hipodromowymi.

Opisywane przez kronikarza zamieszki rozpoczynały się najczęściej w stołecznym hipodromie, co nie budzi zdziwienia. Tu przecież dochodziło z jednej strony do przedstawiania różnorodnych żądań cesarzowi przez stołecznych mieszkańców, a z drugiej zaś było to miejsce „zwykłej” fakcyjnej rywalizacji. Zgromadzony w nim wielotysięczny tłum stawał się niebezpieczną siłą, której niezadowolenie z cesarskich rządów czy emocje związane ze sportowym widowiskiem przeradzały się w otwarte walki z siłami porządkowymi i sobą nawzajem. Stąd przenosiły się one na inne rejony Miasta.

Znamienny jest stosunek kronikarza do sprawców zamieszek. Dla okresu sprzed panowania Anastazjusza można by rzec, że jest wobec nich obojętny. Natomiast od momentu, kiedy staje się mieszkańcem stołecznego miasta i dane jest mu być świadkiem niepokojów, zamieszek i ich skutków, jego stanowisko staje się wyraźne. Jest on im wrogi⁶². Najbardziej widome potwierdzenie tej opinii znajduje się w opisie wydarzeń z 523⁶³. Kronikarz nie bez satysfakcji nadmienia, o czym już wspominałem, że rzucający kamieniami, zabójcy i dewastujący miasto zostali pojmani i za swe zbrodnie skazani na ścięcie, spalenie czy powieszenie, co z pewnością było pewnym zadośćuczynieniem dla zwykłych obywateli

---

⁶¹ Tak nie wspomina np. o zamieszkach z lat 475–476 związanych z religijną polityką Bazyliskosa (na ten temat M. B. Leszka, *Patriarcha Akacjusz wobec uzurpacji Bazyliskosa 475–476 roku*, AUL.FH 48, 1993, s. 71–78; M. Redies, *Die Usurpation des Basiliskos (475–476) im Kontext der Aufsteigenden monophysitischen Kirche*, ATa 5, 1997, s. 217sq; R. Kosiński, *Hagiosyne kai eksousia. Konstantynopolitańscy święci mężowie i władza w V wieku po Chr.*, Warszawa 2006, s. 148–154), o wystąpieniu fakkji Zielonych przeciw Anastazjuszowi w r. 498 (cf. B. Croke, *Count Marcellinus...*, s. 126–127) czy wreszcie walk między fakkjami z 514 r. (*ibidem*, s. 127).

⁶² Cf. A. S. Kozlov, *Socjal'nyje...*, s. 54, 60.

⁶³ Marcellin Komes, a. 523: *Plerique lapidatorum, percussorum urbisque depopulatorum sua ob scelera deprehensi ferro, igni suspendioque expensi sunt, gratum bonis civibus spectaculum exhibentes* (*Większość przestępców, bandytów i niszczycieli w mieście została wylapana, ścięta mieczem, spalona lub powieszona za swe zbrodnie, co wielce ucieszyło dobrych obywateli*).

i zostało przyjęte przez nich z wdzięcznością. Wyjątkiem od tego stanowiska jest opis wydarzeń z 512 r., kiedy to wyraźnie staje za ortodoksyjnymi wyznawcami chrześcijaństwa, którzy, co prawda, doprowadzili do zamieszek w Konstantynopolu, w wyniku których zginęli ludzie i ucierpiało miasto, ale była to jedynie odpowiedź na działania cesarza Anastazjusza, który wspierał herezję monofizycką. Jak z tego wynika, słuszna sprawa usprawiedliwiała w oczach Marcellina tych, którzy zakłócili porządek społeczny w stolicy.

Wrogość kronikarza w stosunku sprawców niepokojów nie da się wytłumaczyć jedynie faktem jego związków z cesarskim dworem, ale można, jak sądzę, traktować ją jako odzwierciedlenie poglądów zwykłych obywateli cesarskiego miasta, którzy chcieli żyć w spokoju i nie być narażonymi na utratę życia czy mienia.

Wydaje się, że można na *Kronikę* spojrzeć jako na zapis obserwacji z życia wielkiej metropolii poczyniony przez długoletniego jej mieszkańca. Katalog spraw podjętych przez Marcellina nie jest przypadkowy i nie służy tylko bardziej lub mniej szczegółowemu (to zdecydowanie części) opisowi losów cesarstwa bizantyńskiego, ale odzwierciedla także, przynajmniej w pewnym zakresie, konstantynopolitański mikrokosmos. Kronikarz – konstantynopolitańczyk pokazuje w swoim dziele to, co interesowało mieszkańca Miasta, co go dotykało, z czym musiał się borykać. Nie jest to obraz pełny, ale dość symptomatyczny. Konstantynopolitańczyk I połowy VI w., to człowiek, któremu przypadło żyć w dość niespokojnej epoce. Był świadkiem stosunkowo częstych rozruchów i zamieszek, spowodowanych zarówno przez zwykłych chuliganów, członków facji hipodromowych, jak też tych rodzących się z oporu przeciw niepopularnym rządóm (np. Anastazjusz) i prowadzących czasami do prób uzurpacji. Obserwował przelew krwi w czasie walk, jak i krwawe represje na ich zakończenie.

Marcellin pisał o rzeczach, które miały zainteresować jego czytelnika, stąd też nie znajdziemy w jego *Kronice* opisów codziennego życia konstantynopolitańczyków, którego przecież nie można sprowadzić do uczestnictwa w zamieszkach, obserwacji widowisk i wyścigów czy udziału w ceremoniach religijnych.

Rodzi się pytanie, czy *Kronika* pozwala na określenie stosunku jej autora do stołecznego Miasta? Kronikarz bezpośrednio nie formułuje w tej kwestii żadnego stanowiska. Nie wiemy czy podobało mu się położenie miasta i jego architektura, czy żyło mu się w nim dobrze. Natomiast wydaje się, że można z dużą dozą pewności rzec, że darzył Konstantynopol szacunkiem i miał świadomość, że mieszka w wyjątkowym miejscu. Świadczy o tym, jak sądzę, fakt, że najczęściej nazywa je miastem cesarskim (*urbs augusta, urbs regia, civitas regia*)⁶⁴. Potwier-

⁶⁴ Na ten temat patrz A.S. K o z l o v, *Komit Marcellin o pozdneantičnom gorode*, ADSV 26, 1992, s. 49; B. C r o k e, *Count...*, s. 107.

dzeniem tego, że z Konstantynopolem mogły łączyć Marcellina silne i emocjonalne związki jest z pewnością treść jego *Kroniki*, w której tak mocno obecne są konstantynopolikańskie wątki, jak również i to, że Miastu poświęcił część swego zaginionego dzieła *Opis miasta Konstantynopola i Jerozolimy*.

Choć Marcellin nie urodził się w Konstantynopolu, to z pewnością zasłużył sobie swoją twórczością na miano „prawdziwego” konstantynopolińczyka, jednego z wybitniejszych w jego historii.

2.3. Obce ludy w *Kronice Marcellina*

Szymon Wierziński

Kronika Marcellina Komesa przedstawia najważniejsze wydarzenia zarówno w historii cesarstwa zachodniorzymskiego, jak i wschodniorzymskiego. Co ważne, dla autora dzieła priorytetowe były wydarzenia dotyczące Wschodu¹. Nie oznacza to, że losy zachodniego cesarstwa były kronikarzowi obojętne, lecz dotyczyły państwa, które w czasie tworzenia *Kroniki* już nie istniało. Co więcej, losy cesarstwa zachodniorzymskiego w IV i V w. kształtowane były w znacznej mierze przez ludy obce i Marcellin miał tego doskonałą świadomość. Barbarzyńcy² pojawiają się więc *Kronice* wówczas, gdy brali udział w wydarzeniach ważnych z perspektywy stolicy w Rzymie lub w Rawennie. Praca Marcellina opowiada więc historię upadku Zachodu oraz zmagañ Wschodu z przeciwnościami, do których należeli barbarzyńcy różnej proveniencji. Szczególne miejsce w *Kronice* zajmują przede wszystkim Germanie oraz Hunowie, choć pojawiają się również inne grupy etniczne. Z tego powodu zostaną one omówione poniżej.

Wizygoci

Chociaż w relacji Marcellina Wizygoci i Ostrogoci występują najczęściej pod jednym terminem (Goci), to zasadne wydaje się potraktowanie ich osobno. Warto bowiem zauważyć, że choć Ostrogoci uczestniczyli w większości najważniejszych wydarzeń omawianego okresu, to jako osobna siła polityczna wkraczają do opowieści autora kroniki stosunkowo później³. Z perspektywy Marcellina na

¹ Jest to zresztą jedna z rzeczy, która umożliwia uchwycenie początku narracji Kontynuatora.

² Trzeba zaznaczyć, że terminu barbarzyńca Marcellin używa niezwykle rzadko (raptem dwukrotnie) – A.S. K o z l o v, *Komit Marcellin, Viktor Tunnunskij i Marij Avanszkij o "čužich" narodach*, ADSV 31, 2000, s. 68. O rozumieniu przez kronikarza tego terminu – *ibidem*, s. 68–69 (istotą barbarzyństwa jest m.in. obcość religijna). Autor zwraca też uwagę na użycie archaicznego etnonimu Scytowie na określenie ludów barbarzyńskich (s. 60–70). Scytami bywali okreśłani zresztą nie tylko Goci, ale także Hunowie, Awarowie czy Alanowie: M. D i c k e n s, *Scythians*, [in:] *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. O. N i c h o l s o n, Oxford 2018, s. 1346–1347.

³ Warto jednak pamiętać, że losy obu ludów pozostawały ze sobą blisko splecione przez większość historii. Dobrym przykładem jest tu przekroczenie Dunaju w obawie przed Hunami, którego dokonali z jednej strony Fritigern ze swoimi ludźmi oraz Alateusz i Safraks, prowadzący ze sobą nieletniego króla Wideryka: H. W o l f r a m, *Historia Gotów*, tłum. R. D a r d a - S a a b,

pierwszy plan wysuwają się bowiem barbarzyńscy liderzy, zaś ich wojska rzadko opisywane są z uwzględnieniem etnicznej precyzji. Chociaż więc Ostrogoci zapewne licznie towarzyszyli swoim „zachodnim krewniakom” jeszcze przed bitwą pod Adrianopolem, to w świetle *Kroniki* pojawiają się na pierwszym planie dopiero po śmierci Attyli i rozpadzie huńskiego imperium.

Od pierwszych wpisów autora można zauważyć, że Wizygoci pojawiają się w ściśle określonym kontekście⁴. Są oni przede wszystkim barbarzyńcami oraz nieprzyjaciółmi Rzymu⁵. Rola, w której zostali obsadzeni Goci w dziele Marcelina, jest najlepiej widoczna w świetle wydarzeń z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych IV w. Kronikarz nie wdaje się w ocenę wydarzeń, które doprowadziły do bitwy pod Adrianopolem, bowiem mógł wiedzieć, że bunt, a następnie spustoszenie terenów na południe od Dunaju przez Wizygotów i ich sojuszników spowodowane zostało nieudolnością i korupcją rzymskich urzędników⁶. Dla Marcelina najważniejsze jest, iż po tragicznej śmierci Walensa tron obejmuje bogobojny Teodozjusz, który szybko pokonuje barbarzyńskich nieprzyjaciół imperium⁷.

I. Dębek, K. Berger, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 143–146; M. Mączyska, *Wędrowki ludów. Historia niespokojnej epoki IV i V wieku*, Warszawa–Kraków 1996, s. 76–79; A. Kokowski, *Goci. Od Scandzy do Campi Gothorum*, Warszawa 2007, s. 228–231.

⁴ Jordanes, *Historia gocka*, XXV, 131. Także w świetle drugiego dzieła Jordanesa wyraźnie widać, jakie przerażenie budzili Hunowie wśród Gotów: Jordanes, *Historia rzymska*, 313.

⁵ W ten sposób przedstawił ich zresztą również Zosym (IV, 20, 7). Zgodnie z relacją kronikarza, błędem Rzymian było przede wszystkim zaniechanie rozbrojenia barbarzyńców, którzy przekupili lokalnych urzędników. Inaczej jest u Jordanesa, który podkreśla pokojowy charakter osadnictwa Wizygotów, jak również wskazuje na odpowiedzialność Walensa za to, że stali się arianami: Jordanes, *Historia gocka*, XXV, 132.

⁶ Ammian Marcelin, autor współczesny temu wydarzeniu, uznał za najważniejsze to, że bunt Gotów został *de facto* sprowokowany przez rzymskich urzędników: Ammian Marcelin, XXXI, 5, s. 411–413. Z kolei w świetle relacji Jordanesa, historyka dziejów Gotów, na uwagę zasługują nie tylko okoliczności wydania przez Walensa zgody na osiedlenie się Gotów w granicach Cesarstwa, ale także przypisanie mu odpowiedzialności za przyjęcie przez wspomnianych Germanów arianizmu. Autor *Historii rzymskiej de facto* obciąża cesarza odpowiedzialnością za akcję chrystianizacyjną, która w konsekwencji spopularyzowała i umocniła niebezpieczną, z punktu widzenia ortodoksyjnego Kościoła, herezję: Jordanes, *Historia gocka*, XXIV, 132. Więcej na ten temat: T. Skibiński, *Obraz barbarzyńców w Cesarstwie Rzymskim w źródłach łacińskich lat 376–476*, Warszawa 2018, s. 38–39.

⁷ Marcellin Komes, a. 379.2. Ciekawy wydaje się brak jakiegokolwiek negatywnego komentarza na temat Walensa, co nie jest oczywiste zważywszy na przyczyny i konsekwencje poniesionej przez cesarza klęski. Co więcej, Marcellin koncentruje się na ortodoksji Teodozjusza, milczeniem zbywając fakt, iż poprzedni cesarz był gorliwym arianinem i prześladowcą katolików. Inaczej sprawa wygląda u Jordanesa, który nie tylko obciąża cesarza odpowiedzialnością za klęskę, ale dopatruje się w okolicznościach jego śmierci kary Bożej: Jordanes, *Historia gocka*, XXVI, 138. Wyjątkiem pośród zachowanych relacji jest praca Zosyma, który na tyle negatywnie

Narracja kroniki przedstawia wydarzenia tak, jak gdyby cesarz w ciągu roku uporał się z buntem Gotów i samodzielnie zmusił ich do kapitulacji. Wiemy jednak, że w rzeczywistości Teodozjusz przetrwał w dużej mierze dzięki posiłkom wysłanym mu na pomoc przez Gracjana, prowadzonych *nota bene* przez barbarzyńców, tj. Arbogasta i Bauta⁸. Dopiero z ich pomocą, po dwóch latach ciężkich walk, udało się cesarzowi zepchnąć Gotów z powrotem na tereny Mezji⁹. Co więcej, autor dzieła nie wspomina słowem o tym, że w efekcie owej „zwycięskiej” wojny Goci zgodzili się w 382 r. zasiedlić wspomnianą prowincję jako *foederati*, a więc prawdopodobnie na lepszych warunkach, niż przyjmował ich Walens kilka lat wcześniej¹⁰.

W relacji Marcellina dotyczącej Gotów ciekawe jest nie tylko to, co autor stara się podkreślić, ale również to, czego nie mówi. Całkowitym milczeniem została na przykład pominięta w całej historii rola Fritigerna, kosztem jego rywala Atanaryka¹¹. Marcellin wspomina, iż w 381 r. to właśnie ten drugi przybył do Konstantynopola i zawarł sojusz z Teodozjuszem¹². Wiemy jednak, że w rzeczywistości przywódcą Wizygotów, którzy przekroczyli Dunaj w 376 r., był Fritigern, zaś Atanaryk pozostał z częścią Gotów, by stawić czoło wrogom¹³. Obaj wodzowie od lat pozostawali ze sobą w konflikcie, co więcej, o ile pierwszy z nich był arianinem, o tyle drugi do końca swoich dni wyznawał pogańskie, gockie wierzenia¹⁴. Należy wreszcie dodać, że ów sojusz zawarty w 382 r., sankcjonu-

---

postrzegając postać cesarza Teodozjusza, że wszystkie sukcesy odniesione przeciw barbarzyńcom przypisywał innym wodzom (Z o s y m, IV, 25, 2, 6). Patrz również B. C r o k e, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 56.

⁸ J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXVII, 139–141. Odmiennie przedstawia bieg wydarzeń Zosym, podkreślając zasługi wodzów rzymskiej armii, a nie zniechęconego przez niego Teodozjusza: Z o s y m, IV, 27, 1.

⁹ Nieco inaczej bieg wydarzeń przedstawia Jordanes. Według niego Gracjan uporał się z Gotami nie zbrojnie, ale z pomocą negocjacji i ustępstw, zaś sam Teodozjusz miałby być w owym czasie postacią drugoplanową, ze względu na przechodzoną przez niego wówczas chorobę: J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXVII, 141 – XXVIII, 142. Inną relację można odnaleźć w *Romana*, bowiem kronikarz podkreśla, że zasługą Teodozjusza było kielznanie Gotów w efekcie prowadzonych z nimi wojen: J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 315.

¹⁰ Więcej na ten temat patrz: H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 159–160.

¹¹ Jordanes nie ma w tym względzie wątpliwości, że Wizygotami dowodzili Fritigern, Alateusz i Safraks (J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXVI, 134). Nieco dalej Jordanes wspomina wprost o tym, że Atanaryk przejął władzę nad Gotami po śmierci Fritigerna (J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXVIII, 142).

¹² M a r c e l l i n K o m e s, a. 381.2.

¹³ A m m i a n M a r c e l l i n, XXXI, 3, s. 397–399; cf. T. S k i b i Ń s k i, *Obraz...*, s. 31.

¹⁴ M. W i l c z y Ń s k i, *Germanie w służbie zachodniorzymskiej w V w. n.e.*, Oświęcim 2018, s. 498–499.

jący *de facto* obecność Wizygotów na terenie cesarstwa, był do pewnego stopnia jedynie kontynuacją porozumienia, do którego doszli Teodozjusz i Fritigern w 379 r.¹⁵ Gdy idzie o Atanaryka, sprawa również jest bardziej skomplikowana, niż chciałby to widzieć Marcellin. Relacja autora *Kroniki* – w świetle której wspomniany wódz udał się do Konstantynopola w 381 r. jako przywódca Wizygotów – nie powinna być przyjmowana bezkrytycznie z kilku powodów. Po pierwsze, wojownicy, którzy przekroczyli Dunaj w 376 r., oddzielili się od reszty plemienia między innymi ze względu na konflikt pomiędzy Atanarykiem a Fritigernem. Po drugie, zręby układu pomiędzy Wizygotami a cesarzem powstały już kilka lat wcześniej. O ile więc Atanaryk odzyskał swoje wpływy, było to możliwe nie ze względu na jego znaczenie, ale z powodu śmierci Fritigerna, którego około 381 r. pokonała choroba. Ku takiemu biegowi wydarzeń zdają się skłaniać zresztą inne źródła, np. relacja Jordanesa i Zosyma¹⁶. Co ciekawe, niektóre relacje wskazują, iż nawet śmierć Fritigerna nie umożliwiła Atanarykowi odzyskania władzy, bowiem wedle ich autorów wspomniany wódz przybył do Konstantynopola w 381 r. jako wygnaniec. Zarówno Ammian Marcellin, jak i Temistiusz zgodnie potwierdzają, że w istocie nie występował on jako król Gotów, ale jako uciekinier poszukujący schronienia¹⁷.

W świetle omawianych wydarzeń, może budzić zdumienie przemilczenie postaci Fritigerna kosztem jego rywala, który w najlepszym razie odzyskał wpływy dopiero po śmierci przeciwnika, a w najgorszym pojawił się na dworze cesarskim jako zbieg. Sprawa jednak nabiera sensu, gdy na relację Marcellina spojrzysz nie jako na wierny przekaz wydarzeń, ale manifest polityczny, którego osią centralną jest walka cesarstwa o przetrwanie. Perspektywa autora *Kroniki* staje się szczególnie widoczna w relacji wydarzeń z roku 382. W pierwszym wpisie Marcellin opisuje złożenie do grobu sprowadzonych z Italii szczątków Walensa, co jest istotne o tyle, że pomija całkowicie kontrowersje religijne związane z wyznaniem poległego pod Adrianopolem cesarza¹⁸. W kolejnym punkcie autor *Kroniki* relacjonuje fakt poddania się Gotów rzymskiej władzy. We wspomnianym wpisie ciekawe są trzy elementy. Po pierwsze, Marcellin podkreśla, że Teodozjuszowi poddało się całe plemię gockie¹⁹. Jest to oczywiste

¹⁵ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 484–487.

¹⁶ Jordanes, *Historia gocka*, XXVIII, 142–145; Zosym, IV, 34, 3–5.

¹⁷ Ammian Marcellin, XXVII, 5, 10; Temistiusz, XV, 190–191. Co istotne, drugi z cytowanych autorów żył dokładnie w latach, gdy omawiane wydarzenia miały miejsce, więc jego relacja powinna być rozpatrywana jako potencjalnie bardziej wiarygodna.

¹⁸ Marcellin Komēs, a. 382.1. Jest to fakt o tyle interesujący, że kronikarz chwilę wcześniej podkreśla prawowierność Teodozjusza, we wpisie opisującym powołanie go na tron przez Gracjana: Marcellin Komēs, a. 379.

¹⁹ Marcellin Komēs, *l. cit.*

nadużycie, bowiem znaczna część Gotów (przede wszystkim Ostrogoci) pozostawała poza sferą oddziaływań cesarstwa lub uznawała zwierzchność Hunów. Po drugie, status Wizygotów zasiedlających wówczas Mezję był inny, niż chciałby to widzieć autor kroniki. Wspomniany odłam nie tyle bowiem zdał się na łaskę Rzymu, ile osiedlił się w granicach imperium w charakterze sojuszników. Nie była to oczywiście relacja symetryczna, ale daleko jej było do bezwarunkowego poddania się²⁰. Wreszcie, Marcellin widzi w Atanaryku króla Gotów, co budzi kontrowersje badaczy analizujących opisane wydarzenia²¹. Autorowi zdaje się nie przeszkadzać fakt, iż wspomniany wódz był poganinem i gorliwym prześladowcą chrześcijan, a przemilczany Fritigern był arianinem²².

Powyższa relacja jest interesująca właśnie dlatego, że wydarzenia zostały wykorzystane w instrumentalny sposób tak, aby czytelnik odebrał pożądany przez autora przekaz. Zestawienie uroczystego pogrzebu wyprawionego Walensowi z „poddaniem się” na łaskę Rzymu plemienia, które było głównym sprawcą jego śmierci, miało wywrzeć wrażenie, że cesarz Teodozjusz pomścił swojego poprzednika. Patrząc na relację jeszcze szerzej, należy ujrzeć w niej manifest potęgi cesarstwa, które potrafi podnieść się nawet po spektakularnych i brzemiennych w skutki klęskach. Podobnie jest w przypadku najazdu Greutungów pod przywództwem Odoteusa. Marcellin umieszcza pod rokiem 386 jedynie krótką informację o pokonaniu przez Teodozjusza wroga i odzyskaniu Tracji²³.

O tym, że barbarzyńcy Germanie, w tym przypadku Wizygoci, nie są dla Marcellina interesujący o ile nie uczestniczą w ważnych dla losów cesarstwa wydarzeniach, można się ponownie przekonać przy okazji stłumienia uzurpacji Eugeniusza i późniejszych działań Alaryka²⁴. Opisując wydarzenia pod rokiem 394 oraz 395, autor *Kroniki* nie dostrzega lub nie chce dostrzec związku pomiędzy kampanią Teodozjusza w Galii a pojawieniem się Wizygotów w „Grecji”²⁵. Dla Marcellina pokonanie Eugeniusza i Arbogasta nad rzeką Frigidus w 394 r. było jedynie kolejnym wielkim zwycięstwem cesarza²⁶. Fakt, iż znaczną część armii

²⁰ Taki mógł być jednak charakter pierwszego porozumienia zawartego w 376, ze względu na ogromny lęk, który odczuwali uciekający Wizygoci przed Hunami.

²¹ M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 72–73.

²² Podobnie było zresztą w przypadku innego głośnego sporu pomiędzy dwoma barbarzyńcami, tj. Frawitą i Eriulfem. Chociaż ten drugi był chrześcijaninem, to pierwszy reprezentował orientację pro-rzymską i w konsekwencji cieszył się ich poparciem: Z o s y m, IV, 56.

²³ M a r c e l l i n K o m e s, a. 386.1.

²⁴ Z kolei zgodnie z relacją Zosyma, choć Alaryk mógł pochwalić się lepszym pochodzeniem i mocniejszą pozycją wśród współplemieńców, to cesarz decydował, kto stanie na czele sojusznicznych wojsk rzymskich i ostatecznie powierzył komendę Gajnasowi i Saulusowi (Z o s y m, IV, 57, 2).

²⁵ M a r c e l l i n K o m e s, a. 394.1–3; a. 395.4.

²⁶ Więcej na temat wspomnianej postaci: T. S k i b i ń s k i, *Obraz...*, s. 92, 94.

Teodozjusza stanowili wojownicy Alaryka nie ma większego znaczenia²⁷. Skądinąd wiadomo jednak, iż nie tylko wnieśli oni znaczny udział do sił cesarza, ale ponieśli również ogromne straty w bitwie²⁸. Co więcej, według niektórych badaczy Teodozjusz celowo wysłał w pierwszym rzucie właśnie Gotów, ponieważ chciał za jednym zamachem pozbyć się uzurpatora i zażegnać potencjalne ryzyko ze strony kłopotliwych sojuszników. Choć autorzy źródeł podkreślają niekiedy, że cesarz zmartwił się poniesionymi stratami, wątpliwym wydaje się, aby ta troska motywowana była losem ludzi Alaryka²⁹.

Dla Marcellina oczywistym jest, że Alaryk zbuntował się przeciwko cesarstwu niemal „nazajutrz” po śmierci Teodozjusza, ponieważ został przekupiony przez Rufina³⁰. Narracja ta wpisuje się doskonale w obiegową opinię rzymskich autorów o wrodzonej chciwości wszystkich barbarzyńców³¹. Wizygocki wódz jest w świetle tej relacji po prostu kolejnym łasym na pieniądze przedstawicielem swego ludu, który wykorzystał okazję, by najechać osłabione cesarstwo³². M. Wilczyński trafnie jednak wskazuje, że motywy działań Alaryka były bardziej złożone. Wspomniany badacz podkreśla, że po bitwie nad Frigidus wódz słusznie odczytał, że on i jego ludzie zostali cynicznie wykorzystani, co więcej, w czasie gdy Wizygoci lojalnie służyli cesarstwu, ich ogołoczone z wojska siedziby najechane zostały przez Hunów³³. W tym kontekście szybki odwrót Germanów

²⁷ Co więcej, w przekazie Jordanesa Alaryk nie występuje nawet jako wódz (a co dopiero władca Wizygotów), bowiem są oni przedstawieni jako federaci Cesarstwa, lojalni wobec Teodozjusza od czasu, gdy Atanaryk przysiągł mu lojalnie służyć: J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXVIII, 145.

²⁸ Zosym ogranicza się do stwierdzenia, że w bitwie pierwszego dnia poległa większość wojsk sojusznicznych Teodozjusza, a wodzowie z trudem uszli z niej cało (Z o s y m, IV, 58, 2–3). W bitwie poległ miał co trzeci z wojowników Alaryka, tj. blisko 10 tys. ludzi: O r o z j u s z, VII, 35, 19. Biorąc pod uwagę realną wielkość plemienia, była to znaczna część potencjału bojowego wspomnianego ludu. Fakt ten nie był jednak ważny dla Marcellina Komesa. W przypadku *Historii rzymskiej* Jordanes nie wspomina o udziale Gotów w konflikcie, ograniczając się do wzmianki o sukcesach Teodozjusza w walce z uzurpatorami do tronu cesarstwa zachodniorzymskiego: J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 316–317.

²⁹ Trudno uwierzyć w relację Sokratesa Scholastyka, wedle której cesarz miał płakać na widok koszmarnych strat, jakie poniosło wojsko Alaryka, a jeżeli tak było w istocie, to nie wynikało to z żalu za umniejszeniem siły groźnych przeciwników: S o k r a t e s S c h o l a s t y k, V, 25. Na zadowolenie Rzymian z takiego obrotu sprawy trafnie zwrócił uwagę M. W i l c z y ń s k i (*Germanie...*, s. 68–70).

³⁰ U Jordanesa z kolei odpowiedzialność za działania Wizygotów spada całkowicie na Alaryka, który niebawem po śmierci Teodozjusza miał zdać sobie sprawę, że jego lud powinien znaleźć sobie nową ojczyznę (J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXIX, 147).

³¹ Prokopiusz z kolei zarzuca barbarzyńcom wiarołomność (P r o k o p i u s z z C e z a r e i, *O wojnach*, III, 2, 7).

³² Cf. także T. S k i b i ń s k i, *Obraz...*, s. 118–121.

³³ M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 71.

w kierunku wschodnim jest zrozumiąły. To nie Rufin ściągnął więc Alaryka do Grecji, ale sam wódz Gotów wkroczył na tereny cesarstwa wschodniorzymskiego, w sytuacji konfliktu z poprzednimi mocodawcami oraz w perspektywie kolejnej konfrontacji z Hunami³⁴. Warto wreszcie zauważyć, że według niektórych źródeł Stylichon miał pełnić rolę opiekuna zarówno dla Honoriusza, jak i Arkadiusza, to według innych relacji nadzorcą tego drugiego miał być Rufin³⁵. Wspomniany dostojnik był więc pełnoprawnym opiekunem cesarza Wschodu³⁶. Narracja Marcellina odczytywana wprost traciłaby w tym miejscu sens. Autor źródła pomija jednak fakt, że zarówno Rufin, jak i Stylichon rywalizowali ze sobą, a ich spór ogniskował się wokół Ilirii³⁷. Alaryk został więc przedstawiony jako narzędzie w ręku ambitnego opiekuna Arkadiusza, knującego przeciw własnemu podopiecznemu³⁸.

Goci pojawiają się po raz kolejny w relacji Marcellina przy okazji opisywania wydarzeń, w których główną rolę odgrywał Gajnas³⁹. Jest oczywiste, że wódz przedstawiony został w negatywnym świetle. Co ciekawe, autor kroniki zdaje się nie potępiać germańskiego wodza za spowodowanie śmierci Rufina, jednak jednoznacznie obciąża go odpowiedzialnością za zamieszki, do których doszło w Konstantynopolu⁴⁰. Warto wreszcie podkreślić, że Gajnas był arianinem, co nie zostało jednak wytknięte przez Marcellina, chociaż różnice religijne były jedną z ważnych przyczyn niepokojów w Konstantynopolu, które doprowadziły do rzezi Gotów⁴¹. Sam wódz został niebawem pokonany i zgładzony przez jednego z przywódców Hunów, Uldina⁴².

³⁴ Ewentualne porozumienie pomiędzy Alarykiem a Rufinem było więc strategicznie korzystne dla Gotów i wydaje się, że w tym, a nie w ambicjach germańskiego wodza, znajduje się wyjaśnienie inwazji Wizygotów (Z o s y m, V, 5, 4).

³⁵ Jordanes w *Historii rzymskiej* ogranicza się do wzmianki, że Rufin został stracony przez żołnierzy, którzy przybyli z Italii pod wodzą Gajnasa, jednak nie precyzuje na czyje wezwanie wojsko to przybyło na Wschód: J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 319.

³⁶ Chociaż trudno przesądzić, jaki był status Rufina, nie ulega wątpliwości, że jego ambicje były znaczne (Z o s y m, V, 1, 4).

³⁷ M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 76–79.

³⁸ M a r c e l l i n K o m e s, a. 395.4. Bieg wydarzeń przedstawiony przez kronikarza jest również zgodny z relacją Z o s y m a (V, 5, 4).

³⁹ Ciekawą relację wspomnianych przez Marcellina Komesa wydarzeń przedstawia Z o s y m (V, 19, 2–4).

⁴⁰ M a r c e l l i n K o m e s, a. 399.3. Jordanes wspomina w *Historii rzymskiej* wprost, że Gajnas rozniecił wojnę domową w Cesarstwie Wschodniorzymskim: J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 320. Jakkolwiek była rola Gajnasa w uśmierceniu Rufina, Zosym wskazuje, że rzeczywistym mocodawcą zabójstwa był Stylichon (Z o s y m, V, 7, 4).

⁴¹ Warto podkreślić, że w czasie wydarzeń rozgrywających się wówczas w Konstantynopolu mieszkańcy nie oszczędzili ludzi Gajnasa pomimo tego, że ci szukali schronienia w kościele: Z o s y m, V, 19, 4. Patrz także: T. S k i b i ń s k i, *Obraz...*, s. 105.

⁴² M a r c e l l i n K o m e s, a. 400.1. Chociaż wspomniana kwestia pozostaje poza szczególnym zainteresowaniem Marcellina, warto zauważyć, że Rzymianie często grali huśką kartą

Co ciekawe, Marcellin opisuje najazd Radagajsa, określając go jako poganina i Scytcę⁴³. Jest to o tyle interesujące, że w skład armii wspomnianego wodza wchodziło wielu Germanów, w tym, jak się wydaje, również Gotów wschodnich⁴⁴. Goci, ukazani w kolejnym zapisie jako poddani Sarusa, walczą tutaj ramię w ramię z Hunami Uldina i pokonują najeźdźcę⁴⁵. W tych konkretnych wydarzeniach i jedni, i drudzy ukazani są jako narzędzia, z pomocą których cesarstwo radziło sobie z kolejnymi falami barbarzyńców⁴⁶.

Goci na czele z Alarykiem pojawiają się w *Kronice* Marcellina niewiele dalej⁴⁷. Wcześniej jednak kronikarz opisuje dwa inne, choć równie brzemiennie w skutki wydarzenia. Pierwsze to oczywiście upadek Stylichona. Opiekun i dwukrotny teść Honoriusza został ukazany jako wrogi swojemu podopiecznemu intrygant, który skierował na cesarstwo zachodniorzymskie hordy barbarzyńców⁴⁸. Ocena ta, choć w oczywisty sposób krzywdząca i nieprawdziwa, pokazuje po raz kolejny, że Marcellin jest przede wszystkim Rzymianinem, a skoro tak, to wydarzenia będzie przedstawiał w takim świetle, aby korzystnie ukazać dynastię teodozjańską⁴⁹. Jest raczej jasne, że Stylichon nie zamierzał zagarnąć tronu Honoriusza, czego słusznie dowodzi M. Wilczyński, a jego upadek był efektem knoń chwijnego cesarza i kamaryli dworskiej na czele z Olimpiuszem⁵⁰. Co więcej,

---

w sytuacji zagrożenia ze strony Gotów. W *Historii rzymskiej* Jordanes wspomina jedynie tyle, że wkrótce po przegranej bitwie Gajnas został ścięty (J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 320). Z perspektywy Uldina jego śmierć opłacała się podwójnie – eliminowała ambitnego przeciwnika oraz pozwalała okazać użyteczność względem cesarstwa wschodniorzymskiego (Z o s y m, V, 22, 3).

⁴³ Identyfikacja tożsamości etnicznej Radagajsa nastęrcza wiele trudności. Dla Zosyma ważne było tylko to, że zagrożenie stworzone przez barbarzyńców było znaczne (Z o s y m, V, 26, 3–5).

⁴⁴ M a r c e l l i n K o m e s, a. 406.2. Być może Radagajs pragnął oderwać przynajmniej część wschodnich Gotów spod władzy Hunów, co tłumaczy zaangażowanie Uldina w pokonanie wspomnianego wodza. Jako Scytcę określa Radagajsa J o r d a n e s (*Historia rzymska*, 321).

⁴⁵ Jak słusznie wskazuje T. Skibiński, autorzy źródeł łacińskich korzystniej oceniają Alaryka niż Radagajsa: T. S k i b i Ń s k i, *Obraz...*, s. 277–278.

⁴⁶ Co ciekawe, choć zagrożenie dotyczyło cesarstwa zachodniorzymskiego, Zosym wyrażenia podkreśla, że Alaryk pozostał w owym konflikcie bierny (Z o s y m, V, 26, 3).

⁴⁷ J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXX, 154. Jordanes pomija przynajmniej kilka lat, w ciągu których Wizygoci pozostawali relatywnie spokojni podczas wydarzeń z udziałem Gajnasa oraz Radagajsa (za wyjątkiem Sarusa i jego ludzi oczywiście).

⁴⁸ M a r c e l l i n K o m e s, a. 408.1. Podobnie ocenia Stylichona Jordanes w *Historii rzymskiej* (J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 322).

⁴⁹ Również w negatywnym świetle przedstawia Stylichona Jordanes. Autor rysuje przy okazji fantastyczną wizję ugody pomiędzy Honoriuszem i Alarykiem, wedle której Wizygoci mieli udać się w podróż do Hiszpanii, a po drodze zostali zaatakowani przez siły Stylichona i tak ostatecznie zawrócili do Italii (J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXX, 154).

⁵⁰ M. W i l c z y Ń s k i, *Germanie...*, s. 363–365. W obronę Stylichona bierze Z o s y m (V, 34, 5–6). Historyk podkreśla cnoty oraz fakt, iż wszystko co robił, czynił w interesie Cesarstwa.

to właśnie pechowy *magister militum* trzymał od lat w szachu Gotów Alaryka i zapewne przyczynił się do tego, że w okresie zmagania z Gajnasem i Radagajsem pozostał on bierny⁵¹.

Nieco później Marcellin wspomina o wystąpieniu głodu w Rzymie, a chwilę później o złupieniu „Wiecznego Miasta” przez Alaryka i jego Gotów⁵². Jest to o tyle ciekawe, że sam najazd autor relacjonuje tak, jak gdyby było to nagłe i niespodziewane wydarzenie⁵³. Skądinąd wiadomo jednak, że sytuacja wyglądała z gołą inaczej. Alaryk nie mógł niespodziewanie najechać „zaskoczonego Rzymu”, ponieważ w roku 410 król z rodu Balców obległ go już trzeci raz, a w Italii walczył już ponad dwa lata⁵⁴. Marcellin nie wspomina również o tym, że stolica cesarstwa zachodniorzymskiego zaznała głodu właśnie dlatego, że rok wcześniej władca Gotów zajął w Ostii znaczne zapasy zboża, aby wykarmić swoją, wiecznie borykającą się z problemami aprowizacyjnymi, armię⁵⁵. Na marginesie warto dodać, że przybycie Alaryka zostało bezpośrednio spowodowane przez śmierć Stylichona, z którym, jak się wydaje, gocki wódz mógł dojść do porozumienia, a po jego straceniu pozostał z niczym. Wreszcie, nie jest do końca jasne, czy w wyniku zdobycia Rzymu w 410 r. Goci uprowadzili Gallę Placydię, ponieważ mogła się ona dostać w ich ręce wcześniej⁵⁶.

⁵¹ H. Wolfram, *Historia...*, s. 175–182.

⁵² Marcellin Komēs, a. 409.1; a. 410.1. Kronikarz nie poświęca wiele uwagi działaniom Alaryka pomiędzy 408 a 410 r. (B. Croce, *Count...*, s. 56–57). Marcellin nie wspomina również dyplomatycznie o tym, że przyczyną niezadowolenia mieszkańców Rzymu był właśnie Alaryk, który w 409 r. obległ stolicę Cesarstwa. Wydarzenie to szczegółowo zostało opisane przez Geroncjusza w *Żywocie Melanii Młodszej*, 19; komentarz por. m.in. I. Milewski, “Earthly yoke”? *The Estate of Valeria Melania*, [in:] *Powerful Women in the Ancient World. Perception and (Self)Presentation. Proceedings of the 8th Melammu Workshop, Kassel, 30 January – 1 February 2019*, ed. by K. Droß-Krüpe, S. Finck, Münster 2021, s. 460–461.

⁵³ Jako jedną kampanię opisuje, trwające kilka lat, działania Wizygotów Jordanes (*Historia gocka*, XXX, 156).

⁵⁴ H. Wolfram, *Historia...*, s. 184–187; M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 107–109. Ambitny wódz próbował nawet powołać własnego cesarza, tj. Attalusa. W *Historii rzymskiej* Jordanes wspomina co prawda, że Alaryk zarówno zajął Rzym, jak i wcześniej spustoszył Italię, ale wydarzenia przedstawione są tak, jakby miały charakter pojedynczej kampanii, a nie przedłużającego się, kilkuletniego konfliktu (Jordanes, *Historia rzymska*, 323). Wiemy skądinąd, że niebawem po śmierci Stylichona doszło do pogromów rodzin barbarzyńskich żołnierzy w służbie cesarstwa zachodniorzymskiego, co doprowadziło do tego, że przyłączyli się oni do Alaryka (Zosym, V, 35, 6).

⁵⁵ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 102; H. Wolfram, *Historia...*, s. 183–187. Prokopiusz w swojej pracy opisuje różne zachowane przekazy dotyczące zdobycia Rzymu przez Alaryka w 410 r. (Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 14–27).

⁵⁶ Sprawą otwartą pozostaje, na ile w owej sytuacji było to zgodne z jej wolą. Jordanes konsekwentnie utrzymywał, że została ona uprowadzona podczas zajęcia Rzymu przez Alaryka (Jordanes, *Historia rzymska*, 323).

Barbarzyńcy, którzy ostatecznie utworzyli państwo wizygockie na Półwyspie Iberyjskim, po raz ostatni pojawiają się w relacji Marcellina pod rokiem 414⁵⁷. Autor wspomina w niej o zwrocie Galli Placydii Honoriuszowi, gdy ta owdowiła. Goci potraktowani są tu w sposób marginalny, a istotne jest to, że cesarz odzyskał siostrę. Warto jednak pamiętać, że choć kulisy małżeństwa Galli Placydii z Ataulfem były szczególne, to zarówno Goci, jak i wielu Rzymian wiązało z nimi znaczne nadzieje⁵⁸. Gdyby historia potoczyła się inaczej, oba ludy mogłyby żyć w pokoju wspólnie, a gockie wojsko mogło stać się podporą słabnącego cesarstwa zachodniorzymskiego⁵⁹. Krewny Alaryka zginął jednak już kilka lat po ślubie, a wspólny potomek pary zmarł niebawem po urodzeniu⁶⁰.

Ostrogoci

Lud, który ostatecznie przeszedł do historii jako Ostrogoci, pojawia się w relacji Marcellina już w początkach jego *Kroniki*, choć, jak już wspomniałem, wraz z Wizygotami określane są jedną nazwą⁶¹. Także w tym przypadku kronikarz nie jest zainteresowany etnicznymi niuansami, ale interesują go przede wszystkim wodzowie owych barbarzyńców, i to tylko wtedy, gdy ich poczynania są ważne z perspektywy cesarstwa zachodniorzymskiego lub wschodniorzymskiego. Dla Marcellina nie są więc istotni w zasadzie aż do momentu, gdy na scenę polityczną wkracza Teodoryk, późniejszy władca Italii⁶². Próżno zatem ich szukać w relacji dotyczącej wojny z Attylą, szczególnie, że Marcellin nie pokusił się nawet, by wspomnieć o decydującym starciu wojsk Aecjusza z Hunami na Polach Katalunijskich w 451 r.⁶³ Co ciekawe, Gotem dla kronikarza

⁵⁷ Marcellin Komes, a. 414.2.

⁵⁸ Jordanes, *Historia gocka*, XXX, 158. Jordanes wyraźnie dostrzegał wagę tego mariażu. We wpisie odnoszącym się do powrotu Galli Placydii do Rzymu wspomina o poślubieniu jej Konstancjuszowi.

⁵⁹ Tak się jednak nie stało i układ narracji w *Kronice* wskazuje, że wizja jednej unii pomiędzy Rzymianami i Gotami została zastąpiona inną, tj. rzymską: Jordanes, *Historia rzymska*, 326; M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 128.

⁶⁰ Jordanes, *Historia gocka*, XXXI, 163.

⁶¹ Marcellin Komes, a. 379.2. Dobrym przykładem jest tutaj najazd Radagajsa, który uznaje się za inwazję różnych plemion germańskich, z uwzględnieniem licznej reprezentacji ostrogockiej. Co więcej, dla Marcellina zarówno Goci, jak i Hunowie oraz Alanowie należą właśnie do plemion scytyjskich. Patrz również: B. Croce, *Count...*, s. 61–68.

⁶² Jak uznaje Jordanes, po ukończeniu osiemnastu lat miał wrócić z Konstantynopola, by przejąć władzę przynajmniej nad częścią Ostrogotów (Jordanes, *Historia gocka*, LV, 282).

⁶³ Skądinąd Marcellin miał ewidentnie świadomość wagi samego wydarzenia, jak również roli Aecjusza w przetrwaniu cesarstwa zachodniorzymskiego, czego jasno dowodzi wpisem pod

był najwyraźniej Odoaker, choć uznaje się go obecnie raczej za przedstawiciela plemienia Skirów⁶⁴.

Marcellin wspomina również o Teodoryku Strabonie (Zezowatym), choć trudno niekiedy rozróżnić, czy nie ma na myśli jego rywala i imiennika z rodu Amalów⁶⁵. We wpisie z 479 r. po raz kolejny dostrzec można manierę kronikarza, polegającą na tym, że o Gotach zamieszkujących Mezję wspomina jako o najeźdźcach. Rzymianie są z drugiej strony przedstawieni jako strona zwycięska w tych zmaganiach. Relację Marcellina należy uznać w najlepszym razie za wybiórczą. Chociaż wschodniorzymski wódz Sabinian odniósł co prawda pewne sukcesy w walce z Teodorykiem Zezowatym, to nie zmienia to faktu, że jego wojska dalej trzymały w szachu cesarstwo wschodniorzymskie, zaś sam wódz niebawem popadł w niełaskę i został stracony⁶⁶. W tym samym czasie Goci dowodzeni przez Teodoryka Amala pustoszyli tereny zachodniej Tracji, a niebawem jego ludziom udało się opanować i osiedlić w Epirze⁶⁷. Ciekawym elementem przekazu jest również wzmianka opisująca wyprawę Teodoryka Strabona na Konstantynopol, zakończoną ostatecznie śmiercią wodza. Autor *Kroniki* zręcznie zestawia fakt najazdu, szybkiego odwrotu i braku strat po stronie Rzymian z niespodziewaną śmiercią gockiego władcy w przypadkowych, a więc zrzędzonych przez opatrność okolicznościach⁶⁸.

Teodoryk Amal pojawia się ponownie w relacji Marcellina pod rokiem 482, przy okazji łupieżczego rajdu na Grecję, zakończonego złupieniem Larysy⁶⁹. Kronikarz, niezainteresowany zazwyczaj szczegółami dotyczącymi barbarzyńskich wodzów, odnotowuje tym razem przydomek Teodoryka⁷⁰. Dalsze poczynania ambitnego władcy Ostrogotów przed jego podbojem Italii opisywane są zdawkowo. Już tradycyjnie przypisuje mu się chciwość oraz ambicję, które zdają

454 r.: Marcellin Komēs, a. 454.2. O działaniach wojennych szczegółowo pisał za to Jordanes (*Historia gocka*, XXXVIII–XLII).

⁶⁴ Marcellin Komēs, a. 476.2. Jordanes z kolei uznaje Odoakra za przedstawiciela plemienia *Thorcingów*, pod którym to terminem można doszukiwać się Turyngów (Jordanes, *Historia gocka*, XLVI, 242). W innym miejscu Jordanes łączy go z Rugiami: Jordanes, *Historia rzymska*, 344; cf. T. Skibiński, *Obraz...*, s. 329.

⁶⁵ Marcellin Komēs, a. 479.2. O Teodoryku Zezowatym wspomina za to Jordanes (*Historia gocka*, LII, 270). Cf. B. Croke, *Count...*, s. 62–63.

⁶⁶ *PLRE I*, s. 967 (s.v. *Sabinianus Magnus 4*).

⁶⁷ Choć obaj wodzowie rywalizowali ze sobą o wpływy, to w owym czasie wysiłki skłócania jednych Gotów z drugimi podejmowane ze strony cesarza Zenona pozostawały bezowocne.

⁶⁸ Teodoryk miał nadziać się przypadkowo na broń, być może włócznię, gdy został zrzucony przez swego konia, którego próbował uspokoić: Marcellin Komēs, a. 481.1. Relacja ta pokrywa się z przekazem Jordanesa – Jordanes, *Historia rzymska*, 346.

⁶⁹ Marcellin Komēs, a. 482.2.

⁷⁰ Sprawa jest o tyle ciekawa, że Walamer może nawiązywać do imienia wuja Teodoryka, syna Tiudimira. Walamer cieszył się bowiem dużym szacunkiem Gotów.

się być głównymi motywami jego działań⁷¹. Tymczasem rzeczywistość, w której znaleźli się Goci, była taka, że musieli znaleźć sobie takie miejsce do życia, które zapewniałoby względne bezpieczeństwo i pozwalało na wyżywienie wszystkich członków plemienia. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku Alaryka I, także Teodoryk nieustannie szukał sposobu zagwarantowania swojemu ludowi nowej ojczyzny. Faktem oczywiście pozostaje, że do wspomnianego celu Ostrogoci dążyli bezpardonowo i to w tym kontekście należy postrzegać ich najazd z 487 r. zakończony krótkotrwałą blokadą Konstantynopola⁷².

Jak wiadomo, niebawem jednak Teodoryk opuścił granice cesarstwa wschodniorzymskiego i razem ze swoim plemieniem udał się do Italii, którą ostatecznie podbił⁷³. Wydaje się oczywiste, że w czasach Marcellina Komesa konsekwencje wyprawy gockiego władcy budziły w Bizantyńczykach, w najlepszym razie, mieszane odczucia⁷⁴. Wkrótce po przybyciu do Italii, Teodorykowi udało się zbudować silne państwo, co z pewnością nie leżało w interesie cesarstwa wschodniorzymskiego. Nic więc dziwnego, że autor kroniki przypisuje w całości pomysł podboju Italii Teodorykowi, pomijając w całej sprawie udział cesarza Zenona, który wówczas również pragnął pozbyć się kłopotliwej obecności Ostrogotów⁷⁵. Niewykluczone, że w czasach Marcellina działania wspomnianego cesarza mogły być postrzegane jako błąd. Relacja wydarzeń z lat 487–489 dowodzi pośrednio, że również w latach poprzedzających wojnę Bizancjum z Teodahadem, a później z Witigesem i Totilą, napięcia pomiędzy dworem w Rawennie i Konstantynopolu nie należały do rzadkości⁷⁶.

⁷¹ Świadczy o tym wpis pod rokiem 483, gdzie przyznanie Teodorykowi i jego ludziom nowych terenów pod osadnictwo wymienione jest na końcu, już po przyznaniu mu tytułu *magistra militum* oraz konsula: *M a r c e l l i n K o m e s*, a. 483.1.

⁷² Rzecz jasna, Marcellin nie przepuścił okazji, by w tym miejscu wytknąć Teodorykowi brak wdzięczności za wyświadczone ze strony cesarza dobrodziejstwa: *M a r c e l l i n K o m e s*, a. 487.1.

⁷³ H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 320–325; M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 235–237; B. C r o k e, *Count...*, s. 64.

⁷⁴ Tym ciekawsza jest w tym miejscu relacja Jordanesa, który uznaje, iż to cesarz Zenon namówił Teodoryka, by ten przyjął królewski tytuł po pokonaniu Odoakra: J o r d a n e s, *Historia gocka*, LII. 295.

⁷⁵ Świadczy o tym wpis Marcellina pod rokiem 489: „jak planował”: *M a r c e l l i n K o m e s*, a. 489.1. Z kolei Jordanes podkreśla, że cesarz Zenon był pogodzony z utratą Italii na rzecz barbarzyńskich ludów i z dwojga złego wolał powierzyć rządy Teodorykowi: J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 348.

⁷⁶ Albo przynajmniej, że celem autora było zdjęcie z cesarza współodpowiedzialności za kampanię, która ostatecznie doprowadziła do wyniesienia niebezpiecznego politycznego gracza w osobie Teodoryka Wielkiego. Zarówno relacje pomiędzy Teodorykiem i cesarzem Zenonem, jak i kulisy opuszczenia przez Ostrogotów terenów cesarstwa wschodniorzymskiego odmiennie przedstawia Jordanes. W świetle relacji kronikarza wyprawa miała charakter uzgodniony z cesarzem, który niechętnie zgodził się by „cenny sojusznik” opuścił jego terytorium: J o r d a n e s, *Historia gocka*, LV, 291–292.

Jak wiadomo, źródłem intensywnych napięć pomiędzy Gotami a Bizancjum pozostawały kwestie religijne. Jest to szczególnie widoczne we wpisie Marcellina pod rokiem 525, odnoszącym się do Teodoryka Wielkiego⁷⁷. Autor informuje, zgodnie z prawdą, że w owym czasie papież Jan został wysłany przez tego ostatniego z misją do Konstantynopola. Jako powód misji Marcellin podaje nic innego, jak przygotowanie planu konwersji gockich arian na katolicyzm⁷⁸. Rzeczywistość była jednak, najprawdopodobniej, zupełnie inna. Jak wiadomo, Teodoryk sam wyznawał arianizm i choć przez długie lata jego królestwo uchodziło za ostoję tolerancji, również dla katolików, to w ostatnich latach jego panowania sytuacja ulegała zmianie. Na usztywnienie stanowiska gockiego władcy wpływać mogła zarówno zmiana sytuacji geopolitycznej (np. fakt, iż król Wandalów Hilderyk prowadził prokatolicką politykę), jak i fakt, iż arianie w Bizancjum nie mogli liczyć na podobny spokój⁷⁹. Być może również sam Teodoryk stał się w ostatnich latach swoich rządów bardziej zaangażowany w ariańskie chrześcijaństwo i tylko śmierć zatrzymała go przed rozpoczęciem prześladowań katolików w swoim państwie. Wiadomo również, że wkrótce po swoim powrocie z misji papież został aresztowany i zmarł w więzieniu, co każe zastanowić się nad rzeczywistym celem jego misji⁸⁰. Możliwe jest bowiem, że choć biskup Rzymu miał wynegocjować tolerancję dla ariańskich obywateli w Bizancjum, to w rzeczywistości dążył do przywrócenia pozycji katolików w Italii. W takim przypadku reakcja Teodoryka wydawałaby się zrozumiała, a na relację Marcellina należy spoglądać przez pryzmat jego własnej ortodoksji.

Wandalowie

Wandalowie⁸¹ pojawiają się w przekazie Marcellina jako kolejna grupa barbarzyńców pochodzenia germańskiego. W przekazie kronikarza są oni ważni o tyle, o ile ich działania były brzemiennie dla losów Cesarstwa. Także w tym przypadku Marcellin

⁷⁷ Jest to zresztą pierwszy od trzydziestu lat wpis Marcellina odnoszący się do Ostrogotów. Dowodzi to dobitnie, że barbarzyńcy interesowali autora kroniki jedynie wówczas, gdy ich działania były ważne z perspektywy Cesarstwa.

⁷⁸ Jest to pierwszy powód, który nasuwa się osobie nieznającej kontekstu i czytającej ów przekaz pierwszy raz: M a r c e l l i n K o m e s, a. 525.1.

⁷⁹ Pogorszenie się sytuacji arian w Bizancjum wynikać mogło poniekąd z represji, jakie Teodoryk wymierzył w stronnictwo rzymskie w Italii. W efekcie w Konstantynopolu odebrano to działanie jako prześladowanie katolików przez arian, a nie polityczną walkę stronnictw (H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 375–376).

⁸⁰ Wygląda bowiem na to, że misja ukierunkowana na poprawę relacji politycznych w niebezpieczny sposób zesłała na kwestie wyznaniowe.

⁸¹ O ukazywaniu Wandalów w *Kronice* Marcellina – A.S. K o z l o v, *Komit Marcellin, Viktor...*, s. 72–73.

dowolnie przeinacza fakty, czyniąc Wandalów narzędziem wybitnych osobistości rzymskich, względnie chaotyczną siłą, która kieruje się jedynie doraźnym zyskiem.

Po raz pierwszy w *Kronice* Marcellina Wandalowie pojawiają się pod wpisem odnoszącym się do upadku Stylichona w 408 r.⁸² Kronikarz przypisuje w nim zdradę magistrowi *militum*, oskarżając go o chęć przejęcia tronu oraz namówienie różnych grup barbarzyńców, w tym Wandalów, do ataku na osłabione cesarstwo zachodniorzymskie. Jak wiadomo, sprawa miała bardziej skomplikowany charakter, a przyczyny upadku Stylichona były bardziej złożone⁸³. Warto wspomnieć, że sam wódz był w połowie Wandalem, choć jego matka była Rzymianką⁸⁴. Jest to istotne z dwóch powodów. Po pierwsze, pochodzenie Stylichona było zapewne wdzięcznym celem ataków ze strony jego przeciwników i być może niegasnącym zarzewiem nieufności ze strony cesarza Honoriusza. Trzeba jednak pamiętać, że podejrzliwość władcy miała jednak przede wszystkim charakter personalny i wiązała się z jego słabym charakterem⁸⁵. Drugą kwestią, o której należy pamiętać, jest postawa samego Stylichona, który, abstrahując od znacznych ambicji osobistych, uważał się za Rzymianina⁸⁶. Wódz dał dowody na poparcie tej tezy wielokrotnie w ciągu swojego życia, bowiem jego większość upłynęła mu na walce z Germanami, w tym ze swoimi współplemieńcami. Co więcej, należy pamiętać, że choć upadek Stylichona miał miejsce w 408 r., to sama inwazja Wandalów oraz innych plemion barbarzyńskich miała swoje apogeum w 406 r.⁸⁷ Co prawda granica Cesarstwa pozostała wówczas osłabiona, co Wandalowie skwapliwie wykorzystali, ale działo się tak nie tyle z woli Stylichona, co na skutek niedostatków militarnych państwa. Obrona granicy na Renie powierzona została w owym czasie Frankom, zaś wojska magistra *militum* broniły Italii najpierw przed Gotami Alaryka, a następnie przed hordami Radagajsa⁸⁸. W tej sytuacji koalicja Alanów i Wandalów ostatecznie pokonała germańskich obrońców Renu, a oba odłamy germańskiej federacji (Silingowie i Hasdingowie) przedarły się w 409 r. do Hiszpanii⁸⁹.

⁸² Marcellin Komes, a. 408.1.

⁸³ Podobnie do Marcellina przedstawia sprawę Jordanes. Co więcej, kronikarz sugeruje, że gdyby nie działania Stylichona, Alaryk i jego Goci mogliby wziąć w posiadanie Hiszpanię, pustoszoną w owym czasie przez Wandalów (Jordanes, *Historia gocka*, XXX, 153).

⁸⁴ Zosym, V, 36, 1.

⁸⁵ Honoriusz znany był ze swojego niezdecydowania i uległości względem zmieniających się doradców.

⁸⁶ Jordanes, *Historia gocka*, XXXIV, 176.

⁸⁷ Zaczęła się jeszcze w 405 r. od najazdu Radagajsa: Marcellin Komes, a. 406.2; cf. P. Heather, *The Fall of the Roman Empire: A New History*, New York 2006, s. 198–205.

⁸⁸ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 346–349; M. Mączyska, *Wędrówki...*, s. 83–84.

⁸⁹ Prokopiusz przytacza w tym miejscu ciekawą narrację, zgodnie z którą Wandalowie pod wodzą swojego króla Godegisela otrzymali od cesarza Honoriusza zgodę na osiedlenie się

Co ciekawe, wkroczenie Wandalów do Hiszpanii nie było dla Marcellina na tyle ważnym wydarzeniem, aby o nim wspomnieć⁹⁰. Trzeba zaś pamiętać, że nim Gejzeryk przepłynął się do Afryki, zarówno jego ludzie (Hasdingowie), jak i drugi odłam plemienia (Silingowie) stworzyli w Hiszpanii *de facto* niezależne państwo⁹¹. Z tworem tym walczyli Rzymianie przede wszystkim rękoma Gotów, którzy ostatecznie zajęli miejsce Wandalów i stopniowo opanowali większość Półwyspu Iberyjskiego. Informacja o podboju Afryki przez Gejzeryka pojawia się w kronice Marcellina pod rokiem 439⁹². Jest to oczywiste uproszczenie, ponieważ Wandalowie przepłynęli się tam już dziesięć lat wcześniej⁹³. Tym nie mniej, to właśnie we wspomnianym roku wandalski król złamał porozumienie z Rzymianami i zdradziecko zajął Kartaginę⁹⁴. Zajęcie miasta można więc traktować jako faktyczne i symboliczne zjednoczenie całego władztwa Gejzeryka i to właśnie ta data mogła wydać się kluczową kronikarzowi⁹⁵. Chociaż Marcellin nie wspomina o tym ani razu, od tego roku rozpoczęły się pirackie najazdy Wandalów na rzymskie wybrzeża Morza Śródziemnego, którym tamę starano się położyć dopiero wówczas, gdy cesarstwo zachodniorzymskie uporało się z Hunami⁹⁶.

Kolejny raz Gejzeryk i jego Wandalowie pojawiają się kartach *Kroniki* Marcellina we wpisie pod rokiem 455⁹⁷. Złupienie Rzymu było, pomimo upływu lat, bardzo głośnym wydarzeniem, a skrupulatne ograbienie miasta przez wandalskiego władcę jeszcze bardziej przemawiało do wyobraźni tak współczesnych, jak

---

w Hiszpanii: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 3, 2–4. Jest to oczywiście pomyłka kronikarza, bowiem król Wandalów poległ w walce z Frankami w 406 r., a jego ludowi udało się ostatecznie przedrzeć do Hiszpanii dopiero w 409 r.

⁹⁰ Ciekawy jest szczególnie obraz Gejzeryka malowany przez autorów źródeł łacińskich, na co zwraca uwagę T. Skibiński (*Obraz...*, s. 213–219).

⁹¹ Więcej na temat podziałów plemiennych u Wandalów: A. Kokowski, *Starożytna Polska*, Warszawa 2006, s. 260; A. Kokowski, *Goci...*, s. 94–95; M. Mączynska, *Wędrowki...*, s. 84–86.

⁹² Marcellin Komes, a. 439.3.

⁹³ Według Jordanesa za pojawienie się Wandalów w Afryce odpowiedzialność ponosił Bonifacjusz: Jordanes, *Historia gocka*, XXXIII, 167. Narracja ta powtarza się zresztą w *Romana*: Jordanes, *Historia rzymska*, 330. Ciekawie przedstawia również kulisy sprowadzenia Wandalów do Afryki Prokopiusz (Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 3, 22–36).

⁹⁴ Wojska Wandalów nie miały dużego problemu z zajęciem miasta, bowiem zaskoczenie było kompletne: A. D. Lee, *From Rome to Byzantium, AD 363 to 565: the Transformation of Ancient Rome*, Edinburgh 2013, s. 116.

⁹⁵ Interesującą, choć nieprawdziwą narrację w kwestii zajęcia Kartaginy przedstawia Prokopiusz. Wspomina on, że Gejzeryk zjednoczył swoje państwo na mocy układu z Walentynianem, co, jak wiadomo, nie było prawdą: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 4, 12–14.

⁹⁶ O. J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, Berkeley–Los Angeles–London 1973, s. 165–168.

⁹⁷ Marcellin Komes, a. 455.3.

i potomnych. Warto przy tej okazji wspomnieć, że wbrew niektórym relacjom, w mieście nie doszło do masowych rzezi i to właśnie fakt złupienia wszystkiego, co miało wartość, oraz uprowadzenie licznych jeńców, na czele z wdową po Walentynianie III wraz z córkami, było prawdziwym ciosem dla cesarstwa zachodniorzymskiego⁹⁸. Relacja Marcellina odnośnie do tych wydarzeń wydaje się interesująca, szczególnie, gdy weźmie się pod uwagę jego dotychczasowy sposób opisywania barbarzyńców. Autor *Kroniki* wyraźnie twierdzi, że przybycie Gejzeryka do Italii zostało spowodowane przez wdowę po Walentynianie III, tj. Licynię Eudoksję⁹⁹. Nie jest to zresztą jedyne źródło, które odpowiedzialnością za złupienie Rzymu obarcza wdowę po cesarzu. Prawda jest jednak bardziej skomplikowana. Jak wiadomo, Walentynian III szukał sposobu na uspokojenie relacji z Wandalami, którzy od 429 r. stopniowo podbijali afrykańską część Cesarstwa, łupiąc przy okazji pirackimi rajdami wybrzeża Italii. Jednym z punktów traktatu była zgoda na małżeństwo Huneryka, syna wandalckiego władcy, z córką cesarza, Eudoksją. Jak jednak wiadomo, porozumienie nie zostało zrealizowane, ponieważ Walentynian został niebawem pozbawiony życia przez Petroniusza Maksyma, który wkrótce poślubił wdowę po cesarzu, a rękę jego córki oddał własnemu synowi¹⁰⁰. Wydaje się, że to właśnie był faktyczny powód najazdu Gejzeryka, który, jeżeli wierzyć przekazom historyków, zamierzał w odwecie wymordować ludność Rzymu, od czego ostatecznie odwiódł go ówczesny papież Leon¹⁰¹. Opisywana relacja Marcellina jest intrygująca, ponieważ należałoby się spodziewać, że odpowiedzialność za katastrofę zostanie złożona wyłącznie na barki Gejzeryka. Tymczasem autor kroniki zdaje się raczej wskazywać, iż złupienie Rzymu zostało spowodowane działaniem wdowy po Walentynianie III. Być może jednak rozwiązanie wspomnianej zagadki jest bardzo proste. Marcellin kończy swoją *Kronikę* w momencie, w którym Bizantyńczycy pod wodzą Belizariusza sfinalizowali podbój wandalckiego państwa¹⁰². Planowane przez Walentyniana III małżeństwo Eudoksji z synem Gejzeryka było

⁹⁸ Jordanes w *Romana* wskazuje, że Gejzeryk najechał Italię i złupił Rzym, wykorzystując jako pretekst list od wdowy po cesarzu Walentynianie: J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 334.

⁹⁹ Odmiennie przedstawia bieg wydarzeń Jordanes w *Getica*. Według kronikarza Gejzerykowi wystarczyła informacja o śmierci Walentyniana oraz fakt, iż cesarstwo zachodniorzymskie pozostawało osłabione: J o r d a n e s, *Historia gocka*, XLV, 235. Zgodnie z relacją Prokopiusza motywem działania wdowy po Walentynianie była zemsta: P r o k o p i u s z z C e z a r e i, *O wojnach*, III, 4, 36–39; cf. B. C r o k e, *Count...*, s. 35.

¹⁰⁰ T. S k i b i Ń s k i, *Obraz...*, s. 218–219.

¹⁰¹ W innym miejscu Prokopiusz przedstawia odmienne powody najazdu. Według kronikarza wyłącznym motywem działania Gejzeryka była chęć zdobycia bogatych łupów: P r o k o p i u s z z C e z a r e i, *O wojnach*, III, 5, 1; cf. M. W i l c z y Ń s k i, *Germanie...*, s. 34.

¹⁰² Postać Belizariusza będzie szczególnie ważna w kontynuacji dzieła Marcellina Komesa: *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 535.1.

próbą wciągnięcia króla Wandalów w orbitę wpływów rzymskich, co, choćby symbolicznie, pozwalało zachować ciągłość Cesarstwa¹⁰³. Niepowodzenie tego planu spowodowało umocnienie się groźnego przeciwnika w zachodniej części Morza Śródziemnego¹⁰⁴. W chwili, gdy Marcellin urywa swoją *Kronikę*, utracona prowincja wróciła pod panowanie Cesarstwa, którego stolicą był już nie Rzym ani Rawenna, ale Konstantynopol¹⁰⁵.

Wandalowie pojawiają się ponownie w *Kronice* Marcellina pod rokiem 468¹⁰⁶. Jest to ważny moment, ponieważ we wspomnianym czasie cesarstwo wschodniorzymskie oraz mocno już osłabione cesarstwo zachodniorzymskie podjęły ostatnią skoordynowaną próbę pokonania Gejzeryka¹⁰⁷. Co ciekawe, kronikarz nie wspomina o tym, że owa gigantyczna ekspedycja skończyła się katastrofą i koncentruje się na śmierci magistra *militum* Marcellina¹⁰⁸. Z perspektywy fiaska wyprawy nie dziwi brak szerszej wzmianki jej poświęconej¹⁰⁹. Co więcej, autor nie wspomina słowem o udziale armii ze Wschodu, jakby cała kampania prowadzona była przez cesarstwo zachodniorzymskie. Co istotne, Marcellin koncentruje się przede wszystkim na zdradzieckim pozbyciu się magistra *militum*, którego w swojej relacji nazywa co prawda poganinem, dodając jednak zaraz, że przywiózł wojsko i armię do walki z Wandalami¹¹⁰. Wiemy skądinąd, że ów ambitny wódz utrzymywał niezależność lub autonomię od dworu cesarskiego na Zachodzie, kontrolowanego przez Rycymera¹¹¹. Jak się okazało, klęska wypra-

¹⁰³ Warto w tym miejscu wspomnieć narrację Prokopiusza, zgodnie z którą Walentynian usiłował związać ze sobą politycznie Gejzeryka, choć działał się tak raczej z chęci powstrzymania pirackich rajdów Wandalów, a nie „trwałej przyjaźni”: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 4, 14–15.

¹⁰⁴ Piracka aktywność Wandalów ostatecznie doprowadziła do nieudanej próby spacyfikowania ich państwa przez połączone siły cesarstwa wschodnio i zachodniorzymskiego: R. Collins, *Vandal Africa, 429–433*, [in:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*, Cambridge 2000, s. 124–126.

¹⁰⁵ Bezpośrednim powodem, według cesarskiej propagandy, podjęcia działań wojennych było uwięzienie Hilderyka przez Gelimera: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 9, 5.

¹⁰⁶ Marcellin Komes, a. 468.1. Opis wyprawy przedstawił także Prokopiusz z Cezarei (*O wojnach*, III, 6, 1–26).

¹⁰⁷ P. Heather, *The Fall...*, s. 406; R. Collins, *Vandal...*, s. 125.

¹⁰⁸ Marcellin Komes, a. 468.1.

¹⁰⁹ W relacji Jordanesa warta uwagi jest wzmianka o przekupieniu przez Wandalów Bazyliskosa, stojącego na czele wyprawy. Paradoksalnie wskazuje to na skalę niepowodzenia, skoro jedynym wytłumaczeniem tak spektakularnej klęski jeszcze w czasach kronikarza była zdrada wodza bizantyńskiego: Jordanes, *Historia rzymska*, 337.

¹¹⁰ Zgodnie z relacją Prokopiusza Marcellin został zamordowany przez jednego ze swoich oficerów: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 6, 25.

¹¹¹ Prawdopodobnie uniezależnił się on niebawem przed lub po śmierci Walentyniana III.

wy stała się dogodną okazją do pozbycia się magistra *militum*, choć działał on w interesie Cesarstwa. Wydaje się więc, że Marcellina bardziej niż klęska bolał brak jedności pomiędzy Rzymianami, posunięty do zdrady na rzecz partykularnych interesów, a ze szkodą dla państwa. W tym wpisie wyraźnie uwidacznia się moralizatorski rys autora, który Wandalów przedstawia jako przeciwników, z którymi Rzymianie mieli szansę się rozprawić, gdyby zachowali jedność.

Kolejny raz Wandalowie pojawiają się w *Kronice* Marcellina za sprawą prześladowania ortodoksyjnych chrześcijan w Afryce, spowodowanego przez Huneryka, syna i następcę Gejzeryka¹¹². Wpis znajduje się pod rokiem 484, a więc w roku śmierci wandalckiego króla¹¹³. Także w tym czasie miała miejsce próba doktrynalnego pogodzenia arianizmu z ortodoksją, podjęta ze strony władcy¹¹⁴. Różnice, jak łatwo się domyślać, okazały się jednak zbyt głębokie i w tej sytuacji Huneryk sięgnął po prześladowania, aby spacyfikować przeciwników religijnych¹¹⁵. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku Teodoryka Wielkiego, także i tutaj kwestie religijne stały się ważnym elementem obrazu barbarzyńców w dziele Marcellina¹¹⁶.

Ostatnie dwa wpisy odnoszące się do Wandalów dotyczą już wojny z Gelimierem, zakończonej odzyskaniem Afryki¹¹⁷. Po wielu latach sytuacja dojrzała wreszcie do likwidacji państwa Wandalów a sprawa uwięzienia Hilderyka była dogodnym pretekstem do interwencji¹¹⁸. Ostatni wpis dotyczy już zwycięstwa nad królem Wandalów oraz powrotu do Cesarstwa prowincji, która utracona została niemal sto lat wcześniej¹¹⁹.

---

¹¹² Kwestie religijne okazały się brzemiennie dla losów państwa Wandalów. To właśnie upadek Hilderyka i przejście władzy przez Gelimera, stojącego twardo przy arianizmie, stały się pretekstem dla Justyniana do rozpoczęcia działań wojennych.

¹¹³ Marcellin Komes, a. 484.2.

¹¹⁴ Z relacji Marcellina wiemy jednak, że nawet jeżeli próba taka miała istotnie miejsce, to zakończyła się niepowodzeniem.

¹¹⁵ Prokopiusz wspomina w swoim dziele, że względem chrześcijan był okrutny i niesprawiedliwy. Powtarza również relację Marcellina Komesa na temat cudu, polegającego na tym, że chrześcijanie, którym wyrwano języki, mogli łaską Bożą mówić tak, jakby je posiadali: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 8, 2–4.

¹¹⁶ B. Croke, *Count...*, s. 23–24.

¹¹⁷ Marcellin Komes, a. 529.1; a. 534.1. Wzmianka o wojnie znajduje się również u Jordanesa (Jordanes, *Historia rzymska*, 366). Patrz również: B. Croke, *Count...*, s. 31–32.

¹¹⁸ O relacjach Hilderyka z Justynianem – Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 9, 5. Według historyka miały one przyjazny charakter i sięgały czasów zanim Justynian objął tron cesarski.

¹¹⁹ Marcellin Komes, 534.1. Upadek królestwa Wandalów obrazowo przedstawił Jordanes, wspominając o tym, że armia Belizariusza ruszyła do walki niemal natychmiast po powrocie ze zwycięskiej kampanii w Afryce: Jordanes, *Historia gocka*, LX, 307. Ciekawy jest

Hunowie i Bułgarzy

Umieszczenie Hunów¹²⁰ i Bułgarów razem nie jest przypadkowe, chociaż określenie wzajemnych relacji obu ludów do dziś nastęrcza badaczom sporo trudności. Szczególne wyzwanie stawiają w tym względzie Bułgarzy, zaś dokładne określenie ich siedzib lub kierunku, z którego przybyli, stanowi temat na osobną monografię¹²¹. Z perspektywy relacji Marcellina ważne jest jednak co innego.

Po pierwsze, dla autora kroniki Hunowie i Bułgarzy to dwa różne ludy. Jest to twierdzenie tym istotniejsze, że obecnie uznaje się, iż ci drudzy przez długi czas pozostawali częścią federacji huńskiej w czasach jej największej świetności, względnie pozostawali w relacji nieokreślonej zależności od nich¹²². Jest bowiem jasne, że imperium Hunów stanowiło dość bogatą mieszanekę etnicznych żywiołów¹²³. Co prawda Marcellin zdawał sobie sprawę z tego, że po stronie huńskiej walczyły różne plemiona germańskie¹²⁴.

Po drugie, czytelnik *Kroniki* Marcellina może odnieść wrażenie, że w pewnym momencie Bułgarzy zajmują w narracji autora miejsce Hunów, gdy ich państwo rozpada się ostatecznie¹²⁵. Pojawiają się oni w źródłach po raz pierwszy pod rokiem 480¹²⁶. Lektura kroniki Marcellina pozwala przyjąć, iż wkrótce po opuszczeniu swoich siedzib przez Ostrogotów, którzy udali się do Italii, stali się Bułgarzy nową zmurą cesarstwa wschodniorzymskiego¹²⁷.

---

również powód, dla którego Gelimer, pokonany król Wandalów, został potraktowany tak łagodnie. Zgodnie z relacją Jordanesa, zachowanie go przy życiu, przy jednoczesnym pozbawieniu korony, miało mieć charakter upokorzenia: J o r d a n e s, *Historia gockaa*, XXXIII, 171. Wojnie z Wandalami poświęca Prokopiusz część III i całą IV księgę swojego dzieła: P r o k o p i u s z z C e z a r e i, *O wojnach*, III–IV.

¹²⁰ Na temat ukazywania Hunów przez Marcellina pisali: A.S. K o z l o v, *Komit Marcellin, Viktor...*, s. 72; B. C r o k e, *Count...*, s. 57.

¹²¹ P.B. G o l d e n, *An introduction to the History of the Turkic peoples: ethnogenesis and state formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden 1992, s. 103–104.

¹²² O.J. M a e n c h e n - H e l f e n, *The World...*, s. 127–129.

¹²³ H.J. K i m, *The Huns, Rome and the Birth of Europe*, Cambridge 2013, s. 46.

¹²⁴ Świadomość ta była dość powszechna, czego dowodzi fakt, iż wspomina o tym również A m m i a n M a r c e l l i n, XXX, 3.

¹²⁵ Jest w tym względzie jeden wyjątek, ale dotyczy on okresu, gdy państwo Hunów jako takie już nie istniało: H.J. K i m, *The Huns...*, s. 123.

¹²⁶ P.B. G o l d e n, P. B e n j a m i n, *An introduction to the History of the Turkic peoples: ethnogenesis and state formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden 1992, s. 104. Marcellin o nich nie wspomina prawdopodobnie dlatego, że zostali oni wykozystani do nieudanego ataku na Ostrogotów, co w złym świetle stawiało Cesarstwo.

¹²⁷ B. C r o k e, *Count...*, s. 69.

Hunowie pojawiają się w *Kronice* Marcellina po raz pierwszy pod rokiem 379¹²⁸. Ich wzmiankowanie jest, jak się wydaje, motywowane jedynie chęcią podkreślenia talentów Teodozjusza, który zgodnie z narracją kronikarza był wybawicielem słabnącego Cesarstwa. Hunowie występują tutaj obok Alanów i Gotów, co może jedynie wskazywać na to, że z perspektywy kronikarza w tamtym czasie nie stworzyli oni jeszcze państwa, którego zwierzchnictwo uznawały plemiona z pogranicza rzymskiego¹²⁹.

Sytuacja ta wkrótce się zmieniła i te ludy, które nie chciały uznać zwierzchnictwa Hunów, ratowały się ucieczką, jak miało to miejsce w przypadku Gotów¹³⁰. Chociaż Marcellin nie wspomina o tym w swojej kronice, w 395 r. miał miejsce pierwszy poważny najazd Hunów na cesarstwo wschodniorzymskie¹³¹. Jest to o tyle istotne, że wspomniany lud musiał po drodze przejść przez siedziby Gotów, którzy wcześniej uzyskali prawo do osadnictwa na wspomnianym terenie¹³². Wspomniany incydent uruchomił lawinę wydarzeń, które obok bitwy nad rzeką Frigidus spowodują migrację przerażonych Hunami Germanów w głąb zachodniej części cesarstwa rzymskiego¹³³.

Hunowie odegrali również ważną rolę w pacyfikacji dwóch zagrożeń, z którymi cesarstwo zachodniorzymskie i wschodniorzymskie musiało sobie poradzić. Mowa oczywiście o pokonaniu Gotów Gajnasa w 400 r. oraz Radagajsa w 406 r. W przypadku pierwszego z tych wydarzeń Marcellin nie wspomina nawet o tym, jakie były okoliczności śmierci gockiego wodza¹³⁴. Nie byłoby w tym nic szczególnego, gdyby nie fakt, że to właśnie Hunowie Uldina pokonali i zabili niedobitki gockie dowodzone przez Gajnasa, gdy ten uciekał po przegranej bitwie z wojskami cesarskimi. Głowa Gota została następnie odcięta i odesłana do Konstantynopola jako podarek od huńskiego władcy, przekazany w geście dobrej

¹²⁸ Marcellin Komes, a. 379.2; B. Croke, *Count...*, s. 56.

¹²⁹ Nie oznacza to braku przewagi Hunów nad innymi ludami, a jedynie tyle, że od ich przybycia minęło jeszcze niewiele czasu. Ammian Marcellin po wstępnym opisie geografii plemiennej opisuje, jak Hunowie podporządkowali sobie Alanów: Ammian Marcellin, XXXI, 2, 3, s. 389–391, 396–397.

¹³⁰ Jordanes podaje nieco wcześniej przerażający opis Hunów: Jordanes, *Historia gocka*, XXIV, 27. Jeszcze bardziej szczegółową charakterystykę podaje Ammian Marcellin (XXXI, 382–387).

¹³¹ E.A. Thompson, P. Heather, *The Huns*, Oxford 1996, s. 30–31.

¹³² H. Wolfram, *Historia...*, s. 165.

¹³³ Co ciekawe, Jordanes jako przyczynę porzucenia swoich siedzib przez Gotów Alaryka w 395 r. podaje jedynie chęć zbudowania własnego państwa, nie wspominając o zagrożeniu ze strony Hunów, którzy w owym czasie przekroczyli w ziemie Dunaj: Jordanes, *Historia gocka*, XXIX, 147.

¹³⁴ Marcellin Komes, a. 400.1.

woli¹³⁵. W przypadku inwazji Radagajsa, Marcellin wspomina jedynie o tym, że za śmierć najeźdźcy odpowiedzialni byli Sarus i Uldin¹³⁶. Co interesujące, obaj wodzowie zdają się występować w tej samej randze, a autor *Kroniki* określa ich mianem królów. Jest to jednak nieadekwatna ocena, ponieważ Sarus dowodził jedynie częścią Gotów, a sam prawdopodobnie nie był uznawany przez towarzyszy za władcę¹³⁷. Uldin, z drugiej strony, był władcą rosnącego w siłę państwa huńskiego, którego pozycja była na tyle silna, by domagać się trybutu od cesarstwa wschodniorzymskiego¹³⁸. Zestawienie obu postaci zdaje się jednak zamierzeniem nieprzypadkowym. Najprawdopodobniej Marcellin pragnął stworzyć wrażenie, że Hunowie byli dla Cesarstwa tylko narzędziem, którym posługiwano się, by radzić sobie z pojawiającymi się co jakiś czas przeszkodami.

Kolejny raz Hunowie pojawiają się pod rokiem 422¹³⁹. Autor kroniki wspomina, że w owym czasie spustoszyli oni Trację. Jest to, wbrew pozorom, ważna wzmianka, ponieważ opisywane wydarzenie miało miejsce niebawem po zmianie na huńskim tronie, na którym po śmierci Karatona zasiadł Rugiła. Marcellin nie wspomina również o tym, że kampania Hunów była na tyle poważna, że zagroziła stolicy cesarstwa wschodniorzymskiego, a w jej wyniku najeźdźcy otrzymywali przez kolejne lata trybut w wysokości 350 funtów złota¹⁴⁰.

Nieco zagadkowy wydaje się kolejny wpis, pod którym Marcellin wspomina ponownie Hunów, a mianowicie rok 427¹⁴¹. Zgodnie z relacją kronikarza w owym czasie cesarstwo zachodniorzymskie odzyskało Panonię, która przez ostatnie dziesięciolecia była zajmowana przez Hunów. Chociaż wspomniany wpis brzmi jak informacja o zakończeniu zwycięskiej kampanii wojennej, to rzeczywistość prawdopodobnie była inna. Brakuje dowodów na to, by państwo Hunów przechodziło wówczas jakieś trudności natury politycznej. Mało również prawdopodobne, że cesarstwo zachodniorzymskie przeżywało w owych latach odrodzenie swoich sił militarnych. O ile wspomniana informacja jest prawdziwa, to miała raczej związek

¹³⁵ J o r d a n e s, *Historia rzymska*, 321; J. G. P. F r i e l l, S. J. W i l l i a m s, *The Rome that did not fall: the survival of the East in the fifth century*, New York 1999, s. 11–12.

¹³⁶ M a r c e l l i n K o m e s, 406.3.

¹³⁷ M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 287.

¹³⁸ Wygląda jednak na to, że huński władca przelicytował, bowiem z perspektywy bizantyńskiej niższym kosztem okazało się przekupić część jego możnych: D. S i n o r, *The Hun Period*, [in:] *The Cambridge History of Early Inner Asia*, ed. D. S i n o r, Cambridge 1990, s. 185.

¹³⁹ M a r c e l l i n K o m e s, a. 422.3.

¹⁴⁰ Kwota ta nie robi wrażenia w zestawieniu z pięciu tysiącami funtów złota, na jakie zgodził się Alaryk i jego Goci w zamian za zaniechanie działań wojennych, ale należy pamiętać, że wysokość trybutu kilkanaście lat później uległa podwojeniu: D. S i n o r, *The Hun Period...*, s. 186–187; M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 97.

¹⁴¹ M a r c e l l i n K o m e s, a. 427.1; cf. B. C r o k e, *Count...*, s. 57.

z jakąś formą dobrowolnego porozumienia obu stron, zawartego chociażby z pomocą Aecjusza, który piastował już na Zachodzie wysokie stanowisko¹⁴². Warto bowiem pamiętać, że wspomniany wódz większość swoich młodzieńczych lat spędził jako zakładnik, najpierw u Gotów, a później na dworze huńskich władców, Uldina i Karatona¹⁴³. Dobre kontakty miał także Aecjusz z Rugilą, u którego szukał nawet schronienia przy okazji swojego konfliktu z Bonifacjuszem¹⁴⁴. Niewykluczone więc, że odzyskanie Panonii, o ile rzeczywiście nastąpiło, było efektem działań dyplomatycznych.

Dla Marcellina równie istotny, o ile nie istotniejszy charakter miały stosunki Hunów z cesarstwem wschodniorzymskim. Po śmierci Rugili rządy wśród Hunów objęli wspólnie w 434 r. Bleda i Attyla¹⁴⁵. Mniej więcej w tym samym czasie wynegocjowali wzrost trybutu wypłacanego przez Konstantynopol, a co ważniejsze, otrzymali prawo do wymiany handlowej. W 440 r. Cesarstwo zdecydowało się na złamanie zobowiązań traktatowych, co doprowadziło do najazdu Hunów¹⁴⁶. To właśnie o tych wydarzeniach wspomina Marcellin w swojej *Kronice*. Autor zbywa oczywiście milczeniem fakt, iż wyprawa spowodowana została *de facto* przez Konstantynopol, który zerwał umowę zawartą sześć lat wcześniej. Nie jest to zresztą ostatnie wydarzenie znacznej wagi przemilczane przez autora *Kroniki*.

Pośród wydarzeń dotyczących Hunów, które Marcellin uznał za warte odnotowania, znajduje się oczywiście zamordowanie Bledy w wyniku spisku zorganizowanego przez Attylę w 445 r.¹⁴⁷ Autor wspomina również o wojnie z cesarstwem wschodniorzymskim z lat 447–449, zakończonej podpisaniem traktatu, w myśl którego rząd w Konstantynopolu zgodził się płacić huńskiemu władcy 2100 funtów złota rocznie¹⁴⁸. Marcellin podkreśla mężną walkę rzymskich wodzów,

¹⁴² Wspomniany wódz spędził długi czas u Hunów i długo pozostawał z nimi w dobrych stosunkach: Z o s y m, V, 36, 1. Więcej o karierze Aecjusza: I. H u g h e s, *Aetius: Attila's Nemesis*, Barnsley 2012, s. 30–31.

¹⁴³ Z o s y m, V, 36, 1. Można ostrożnie założyć, że Aecjusz przebywał u Hunów przynajmniej do początku lat 20. V w. (M. M ą c z y ń s k a, *Wędrówki...*, s. 99–100).

¹⁴⁴ P. M a c G e o r g e, *Late Roman Warlords*, Oxford 2003, s. 183; T. S k i b i ń s k i, *Obraz...*, s. 208–210.

¹⁴⁵ E. A. T h o m p s o n, P. H e a t h e r, *The Huns...*, s. 136; M. M ą c z y ń s k a, *Wędrówki...*, s. 101.

¹⁴⁶ Marcellin K o m e s, a. 441.1; E. A. T h o m p s o n, P. H e a t h e r, *The Huns...*, s. 86–69.

¹⁴⁷ Marcellin K o m e s, a. 445.1. Podobnie bieg wydarzeń relacjonuje zresztą Jordanes: J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXXV, 181.

¹⁴⁸ Zarówno Marcellin Komes, jak i Jordanes w *Romana* wspominają przy tej okazji Arnegiskla, rzymskiego wodza, który stawiał opór Attyli i zginął w obronie Cesarstwa: J o r d a n e s, *Historia gocka*, 331; cf. B. C r o k e, *Count...*, s. 58.

a całe wydarzenie umieszcza pośród innych, równie katastroficznych wydarzeń, takich jak niszczycielskie trzęsienia ziemi¹⁴⁹. Chociaż autor nie wspomina ani o bitwie na Polach Katalaunijskich, ani o roli Aecjusza w tym wydarzeniu, to wydaje się jasne, że to właśnie miał na myśli, gdy pisał: *Spustoszyła ona [wojna] niemal całą Europę*¹⁵⁰. Za szczególnie ważne uznał Marcellin zniszczenie Akwilei¹⁵¹. Być może autor uczynił tak dlatego, że miasto zostało nie tylko zdobyte i spustoszone, ale również zrównane z ziemią¹⁵². Wreszcie, Marcellin wspomina pod rokiem 454 o śmierci Attyli, który, jak chce autor *Kroniki*, zginął zadźgany przez własną żonę, względnie w wyniku jakiejś formy wylewu, objawiającego się płuciem krwią¹⁵³. Zarówno sposób opisu wydarzeń, których sprawcą był Attyla, jak i ich kontekstu wpisuje się dobrze w konwencję kary Bożej, która spaść miała na Cesarstwo¹⁵⁴.

Gdy idzie o Bułgarów, to należy podkreślić, że nie stanowią oni w *Kronice* Marcellina szczególnie ważnego elementu narracji. Autor wymienia ich nazwę dosłownie trzy razy, chociaż z innych źródeł wiemy, że pojawiali się oni jako ważny czynnik w rozgrywkach politycznych między cesarstwem wschodniorzymskim a Gotami.

Po raz pierwszy Bułgarzy pojawiają się w 480 r., zmobilizowani przez cesarza Zenona do walki z Teodorykiem Strabonem. Także w roku 486 i 488 występują jako najemnicy Cesarstwa, choć ten stan rzeczy wkrótce mocno się skomplikował¹⁵⁵. O żadnym z tych wydarzeń Marcellin jednak nie wspomina nawet słowem. Jest to zresztą symptomatyczne, ponieważ tak długo, jak Bułgarzy pozostawali lojalnymi wykonawcami poleceń cesarza, stanowili zręczne narzędzie i nie było potrzeby o nich mówić.

Problemy cesarstwa wschodniorzymskiego z Bułgarami stały się jednocześnie momentem, w którym zostali oni dostrzeżeni przez autorów źródeł. Nie

¹⁴⁹ Marcellin Komes, a. 447.2,4,5.

¹⁵⁰ Marcellin Komes, a. 447.2. Brak rozbudowanej relacji na temat kampanii Attyli, której kulminacyjnym punktem była bitwa na Polach Katalaunijskich, jest tym bardziej zastanawiający, że wzmianka na ten temat znalazła się nawet w *Romana* Jordanesa. Kronikarz obarczył w niej zresztą odpowiedzialnością za najazd siostrę Walentyniana, Honorię: Jordanes, *Historia rzymska*, 328.

¹⁵¹ Wydarzenie to musiało być głośne, bowiem wspomina o nim również Jordanes, *Historia gocka*, XLII, 221.

¹⁵² Marcellin Komes, a. 452.3; E.A. Thompson, P. Heather, *The Huns...*, s. 159.

¹⁵³ Marcellin Komes, a. 454.1. Patrz również: T. Skibiński, *Obraz...*, s. 304–306.

¹⁵⁴ Jako śmierć z przyczyn zdrowotnych opisuje z kolei wspomnianą sytuację Jordanes. Attyla miał umrzeć w wyniku krwotoku wewnętrznego w swoją noc poślubną: Jordanes, *Historia gocka*, XLIX, 254.

¹⁵⁵ Ennodiusz, VII, 205.

inaczej jest w przypadku *Kroniki* Marcellina. Autor podaje pod rokiem 493 informację o śmierci magistra *militum* Juliana, który miał polec w trakcie nocnej bitwy ze Scytami¹⁵⁶. Po odejściu Gotów do Italii, Bułgarzy stają się w zasadzie jedynym podejrzanym¹⁵⁷. O wiele poważniejsza klęska spadła na Cesarstwo kilka lat później. Zgodnie z relacją Marcellina, w 499 armia bułgarska nie tylko wdarła się do Tracji, by ją złupić, ale pokonała wówczas również znaczne siły wschodniorzymskie (konkretnie wojska iliryjskie)¹⁵⁸. Klęska ta miała poważne konsekwencje, ponieważ Cesarstwo nie było wówczas w stanie uzupełnić braków wojskowych w regionie¹⁵⁹. W konsekwencji, gdy Bułgarzy pojawili się ponownie w 502 r., wojska cesarskie nie stawiały im oporu¹⁶⁰. Marcellin wspomina o Bułgarach ostatni raz pod rokiem 530¹⁶¹. Zgodnie z jego relacją, ówczesny *magister militum per Illyricum* Mundo pokonał wówczas armię bułgarską, która pustoszyła Trację¹⁶². Wspomniany wpis jest interesujący, ponieważ autor *Kroniki* nie wspomina nic o pochodzeniu etnicznym wodza cesarskiego¹⁶³.

Persowie

Persowie zajmują w *Kronice* Marcellina dość istotne miejsce¹⁶⁴. Narrację dotyczącą wschodnich sąsiadów cesarstwa wschodniorzymskiego można podzielić na dwa okresy. Pierwszy zaczyna się wraz z panowaniem Teodozjusza i trwa w zasadzie do końca V w. Drugi rozpoczyna się na początku VI stulecia i urywa się w na końcu *Kroniki*. W narracji Marcellina Persowie zajmują specyficzne miejsce wśród sąsiadów Cesarstwa. Autor nie nazywa ich barbarzyńcami, co czyni nawet w stosunku do ochrzczonych ludów. Marcellin rzadko wchodzi w szczegóły wydarzeń, które

¹⁵⁶ Marcellin Komes, a. 493.2.

¹⁵⁷ B. Croke, *Count...*, s. 69.

¹⁵⁸ Marcellin Komes, a. 499.1.

¹⁵⁹ Jordanes dodaje we wpisie odnoszącym się do tej bitwy, że armia cesarstwa wschodniorzymskiego była w owym czasie bardzo przeciążona: Jordanes, *Historia rzymska*, 356.

¹⁶⁰ Marcellin Komes, a. 502.1.

¹⁶¹ Marcellin Komes, a. 530.1; B. Croke, *Count...*, s. 33.

¹⁶² Jordanes wspomina z kolei, że armia cesarska za czasów Justyniana mężnie walczyła z najeźdźcami, regularnie najeżdżającymi Ilirikum.

¹⁶³ Wspomniany wódz był prawdopodobnie z pochodzenia Gotem: F. Curta, *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar raiders, and Roman special ops: mobile warriors in the 6th-century Balkans*, [in:] *Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden*, ed. I. Zimonyi, K. Osman, Wiesbaden 2015, s. 75.

¹⁶⁴ Na temat ukazywania Persów przez Marcellina zobacz uwagi poczynione przez A.S. Kozlova, *Komit Marcellin, Viktor...*, s. 83–84.

rozgrywały się na Wschodzie, ograniczając się do konkretnych informacji o rozpoczęciu działań wojennych i najważniejszych nabytkach terytorialnych stron.

Persowie pojawiają się na kartach *Kroniki* po raz pierwszy niebawem po wstąpieniu na tron Teodozjusza. W relacji Marcellina pod rokiem 384 to wschodni sąsiedzi Cesarstwa proszą o zawarcie pokoju¹⁶⁵. W rzeczywistości, po długim okresie wyczerpującej wrogości, ciągnącej się jeszcze od czasów klęski Juliana Apostaty, obie strony potrzebowaly wytchnienia. Zawarcie porozumienia było zresztą na rękę obu państwom, ponieważ obydwaj kraje borykały się z problemami najazdów ze strony różnych barbarzyńskich ludów. Warto zauważyć, że pokój stał się możliwy dzięki podziałowi Armenii, która stała się strefą graniczną pomiędzy mocarstwami.

Porozumienie zawarte w latach osiemdziesiątych IV w. było na tyle trwałe, że o kolejnych wrogich kontaktach obu państw możemy przeczytać dopiero we wpisach odnoszących się do lat 420–422¹⁶⁶. Zarzewiem konfliktu były prześladowania chrześcijan w państwie perskim, w wyniku których cesarstwo wschodniorzymskie rozpoczęło działania odwetowe. Konflikt miał jednak charakter krótkotrwały i wkrótce zawarto pokój pomiędzy stronami¹⁶⁷. Relacja Marcellina może sugerować, że wojna była odpowiedzią ze strony cesarza, uznającego się za opiekuna i obrońcę wszystkich chrześcijan, a prześladowania były szeroko zakrojone. Wydaje się jednak bardziej prawdopodobne, że przyczyną był fakt, iż ofiarami padli wysoko postawieni dostojnicy perscy, co sugerowałoby, iż ze względów dyplomatycznych byli oni ważni dla władz w Konstantynopolu.

Ostatni wpis odnoszący się do Persów przed rozpoczęciem długotrwałego konfliktu z nimi w VI w. pojawia się u Marcellina pod rokiem 441¹⁶⁸. Ze wspomnianego wpisu wynika jedynie tyle, że wschodni sąsiedzi Cesarstwa spustoszyli jego ziemie a w następnym roku z inicjatywy cesarskich władz zawarto pokój. W rzeczywistości działania wojenne miały bardzo ograniczony charakter i dotyczyły głównie terenów rzymskiej części Armenii.

¹⁶⁵ Marcellin Komes, a. 384.1.

¹⁶⁶ Marcellin Komes, a. 420, a. 421, a. 422. Relacje pomiędzy cesarstwem wschodniorzymskim a państwem Persów miały być tak dobre, że zgodnie z relacją Prokopiusza cesarz Arkadiusz miał uczynić opiekunem i protektorem swego następcy króla perskiego Jazdigerda I: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 2, 7–10. Cf. K. Ilski, *Jazdagird I „opiekunem” Teodozjusza II*, [in:] *Byzantina Europea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokoško, M.J. Leszka, Łódź 2007, s. 175–185.

¹⁶⁷ Z relacji Prokopiusza dowiadujemy się jednak nie tylko więcej o kulisach porozumienia, ale także ważnej klauzuli, która stała się wkrótce później kością niezgody. Strony umówiły się bowiem, że nie będą wznosić nowych twierdz w obszarach przygranicznych: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 2, 15.

¹⁶⁸ Marcellin Komes, a. 441.1.

Persowie pojawiają się ponownie w kronice Marcellina we wpisach odnoszących się do lat 502–504¹⁶⁹. Mowa oczywiście o wojnie Anastazjusza z Kawadem I¹⁷⁰. Choć dla kronikarza powody agresji perskiego władcy nie były ważne, podkreśla on, iż Amida upadła na skutek zdrady po pięciu miesiącach oblężenia¹⁷¹. Wspomniany wpis jest o tyle istotny, że skądinąd wiemy, iż nie stacjonowały tam poważne siły cesarstwa wschodniorzymskiego, a oblężona ludność cierpiała od dłuższego czasu głód. Być może więc zachowanie mnichów, którzy otworzyli bramy Persom, było próbą ulżenia mieszkańcom miasta, choć Marcellin ocenił to zachowanie jednoznacznie negatywnie. Kronikarz nie ukrywa również tego, że działania strony bizantyńskiej cechowały się bezwzględnością, objawiającą się celowymi atakami na perską ludność cywilną czy niszczeniem terenów uprawnych¹⁷².

Ostatnie wzmianki Marcellina na temat Persów pojawiają się pod rokiem 529 i 533¹⁷³. Wspomniane wpisy stanowią w zasadzie podsumowanie działań wojennych, które z przerwami toczyły się od 524 do 532 r. i zakończyły się zawarciem pokoju pomiędzy walczącymi stronami¹⁷⁴. Wzmianka jest istotna z przynajmniej dwóch powodów. Po pierwsze, Persowie są tu określani mianem Partów. Nie jest to szczególnie dziwne, biorąc pod uwagę tendencje Marcellina do archaizowania niektórych ludów. Interesujący jest natomiast drugi wpis, ze względu na widoczne osobiste emocje autora kroniki. Wspomina on o wysiłku i trudzie, który Cesarstwo włożyło z walkę z wrogiem, jak również o uldze zawarcia pokoju, na który obie strony musiały czekać osiem lat¹⁷⁵.

¹⁶⁹ Marcellin Komēs, a. 502.2; a. 503.1; a. 504.1.

¹⁷⁰ Jordanes podkreśla w *Romana*, że za rządów Anastazjusza armia cesarska walczyła bez wythnienia na wielu frontach: Jordanes, *Historia rzymska*, 356. Zgodnie z relacją Prokopiusza z Cezarei powodem wojny były finansowe kłopoty Kawada oraz odmowa pożyczki ze strony Anastazjusza: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 7, 1–3.

¹⁷¹ Inny bieg wydarzeń przedstawia Prokopiusz. Według kronikarza Persom udało się znaleźć ukryte wejście do miasta, zaś mnisi nie dopuścili się zdrady, ale zostali zaskoczeni we śnie: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 7, 22–24.

¹⁷² Według Prokopiusza pokój został zawarty nie z powodu wyniszczających najazdów odwetowych ze strony Rzymian, ale z powodu przedłużającej się wojny Persów z Hunami: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 9, 24.

¹⁷³ Marcellin Komēs, a. 529.1; a. 533.1.

¹⁷⁴ Dość ogólnie o konflikcie persko-bizantyńskim wypowiada się również Jordanes (*Historia rzymska*, 363). Brak większej liczby wzmianek na temat wojny z Persami budzi zdziwienie tym bardziej, że kontrastuje z rozbudowaną narracją dotyczącą spraw na Zachodzie. Warto wspomnieć, że Prokopiusz poświęcił wspomnianemu konfliktowi większą część I księgi: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 13–23, 25–26.

¹⁷⁵ Podobne emocje można dostrzec w narracji Jordanesa, który podkreśla olbrzymi wysiłek Cesarstwa, który zaowocował trwałym pokojem: Jordanes, *Historia rzymska*, 365.

Podsumowanie

Jak wspomniano we wstępie, barbarzyńcy pojawiają się w *Kronice* Marcellina tylko wtedy, gdy uczestniczą w wydarzeniach ważnych dla cesarstwa wschodnio i zachodniorzymskiego. Warto jednak zauważyć pewne prawidłowości w narracji kronikarza odnoszącej się do obcych.

Po pierwsze, Marcellin, choć stara się oddawać rzetelnie bieg wydarzeń, w których uczestniczą barbarzyńcy, czyni to w sposób lapidarny. Można by się spodziewać, że w opisie wydarzeń takich jak zajęcie Rzymu przez Alaryka w 410 r. lub złupienie stolicy Cesarstwa przez Gejzeryka w 455 r. kronikarz pozwoli sobie na bardziej rozbudowaną narrację. Tymczasem, zarówno ze względu na charakter dzieła, jak preferencje autora, wspomniane wpisy są stosunkowo krótkie. Kontrastuje to jednak mocno z dość rozbudowanymi narracjami hagiograficznymi.

Po drugie, choć kronikarz jest doskonale zorientowany w tym, który lud uczestniczył w opisywanych wydarzeniach, to nie decyduje się ujawnić jego nazwy wprost. Zazwyczaj Marcellin decyduje się na nazwę ogólną, jak w przypadku Gotów, bez wchodzenia w szczegóły czy mamy do czynienia z odłamek wschodnim czy zachodnim. Kronikarzowi zdarza się również archaizować, co nie powinno budzić zdziwienia, jakkolwiek utrudnia niekiedy odkrycie tożsamości ludów, o których wspomina. Wreszcie, dla Marcellina historia Zachodu i Wschodu jest przede wszystkim historią wielkich postaci i to one są na pierwszym planie. Kronikarz wspomina więc o wodzach barbarzyńskich ludów nie dlatego, że reprezentują konkretny etnos, ale ponieważ uczestniczą w wydarzeniach ważnych z perspektywy Rzymu i Konstantynopola.

Po trzecie, ważną kwestią w *Kronice* pozostają przez cały czas kwestie religijne. Marcellin jest wierny ortodoksji i niejednokrotnie podkreśla odrębność arianizmu. W przypadku barbarzyńców kwestie wyznaniowe nie są jednak dla niego decydujące. Fritigern oraz Eriulf nie są opisywani w lepszym świetle niż zapieklu poganie, jak Atanaryk czy Frawita, tylko dlatego, że są ochrzczeni (w wierze ariańskiej, ale zawsze). Przeciwnie, wspomniane postaci ukazane są korzystniej, ponieważ ich działania okazały się korzystne dla Cesarstwa.

Nie oznacza to jednak, iż dzieło Marcellina nie dostarcza ważnych informacji na temat historii obcych dla Cesarstwa ludów. Należy jednak pamiętać, iż relacja ta jest głosem ortodoksyjnego chrześcijanina, reprezentującego projustyniańską orientację polityków Konstantynopola.

Zgodnie z relacją Prokopiusza Persowie czuli się w negocjacjach na tyle pewnie, że domagali się części łupów ze zwycięskiej dla Bizancjum wojny z Wandalami: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 26, 3–4.

2.4. Marcellin jako historyk wojskowości

Szymon Wierzbński

Nie ulega wątpliwości, że okres opisany w *Kronice* Marcellina Komesa obfitował w wydarzenia istotne tak z perspektywy politycznej, jak i militarnej. Analizując wspomniane źródło, można jednak odnieść odmienne wrażenie, a mianowicie, że kluczowe dla losów obu części Imperium Romanum wydarzenia historyk niejednokrotnie kwituje jedynie krótkimi wpisami, które nierzadko następują na pierwszy rzut oka trudności interpretacyjnych. Nie byłoby w tym nic nadzwyczajnego, ze względu na formę dzieła, gdyby nie to, że w przypadku kwestii religijnych autor pozwala sobie niekiedy na dość szczegółowe i wierne opisy. Wspomniany rozdział dość jasno pokazuje, co interesowało Marcellina, a co uznawał on za rzecz mniej istotną lub tak powszechnie znaną, iż niewymagającą wdawania się w szczegóły. Mocne i słabe strony *Kroniki* jako źródła przydatnego dla historyka wojskowości najpełniej wychodzą w zestawieniu jej z innymi relacjami źródłowymi, odnoszącymi się do ważnych wydarzeń militarnych w historii cesarstwa zachodniorzymskiego i wschodniorzymskiego.

Trudno zaprzeczyć, że jednym z przełomowych wydarzeń w historii wojskowości oraz w dziejach Cesarstwa była przegrana przez Rzymian bitwa z Gotami pod Adrianopolem w 378 r. Choć wspomniana klęska poniesiona została przez cesarza Walensa, rządzącego wschodnią częścią imperium, to otworzyła ona drogę germańskim plemionom także w głąb zachodniej części Cesarstwa. Klęska roku 378 wiązała się również ze znacznym uszczupleniem rzymskiego potencjału militarnego, co w połączeniu z koniecznością obrony rozległych granic stanowiło olbrzymi problem. Współcześni temu wydarzeniu, jak i stosunkowo nieodlegli mu autorzy zdawali sobie sprawę, jak brzemienna w skutkach zarówno dla Gotów, jak i Rzymian była bitwa pod Adrianopolem. Przykładowo, Ammian Marcellin podaje dokładny opis przygotowań do niej, przebieg bitwy oraz rezultaty¹. Kronikarz podaje również relacje współczesnych uczestników bitwy, odnoszące się do liczebności wojsk, dodając własne przemyślenia². Znacznie mniej dokładny opis wydarzeń przedstawia Zosym. Dla wspomnianego historyka o wiele ważniejsze były kulisy konfliktu oraz przygotowania do niego³.

¹ Ammian Marcellin, XXXI, 13, 1–18.

² Ammian Marcellin, XXXI, 12, 3.

³ Sporo miejsca poświęca Zosym Sebastianowi, rzymskiemu wodzowi, który z pomocą wojny podjazdowej zepchnął Gotów do defensywy i ograniczył znacznie ich mobilność oraz możliwości zdobycia furaju: Zosym, IV, 23, 1–6.

Zosym wspomina o bitwie w jednym zdaniu⁴, koncentrując się na konsekwencjach porażki oraz dalszych decyzjach podjętych przez cesarza Gracjana. Najbardziej lapidarny przekaz pozostawił po sobie Jordanes. Kronikarz nie opisuje szczegółowo samej bitwy, ale wspomina o okolicznościach śmierci cesarza⁵. Co interesujące, los Walensa przedstawia jako karę za grzech niewierności ortodoksji oraz ochrzczenia barbarzyńców w wyznaniu ariańskim⁶. W przypadku pracy Marcellina relacja na temat wydarzeń w roku 378 nie występuje, co nie dziwi, ponieważ jako kontynuator *Kroniki* Hieronima rozpoczyna swoją narrację po tym wydarzeniu, od wyboru Teodozjusza na cesarza w miejsce poległego Walensa⁷.

Stoczona w dniach 5–6 września 394 r. bitwa nad rzeką Frigidus jest kolejnym ważnym wydarzeniem militarnym, które pojawia się w źródłach w interesującym nas okresie. Batalia jest ważna przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, zwycięstwo odniesione przez Teodozjusza I niedługo przed jego śmiercią umożliwiło pokonanie uzurpatora Eugeniusza i wspierającego go wodza Arbogasta oraz przywrócenie jedności politycznej obu części cesarstwa. W wyniku wygranej cesarz mógł podzielić państwo pomiędzy swoich synów, licząc na to, że będą współpracować i zachowają jedność imperium. Po drugie, bitwa jest ważna ze względu na rolę, jaką odegrali w niej barbarzyńcy. Mowa tu przede wszystkim o Gotach Alaryka, którzy zostali wysłani do walki pierwszego dnia bitwy i ponieśli najdotkliwsze straty. Wspomniana batalia pozostawiła po sobie poczucie zdrady przez Rzymian i oznaczała *de facto* zerwanie chwiejnego sojuszu (*foedus*) zawartego między wspomnianymi Germanami a Teodozjuszem I⁸.

Starożytni mieli świadomość konsekwencji bitwy nad Frigidusem, a w ich relacjach warto podkreślić dwie sprawy. Po pierwsze, ci spośród kronikarzy, którzy odnotowali rozstrzygające starcie wojsk Eugeniusza i Teodozjusza, zwracają uwagę na jego niezwykle zacięty charakter. Zosym opisuje, że w trakcie bitwy doszło do zaćmienia słońca i obie armie walczyły przez większą część pierwszego dnia w ciemnościach. Kronikarz podkreśla, że zmagające się wojska dokonały ogromnej rzezi, w wyniku której padła znaczna część sojuszników Teodozjusza⁹. Jordanes oszacował w *Historii gockiej* (*Getica*) siły Gotów wspierających cesarza na dwadzieścia tysięcy wojowników. Wydaje się, że znaczna ich część poległa we wspomnianym starciu. Relacja Sokratesa Scholastyka wskazuje na fakt, że na-

⁴ Z o s y m, IV, 24. 2–4.

⁵ J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXVI, 138.

⁶ Cf. O r o z j u s z, VII, 33, 19.

⁷ M a r c e l l i n K o m e s, a. 379.1.

⁸ Ten ostatni uchodził zresztą za „przyjaciela” barbarzyńców: J o r d a n e s, *Historia gocka*, XXIX, 146.

⁹ Z o s y m, IV, 58. 2–3. Poległ między innymi Bakuriusz, jeden z wodzów Teodozjusza.

wet cesarz Teodozjusz nie spodziewał się takiego rozmiaru klęski¹⁰. Wydaje się jednak, że wspomniana narracja miała na celu podkreślenie pobożności cesarza w konfrontacji z przeciwnikami¹¹. Drugą kwestią było podejrzenie, które pojawiło się już po bitwie wśród ludzi Alaryka, że Rzymianie ukartowali rozprawę z Eugeniuszem tak, by Goci przy okazji ponieśli jak najbardziej dotkliwe straty¹². Odczuć barbarzyńców z pewnością nie polepszały powszechne zapewne komentarze ze strony Rzymian, iż taki obrót spraw był dla Cesarstwa korzystny. Dobrym przykładem jest w tym kontekście przekaz Orozjusza, wedle którego śmierć dziesięciu tysięcy gockich wojowników należy rozpatrywać jako dodatkową korzyść¹³. Jak wskazuje M. Wilczyński, Goci wyszli ze wspomnianej walki nie tylko poważnie osłabieni, ale również przekonani, iż Rzymianom nie wolno ufać¹⁴. Tymczasem w relacji Marcellina Komesa brakuje odniesień do wspomnianej bitwy poza jedną krótką wzmianką¹⁵. Dla autora źródła jedyną informacją wartą utrwalenia był fakt zwycięstwa Teodozjusza I i pokonania uzurpatora.

Kolejnym ważnym wydarzeniem natury militarnej, które rozegrało się w czasach opisanych przez Marcellina, był najazd Radagajsa na Italię w roku 406. Chociaż przyczyny oraz przebieg wyprawy, jak również tożsamość samego wodza pozostają otwarte, to należy przyznać, że przyciągnęła ona uwagę licznych autorów źródeł¹⁶. Wśród dyskusyjnych kwestii znajduje się liczebność armii Radagajsa. Zosym podaje gigantyczną liczbę czterystu tysięcy wojowników, która zapewne miała działać na wyobraźnię, ale z pewnością nie należy uznawać jej za prawdziwą¹⁷. Reszta historyków, w tym Orozjusz, Jordanes oraz Marcellin,

¹⁰ Cesarz miał paść na widok ginących wojowników barbarzyńskich na ziemię i modlić się o pomoc do Boga: Sokrates Scholastyk, V, 25.

¹¹ M. Whitey, *The propaganda of power: the role of panegyric in late antiquity*, Leiden–Boston 1998, s. 282–283.

¹² Tymczasem, jak słusznie podkreśla H. Wolfram, relacja pomiędzy Gotami a Teodozjuszem, mimo okresowych turbulencji, opierała się na zaufaniu: H. Wolfram, *Historia Gotów*, tłum. R. Darda-Saab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 163.

¹³ Orozjusz, VII, 35. 19.

¹⁴ M. Wilczyński, *Germanie w służbie zachodniorzymskiej w V w. n.e.*, Oświęcim 2018, s. 120–122.

¹⁵ Marcellin Komesa, a. 394.2.

¹⁶ Relacja na temat najazdu Germanów zachowała się nie tylko w pracy Zosyma i Orozjusza, ale także u Jordanesa oraz Olimpiodora, Marcellina Komesa oraz *Kronice galijskiej roku 452*. Jako Scytę określa Radagajsa Jordanes w *Romana: Jordanes, Historia rzymska*, 321. Podobnie czyni Marcellin Komesa, a. 406.2. Także Orozjusz uznaje Radagajsa za Scytę: Orozjusz, VII, 37.5. Wspomniany zabieg archaizacji może być mylący, ale wskazuje pośrednio na to, że wódz w rzeczywistości najprawdopodobniej należał do ludu Ostrogotów (M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 347; H. Wolfram, *Historia...*, s. 197).

¹⁷ Zosym, V, 26.3.

szacują siły najeźdźców na połowę tej rzeszy¹⁸. Pewną rzeczą jest jednak, że Rzym znalazł się w trudnym położeniu, a rozmiary armii Radagajsa musiały być znaczne, bowiem Stylichon zmobilizował wszystkie dostępne siły, czekając na koncentrację wojsk, co *de facto* oznaczało danie wolnej ręki barbarzyńcom przynajmniej przez kilka miesięcy¹⁹. Zagrożenie ze strony Radagajsa miało tym poważniejszy charakter, że pochodziło od gorliwego poganina, który ślubował złożyć chrześcijańskich senatorów w ofierze swoim bogom²⁰. Jak zauważa Orozjusz, przekonanie o tym, że siła najeźdźców pochodziła od bogów, na których Rzymianie nie mogli już liczyć, znajdowało posłuch także w niektórych kręgach rzymskiego społeczeństwa²¹. W przeciwieństwie więc do innych zagrożeń (tak Goci, jak i Wandalowie byli przynajmniej arianami) pojawienie się wspomnianego wodza w Italii musiało wywołać niemały popłoch. Radagajs w pierwszej kolejności spalił prawdopodobnie dwa ośrodki, tj. Flavia Solva oraz Aguntum, a następnie, jak wspomina autor *Kroniki galijskiej roku 452*, podzielił swoje siły na trzy części i, przeprawivszy się przez góry, obległ Florencję²². Wydaje się, że w tym momencie do akcji przystąpił Stylichon, który zaatakował Radagajsa wszystkimi siłami. Sprawą otwartą pozostaje, czy wódz czekał z atakiem aż obrońcy miasta będą już wyczerpani, czy natarł na wroga zaraz po przeprawie przez góry. Wiadomo jednak, że główna bitwa rozegrała się pod Faeskule (Fiesole), a straty najeźdźców było bardzo znaczne. Sam Radagajs próbował ratować się ucieczką, jednak niebawem został złapany i stracony. Ciekawym elementem przekazany w pracy Olimpiodora był fakt wcielenia znacznej liczby wojowników barbarzyńskich w szeregi armii cesarstwa zachodniorzymskiego²³. Marcellin nie podaje żadnych informacji dotyczących samych działań bitewnych, natomiast wzmiankuje dwie interesujące wiadomości. Po pierwsze, być może ze względów politycznych, zwycięstwo przypisuje Sarusowi i Uldinowi²⁴. Druga sprawa to informacja

¹⁸ Marcellin Komes, 406.2; Orozjusz, VII, 37. 5; Jordanes, *Historia rzymska*, 321.

¹⁹ Trudno powiedzieć, na ile działanie to było wykalkulowanym strategicznym manewrem, a na ile wynikało z konieczności zebrania jak najliczniejszej rzymskiej armii w celu stawienia oporu Radagajsowi: P. H e a t h e r, *The Fall of the Roman Empire: A New History*, New York 2006, s. 198, 205.

²⁰ Na postrach, jaki rzuciło na Cesarstwo pojawienie się Radagajsa, zwraca uwagę M. W i l c z y ń s k i (*Germanie...*, s. 368). Z o s y m (V, 26. 4) wspomina w swoim dziele, że Stylichonowi udało się ostatecznie zebrać trzydzieści jednostek. Wydaje się, że do tego należy doliczyć wsparcie ze strony Sarusa i Uldina.

²¹ O r o z j u s z, VII, 37. 5.

²² *Kronika galijska roku 452*, 52; H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 197–198.

²³ O l i m p i o d o r, 9, s. 162.

²⁴ Skądinąd wiemy, że wspomniani wodzowie odegrali ważną rolę w bitwie, bowiem to dzięki nim udało się okrążyć Radagajsa i jego ludzi na wzgórzu. Prawdą jest jednak także to,

o sprzedaniu do niewoli tak znacznej rzeszy wojowników Radagajsa, że jednego wojownika można było kupić na targu niewolników za sztukę złota²⁵. W wyniku tej nadpodaży rynek ten miał ulec krótkotrwałemu załamaniu. Pośrednio, wspomniana informacja wspiera tezę o znacznej sile liczebnej armii Radagajsa.

Jednym z ważniejszych wydarzeń politycznych pierwszej połowy V w. w historii cesarstwa zachodniorzymskiego było z pewnością zdobycie Rzymu przez Gotów Alaryka w 410 r.²⁶ Wspomniany fakt należy rozpatrywać z szerszej perspektywy, ponieważ gocki wódz rozpoczął działania wojenne już dwa lata wcześniej²⁷. Alaryk, próbujący znaleźć dla swojego ludu nowy dom, porozumiał się bowiem ze Stylichonem, który prawdopodobnie planował przed swoim upadkiem interwencję na Wschodzie po śmierci cesarza Arkadiusza²⁸. Ponieważ jednak Stylichon jeszcze w 408 r. został zamordowany, w wyniku przewrotu uknutego przez Olimpiusza, gocki wódz pozostał z niczym i postanowił zmusić cesarza Honoriusza do przyjęcia uzgodnionych wcześniej warunków²⁹. Jak wiadomo, władca cesarstwa zachodniorzymskiego sam nie był pewny, jak powinien postąpić i w zależności od bieżącego układu sił zmieniał zdanie³⁰. W efekcie

---

że całością operacji dowodził Stylichon i to prawdopodobnie on zaplanował manewr. Brak wzmianki o zasługach wodza należy postrzegać przez pryzmat niechęci do niego ze strony Marcellina. Pozytywnie na jego temat wypowiada się natomiast Z o s y m, V, 26, 3–5.

²⁵ Marcellin Komēs, a. 406.3.

²⁶ Z wagi wydarzenia zdawał sobie doskonale sprawę dwór w Konstantynopolu. Z tego względu ogłoszono tam żałobę po upadku miasta: E. H. C l i n e, M. W. G r a h a m, *Ancient Empires: From Mesopotamia to the Rise of Islam*, Cambridge 2011, s. 303. Szacuje się, że liczba ludności Rzymu w efekcie działań Alaryka spadła z ośmiuset tysięcy do pół miliona: B. L a n ç o n, *Rome in Late Antiquity*, trans. A. N e v i l l, New York 2001, s. 119.

²⁷ Z o s y m, V, 36. 2–3. Warto podkreślić, że Alaryk pierwotnie próbował negocjować z cesarzem i dopiero po fiasku rozmów zdecydował się na rozpoczęcie działań wojennych. Cf. M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 106–107.

²⁸ Stylichon już w 405 r. mianował Alaryka na urząd magistra *militum per Illyricum*, ale atak na sporne terytorium opóźnił się w wyniku inwazji Radagajsa (P. H e a t h e r, *The Fall...*, s. 194).

²⁹ Jak zauważa Z o s y m (V, 36, 1), pozycja Alaryka w tej sytuacji była złożona. Z jednej strony jego siły uległy wzmocnieniu, bowiem antygermański terror wprowadzony w Italii przez Olimpiusza popchnął w szeregi Gotów prześladowanych żołnierzy germańskich, z drugiej zaś strony gocki wódz nie chciał ruszać na wojnę, gdyby udało mu się zawrzeć korzystne porozumienie: M. W i l c z y ń s k i (*Germanie...*, s. 93–94) zwraca jednak uwagę na fakt, że mimo iż ustalenia pomiędzy Alarykiem a Stylichonem nie wygasły *de iure* w momencie śmierci tego drugiego, to istniała mała szansa, aby w obecnym układzie sił Honoriusz chciał wywiązać się z umowy. Istotnie, jak podkreśla H. W o l f r a m (*Historia...*, s. 182–183), Alaryk i jego ludzie stali się zbędni i wszelkie płatności na ich rzecz automatycznie ustały.

³⁰ T. S. B u r n s, *Barbarians Within the Gates of Rome: A Study of Roman Military Policy and the Barbarians*, Bloomington–Indianapolis 1994, s. 275. Bieg wydarzeń szczegółowo przedstawia M. W i l c z y ń s k i (*Germanie...*, s. 94–107). Cf. również H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 183–187.

różnych okoliczności, po dwóch latach prowadzenia działań na terenie Italii, ostatecznie Alaryk zdobył Rzym w sierpniu 410 r.³¹ Relacje na temat wspomnianych wydarzeń zachowały się w licznych źródłach, choć różnią się stopniem szczegółowości³². Niewątpliwie najbardziej szczegółowa z nich wyszła spod pióra Zosyma, który działaniom Alaryka poświęcił znaczną część V i VI księgi swego dzieła³³. O zdobyciu stolicy cesarstwa zachodniorzymskiego wspomina również Marcellin Komes³⁴. Relacja ta jest jednak interesująca nie ze względu na nowe informacje, które wnosi do dyskusji nad omawianym zagadnieniem, ale z powodu skrótowego charakteru. Co więcej, Marcellin Komes opisuje zdobycie Rzymu tak, jak gdyby nastąpiło ono nagle i niespodziewanie. Tymczasem z innych relacji jasne jest, że był to efekt trwających od dwóch lat działań wojennych, przeplatanych negocjacjami, których, z różnych względów, nie udało się stronom doprowadzić do końca. Należy również podkreślić, że w czasie wspomnianych operacji prowadzonych przez Alaryka w Italii stolica Cesarstwa znalazła się w oblężeniu nie jeden, ale trzy razy. Uwzględniając charakter pracy Marcellina Komesa, należy zaznaczyć, iż niejednokrotnie mniej istotnym sprawom poświęcał więcej uwagi. Być może jednak zdawkowość relacji należy zrzucić na karb tego, że kronikarz pisał o wydarzeniach, które nie przyniosły Cesarstwu żadnej chwały.

Jeżeli Wizygoci po dłuższym okresie burzliwych relacji z Rzymem stali się w pewnym momencie chwiejnym (ale jednak) sojusznikiem cesarstwa zachodniorzymskiego, to w miejsce jednego kłopotliwego sąsiada wyrósł na Zachodzie inny, jeszcze groźniejszy przeciwnik. Mowa oczywiście o Wandalach, którzy po 406 r. zaczęli masowo przenikać do Galii, by w 409 r. wdrzeć się do Hiszpanii. Jak wiadomo, nie był to koniec kłopotów słabnącego cesarstwa, bowiem już dwadzieścia lat później barbarzyńcy pod wodzą nowego króla, tj. Gejzeryka, przeprawili się do Afryki i w konsekwencji zbudowali tam niezależne państwo. Afryka była dla Rzymu niezwykle ważną prowincją ze względu na fakt, iż zboże produkowane w niej pozwalało wyżywić znaczną część Cesarstwa, a przede

³¹ Dokładne ustalenie daty zdobycia Rzymu przez Alaryka nastęrcza trudności. Tradycyjnie za H. Wolframem (*Historia...*, s. 187) przyjmuje się, że miało to miejsce 24 sierpnia.

³² Marcellin Komes, a. 410.1; Orozjusz, II, 19, 13–15, VII, 39, 1–18; *Kronika galijska*, 452, 65, 67; Jordanes, *Historia rzymska*, 322; Jordanes, *Historia gocka*, XXX, 156; Sokrates Scholastyk, VII, 10; Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 14–27. Wobec tak szybkiego zdobycia dobrze ufortyfikowanego miasta wyjaśnieniem może być jedynie skrajne wyczerpanie głodem obrońców lub zdrada: S. Moorhead, D. Stuttard, *AD 410: The Year that Shook Rome*, Los Angeles 2010, s. 124–126.

³³ Relacja Zosyma wydaje się bardzo wartościowa, ponieważ historyk podaje czasami w wątpliwość własne źródła, starając się jednocześnie samodzielnie rozwiązać dany problem. Tak było m.in. w przypadku losów rodziny Stylichona (Zosym, V, 38. 1–4).

³⁴ Marcellin Komes, a. 410.1.

wszystkim całą Italię. Stąd, nawet jeżeli wspomniany region nie był obszarem, na którym rozgrywały się najważniejsze wydarzenia polityczne, to fakt jego kontrolowania decydował o tym, w jakiej sytuacji znajdowało się serce cesarstwa zachodniorzymskiego.

Jak słusznie podkreśla M. Wilczyński, Wandalowie zapewne przygotowali się do inwazji Afryki już od pewnego czasu³⁵. Niewątpliwie jednak wspomniane przygotowania nabrały tempa po objęciu tronu przez nowego króla, Gejzeryka³⁶. Relacje źródłowe wskazują, iż Wandalom pomógł także zbieg okoliczności, bowiem w owym czasie zarządca Afryki, Bonifacjusz, popadł w nielaskę dworu cesarskiego i bojąc się o życie, zaczął myśleć o bardziej niezależnych rządach na wspomnianym obszarze. Nie mogąc sprostać kolejnym ekspedycjom wysyłanym przez dwór cesarski, miał według niektórych relacji źródłowych zaproponować sojusz Wandalom³⁷. Spośród historyków współczesnych Marcellinowi Komesowi, Jordanes przypisuje odpowiedzialność za upadek rzymskich rządów w Afryce Bonifacjuszowi wprost³⁸. Zarzut ten powtarza się zresztą w obu dziełach kronikarza³⁹. Nieco bardziej wyrozumiały jest dla niego Prokopiusz, bowiem opisuje dokładnie kulisy działań zarządcy i jego pobudki⁴⁰. Dokładność relacji wspomnianego autora źródła jest tym bardziej zaskakująca, że nieco dalej popełnia on poważne błędy w opisie biegu wydarzeń⁴¹. W omawianym kontekście warto zauważyć, że Marcellin Komes nie wspomina o Bonifacjuszu, za wyjątkiem tych sytuacji, które dotyczyły jego wojny z Aecjuszem⁴².

Jak wiadomo, Wandalowie nie doszli do porozumienia z Bonifacjuszem i starłszy się w bitwie z niedoszłym mocodawcą, odnieśli jednoznaczne zwycięstwo. Nawet dziś trudno przesądzić, jak liczne było wojsko wandalskiego króla. Prokopiusz określa je na osiemdziesiąt tysięcy, choć liczbę tę należy uznać za zawyżoną⁴³. Współcześnie dopuszcza się jednak uznanie jej adekwatności, ale tylko

³⁵ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 30–31.

³⁶ Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że po śmierci cesarza Konstancjusza, współrządzącego przez krótki czas wraz z Honoriuszem, Rzymianie stracili południowe wybrzeże Hiszpanii, co z pewnością stanowiło okoliczność zachęcającą Wandalów do najazdu.

³⁷ R. Collins, *Vandal Africa, 429–533*, [in:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*, Cambridge 2000, s. 124–126.

³⁸ Jordanes, *Historia gocka*, XXXIII, 167.

³⁹ Dla porównania patrz: Jordanes, *Historia rzymska*, 330.

⁴⁰ Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 3, 22–36.

⁴¹ Prokopiusz sugeruje na przykład, że zjednoczenie Afryki pod rządami Gejzeryka odbyło się na mocy dobrowolnego układu z Walentynianem III, o czym wiadomo, że nie było prawdą, zaś cesarz nie miał innego wyjścia, jak tylko pogodzić się z faktem utraty niemal całej prowincji (Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 4, 12–14).

⁴² Marcellin Komes, a. 432.2–3.

⁴³ Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 5, 18–19.

w przypadku, gdyby odnosiła się nie tylko do wojowników, ale do wszystkich członków migrującego plemienia. Jak zauważa P. Heather, bardziej realna wydaje się liczba od piętnastu do dwudziestu tysięcy wojowników⁴⁴.

Wkrótce po pokonaniu Bonifacjusza Wandalowie oblegli Hippo Regius, które ostatecznie w 432 r. zajęli, a Gejzeryk uczynił zdobyte miasto pierwszą stolicą wandalckiego państwa⁴⁵. Choć Rzymianie próbowali wygnąć Wandalów z Afryki, w 435 r. musieli pogodzić się z faktem ich obecności i ostatecznie uznali ich za *foederati*. Wydaje się, że w owym czasie dwór cesarski nie chciał się zgodzić, choć to nie on dyktował warunki⁴⁶. Sytuacja była w istocie bardzo poważna, bowiem odcinała cesarstwo zachodniorzymskie od jego spichlerza i skazywała *de facto* na łaskę i niełaskę Wandalów⁴⁷. Nie był to zresztą koniec sukcesów Gejzeryka, ponieważ już kilka lat później *status quo* uległo znaczącej zmianie. Wandalcki władca, korzystając z obecności szczupłych sił rzymskich, zaatakował leżącą na wschód od jego ziem prowincję *Africa Proconsularis* i w 439 r. zajął niespodziewanie Kartaginę. Ten wiarołomny atak oznaczał nie tylko dramatyczny zwrot w relacjach z Rzymianami, ale również pozwolił Gejzerykowi poszerzyć swoje państwo o bogate tereny, wraz z miastem, które stało się nową stolicą jego królestwa⁴⁸. Dwór cesarski ostatecznie uznał niezależność państwa Wandalów w 442 r.⁴⁹ Rzym nie zrezygnował jednak z prób związania ze sobą w jakiś sposób równorzędnego wówczas partnera i to właśnie w tych kategoriach należy postrzegać próbę zaręczyn córki Walentyniana III z synem Gejzeryka. Jak zauważa M. Wilczyński, zaszczytu tego nie doświadczył wcześniej żaden władca barbarzyński ze statusem *foederati*⁵⁰.

W relacji Marcellina Komesa cały opisany proces formowania się niezależnego państwa wandalckiego został uproszczony i sprowadzony do jednego wpisu,

⁴⁴ P. Heather, *The Fall...*, s. 197–198.

⁴⁵ Prosper, 1321, s. 474. Wpis historyka jest zdawkowy, ale jasno wskazuje, że miasto zostało oddane Wandalom. Więcej na temat zajęcia miasta patrz: A. Merrills, R. Miles, *The Vandals*, Hoboken 2010, s. 60.

⁴⁶ W przeciwieństwie do Prospera, Kasjodor wspomina tylko o pewnej „części Afryki” oddanej Wandalom: Kasjodor, *Kronika*, 1225, s. 156. Bardziej szczegółową relację na wspomniany temat przedstawia Prokopiusz: Prokopiusz, *O wojnach*, III, 4, 12–15.

⁴⁷ J. Reynolds, *Defending Rome: The Masters of the Soldiers*, Bloomington 2011, s. 130–131.

⁴⁸ A. D. Lee, *From Rome to Byzantium, AD 363 to 565: The Transformation of Ancient Rome*, Edinburgh 2013, s. 116.

⁴⁹ R. Collins, *Vandal Africa...*, s. 125.

⁵⁰ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 254–255. Na marginesie warto zauważyć, że wspomniane zaręczyny, a raczej ich zerwanie, mogły być jedną z przyczyn najazdu i złupienia Rzymu w 455.

znajdującego się pod rokiem 439⁵¹. Warto jednak zauważyć, że wspomniany historyk trafnie wybrał datę, bo to właśnie zajęcie Kartaginy przez Gejzeryka radykalnie zmieniło układ sił w Afryce i choć było aktem zdrady, to stanowiło realny czas powstania państwa Wandalów, w kształcie zbliżonym do tego, w którym miało ono pozostać aż do podboju przez wojska Justyniana⁵².

Próba powiązania z cesarstwem zachodniorzymskim młodego królestwa Wandalów poprzez zaślubiny Huneryka, syna króla Gejzeryka i Eudocji, córki Walentyniana III, obróciła się ostatecznie przeciwko Rzymianom. Jak wiadomo, w 454 r. został zamordowany Aecjusz, a jego zabójca, tj. sam cesarz, wkrótce sam zginął z rąk gwardzistów zdradziecko zabitego wodza⁵³. Nowy cesarz, Petroniusz Maksymus, który sięgnął po tron dzięki pozbyciu się obu przeciwników, pojął za żonę cesarzową wdowę. Wygląda jednak na to, że nowy władca tym razem się przeliczył, bowiem po pewnym czasie zdecydował się na jeszcze ściślejsze związki z dynastią teodozjańską i również swego syna Palladiusza ożenił ze wspomnianą wcześniej Eudocją, córką poprzedniego cesarza⁵⁴. Posunięcie to rozjuszyło króla Wandalów, który nie zapomniał, że cesarzównę obiecano jego synowi⁵⁵. Niebawem oddziały wojsk wandalskich obległy Rzym i wkroczyły do miasta, które zostało gruntownie złupione, a Gejzeryk wprowadził ze sobą zarówno cesarzową wdowę (Licynię Eudoksję), jak i jej córki, Eudocję oraz Placydię⁵⁶.

Relacja Marcellina Komesa odnosząca się do wspomnianego wydarzenia jest równie zdawkowa, co w przypadku innych opisywanych przez niego wydarzeń politycznych⁵⁷. Dla kronikarza istotne były tylko dwa fakty⁵⁸. Po pierwsze,

⁵¹ Marcellin Komes, a. 439.3.

⁵² Należy, rzecz jasna, dodać, że wkrótce Gejzeryk rozszerzył jeszcze nieco swoje posiadłości, dokładając do nich Sardinie, Korsykę i Baleary.

⁵³ Prosper informuje wprost o tym, że Aecjusz zginął z ręki samego cesarza: Prosper, 1373. Podobną relację przedstawia Kasjodor, *Kronika*, 1260.

⁵⁴ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 254.

⁵⁵ Pierwszym posunięciem najeźdźców było zniszczenie akweduktów, by odciąć stolicę Cesarstwa od wody, a dopiero później założono oblężenie miasta: P. Heather, *The Fall...*, s. 378–379.

⁵⁶ Kasjodor, *Kronika*, 1263; Prosper, 1375. Wśród relacji historyków współczesnych opisywanym wydarzeniom warto zwrócić uwagę na Prospera, który akt łaski oszczędzenia miastu rzezi z rąk Wandalów przypisuje wstawiennictwu papieża Leona. W tej sytuacji Gejzeryk zadowolili się gruntownym złupieniem miasta.

⁵⁷ Owa zdawkowość budzi tym większe zdziwienie, że złupienie Rzymu miało o wiele bardziej dramatyczny charakter niż w przypadku najazdu z 410 r. Wydaje się, że Gejzeryk świadomie pozwolił swoim wojskom grabić Rzym przez dwa tygodnie, tak, by najechane Cesarstwo nie mogło się łatwo podnieść (P. Heather, *The Fall...*, s. 379).

⁵⁸ Marcellin Komes, a. 455.3.

Marcellin wspomniał o tym, że miasto zostało złupione. Po drugie, kronikarz informuje nas o uprowadzeniu rodziny Walentyniana III do Afryki. Jest jednak jeszcze jeden ciekawy element we wspomnianym przekazie, bowiem Marcellin wspomina, iż Wandalowie nie napadli na Rzym z własnej inicjatywy, ale zostali wezwani na pomoc przez Licynię Eudoksję. Narracja ta jest dość dobrze zakorzeniona w źródłach, bowiem powtarza ją również Jordanes w *Romana*⁵⁹. Co ciekawe, w innym swoim dziele ten sam autor podaje odmienny powód najazdu na Rzym, bowiem Gejzeryk miał zaplanować inwazję sam z siebie, gdy tylko dowiedział się o śmierci Walentyniana III i osłabieniu cesarstwa zachodniorzymskiego w wyniku nowego kryzysu politycznego⁶⁰. Podobnie zachowuje się w tym względzie Prokopiusz z Cezarei, choć ewidentnie stara się pogodzić obie zachowane tradycje. Z jednej strony, podkreśla w czwartym rozdziale trzeciej księgi swego dzieła, że motywem działania Licynii Eudoksji była zemsta po śmierci męża w wyniku intrygi Petroniusza Maksyma⁶¹. Z drugiej jednak strony, nieco dalej, tj. w piątym rozdziale, kronikarz jasno twierdzi, że jedynym powodem działania Gejzeryka była chciwość i chęć zdobycia łupów, a nie zemsta lub próba ochrony swojej pozycji, zagrożonej w wyniku zerwania zaręczyn⁶². Relacja Marcellina nie wnosi zatem żadnych nowych informacji, szczególnie w kontekście militarnym, ale jest istotna, bowiem pozwala przyjąć, iż kronikarz opowiedział się za jedną tradycją narracyjną i uznał za sprawczynię najazdu Wandalów na Rzym cesarżową Licynię Eudoksję.

Praca Marcellina Komesa obejmuje swoim zakresem chronologicznym starcie, które uznawane jest za jedną z najbardziej brzemiennej w skutki batalii w historii. Mowa oczywiście o bitwie na Polach Katalaunijskich, która rozegrała się dwudziestego czerwca 451 r. Wspomniane starcie bywa interpretowane bardzo różnie i także obecnie zdania na temat jego wagi są podzielone. Niektórzy badacze twierdzą, że bitwa ta przesądziła o losach Europy⁶³. Inni uznają, że choć starcie było istotne dla bieżącego układu sił, to nie wywarło znaczącego wpływu

⁵⁹ Jordanes, *Historia rzymska*, 334.

⁶⁰ Jordanes, *Historia gocka*, XLV, 235.

⁶¹ Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 4, 36–39.

⁶² Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, III, 5, 1. W obliczu przymusowego ożenku Eudocji z Palladiuszem fakt zerwania zaręczyn z Hunerykiem był dla Wandalów oczywisty. Więcej na temat konsekwencji najazdu, w tym uprowadzenia rodziny cesarskiej do Afryki, patrz: Av. Cameron, *The Vandal conquest and Vandal rule (A.D. 429–534)*, [in:] *The Cambridge Ancient History...*, s. 553–559.

⁶³ H.J. Kim, *The Huns, Rome, and the Birth of Europe*, Cambridge 2013, s. 73–74. Wspomniany badacz uznaje zresztą, że to Hunowie ostatecznie zwyciężyli. Porażka Attyli była jednak przede wszystkim końcem mitu niezwykłości Hunów (R. Holmes, M. Evans, *Battlefield: Decisive Conflicts in History*, Oxford 2006, s. 36–37).

na bieg historii⁶⁴. Nie ulega jednak wątpliwości, że odparcie wojsk Attyli przez koalicję rzymsko-germańską, dowodzoną przez Aecjusza, oddaliło upadek cesarstwa zachodniorzymskiego przynajmniej na pewien czas.

Współcześnie uznaje się, że przyczyną inwazji Attyli była zarówno zmiana w układzie sił pomiędzy Hunami a cesarstwem wschodniorzymskim, jak i narastające się napięcia pomiędzy dworem huńskim a Rzymem. W konsekwencji doszło do odwrócenia sytuacji i tym razem to Rzymianie, korzystający zazwyczaj przy różnych okazjach ze wsparcia wojsk Hunów, znaleźli się w śmiertelnym zagrożeniu⁶⁵. Bezpośrednią przyczyną agresji Attyli miał być list siostry Walentyniana III, Justy Gracji Honorii, która, uciekając przed narzuconym małżeństwem, miała zwrócić się do huńskiego władcy z prośbą o ratunek⁶⁶. Attyla miał zinterpretować wezwanie jako ofertę matrymonialną i w efekcie utracenia całej akcji przez rozwścieżonego cesarza zdecydował się na inwazję⁶⁷. W pierwszej połowie 451 r. huński władca nadciągnął, prowadząc ze sobą nie tylko własne wojska, ale również armie podległych mu ludów, w tym przede wszystkim Ostrogotów i Gepidów⁶⁸. Po stronie Rzymian walczyli z kolei Wizygoci, prowadzeni przez króla Teodoryka, Alanowie (co do których postawy w bitwie istniały wątpliwości) oraz Frankowie i inni germańscy barbarzyńcy. Obie armie zmierzały w kierunku Orleanu i ostatecznie starły się na Polach Katalaunijskich. Jak wiadomo, w efekcie bitwy poległ król wizygocki Teodoryk, ale bez względu na oficjalny jej wynik Attyla poniósł duże straty i poczuł, iż musi się wycofać.

Najdokładniejsza relacja na temat bitwy na Polach Katalaunijskich pochodzi od Jordanesa. Kronikarz nie poświęcił jej uwagi w *Historii rzymskiej (Romana)*, ale w *Getica* opisuje ją bardzo dokładnie⁶⁹. Autorzy innych źródeł odnotowali wydarzenie, ale nie rozpisywali się na jego temat. Prosper podaje nieco szczegółów, ale tylko w odniesieniu do przygotowań do wojny⁷⁰. Kasjodor poświęcił bitwie zaledwie jeden krótki wpis⁷¹. Co ciekawe,

⁶⁴ I. Hughes, *Aetius: Attila's Nemesis*, Barnsley 2012, s. 161.

⁶⁵ E.A. Thompson, *The Huns*, Oxford 1996, s. 144–148.

⁶⁶ Jordanes, *Historia rzymska*, 328, s. 196.

⁶⁷ M. Wilczyński, *Germanie...*, s. 383–384. O ile trudno uwierzyć w szczerość uczuć cesarskiej siostry, która w najlepszym razie chciała uniknąć niemiłego zamążpójścia, o tyle prawdopodobnym jest, iż Attyla wykorzystał ów list jako znakomite narzędzie do wymuszenia korzyści politycznych i w konsekwencji odmowy, zdecydował się na agresję.

⁶⁸ Podległych Hunom plemion było jednak znacznie więcej i ich zestawienie szczegółowo podaje Jordanes (*Historia gocka*, XXXVI, 191).

⁶⁹ Kronikarz poświęca zmaganiom rozdziały od 190 do 215 – Jordanes, *Historia rzymska*, XXXVI, 190 – XL, 215.

⁷⁰ Prosper, 1364.

⁷¹ Kasjodor, *Kronika*, 1253.

Marcellin bezpośrednio nie poświęca bitwie na Polach Katalaunijskich ani jednej wzmianki. Znamienne, że kronikarz wspomina o najeździe Attyli na cesarstwo wschodniorzymskie, którego ten dokonał kilka lat wcześniej, tj. w 447⁷². Dobrze to pokazuje, że horyzont zainteresowań Marcellina skierowany był na Wschód i to z perspektywy Konstantynopola pisał swoją pracę⁷³.

Podobnie ma się sprawa z sytuacją na Zachodzie po usunięciu ostatniego cesarza. Marcellin Komes poświęca niewiele miejsca odpowiedzialnemu za odsunięcie Romulusa Augustulusa Odoakrowi, który po tym wydarzeniu stał się panem Italii, wspominając go zaledwie w trzech miejscach⁷⁴. Wiadomo skądinąd, że to właśnie temu barbarzyńcy należy oddać, w pewnym sensie, spore zasługi dla zbudowania państwa, za którego właściwego twórcę uważa się Teodoryka Wielkiego⁷⁵. Tymczasem temu drugiemu ze wspomnianych wodzów kronikarz poświęcił o wiele więcej miejsca. Teodoryk Amal pojawia się w relacji Marcellina Komesa już w 482 r. i autor źródła pisze o nim za każdym razem, gdy działania barbarzyńskiego wodza są istotne z perspektywy interesów cesarstwa wschodniorzymskiego⁷⁶. Ponieważ wraz z odejściem Ostrogotów oddaliło się zagrożenie dla Konstantynopola, to kronikarz w dużej mierze stracił zainteresowanie Teodorykiem. Stąd, czytając kronikę, można mieć wrażenie, iż podbój Italii przez wspomnianego wodza był szybki, a opór Odoakra niewielki.

Wiadomo jednak, że rzeczywistość wyglądała inaczej. Teodoryk wyruszył na podbój w roku 488 i nim opanował Italię upłynęło niemal pięć lat⁷⁷. W sa-

⁷² Marcellin Komes, a. 447.2;5. To właśnie wówczas Hunowie pokonali wojsko cesarskie dowodzone przez Arnigiskla, który poległ, zadając wrogowi znaczne straty.

⁷³ Warto jednak zauważyć, że choć Marcellin nie wspominał o wojnie Attyli z cesarstwem zachodniorzymskim wprost, to można doszukiwać się pośredniej wzmianki o opisywanych wydarzeniach, bowiem w cytowanym wyżej wpisie kronikarz pisze, iż Attyla wydał wojnę, która spustoszyła niemal całą Europę. Marcellin koncentruje się więc na Wschodzie, a to, co dotyczy Zachodu dołącza niejako „przy okazji”: Marcellin Komes, a. 447.2.

⁷⁴ Odoaker pojawia się we wpisach odnoszących się do 476, 477 i 489 r., przy czym w tym ostatnim tylko w kontekście działań prowadzonych przez Amala (Marcellin Komes, a. 476.2, a. 477.1, a. 489.1).

⁷⁵ M. Frassetto, *Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation*, Santa Barbara 2003, s. 276.

⁷⁶ Teodoryk pojawia się zatem zarówno we wczesnych latach 80. V w., gdy najeżdża ziemie cesarstwa wschodniorzymskiego, w kontekście polityki cesarza Zenona, który próbował przekupić go urzędami i tytułami (w okresie 483–484 pełnił urząd magistra *militum*, jak i konsula na rok 484), jak i wtedy, gdy opuścił ziemie Cesarstwa, by udać się na podbój Italii: Marcellin Komes, a. 482–484, a. 488–489.

⁷⁷ Prawdopodobnie Teodoryk wyruszył ze swoimi ludźmi jesienią 488 r.: P. Heather, *The Restoration of Rome: Barbarian Popes & Imperial Pretenders*, Oxford 2013, s. 50. Do Italii wojska Ostrogotów wkroczyły jednak znacznie później.

mym tylko 489 r. Ostrogoci zmuszeni byli stoczyć trzy duże bitwy (jedną z Gepidami, dwie z siłami Odoakra) i choć wszystkie wygrali, nie zapewniło im to natychmiastowego zwycięstwa⁷⁸. Co więcej, wkrótce, w wyniku nieprześlanych decyzji, Teodoryk dał się zamknąć w oblężeniu w Pawii i przez pewien czas pozostawał w dramatycznym położeniu⁷⁹. Jak słusznie zauważa H. Wolfram, gdyby nie pomoc Wizygotów Alaryka II, który na nieszczęście Odoakra włączył się do walki, wyprawa Ostrogotów mogła zakończyć się zupełnie inaczej⁸⁰. Pomimo tak wydatnej pomocy, Teodoryk potrzebował jeszcze trzech lat, nim wkroczył do Rawenny, co stało się ostatecznie w marcu 493 r.⁸¹ Warto jednak dodać, że i tym razem doszło raczej do zawarcia porozumienia z Odoakrem, zaś stolica otworzyła swoje bramy nie przed zdobywcami, ale współrządcami. Dopiero zdradzieckie zamordowanie dotychczasowego władcy Italii, wymordowanie jego rodziny oraz krwawa czystka wśród jego stronników oddały cały kraj w ręce Ostrogotów⁸². Krótki przegląd omawianych wydarzeń jasno pokazuje, że wojna pomiędzy Teodorykiem a Odoakrem była trudna i długa, choć w kronice Marcellina Komesa zajęła zaledwie jedną wzmiankę⁸³.

Wschodnia orientacja w pracy Marcellina Komesa jest dobrze widoczna szczególnie w przypadku opisywania wydarzeń z udziałem Bułgarów i Persów. W tym pierwszym przypadku kronikarz jest jednym z istotniejszych źródeł, szczególnie w odniesieniu do wydarzeń rozgrywających się pod koniec IV i V w. Podobnie jak to ma miejsce w przypadku innych grup etnicznych, Bułgarzy pojawiają się w narracji Marcellina Komesa, ponieważ w pewnym momencie zaczynają przysparzać Cesarstwu problemów. Funkcjonując początkowo pod ogólnym terminem Scytów, pojawiają się już pod rokiem 493, przy okazji jednego z najazdów, w którym zginął *magister militum* Julian⁸⁴. O Bułgarach wspomina Marcellin również pod rokiem 499 i 502⁸⁵. Te daty są o tyle istotne, że pierwsza wiąże się z kolejną klęską sił cesarskich w starciu z wojskami bułgarskimi, zaś druga jest ważna, ponieważ w czasie ponownego najazdu obrona terytorium cesarskiego

⁷⁸ *Ibidem*, s. 51.

⁷⁹ B. H. Rosenwein, *A Short History of the Middle Ages*, Toronto 2009, s. 43.

⁸⁰ H. Wolfram, *Historia...*, s. 222–223, 323.

⁸¹ H. Elton, *The Roman Empire in Late Antiquity: A Political and Military History*, Cambridge–New York 2018, s. 221.

⁸² G. Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568*, Cambridge–New York 2007, s. 287.

⁸³ Marcellin Komesa, a. 489.1. Cała wojna wspomniana jest w jednym wpisie z roku 489, choć zmagania pomiędzy rywalami do tronu były zdecydowanie dłuższe.

⁸⁴ Marcellin Komesa, a. 493.2.

⁸⁵ Marcellin Komesa, a. 499.1, a. 502.1.

była słaba⁸⁶. Ostatni raz kronikarz pisze o Bułgarach pod rokiem 530⁸⁷. Choć można by sądzić, że informacje przedstawione przez Marcellina nie są nadzwyczaj istotne, to w rzeczywistości jest inaczej. Warto bowiem pamiętać, że zarówno w 502, jak i 530 r. Cesarstwo prowadziło działania wojenne na innym froncie, ścierając się z Persami. Wobec rozbitcia lokalnych sił w 499 r. oraz zaangażowania większości wojsk na Wschodzie, najazd z 502 r. nie mógł zostać należycie odparty. W roku 530 Bizantyńczycy byli co prawda górą, ale stało się tak dlatego, że Bułgarów pokonało wojsko gockie w służbie cesarskiej⁸⁸. Cesarstwo wołało więc posłużyć się najemnikami i zaciągnąć ich na służbę na dłuższy lub krótszy czas, niż zwiększać na stałe liczebność swoich sił⁸⁹. Informacje Marcellina są więc ważne, ponieważ pozwalają wnioskować o kondycji militarnej Cesarstwa, możliwościach mobilizacyjnych, priorytetach w polityce zagranicznej oraz zdolnościach dyplomatycznych.

Podobnie wartościowe wydają się informacje Marcellina Komesa na temat relacji Cesarstwa z Persami. Na wstępie należy podkreślić, że choć wzmianki o Persach nie są w pracy wspomnianego kronikarza częste, to czasami przedstawiają inny bieg wydarzeń, niż ma to miejsce na przykład u Prokopiusza. Czasami, jak w przypadku pokoju z 384 r., Marcellin przedstawia wydarzenia tak, aby stawiać w korzystnym świetle Rzymian⁹⁰. Innym razem kronikarz ogranicza się do opisanie konfliktu w zdawkowy sposób, tak jak ma to miejsce w przypadku wojny 421–422 r.⁹¹ Także najazd z 441 r. został wspomniany w jednym zdaniu, choć autor źródła podaje, z jakich ludów składała się atakująca armia⁹².

Warto pamiętać, że choć odnotowane wydarzenia mogą wydawać się niepowiązane, to w rzeczywistości dotyczyły tych samych stałych spraw, tj. konfliktów nadgranicznych obu państw oraz kwestii swobód religijnych⁹³. Odnosi się

⁸⁶ B. C r o k e, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 52–53.

⁸⁷ M a r c e l l i n K o m e s, a. 530.

⁸⁸ F. C u r t a, *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar raiders, and Roman special ops: mobile warriors in the 6th-century Balkans*, [in:] *Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden*, ed. I. Z i m o n y i, K. O s m a n, Wiesbaden 2015, s. 75; B. C r o k e, *Count...*, s. 70–71.

⁸⁹ Możliwe jest również to, że w owym czasie Cesarstwo nie było w stanie szybko odbudować lokalnych wojsk, co może świadczyć zarówno o powadze klęski z 499 r., jak i możliwościach ekonomicznych i/lub militarnych Cesarstwa: B. C r o k e, *Count...*, s. 69.

⁹⁰ Zatem to Persowie przybywają z propozycją zawarcia pokoju, mimo że sytuacja Rzymu od śmierci Juliana Apostaty była raczej niekorzystna dla Cesarstwa: M a r c e l l i n K o m e s, a. 384.1.

⁹¹ Marcellin wspomina o Persach w trzech wpisach, ale jeden informuje o prześladowaniach chrześcijan, drugi o konfrontacji militarnej, a trzeci o pokoju: M a r c e l l i n K o m e s, a. 420–422.

⁹² M a r c e l l i n K o m e s, a. 441.1.

⁹³ G. G r e a t r e x, S.N.C. L i e u, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (Part II, 363–630 AD)*, Routledge 2002, s. 40–51.

to przede wszystkim do pierwszej kwestii, bowiem długotrwały pokój zawarty za czasów Teodozjusza zakładał podział Armenii na strefy wpływów oraz prawdopodobną rezygnację obu stron z militaryzacji granic, np. poprzez budowę fortów i osad wojskowych, ułatwiających prowadzenie działań wojennych⁹⁴.

Nieco inaczej jest w przypadku serii wojen prowadzonych przez Cesarstwo z Persami w I połowie VI w. Jak wiadomo, konflikt pomiędzy Kawadem I i Anastazjuszem wynikał z powodu braku pieniędzy króla perskiego. Wspomniany władca doszedł do władzy, czyniąc koncesje i obietnice, których ostatecznie nie był w stanie uregulować. Cesarz ze swojej strony odmówił pożyczki i z tego powodu perski król dokonał agresji⁹⁵. Zarówno z relacji Prokopiusza, jak i Marcellina Komesa wiemy, że najdotkliwszym ciosem dla Cesarstwa była utrata Amidy⁹⁶. Choć trudno powiedzieć, czy powodem zdobycia miasta przez Persów była zdrada, czy też udana akcja oblegających, nie zmienia to faktu, iż wojskom cesarskim nie udało się przyjść z pomocą oblężonym i metropolia padła⁹⁷. Ważna informacja, której dostarcza relacja Marcellina, a której nie ma u Prokopiusza, dotyczy charakteru wojny pomiędzy Cesarstwem i Persami. Kronikarz wspomina bowiem, iż Bizantyńczycy odpowiedzieli w następnym roku serią najazdów na ziemie perskie, w trakcie których dokonali znacznych zniszczeń terenów rolniczych⁹⁸. Ze względu na fakt, iż Persom nie udało się złamać oporu Rzymian oraz sami zaczęli ponosić dotkliwe straty, a dodatkowo przedłużała się ich wojna z Hunami, zdecydowali się rozpocząć rokowania pokojowe⁹⁹.

Bezpośrednim następstwem konfliktu była decyzja Anastazjusza o wznieśnieniu od podstaw ufortyfikowanego miasta Dara¹⁰⁰. Ośrodek został ukończony najpóźniej w 508 r. i od początku stanowił kość niezgody z Persami¹⁰¹. Chociaż

---

⁹⁴ R.N. Frye, *The Political History of Iran under the Sassanians*, [in:] *The Cambridge History of Iran*, ed. W. Bayne Fisher, I. Gershevitc, E. Yarshater et al., Cambridge 1993, s. 141.

⁹⁵ Wspomniany bieg wydarzeń jest nam znany z relacji Prokopiusza z Cezarei: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 7, 1–3. Trudno jednak określić czy Kawad liczył na łupy, czy też chodziło mu raczej o wymuszenia trybutu.

⁹⁶ Marcellin Komes, a. 502.2.

⁹⁷ Marcellin zarzuca w tym miejscu zdradę obrońcom, zaś Prokopiusz uznaje, iż Persowie ustalili gdzie znajduje się najsłabiej strzeżony odcinek murów i tam udało im się przeniknąć: Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 7, 22–24.

⁹⁸ Marcellin Komes, a. 504.1. Wspomniany wpis jest ciekawy, ponieważ pokazuje, że Marcellin nie wzdrygał się opisać kulis prowadzenia wojny, nawet jeżeli stawało to Bizancjum w charakterze strony agresywnej, prowadzącej operacje wymierzone w ludność cywilną.

⁹⁹ Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 9, 24. Uważa się, że traktat został zawarty pod koniec 506 r.

¹⁰⁰ B. Croke, *Count...*, s. 36–37.

¹⁰¹ O wznieśnieniu miasta Marcellin wspomina pod rokiem 518: Marcellin Komes, a. 518.3.

budowa twierdzy miała być sprzeczna z ustaleniami traktatowymi z poprzedniego stulecia, bizantyńscy wodzowie mieli świadomość, że bez zaplecza w postaci fortyfikacji nadgranicznych nie są w stanie swobodnie operować w czasie kampanii wojennej, co zemściło się w 503 r.¹⁰² Co ciekawe, choć Marcellin Komes nie wspomina o przyczynach wzniesienia miasta, to opisuje jak doszło do jego zaprojektowania i budowy. Jak wiadomo, twierdza odgrywała kluczową rolę w obronie wschodniej granicy Cesarstwa i udowodniła swoją przydatność w kolejnej wojnie z Persami, prowadzonej w latach 526–532¹⁰³. Marcellin nie mówi wiele o tym konflikcie, chociaż we wpisie z 533 r. widać, że wspomniane zmagania musiały być dla Bizancjum niesłychanie ważne i kosztowne, a wyczekiwany pokój przyniósł Cesarstwu ulgę¹⁰⁴. Wspomniana wojna musiała istotnie być niezwykle wyczerpująca, ponieważ w podobnym tonie co Marcellin wypowiadają się Prokopiusz oraz Jordanes¹⁰⁵. Kronikarz nie rozpisuje się jednak na temat przebiegu zmagañ, nie wspomina również o żadnej z wielkich bitew. Dla Marcellina ważny jest również fakt, iż zakończenie wojny z Persami umożliwiło podjęcie walki z Wandalami. Jest to zarazem ostatni wpis kronikarza, który pod rokiem 534 wspomina o odzyskaniu Afryki, tradycyjnie nie wdając się w szczegóły działań wojennych, prowadzonych przez Belizariusza¹⁰⁶.

Podsumowując, przydatność kroniki Marcellina Komesa nie leży w liczbie informacji, jakie oferuje ona w zakresie historii wojskowości. Pod tym względem jest to źródło, które dostarcza niekiedy ciekawych wzmianek, ale zwykle mają one charakter uzupełniający w stosunku do tego, co już wiemy lub wzbogacają nasz stan wiedzy o odmienny punkt widzenia. Wartość pracy Marcellina Komesa polega na tym, że niekiedy autor zdradza się ze swoim stosunkiem do opisywanych wydarzeń i uczestniczących w nich stron. Dobrze widać to na przykładzie wpisu odnoszącego się do zakończenia wojny, jaką Bizancjum prowadziło z Persami.

¹⁰² Marcellin podkreśla, że przyczyną klęski był brak wcześniejszego rozpoznania. Jest oczywiste, że sieć fortów nadgranicznych, lub choćby jednego silnego ośrodka, stanowiłaby w tym względzie nieocenioną pomoc: Marcellin Komes, 503.1. Patrz również: P. Heather, *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian*, Oxford 2018, s. 77.

¹⁰³ Faktyczne działania zbrojne pomiędzy wojskami Cesarstwa i Persami zaczęły się nie wcześniej niż w 528/529 r. Do tego czasu wojna toczona była z pomocą sojuszników obu państw: G. Greatrex, S.N.C. Lieu, *The Roman...*, s. 83–86.

¹⁰⁴ Marcellin Komes, a. 533.1. Faktycznie pokój zawarto prawdopodobnie nieco wcześniej, tj. we wrześniu 532 r. Warunki pokoju zostały zawarte na zasadzie *status quo*, z wyjątkiem zobowiązania Cesarstwa do zapłaty jednorazowej kwoty 11 tys. funtów w złocie: G. Greatrex, S.N.C. Lieu, *The Roman...*, s. 96–97.

¹⁰⁵ Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*, I, 26, 3–4; Jordanes, *Historia rzymska*, 365.

¹⁰⁶ Marcellin Komes, a. 534.1.

Choć Marcellin Komes nie podaje wielu szczegółów kampanii, to jednak pokazuje w swojej narracji, jak męcząca była to dla Bizancjum wojna i jak wiele wysiłku kosztowało doprowadzenie jej do satysfakcjonującego końca. Podobnie ma się rzecz w przypadku relacji Marcellina na temat niektórych wybitnych wodzów. Kronikarz nie kryje swojego szacunku dla Sabiniana Wielkiego, podkreślając, iż jego przedwczesna śmierć stanowiła ogromną stratę dla cesarstwa¹⁰⁷. Tak też ma się sprawa z Aecjuszem, którego Marcellin określa zaszczytnym mianem „wybawienia zachodniej republiki” oraz „postrachem Attyli”¹⁰⁸. Choć więc Kronika nie jest źródłem dedykowanym do prowadzenia badań nad historią wojskowości późnego antyku, to mówi wiele o motywach rozpoczynania i kończenia wojen, co jest już materią ważną i interesującą.

---

¹⁰⁷ Marcellin Komes, a. 481.2.

¹⁰⁸ Marcellin Komes, a. 454.2.

II

Kronika

MIROŚLAW J. LESZKA

Kronika

Kronika, jak pisze we wstępie do niej Marcellin, pomyślana została jako kontynuacja dzieła Hieronima ze Strydonu¹, które z kolei było kontynuacją *Kroniki* Euzebiusza z Cezarei². Hieronim doprowadził swoje dzieło do roku 378,

¹ Marcellin Kom es, praef. Na temat Hieronima ze Strydonu i jego *Kroniki*, patrz m.in. P. Janiszewski, *Historiografia późnego antyku*, [in:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu*, t. III, *Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wiśniewska, Warszawa 1999, s. 190–193; J.N.D. Kelly, *Hieronim. Życie, pisma i spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003 (na temat kroniki s. 87–91); R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD*, vol. I, *A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013, s. 126–131; M. Chazan, *La Chronique de Jérôme: source, modèle ou autorité?*, [in:] *Apprendre, produire, se conduire: Le modèle au Moyen Âge: XLVe Congrès de la SHMESP (Nancy–Metz, 22 mai–25 mai 2014)*, Paris 2015, s. 261–274. Warto zauważyć, że Marcellin nie zastosował Hieronimowego schematu chronologicznego (według lat panowania, olimpiad, lat od narodzin Abrahama; cf. R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 37–38, przyp. 62, 130).

² Marcellin Kom es, praef. O Euzebiusz z Cezarei i jego kronice – A.A. Mosshamer, *The Chronicle of Eusebius and Greek Chronographic Tradition*, Lewisburg–London 1979;

do klęski Rzymian w bitwie z Gotami pod Adrianopolem. Od tego momentu rozpoczyna się *Kronika* Marcellina. Ani Euzebiusz z Cezarei, ani tym bardziej Hieronim i Marcellin nie stali u początków kronikopisarstwa. Ten gatunek historycznego pisarstwa uznaje się za najstarszy, wcześniejszy od klasycznego dziejopisarstwa³. Nowy impuls w jego rozwoju związany jest z Eratostenesem (III w. p.n.e.), autorem dzieła zatytułowanego *Chronographia*, którego cezurami było zburzenie Troi (według Eratostenesa – 1184/1183 r. p.n.e.) i śmierć Aleksandra Wielkiego (323 r. p.n.e.). Dzieło to miało kształt tablicy synchronistycznej, porządkującej najważniejsze wydarzenia według olimpiad (czteroletni okres)⁴. Tropem Eratostenesa poszedł Apollodor (II w. p.n.e.), którego praca zatytułowana *Chronika* przedstawiała dzieje od zburzenia Troi do czasów mu współczesnych⁵. Śladem Eratostenesa i Apollodora poszli późniejsi autorzy. Jednym z nich był Józef Flawiusz, który dokonał złączenia historii biblijnej z klasyczną. Dało mu to podstawy do uzasadnienia, że *na początku wszystkiego było biblijne stworzenie świata i Adam pierwszy człowiek*⁶. Pierwszym chrześcijańskim kronikarzem był Sekstus Juliusz Afrykański, autor napisanej około 221 r. *Chronografii*. Ukazał w niej dzieje od Adama do 221 r.⁷ Niedługo potem jego śladem podążył Hipolit, który napisał około 234/235 r. dzieło *Chronika*. Prace tych autorów miały formę zestawień *list władców wschodnich monarchii, postaci biblijnych, greckich urzędników eponimicznych, olimpiad, rzymskich konsulów i cesarzy*⁸. Jednak to nie Sekstus Juliusz czy Hipolit zostali uznani przez późniejszych autorów za twórców chrześcijańskiej chronografii, a Euzebiusz z Cezarei. Jego *Kronika*, obejmująca czasy od Abrahama do 325 r., składała się dwóch części. Pierwsza część, *Chronografia*, stanowiła tablicę synchronistyczną, w której znalazły się listy władców, urzędników eponimicznych, zwycięzców olimpijskich i postaci biblijnych. Dzięki temu zabiegowi, Euzebiusz łączył dzieje biblijne z losami Egiptu, Mezopotamii, Grecji i Rzymu. W drugiej części, zatytułowanej *Kanony chronograficzne i zarys historii różnorodnej Hellenów i barbarzyńców*, do tablic synchronistycznych Euzebiusz dodał informacje historyczne. Kronika Euzebusza nie zachowała się w orygina-

P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 150–156; B. Croke, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 150–153; R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics of Time...*, s. 119–126.

³ P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 149. Szerzej na temat źródeł, z których wywodziło się kronikarstwo późnoantyczne i etapów jego rozwoju – R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 1–62. Patrz również B. Croke, *Count...*, s. 145–170.

⁴ P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 149; B. Croke, *Count...*, s. 147–148.

⁵ P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 149; B. Croke, *Count...*, s. 148.

⁶ P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 150.

⁷ R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics of Time...*, s. 30.

⁸ P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 150; cf. B. Croke, *Count...*, s. 149.

le⁹. Jej treść znamy głównie z niezbyt wiernego przekładu Hieronima, powstałego w 380/381 r., ze średniowiecznego przekładu armeńskiego, z *Eklogi* Jerzego Synkellosa (koniec VIII w.), epitome w języku syryjskim i kroniki Pseudo-Dionizego (IX w.). Jest znamienne, że *Kronika* Euzebiusza miała większy wpływ na rozwój chronografii łacińskiej, a to właśnie dzięki przekładowi Hieronima, który był też pierwszym kontynuatorem dzieła Euzebiusza, bowiem poszerzył je, jak wspomniano powyżej, o okres do 378 r. Znamienne, że Hieronim tak tłumaczenie dzieła Euzebiusza, jak i swoją niewielką kronikę przygotował w Konstantynopolu. Do dzieła Hieronima odwołał się Marcellin, który także pisał w bizantyńskiej stolicy. We wschodniej części imperium Euzebiusz nie znalazł bezpośrednich kontynuatorów, którzy odwoływaliby się do jego dzieła i przyjęli jego schemat konstrukcyjny. Nie znaczy to, że nie było ono tam znane i nie odwoływano się do niego. Pojawili się autorzy zmieniający i krytykujący *Kronikę* Euzebiusza (np. Panodoros i Annianos); silnie obecne było jeszcze we wczesnym Bizancjum kronikarstwo pogańskie.

Kronika Marcellina nie tylko wyrosła z tradycji kronikarstwa antycznego, ale również z tradycji kronik miejskich. Wiemy, że takowe spisywane były choćby w Antiochii, Aleksandrii czy w Konstantynopolu. Żadna jednak do nas nie dotarła. Na dzieło Marcellina wpływ miały również *fasti consulares* (*consularia*) – spisy konsulów, do których niekiedy dodawano informacje o najistotniejszych wydarzeniach danego konsulatu¹⁰.

Właśnie według *fasti* konsularnych Marcellin podzielił zawartość swojego dzieła¹¹. Informacje dotyczące poszczególnych lat rozpoczyna od podania imion konsulów, by następnie przejść do opisu, najczęściej lakonicznego, wydarzeń, do których w danym roku doszło. Poszczególne lata kronikarz wpisywał w piętnastoletnie okresy – indykcje¹². Rok w ramach indykcji rozpoczynał się 1 września,

⁹ P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 150–156; B. Croke, *Count...*, s. 149; R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 119–126.

¹⁰ Na ten temat np.: P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 151; R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 54–57, 179–181.

¹¹ Na temat *fasti* konsularnych – A.S. Kozlov, *O tendencioznosti Konstantynopol'skich konsularij*, ADSV 25, 1990, s. 61–73; i dem, *Ešče raz ob istočnikach vostočno i zapadno-rim-skich konsularij*, ADSV 38, 2008, s. 40–62; R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 173–184. Konsulowie, jak wiadomo, rozpoczynali swoje urzędowanie 1 stycznia, a kończyli 31 grudnia. Trzeba zaznaczyć, że Marcellin najpierw podawał wschodniego konsula i nie zamieszczał imion tych zachodnich konsulów, którzy na Wschodzie nie byli uznawani (B. Croke, *Count...*, s. 174).

¹² Indykcja to pojęcie chronologiczno-podatkowe. Piętnastoletni okres podatkowy został wprowadzony przez Konstantyna Wielkiego w 313 r., jednocześnie wzmiankowany rok był drugim rokiem pierwszego cyklu. Rok indykcyjny stosowany we wschodniej części cesarstwa rzymskiego (bizantyński/konstantynopolitański) rozpoczynał się 1 września. Cf. T. Derda,

a kończył 31 sierpnia. Uporządkowanie materiału według indykcji i konsulatów prowadziło niekiedy do błędów w datowaniu wydarzeń.

Kronika została napisana prostą, niewyszukaną, lapidarną, późnoantyczną łaciną, będącą jej wariantem z bałkańskich terenów, z których wywodził się Marcellin¹³. Ze względu na przebywanie autora w środowisku używającym głównie języka greckiego, znaleźć można w *Kronice* greczyzmy¹⁴.

Źródła

Marcellin opisywał w ostatnich pięćdziesięciu latach swojej *Kroniki* czasy, w których żył. Korzystał zapewne z relacji osób uczestniczących w danym wydarzeniu lub mających informacje z pierwszej ręki. On sam z pewnością był obserwatorem przynajmniej niektórych wydarzeń, o których pisał, szczególnie tych, które rozgrywały się w Konstantynopolu czy w Ilirikum¹⁵. Możliwe, że miał dostęp do cesarskiego archiwum. Korzystanie z własnej wiedzy nie oznaczało jednak gwarancji precyzji. Jest interesujące, że Marcellinowi zdarzały się błędy przy przedstawianiu okresu po 518 r., co tłumaczy się zbytnim zaufaniem do własnej pamięci, jak również pośpiechem¹⁶.

Co do źródeł, których ślady użycia znajdujemy w *Kronice*, to najważniejszym, stanowiącym podstawę wiedzy Marcellina o Konstantynopolu będącym centrum wydarzeń, o których pisze, są niewątpliwie jakieś konstantynopolitańskie materiały, które określa się mianem tzw. miejskiej kroniki¹⁷. Historyk mógł

A. Łajtar, *Chronologia*, [in:] *Vademecum...*, s. 339–341; R.S. Bagnall, K.A. Worp, *Chronological Systems of Byzantine Egypt*, Leiden 2004, s. 7–42. R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 37.

¹³ H. Mihăescu, *La langue latine dans la sud-est de l'Europe*, Bucharest–Paris 1978, s. 9–10.

¹⁴ B. Croke, *Introduction*, [in:] *Marcellin Komēs*, s. XXVI.

¹⁵ Do takich w Konstantynopolu z pewnością można zaliczyć choćby zamieszki z 512 r. (*Marcellin Komēs*, a. 512), powstanie Nika (a. 532) czy ceremonię triumfu po zdobyciu Afryki (a. 534); a w Ilirikum – wzmianki z lat 500 (dary dla żołnierzy w Ilirikum), czy 505 (bitwa przy Horreum Margi).

¹⁶ B. Croke, *Count...*, s. 208.

¹⁷ Na hipotetycznej miejskiej kronice Konstantynopola opierać się miał nie tylko Marcellin, ale także anonimowy autor *Kroniki Wielkanocnej* (do 468 r.) i *Konsularia konstantynopolitańskie*. Dyskusję wokół tej kwestii przedstawia B. Croke, *Count...*, s. 173–195; R.W. Burgess uważa, że Marcellin i autor *Kroniki Wielkanocnej* korzystali z konsulariów (*Descriptio consulum*) – *The 'Chronicle' of Hydatius and the 'Consularia Constantinopolitana': Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire*, Oxford 1993, s. 179–181; R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 54–57; 179–181.

znaleźć w niej informacje dotyczące najważniejszych wydarzeń rozgrywających się w bizantyńskiej stolicy, poczynając od cesarskich proklamacji po klęski elementarne, które ją dotykały.

Z pewnością wśród wykorzystanych przez Marcellina źródeł było dzieło Pawła Orozjusza *Historiarum adversus paganos libri VII*¹⁸, obejmujące dzieje świata od początku po rok 417. Najczęściej Marcellin streszczał to źródło, ale zdarzało mu się czasem cytować je *in extenso*. B. Croke¹⁹ wskazuje następujące zbieżności między tekstem Marcellina i Orozjusza:

Marcellin Orozjusz

379.2	VII, 34, 5
381.2	VII, 34, 6
382.2	VII, 34, 7
384.1	VII, 34, 8
385	VII, 34, 9
386.1	VII, 34, 9
387.2	VII, 35, 2
388.2	VII, 34, 5
391.2	VII, 35, 2
392.1	VII, 34, 11–12
394.2	VII, 35, 19
406.2	VII, 37, 4–5
406.3	VII, 37, 12–16
408.1	VII, 38
410	VII, 39.1, 15; 40.2
411.2	VII, 40.4, 7
411.3	VII, 42.3, 4
412.1	VII, 42.5
412.2	VII, 42.9
413	VII, 42.16–24
414.2	VII, 43.12

Kolejnym uchwytnym źródłem wykorzystanym przez Marcellina było dzieło Genadiusza z Marsylii zatytułowane *O sławnych mężach* (*De viris illustribus* / *Liber*

¹⁸ B. Croke, *Introduction...*, s. XXII; *idem*, *Count...*, s. 197–200; Orozjusz, ed. M.-P. Arnau d-Lindet. Na temat życia i twórczości Orozjusza, patrz m.in.: K. Obrzycki, *Życie i działalność Orozjusza*, VP 7, 1987, s. 307–324; M.-A. Linstädter, *Paulus Orosius – a Christian propagandist?*, GRIN Verlag, 2007; P. Van Nuffelen, *Orosius and the Rhetoric of History*, Oxford 2012; R. Suski, *Orozjusz i jego źródła* (w druku).

¹⁹ B. Croke, *Introduction...*, s. XXII; *idem*, *Count...*, s. 198.

de scriptoribus ecclesiasticis)²⁰, a będące kontynuacją pracy o tym samym tytule napisanej przez św. Hieronima. Nie wiadomo dokładnie, kiedy praca Genadiusza została opublikowana. W dyskursie naukowym pojawiają się daty od schyłku lat sześćdziesiątych po lata dziewięćdziesiąte V w. Zawiera blisko sto krótkich biogramów znanych postaci kościelnych (od Jakuba Mądrego, biskupa Nisibis, zmarłego w 337/350 r., po Pomeriusza Mauretana, prezbitera galijskiego, zmarłego w 498 r., nie licząc samego autora, który widnieje jako ostatni – Genadiusz, prezbiter). Marcellin sięgał po pracę Genadiusza jedenaście razy, najczęściej wtedy, gdy nie dysponował materiałem faktograficznym, który mógł wykorzystać do przedstawienia wydarzeń z danego roku. Według B. Croke’a Marcellin korzystał z pracy Genadiusza w następujących ustępach²¹:

Marcellinus	Genadiusz
415.2	46 (Lucjan, prezbiter)
416.1	39 (Orozjusz)
416.2	52 (Attyk, biskup Konstantynopola)
423.2	51 (Ewagriusz, mnich)
546.2	63 (Euchenus, biskup Lugdunum)
459	66 (Izaak, prezbiter Antiochii)
463	84 (Prosper z Akwitanii)
466	88 (Teodoret z Cyru)
470	89 (Genadiusz, bp Konstantynopola)
478	90 (Teodul, prezbiter)
486	91 (Jan Gramatyk, prezbiter antiocheński)

Marcellin dysponował jakąś listą papieży²², która nie jest żadną z zachowanych list pontyfików. Jak wskazują uczeni, musiały być w niej tylko daty roczne sprawowania urzędu przez biskupów Rzymu²³. Wymuszało to na Marcellinie wskazanie momentu, od którego rozpoczynali oni swoje urządowanie, co nie-

²⁰ B. Croke, *Introduction...*, s. XXIII; i d e m, *Count...*, s. 200–202. Wydanie dzieła Genadiusza – *De viris illustribus*, ed. C. Bernoulli, Fribourg 1895. Na temat Genadiusza i jego dzieła patrz m.in.: B. Czaplą, *Gennadius als Litterarhistoriker: eine quellenkritische Untersuchung der Schrift des Gennadius von Marseille "De viris illustribus"*, Münster 1898; A.R. Fokin, *Gennadij Marsel'skij*, [in:] *Pravoslavnaja enciklopedija*, t. IX, Moskwa 2005, s. 616–620; M.A. Timofeev, *Christianskaja istoričeskaja mysl' v epochu pozdnej rimskoj imperii*, [in:] *Cerkovnyje istoriki IV–V vekov*, Moskwa 2007, s. 279sq.

²¹ B. Croke, *Introduction...*, s. XXIII; i d e m, *Count...*, s. 201.

²² B. Croke, *Introduction...*, s. XXIII; i d e m, *Count...*, s. 195–197.

²³ L. Duchesne, *Introduction*, [in:] *Le Liber Pontificalis*. Texte, introduction et commentaire i d e m, t. I, Paris 1886, s. XXIV.

jednokrotnie prowadziło go do popełniania błędów²⁴. Trzeba odnotować, że listy papieża Marcellin używał w pierwszej wersji swojej *Kroniki*, kończącej się na 518 r. W uzupełnieniu obejmującym lata 519–534 brak jest informacji dotyczących wstąpienia na papieski tron kolejnych papieży od Jana I (13 sierpnia 523 r.) zaczynając, na Janie II (2 stycznia 533 r.) kończąc²⁵.

Wskazuje się, że Marcellin sięgnął przy pisaniu *Kroniki* również po *Dialog o życiu Jana Chryzostoma*, autorstwa Palladiusza (a. 398.3, 403.3, 404.1)²⁶, anonimowe dzieło o znalezieniu głowy Jana Chrzciciela (a. 453)²⁷, wreszcie możliwe, że wykorzystał on list papieża Celestyna (a. 430).

Wydaje się pewne, że powyżej przedstawiona lista źródeł nie jest pełna. Jednak udowodnienie użycia innych tekstów nie wydaje się możliwe²⁸.

Tematy *Kroniki*

We wstępie do swojej *Kroniki* Marcellin jasno określił, że poświęcił ją przedstawieniu losów wschodniej części imperium rzymskiego. Jednak już pobieżne przyjrzenie się jego narracji prowadzi do wniosku, że w obrębie jego zainteresowania znalazł się przede wszystkim sam Konstantynopol, stolica cesarstwa wschodniorzymskiego, rodzinne Ilirikum²⁹ i Tracja³⁰. Natomiast takim

²⁴ O. Holder-Egger, *Die Chronik des Marcellinus Comes und die oströmischen Fasten*, NA 2, 1877, s. 97.

²⁵ B. Croke, *Count...*, s. 195–196.

²⁶ *Ibidem*, s. 202–204.

²⁷ *Inventio capitis S. Johannis Baptistae*; cf. B. Croke, *Count...*, s. 204–205.

²⁸ Przeglądu źródeł, które mogły być używane przez Marcellina, dokonał B. Croke, *Count...*, s. 205–207.

²⁹ W rozumieniu Kasjodora Ilirikum, z którego miał się według tego autora wywodzić Marcellin, oznacza obszar prefektury Ilirikum (*Illyricum*), która obejmowała dwie diecezje: Dacia i Macedonia. Stolicą prefektury była Tesalonika. Od wschodu prefektura Ilirikum graniczyła z diecezją Tracji, wchodzącą w skład prefektury Wschodu, a od zachodu z diecezją Panonii, stanowiącą część prefektury Italii. Cf. *ibidem*, s. 49–51. Wydaje się, że w ten sam sposób postrzegał Ilirikum sam Marcellin (np.: a. 441.3; a. 442.2; a. 481.1 czy a. 530). Kronikarz wymienia także poszczególne prowincje wchodzące w skład Ilirikum, jak np. Dacia Ripensis (a. 447.5; a. 483), Macedonia I i II (a. 482.2, 517) czy Epirus Vetus (a. 517), jak również miasta znajdujące się na jego obszarze, jak choćby: Naissus (a. 441.3; 516.3), Singidunum (a. 441.3) czy Larysę (a. 482.2). Marcellin przekazuje w odniesieniu do Ilirikum szereg unikalnych informacji dotyczących miejscowych spraw, działających tu osób czy geografii (*ibidem*, s. 48–77).

³⁰ W *Kronice* notujemy dziesięć odwołań do nazwy „Tracja” jako obszaru, na którym rozgrywały się odnotowywane przez Marcellina wydarzenia: Marcellin Komēs, a. 386.1

wschodnim metropoliom jak Antiochia, Aleksandria czy Jerozolima poświęcił niewiele uwagi. Dwie pierwsze pojawiają się w *Kronice* po jednym razie³¹, Jerozolima cztery razy i to w kontekstach jedynie religijnych³². Skoncentrowanie się na niektórych obszarach wschodniej części Imperium nie oznaczało jednak, że zachodnia część cesarstwa w ogóle nie pojawia się w dziele Marcellina. Odnotaować można pokazną liczbę ponad pięćdziesięciu odwołań do wydarzeń, głównie politycznych, rozgrywających się na jej obszarze w IV–V w.³³

Czytelnicy *Kroniki*

Pisząc po łacinie, Marcellin, siłą rzeczy, swoimi odbiorcami uczynił znające ten język audytorium. Wiemy, że w samym Konstantynopolu w jego czasach silnie było środowisko łacińskie. Znaczną jego częścią byli wywodzący się z Ilirikum krajanie Marcellina, którzy z różnych powodów znaleźli się w stolicy. Ich mając na uwadze, zamieszczał szczegóły dotyczące wydarzeń rozgrywających się na ich „ojczystej” ziemi.

Wiemy, że *Kronika* Marcellina znalazła szybko swoich czytelników. Jednym spośród nich był z pewnością Jordanes, który przy pisaniu w 550/551 *Romana* obficie z niej korzystał, choć w żadnym miejscu nie cytował imienia jej autora³⁴.

a. 422.2; a. 441.2; a. 442.2; a. 452.2; 493.2; 499.1; 502.1; 515.4; a. 530. Cf. M. Gussó, *Index Marcellinianus. An Index to the Chronicon of Marcellinus*, Hildesheim–Zürich–New York 1996, s. 144.

³¹ Aleksandria: Marcellin Comes, a. 389.4 (zniszczenie świątyni Serapisa), cf. również M. Gussó, *Index...*, s. 133 (nazwa Aleksandria pada w sumie 4 razy); Antiochia: a. 526 (trzęsienie ziemi); cf. M. Gussó, *Index...*, s. 133 (nazwa Antiochia pada 5 razy).

³² Marcellin Comes, a. 419.3 (ukazanie się Chrystusa na Górze Oliwnej); a. 444.4 (o pobycie Eudocji w Jerozolimie); a. 453.1 (w związku odkryciem głowy Jana Chrzciciela); a. 516.2 (depozycja patriarchy Eliasza). Cf. również M. Gussó, *Index...*, s. 137.

³³ R. Kosiński, *Micro and Macro Identities in the writings of John Diakrinomenos, Theodore Lector, Victor of Tunnuma, and Marcellinus Comes*, [in:] *Routledge Handbook of Identity in Byzantium*, ed. M.E. Stewart, D.A. Parnell, C. Whately, Routledge 2022 (w druku); na temat źródeł wiedzy Marcellina o wydarzeniach w zachodniej części Imperium – cf. B. Croke, *Count...*, s. 186–195.

³⁴ W nauce dyskutowana jest kwestia zależności *Historii rzymskiej* Jordanesa od dzieła Marcellina. Część uczonych neguje jego bezpośrednie użycie przez Jordanesa. Na temat dyskusji wokół tej kwestii – P. Van Nuffelen, L. Van Hoof, *Introduction*, [in:] Jordanes, *Romana and Getica*. Translated with an introduction and notes by iidem, Liverpool 2020, s. 89, przyp. 452.

Kronika znana była Kasjodorowi, który prawdopodobnie zabrał jej egzemplarz do Italii. Czytelnikiem *Kroniki* był również anonimowy autor jej *Kontynuacji*. Jak się wydaje, dzięki rekomendacji Kasjodora, który zachęcał mnichów do jej czytania, znalazła ona odbiorców m.in. w Italii, Brytanii i Irlandii i nie dość, że była czytana, to także wykorzystywana przez tamtejszych ludzi pióra. Stała się ona, w połączeniu z *Kroniką* Hieronima, podstawą wiedzy o historii człowieka do pierwszej połowy VI w.³⁵

Rękopisy

Edycja *Kroniki* Marcellina przygotowana przez Theodora Mommsena opierała się na dwóch rękopisach, a mianowicie pochodzącym z końca VI w. Codex Tilianus (T) i Codex Sanctomerensis (S) z XI w. Poniżej zamieszczam listę manuskryptów znajdującą się w wydaniu Mommsena i zweryfikowaną i uzupełnioną przez B. Croke'a³⁶:

VI w.	T	Codex Tilianus, Oxford, Bodleian Library, Auct. T. 11.26
XI w.	S	Codex Sanctomerensis, St. Omer, Bibliothèque Municipale 697
	U	Udine, Episcopal Library 14
XII w.		Brussels, Lat. 6439–6451
XIV w.	R	Paris, Bibliothèque Nationale, Lat. 4870
XV w.		Vienna, Nationalbibliothek 138
		Venice, Biblioteca Marciana Lat. VL135
		Oxford, Bodleian Library, Canon. script eccl. 193
		Oxford, Bodleian Library, Canon. script. eccl. 96
		Vatican, Urb. Lat. 382
		Vatican, Palat. Lat. 818
		Florence, Biblioteca Mediceae-laurenziana 58
		Milan, Bibliotheca Ambrosiana C. 290
		Toulouse, Bibliothèque Municipale 468 (tylko fragmenty) 32
		Canterbury, St Augustine's Abbey 37933
XVI w.		Berlin, Lat. 118

³⁵ Na temat recepcji dzieła Marcellina – B. Croke, *Count...*, s. 237–256.

³⁶ Marcellin Komes (ed. T. Mommsen), s. 50–52; B. Croke, *Introduction...*, s. XXVI.

Edycje

Edycja Theodora Mommsena jest pierwsza opartą na pełnym korpusie znanych rękopisów. B. Croke, pracując nad tłumaczeniem na język angielski *Kroniki*, uznał, że wydanie niemieckiego uczonego zachowało swoje walory i nie ma potrzeby przygotowania nowej edycji³⁷.

Poniżej zamieszczam listę istniejących edycji *Kroniki* Marcellina:

- 1546 *Chronicon Marcellini Comitis ... quod rerum orientalium historiam Eusebii & divi Hieronymi usque ad Iustiniani tempora prose quitur, nunc primum in lucem editum*, ed. A. Schönhovius, Paris [na podstawie S]
- 1552 J. Cuspinianus, [in:] *De Consulibus Romanorum Commentarii*, Basel, s. 513–572 [na podstawie Vienna, Nationalbibliothek 138]
- 1558 O. Panvinius, [in:] *Fastorum libri V a Romulo rege usque ad Imp. Caesarem Carolum V Austriam Augustum*, Venice, s. 58–78 [połączenie edycji A. Schönhovius i J. Cuspinian]
- 1606 J. Scaliger, [in:] *Thesaurus Temporum*, Leiden, s. 22–43 [na podstawie wydania O. Panvinius z 1558 r.]
- 1618 *Magna Bibliotheca Veterum Patrum*, M. de la Bigne, vol. VI, Cologne, s. 362–369 [reprint wydania A. Schönhovius z 1546 r.]
- 1619 J. Sirmond, [in:] *M.V.C. Cormitis Illyriciani Chronicon emendatius et auctius*, Paris [popawione wydanie J. Scaligera z 1606 r. na podstawie rkps T]
- 1654 *Magna Bibliotheca Veterum Patrum*, ed. M. de la Bigne, vol. XV, Cologne, 712–722 [reprint wydania A. Schönhovius z 1546 r.]
- 1658 J. Scaliger, *Thesaurus Temporum*, ed. A. Morus, Amsterdam, 33–57 [reprint wydania J. Sirmonda z 1619 r.]
- 1677 *Maxima Bibliotheca Veterum Patrum*, M. de la Bigne, vol. IX, Lyons, 517–523 [reprint wydania J. Sirmonda z 1619 r.]
- 1696 revision of Sirmond, 1619, [in:] J. Sirmond, *Opera*, vol. II, Paris, 349–388 [rewizja wydania J. Sirmonda autorstwa J. de la Baune'a z wykorzystaniem rkps R]
- 1774 *Bibliotheca Veterum Patrum*, ed. A. Galland, vol. X, Venice, 343–356 [reprint rewizji wydania J. Sirmonda, autorstwa J. de la Baune'a z 1696 r.]
- 1787 Th. Roncalli, [in:] *Vetustiora Latinorum Scriptorum Chronica*, vol. II, Padua, 265–336 [na podstawie rewizji wydania J. Sirmonda, autorstwa J. de la Baune'a z 1696 r. i innych]

³⁷ B. Croke, *Introduction*, s. V. Autor ten określa edycję Mommsena mianem niezrównanej (unsurpassed).

- 1846 J.P. Migne, [in:] *PL* 51, kol. 913–948 [reprint rewizji wydania J. Sirmonda, autorstwa J. de la Baune'a z 1774 r.]
- 1894 Th. Mommsen, [in:] *MGH AA.*, t. XI, s. 39–108 [na podstawie rkps T i S].

Tłumaczenia

Angielskie

The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text) B. Croke, Sydney 1995.

Chorwackie

Prejasni muž komes Marcellin, *Kronika, uvodna studija*, povijesni komentar i prilozii H. Gračanin, priredila i prevela B. Kuntić-Makvić, Zagreb 2006.

Rosyjskie

Marcellin Komit, *Chronika*, perev. N.N. Bolgov, [in:] Marcellin Komit, *Chronika*, red. N.N. Bolgov, Beograd 2010, s. 45–87.

Chronikoj Komita Marcellina, perev. D.I. Surovenkov, [in:] Marcellin Komit, *Chronika*, red. N.N. Bolgov, Beograd 2010, s. 96–126.

M A R C E L L I N I V. C. C O M I T I S

Chronicon

A D A. D X V I I I

C O N T I N U A T U M A D A. D X X X I V ¹

Praefatio

Post mirandum opus quod a mundi fabrica usque in Constantinum principem Eusebius Caesariensis, huius saeculi originem tempora, annos, regna uirtutesque mortalium et uariarum artium repertoires omniumque paene prouinciarum monumenta commemorans, Graeco edidit stilo, noster Hieronymus cuncta transtulit in Latinum et usque in Valentem Caesarem Romano adiecit eloquio. Igitur uterque huius operis auctor quinque milium et quingentorum septuaginta nouem annorum hunc mundum tunc fore miro computauit ingenio. Ego uero uir clarissimus Marcellinus comes simplici dumtaxat computatione, Orientale tantum secutus imperium, per indictiones perque consules infra scriptos centum quadraginta annos, a septima uidelicet indictione et a consulatu Ausonii et

---

¹ Tekst łaciński za: *Marcellini V.C. comitis Chronicon*, ed. T. M o m m s e n, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 37–104.

Olybrii, quibus etiam consulibus Theodosius Magnus creatus est imperator, enumerans et usque in consulatu Magni indictione undecima colligens, eorundem auctorum operi subrogauit.

Itemque alios sedecim annos, a consulatu Iustini Augusti primo usque in consulatum Iustiniani Augusti quartum suffeci, id sunt simul anni centum quinquaginta sex, et meum rusticum opus subposui.

(379) VII indictione. Consulatu Ausonii et Olybrii

- 1 Theodosius Hispanus Italicae diui Traiani ciuitatis a Gratiano Augusto apud Sirmium tricensimus nonus post Valentis interitum imperator creatus est XIII kalendas Februarias, Orientalem dumtaxat rem publicam rector, uir admodum religiosus et catholicae ecclesiae propagator omnibusque Orientalibus principibus praeponendus, nisi quod Marcianum tertium post se principem imitatore habuerit.
- 2 Halanos, Hunnos, Gothos, gentes Scythicas magnis multisque proeliis uicit.

(380) VIII. Gratiani Augusti V et Theodosii Augusti

Gregorius Nazianzenus facundissimus Christi sacerdos et Hieronymi nostri praeceptor ecclesiae nostrae apud Byzantium ab Arrianis capta plebem catholicam in beatae Anastasiae oratorio catholico cotidiana adlocutione continuit. Saepe namque praeuorum conuiciis insectatus est; sed gratia Christi praeditus usque ad id tempus, quo eadem ecclesia sui praesentia nostris est reddita, perfidiis obstitit Arrianis. Nam his consulibus Theodosius Magnus postquam de Scythicis gentibus triumphauit, expulsis continuo de orthodoxorum ecclesia Arrianis, qui eam per quadraginta ferme annos sub Arrianis imperatoribus tenuerant, nostris catholicis orthodoxis restituit imperator mense Decembrio.

(381) VIII. Eucherii et Suagrii

- 1 Sanctis centum quinquaginta patribus urbe Augusta congregatis aduersus Macedonium in sanctum spiritum naufragantem ab iisdem episcopis sancta synodus confirmata est: Damaso uidelicet sedem beati Petri tenente, Constantinopoli uero per Timotheum Alexandrinum perque Meletium An-

tiochenum et Cyrillum Hierosolymitanum episcopos Nectario ex pagano protinus baptizato et in praefata synodo pontifice ordinato.

- 2 Athanaricus rex Gothorum, cum quo Theodosius imperator foedus pepigerat, Constantinopolim mense Ianuario uenit eodemque mense morbo periit.

(382) X. Antonii et Syagrii

- 1 Diui Valentiniani magni cadauere Theodosius princeps ab Italia reportato apud comitatum regio in sepulchro recondidit.
- 2 Eodem anno uniuersa gens Gothorum Athanarico rege suo defuncto Romano sese imperio dedit mense Octobrio.
- 3 Damasus Romanae ecclesiae exceptis Liberio et Felice tricentus quintus episcopus anno pontificatus sui octauo decimo in Domino requieuit.

(383) XI. Merobaudis II et Saturnini

- 1 Romanae ecclesiae Siricius tricentus sextus antistes factus, uixit annos quindecim.
- 2 Arcadius patri suo Theodosio Augusto consors imperii septimo ab urbe miliario coronatus est.
- 3 Gratianus imperator Maximi tyranni dolo apud Lugdunum occisus est VIII kal. Septembris.

(384) XII. Richomeris et Clearchi

- 1 Legati Persarum Constantinopolim aduenerunt pacem Theodosii principis postulantes.
- 2 Eodem tempore Honorius alter Theodosio natus est filius mense Septembrio.

(385) XIII. Arcadii et Bautonis

Theodosius imperator aliquantas eoas nationes per legatos suos suo utpote imperio subdidit.

(386) XIII. Honorii Caesaris et Euodii

- 1 Inuasam princeps Theodosius ab hostibus Thraciam uindicauit uictorque cum Arcadio filio suo urbem ingressus est.
- 2 Galla Theodosii regis altera uxor his consulibus Constantinopolim uenit.

(387) XV. Valentiniani III et Eutropii

- 1 Arcadius Caesar cum patre suo Theodosio sua quinquennalia celebrauit.
- 2 Theodosius Magnus Italiam contra Maximum tyrannum pugnaturus accessit.

(388) I. Theodosii Augusti II et Cynegii

- 1 Valentinianus Gratiani frater et Theodosius imperatores Maximum tyrannum et Victorem filium eius apud Aquileiam rebellantem uicerunt.
- 2 Andragathius comes morte Maximi cognita praecipitem sese e nauis in undas dedit ac suffocatus est.

(389) II. Timasii et Promoti

- 1 Theodosius imperator cum Honorio filio suo Romam mense Iunio introiuit, congiarium Romano populo tribuit Vrbeque egressus est kal. Septembris.
- 2 Per idem tempus grando crepitans per biduum continuum pro pluua cecidit, pecorum arborumque pernicies.
- 3 Stella a septentrione gallicinio surgens et in modum luciferi ardens potius quam splendens apparuit, uicensimo sexto die esse desiit.
- 4 Templum Serapis apud Alexandriam Theodosii imperatoris edicto solutum est.

(390) III. Valentiniani Aug. III et Neoterii

- 1 Signum in caelo quasi columna pendens ardensque per dies triginta apparuit.
- 2 Galla Theodosii uxor ab Arcadio priuigno suo eiecta est.
- 3 Oboliscum in circo positus est ; columna haut longe ab ecclesia constituta est, quae argenteam Theodosii Magni statuam ferens hactenus contemplatur.

(391) III. Tatiani et Symmachi

- 1 Theodosius imperator Italia decedens Constantinopolim remeavit.
- 2 Valentinianus imperator apud Viennam dolo Arbogasti strangulatus interiit idibus Martiis.
- 3 Eugenius Arbogasti fauore confisus imperium sibimet usurpauit.

(392) V. Arcadii II et Rufini

- 1 Arbogastes Valentiniano imperatore extincto et Eugenio Caesare facto innumeras inuictasque copias undique in Gallias contraxit, Occidentale sibi imperium utpote uindicaturus.
- 2 Hieronymus noster litteris Graecis ac Latinis adprime eruditus, presbyter quoque ibidem ordinatus est. Porro ad Bethleem oppidum iuuenis aduenit, ubi prudens animal ad praesepe domini se mox optulit permansurum. Inter cetera studiorum suorum opuscula usque ad hunc Theodosii quartum decimum imperii annum a beato Petro sumens exordium usque in semet ipsum de uiris inlustribus scribit. Innumeris praeterea libris apostolorum prophetarumque constructionibus editis immobilem catholicae turrem ecclesiae contra perfidorum iacula consummauit, litteris quoque Hebraicis atque Chaldaicis ita edoctus ut omnes ueteris testamenti libros ex Hebraeorum scilicet codicibus uerteret in Latinum, Danihelem quoque prophetam Chaldaico stilo locutum et Iob iustum Arabico in Romanam linguam utrumque auctorem perfecta interpretatione mutauerit. Matthaei nihilominus euangelium ex Hebraeo fecit esse Romanum. Namque mentis corporisque uirginitatem et delictorum paenitentiam praedicans atque custodiens solus omnium Romanorum omnes sedecim prophetarum commentatus est libros iunctis praeterea librorum suorum prologis. Ita se luculentissimum interpretem et immensa epistularum suarum uolumina neruosum catholicis exhibuit lectoribus, ut nec perfidis quandoque perpecisse nec inuidis cessisse uideatur. Nonagenarius ferme, ut perhibent, postea in domino quieuit. Quem Stridon oppidum genuit, Roma inclita erudiuit, Bethlem alma tenet.

(393) VI. Theodosii III et Abundantii

Honorium pater suus Theodosius in eodem loco quo fratrem eius Arcadium Caesarem fecit, id est septimo ab urbe regia miliario. Tunc quippe hora diei tertia tenebrae factae sunt.

(394) VII. Arcadii III et Honorii II

- 1 Theodosius Augustus adsumpto Honorio Caesare eodemque filio contra Arbogasten, qui Eugenium tyrannum imperatorem facere ausus est, iterum properavit.
- 2 Bello commisso Eugenius uictus atque captus interfectus est. Arbogastes sua se manu perculit.
- 3 Terrae motu a mense Septembrio in Nouembrium continuo imminente aliquantae Europae regiones quassatae sunt.
- 4 Thermae Archadianae ex conditoris sui nomine nomen acceperunt.

(395) VIII. Olybrii et Proбини

- 1 Theodosius Magnus apud Mediolanum uita decessit. Imperavit annos XVII.
- 2 Corpus eius eodem anno Constantinopolim adlatum atque sepultum.
- 3 Arcadius et Honorius germani utrumque imperium diuisis tantum sedibus tenere coeperunt.
- 4 Rufinus patricius Arcadio principi insidias tendens Alaricum Gothorum regem missis clam pecuniis infestum rei publicae fecit et in Graeciam misit.
- 5 Porro detectus dolo suo Rufinus ab Italicis militibus cum Gaina comite Arcadio missis ante portas urbis merito trucidatus est. Caput eius manusque dextra per totam Constantinopolim demonstrata.

(396) VIII Arcadii III et Honori III

- 1 Rufini uxor et filia exulata.
- 2 Eutropius sacri palatii cubicularius omnes opes abripuit auaritiamque transgressus est.
- 3 Terrae motus per dies plurimos fuit caelumque ardere uisum est.

(397) X. Caesari et Attici

His consulibus Flaccilla Arcadio nata est filia.

(398) XI. Honorii III et Eutychiani

- 1 Romanae ecclesiae Anastasius tricentus septimus episcopus ordinatus uixit annos quattuor.
- 2 Ambrosius Mediolanensis, uirtutum episcopus, arx fidei, orator catholicus, ad Christum dominum commigrauit.
- 3 Iohannes Antiochiae natus ibique a Meletio eiusdem ciuitatis episcopo eodemque confessore lector ecclesiae ordinatus per singulos officii gradus ascendit. Vbi per quinquennium continuum diaconus multos diuinosque edidit libros ; presbyter quoque factus per duodecim annos pluriore confecit. Tanta dehinc opinione ubique merito propagatus Constantinopolim in locum Nectarii pontifex suffectus est ; ubi plurima dulciaque diuinarum scripturarum uolumina suo operi catholico addidit, hosque episcopos habuit inimicos : Theofilum Alexandrinum, Epiphanium Cyprium, Acacium Beroensem, Antiochum Ptolomensem, Seuerianum Gabaliensem et Seuerum Chalcedonensem.
- 4 Gildo comes idemque paganus, qui mortuo Theodosio principe Africae praeerat, dum Arcadio et Honorio adhuc pueris regnantibus inuidet Africamque nititur optinere, frater eius Mascezel cognita eius uesania relictisque duobus apud Africam filiis in Italiam remeat. Gildo utrumque fratris filium dolo trucidat. Mascezel fratris scelere cognito, cum quinque milibus suorum contra Gildonem cum sepuginta milibus armatorum sibimet obuiantem infestus accedit Gildonemque parricidam ieiuniis et orationibus, immo beati Ambrosii in somnis ammonitu auxiliantibus fugauit. Gildo fugiens propria se manu strangulauit ; sicque Mascezel sine bello uictoriam meruit ac sine caede uindictam.

(399) XII. Theodori et Eutropii eunuchi

- 1 Hic Eutropius omnium spadonum primus atque ultimus consul fuit, de quo Claudianus poeta ait : Omnia cesserunt eunucho consule monstra.
- 2 Pulcheria Arcadio altera filia nata est.
- 3 Gaina comes apud Constantinopolim ad praeparandum ciuile bellum barbaros suos occulte ammonet ; ipse ualitudinem simulans urbe digreditur. Coepto aduersum Byzantios praelio plurimi hostium cadunt, ceteri fugientes ecclesiae nostrae succedunt ibique detecto ecclesiae culmine iactisque desuper lapidibus obruuntur.

(400) XIII. Stilichonis et Aureliani

Bellum nauale contra Gainam tyrannum inter Cherronesum et Hellespontum gestum est ; multa milia Gothorum caesa uel demersa sunt. Gaina comes de hoc bello fugiens euasit ; ipso tamen anno occisus est mense Februario.

(401) XIII. Vincentii et Frauitae

- 1 Caput Gainae hastili praefixum Constantinopolim allatum est.
- 2 Maris Pontici superficies ita gelu frenata est, ut per triginta dies soluta tandem glacies instar montium per Propontidem superne portata decurreret.
- 3 Theodosius iunior patre Arcadio natus est III idus Apriles.

(402) XV. Arcadii V et Honorii V

- 1 Romanae ecclesiae Innocentius tricensus octauus creatus antistes uixit annis quindecim.
- 2 Theodosius iunior in loco quo pater patruusque suus Caesar creatus est.
- 3 Constantinopolim ingens terraemotus fuit.

(403) I. Theodosii iunioris et Rumoridi

- 1 Marina patre Arcadio nata III idus Febr.
- 2 Eudoxiae Arcadii uxoris super porphyreticam columnam argentea statua iuxta ecclesiam posita hactenus sistit.
- 3 Iohannem Constantinopolitanae ciuitatis episcopum, cui supradicti sex antistites incassum aemuli fuere aliosque triginta sibimet episcopos consciuere, nolente Arcadio principe in Cuccusum Armeniae oppidum exulem miserunt eumque post annum unum in uillam, quae Comana in regione Pontica dicitur, de exilio in exilium relegarunt. Hunc ibidem mortuum religiosa orthodoxorum plebs in atrio Basilisci episcopi sancti idemque martyris ab eodem martyre in somnis ammonita in nouum moxque repertum sepulchrum recondidit.

(404) II. Honorii VI et Aristaenetis

- 1 Ecclesiam Constantinopolitanam flamma ignis, quae de beati Iohannis throno quondam episcopi nata fuit, subito conflagrauit uicinamque ecclesiae urbis faciem serpens nihilo minus exussit.
- 2 Eudoxia uxor Arcadii diem obiit.

(405) III. Stilichonis II et Anthemii

Isauri per montem Tauri discursantes ingens dispendium rei publicae inportarunt ; quibus Narbazaicus legatus maius continuo rependit incommodum.

(406) IIII. Arcadii VI et Probi

- 1 Theodosius iunior quinquennalia dedit.
- 2 Radagaisus paganus et Scythia cum ducentis milibus suorum totam Italiam inundauit.
- 3 Huldin et Sarus Hunnorum Gothorumque reges Radagaisum continuo deuicerunt, ipsius capite amputato, captiuos eius singulis aureis distrahentes.

(407) V. Honorii VII et Theodosii iun. II

Cisterna maxima iuxta porfyreticam Constantini imperatoris columnam in foro eius sub plateae transitum constructa est.

(408) VI. Bassi et Philippi

- 1 Stilico comes, cuius duae filiae Maria et Thermantia singulae uxores Honorii principis fuere, utraque tamen uirgo defuncta, spreto Honorio regnumque eius inhians, Halanorum, Sueuorum, Vandalorumque gentes donis pecuniisque inlectas contra regnum Honorii excitauit, Eucherium filium suum paganum et aduersus Christianos insidias molientem cupiens Caesarem ordinare ; qui cum eodem Eucherio dolo suo detecto occisus est.
- 2 Romae in foro Pacis per dies septem terra mugitum dedit.
- 3 Arcadius imperator uitae finem fecit ; regnauit post obitum patris sui Theodosii annos tredecim.

(409) VII. Honorii VIII et Theodosii iun. III

Aput Constantinopolim magna populi exarsit seditio, panis uidelicet penuria sibimet ingruente.

(410) VIII. Varanae solius

Halaricus trepidam urbem Romam inuasit partemque eius cremauit incendio, sextoque die quam ingressus fuerat depraedata Vrbe egressus est, Placidia Honorii principis sorore abducta, quam postea Athaulfo propinquo suo tradidit uxorem.

(411) VIII. Honorii VIII et Theodosii III

- 1 Theodosius iunior decennalia, Honorius Romae uicennalia dedit.
- 2 Constantinus apud Gallias inuasit imperium filiumque suum ex monacho Caesarem fecit.
- 3 Ipse apud Arelatum ciuitatem occiditur, Constans filius apud Viennam capite plectitur.

(412) X. Theodosii imp. V solius

- 1 Iouinus ac Sebastianus in Galliis tyrannidem molientes occisi sunt.
- 2 Attalus in mari captus atque Honorio exhibitus truncata manu uitae relictus est.

(413) XI. Lucii solius

Heraclianus Africae comes cum septingentis et tribus milibus nauium mox ad urbem Romam egressus est. Occursu Marini comitis territus et in fugam uersus adrepta naue solus Carthaginem rediit ibique ilico interfectus est.

(414) XII. Constantii et Constantis

- 1 Pulcheria Theodosii soror Augusta appellata est. 2 Valia rex Gothorum facta cum Honorio principe pace Placidiam sororem eius eidem uiduam reddidit.

(415) XIII. Honorii X et Theodosii VI

- 1 Ecclesia Constantinopolitana dudum igne cremata his consulibus restaurata dedicataque est Attico episcopo eandem regente ecclesiam.
- 2 Lucianus presbyter uir sanctus, cui reuelauit deus his consulibus locum sepulchri et reliquiarum corporis sancti Stephani primi martyris, scripsit ipsam relationem Graeco sermone ad omnium ecclesiarum personam.

(416) XIII. Theodosii Aug. VII et Palladii

- 1 Orosius presbyter Hispani generis septem libros Historiarum descripsit. Missus ab Augustino episcopo idem Orosius pro discenda animae ratione ad Hieronymum presbyterum reliquias beati Stephani tunc nuper inuentas rediens primus intulit Occidenti.
- 2 Atticus Constantinopolitanus episcopus scripsit ad reginas Arcadii imperatoris filias de fide et uirginitate librum ualde egregium, in quo praecueniens Nestorianum dogma inpugnat.

(417) XV. Honorio XI et Constantii II

- 1 Tenebrae in die factae sunt.
- 2 Cibyra Asiae ciuitas aliquantaque praedia terrae motu demersa.
- 3 Romanae ecclesiae Zosimus XXXVIII episcopus ordinatus uixit annos tres.

(418) I. Honorii XII et Theodosii VIII

- 1 Plinta comes idemque rebellio apud Palaestinam prouinciam deletus est.
- 2 Solis defectio facta est.
- 3 Stella ab Oriente per septem menses surgens ardensque apparuit.

(419) II. Monaxii et Plintae

- 1 Valentinianus iunior apud Rauennam patre Constantio et Placidia matre V nonas Iulias natus est.
- 2 Multae Palaestinae ciuitates uillaeque terrae motu conlapsae.

- 3 Dominus noster Iesus Christus semper ubique praesens et super montem oliueti Hierosolymae uicinum sese de nube manifestauit. Multae tunc utriusque sexus uicinarum gentium nationes tam uisu quam auditu perterritae atque credulae sacro Christi fonte ablutae sunt omniumque baptizatorum in tunicis crux saluatoris diuinitatis nutu extemplo inpressa refulsit.

(420) III. Theodosii VIII et Constantii III

- 1 Romanae ecclesiae Bonifatius quadragensimus episcopus ordinatus uixit annos tres.
- 2 In Oriente tumultum milites excitarunt ductoremque suum Maximinum nomine exstinxerunt.
- 3 In Persida Christianis persecutio desaeuit.

(421) IIII. Eustathii et Agricolae

- 1 Theodosius imperator Eudociam Achiuam duxit uxorem.
- 2 Patri suo Arcadio in foro eius; super inmanem columnam ingentem statuam idem Theodosius dedicauit.
- 3 Cisterna Aetii constructa est.⁴ Romani cum Persis conflixere.

(422) V. Honorii XIII et Theodosii X

- 1 Theodosius imperator Eudoxiam filiam genuit.
- 2 In tricennalia Honorii Maximus tyrannus et Iouinus ferro uincti de Hispanias adducti atque interfecti sunt.
- 3 Hunni Thraciam uastauerunt.
- 4 Persae cum Romanis pacem pepigere.

(423) VI. Asclepiodoti et Mariniani

- 1 Caelestinus Romanae ecclesiae quadragensimus primus antistes creatus uixit annos nouem.
- 2 Euagrius scripsit altercationem Iudaei Simonis et Theofili Christiani, quae paene omnibus nota est.

- 3 Terrae motus multis in locis fuit et frugum inedia subsecuta.
- 4 Philippus et Sallustius philosophi morbo perierunt.
- 5 Stella saepe ardente crinita Honorius imperator fatale munus impleuit.

(424) VII. Victoris et Castini

- 1 Placidia mater Valentiniani Augusta nuncupata est.
- 2 Valentinianus Caesar creatus Theodosii imperatoris Eudoxiam filiam sibi met desponsauit.
- 3 Iohannes regnum Occidentale Honorio defuncto inuasit.

(425) VIII. Theodosii XI et Valentiniani Caesaris

- 1 Suprafatus Iohannes dolo potius Ardaburis et Asparis quam uirtute occiditur.
- 2 Valentinianus iunior apud Rauennam factus est imperator.

(426) VIII. Theodosii XII et Valentiniani II

Sisinnius uir sanctae simplicitatis et simplicis sanctitatis, Constantinopolitanus episcopus factus est.

(427) X. Hierii et Ardaburis

- 1 Pannoniae, quae per quinquaginta annos ab Hunnis retinebantur, a Romanis receptae sunt.
- 2 Thermae Theodosianae dedicatae.

(428) XI. Felicis et Tauri

- 1 Nestorius Antiochia natus, uir satis quidem eloquentiae, sapientiae uero parum, Constantinopolitanis ammodum adnitentibus ex presbytero episcopus ordinatus est.
- 2 Beatissimi Iohannis episcopi, dudum malorum episcoporum inuidia exsultati, apud comitatum coepit memoria celebrari mense Septembrio die XXVI.

(429) XII. Florentini et Dionysii

- 1 Orthodoxi nostri Macedonianorum ecclesiam extra muros urbis positam abstulerunt, quoniam iidem Macedoniani Antoninum Germis catholicum episcopum interfecerunt.
- 2 Beatissimus Augustinus Hipponensis ecclesiae elegantissimus Christi sacerdos doctorque praecipuus placida morte quieuit.

(430) XIII. Theodosii XIII et Valentiniani III

- 1 Theodosius imperator tricennalia gessit.
- 2 Felix apud Rauennam occiditur.
- 3 Caelestinus Romanae arcis pontifex Nestorio prauitatis episcopo per epistulam suam datis eidem decem dierum indutiis uel paenitenti ueniam uel dissentienti damnationem denuntiat. Idem Nestorius ecclesiae Constantinopolitanae perfidus antistes, a quo et Nestoriana perfidia pullulauit, apud Ephesum ducentorum sanctorum patrum sententia in synodo condemnatus est, Caelestino Cyrillum Alexandriae ciuitatis episcopum pro tempore uicarium denuntiante. In locum Nestorii Maximianus episcopus subrogatus.

(431) XIII. Antiochi et Bassi

- 1 Flaccilla Theodosii Augusti filia extremum spiritum fudit.
- 2 Barbari urbe augusta enutriti ad ecclesiam nostram hostili ritu confluunt ; ignem in ecclesiam ad comburendum altare dum infesti iaciunt, inuicem sese resistente deo trucidant.
- 3 Hoc tempore dum ad horrea publica Theodosius processum celebrat, tritici in plebe ingruente penuria imperator ab esuriente populo lapidibus inpetitur.

(432) XV. Valerii et Aetii

- 1 Romanae ecclesiae Xystus quadragesimus secundus episcopus ordinatus uixit annis octo.
- 2 Placidiae matris Valentiniani imperatoris instinctu ingens bellum inter Bonifatium et Aetium patricos gestum est.

- 3 Aetius longiore Bonifatii telo pridie sibimet praeparato Bonifatium congregentem uulnerauit inlaesus, tertioque mense Bonifatius uulnere quo sauciatus fuerat emoritur, Pelagiam uxorem suam ualde locupletem nulli alteri nisi Aetio nupturam fore exhortans.

(433) I. Theodosii Aug. XIII et Maximi

Maxima urbis regiae pars septentrionalis per tres dies continuos incensa conlapsaque est mense Augusto.

(434) II. Arcobindi et Asparis

Honorina Valentiniani imperatoris soror ab Eugenio procuratore suo stuprata concepit, palatioque expulsa Theodosio principi de Italia transmissa Attilanem contra Occidentalem rem publicam concitabat.

(435) III. Theodosii XV et Valentiniano IIII

- 1 Forum Theodosii imperatoris in loco qui Heliane dicitur aedificatum est.
- 2 Sebastianus Bonifatii quondam patricii gener urbe augusta fugit atque in Africa interemptus est.

(436) IIII. Isidori et Senatoris

Theodosius imperator Cyzicum ciuitatem nauibus petit multaque eidem ciuitati munificentia praestita urbem augustam renaugauit.

(437) V. Aetii II et Sigisuldi

Valentinianus imperator Roma digressus ad copulandam sibi in matrimonium Eudoxiam Theodosii principis filiam, quam dudum desponsauerat, Constantinopolim aduenit eaque sibi nupta apud Thessalonicam Italiam repetens hibernauit.

(438) VI. Theodosii XVI et Fausti

- 1 Contradis praedo cum piratis suisque comitibus captus interfectusque est.
- 2 Reliquiae beatissimi Iohannis augustae urbis quondam episcopi eidem reditae ciuitati ibique sepultae mense Ianuario die uicensimo octauo.
- 3 Valentinianus imperator cum Eudoxia uxore Rauennam ingressus.

(439) VII. Theodosii XVII et Festi

- 1 Theodosius imperator octaua quinquennalia edidit.
- 2 Eudoxia uxor Theodosii principis ab Hierosolymis urbem regiam remeauit, beatissimi Stephani primi martyris reliquias, quae in basilica sancti Laurentii positae uenerantur, secum deferens.
- 3 Hoc tempore Ginsiricus rex Vandalorum Africae ciuitates Carthaginemque metropolim cum suis satellitibus occupauit X kalendas Nouembris.

(440) VIII. Valentiniani V et Anatolii

- 1 Paulinus magister officiorum in Caesarea Cappadociae iubente Theodosio principe interemptus est.
- 2 Romanae ecclesiae Leo quadragensimus tertius papa creatus uixit annos uiginti unum.

(441) VIII. Cyri solius

- 1 Persae, Saraceni, Tzanni, Isauri, Hunni finibus suis egressi Romanorum sola uastarunt. Missi sunt contra hos Anatolius et Aspar magistri militiae pacem cum his unius anni fecerunt.
- 2 Iohannes natione Vandalus magisterque militiae Arnigiscli fraude in Thracia interemptus est.
- 3 Hunnorum reges numerosis suorum cum milibus Illyricum irruerunt ; Naisum, Singidunum aliasque ciuitates oppidaque Illyrici plurima exciderunt.

(442) X. Eudoxii et Dioscori

- 1 Stella quae crinita dicitur per plurimum tempus ardens apparuit.
- 2 Bleda et Attila fratres multarumque gentium reges Illyricum Thraciamque depopulati sunt.

(443) XI. Maximi II et Paterii

- 1 His consulibus tanta nix cecidit, ut per sex menses uix liquesci potuerit ; multa hominum et animalium milia frigoris rigore confecta perierunt.
- 2 Theodosius imperator ex Asiana expeditione in urbem rediit.
- 3 Thermarum quae Achilleae dicuntur encaeniae factae.

(444) XII. Theodosii XVIII et Albini

- 1 Theodosius princeps nona quinquennalia dedit.
- 2 Arcadia soror Theodosii uiuendi finem fecit.
- 3 Aliquanta Bithyniae oppida atque praedia continuarum pluuiarum et fluiorum inundatione crescentium sublapsa dissolutaque perierunt.
- 4 Seuerum presbyterum et Iohannem diaconum Eudociae reginae apud Aeliam urbem ministrantes missus ab imperatore Theodosio Saturninus comes domesticorum occidit. Eudocia nescio quo excita dolore Saturninum protinus obtruncavit, statimque mariti imperatoris nutu, regiis spoliata ministris, apud Aeliam ciuitatem moritura remansit.

(445) XIII. Valentiniani VI et Nomi

- 1 Bleda rex Hunnorum Attilae fratris sui insidiis interimitur.
- 2 Aput Byzantium populari orta in circo seditione multi sese inuicem occiderunt multaque intrinsecus hominum pecudumque morbo corpora perierunt.

(446) XIII. Valentiniani VII et Aetii III

- 1 His consulibus magna fames Constantinopolim inuasit, pestisque ilico subsequuta.
- 2 Templum regiae ciuitatis igne crematum.

(447) XV. Ardaburis et Calepii

- 1 Ingenti terrae motu per loca uaria imminente plurimi urbis augustae muri recenti adhuc reaedificatione constructi cum quinquaginta septem turribus corruerunt. Saxa quoque ingentia in foro Tauri dudum super sese in aedificio posita statuetaeque plurimae sine ullius uidelicet laesione collapsae sunt, plurimis nihilominus ciuitatibus conlapsis ; fames et aerum pestifer odor multa milia hominum iumentorumque deleuit.
- 2 Ingens bellum et priore maius per Attilam regem nostris inflictum paene totam Europam excisis inuasisque ciuitatibus atque castellis conrasit.
- 3 Eodem anno urbis augustae muri olim terrae motu conlapsi intra tres menses Constantino praefecto praetorio operam dante reaedificati sunt.
- 4 Attila rex usque ad Thermopolim infestus aduenit.
- 5 Arnigisclus magister militiae in ripense Dacia iuxta Vtum amnem ab Attila rege uiriliter pugnans plurimis hostium interemptis occisus est.

(448) I. Zenonis et Postumiani

- 1 Prouincia India Theodosio principi tigrim domitam pro munere misit.
- 2 Vtramque porticum Troadensem turresque portarum utrasque ignis subitus exussit; qua ruina continuo repurgata Antiochus praefectus praetorio in pristinam erexit speciem:
- 3 legatis Attilae a Theodosio depectas olim pecunias flagitantibus.

(449) II. Protogenis et Asturii

- 1 Marina Theodosii regis soror fati munus impleuit.
- 2 Flauianus episcopus in secunda aput Ephesum synodo ui Dioscori Alexandriae episcopi et Saturnini spadonis in Epipam exulatus est.
- 3 Areobinda et Taurus patricii communi uita defuncti sunt.

(450) III. Valentiniani VII et Auieni

- 1 Theodosius imperator uiuendi finem fecit ; regnauit post mortem Arcadii patris sui annos XLII.
- 2 Loco eius Marcianus imperium adeptus est.

- 3 Chrysafius eunuchus Pulcheriae Theodosii sororis nutu sua cum auaritia interemptus est.

(451) III. Marciani Augusti et Adelfii

Leone pontifice sedem beati Petri regente sexcentorum triginta patrum sancta et uniuersalis synodus contra Eutychetem nefandissimorum praesulem monachorum apud Chalcedonam in basilica sanctae Eufemiae firmata est ; solus Dioscorus Alexandrinae ecclesiae episcopus dissensit statimque ab iisdem catholicis patribus sacerdotio abdicatus est.

(452) V. Sporacii et Herculanii

- 1 Marcianus Augustus suis statuit decretis, ut hi qui consules fieri cupiebant nihil aeris in populum spargerent, sed statutam pecuniam ad reparandum urbis aquae ductum dependerent.
- 2 Hoc tempore tres magni lapides e caelo in Thracia ceciderunt.
- 3 Aquileia ciuitas ab Attila Hunnorum rege excisa est.

(453) VI. Vincomali et Opilionis

- 1 Iohannes praecursor domini et baptista caput suum, quod olim Herodias impia nefandaque postulatione ab umeris amputatum et in disco positum accepit proculque a truncato eius corpore sepeliuit, duobus Orientalibus monachis ob adorandam apud Hierosolymam Christi domini resurrectionem introeuntibus reuelauit, ut ad Herodis quondam regis habitaculum accedentes ammoniti requirerent fideliterque humo extollerent.
- 2 Hoc ergo caput fide repertum suaque hispida in mantica conditum dum ad propria remeantes habitacula peruehunt, quidam Emetzenae figulus ciuitatis diutinam imminentemque sibi fugiens paupertatem sese his exhibuit comitem ; quique dum nescius peram sibi creditam cum sacro capite portat, ab eo cuius caput uehebat noctu ammonitus utrumque comitem fugiens dereliquit, statimque Emetzenam urbem cum sancto leuique onere introgressus est, ibique dum aduixit, praecursoris Christi ueneratus est caput moriensque sorori suae rerum nesciae signatum in uasculo tradidit recolendum.

- 3 Illa uero successori suo repositum signatumque ut erat dereliquit. Porro Eustochius quidam occultus Arrianae fidei presbyter talem tantumque thesaurum indignus optinuit gratiamque, quam Christus dominus per Iohannem Baptistam infirmo populo tribuebat, is eam ac si suam dumtaxat in uulgo disseminabat. Hinc prauitate sua detecta, Emetzena ciuitate expulsus est.
- 4 Hoc deinde antrum, in quo beatissimi Iohannis caput in urnam missum sub terraque reconditum erat, quidam monachi pro habitaculo habere coeperunt. Marcellus demum presbyter totiusque monasterii praesul dum in eodem specu uita inreprehensibili habitat, idem beatus Iohannes Christi praecursor sese eidem suumque ostendit caput, ibidemque sepultum multis praefulgens uirtutibus patefecit. Hoc igitur uenerabile caput sub Vranio memoratae episcopo ciuitatis per Marcellum praefatum presbyterum constat inuentum Vincomalo et Opilione consulibus mense Februario die uicensimo quarto media ieiuniorum paschaliu septimana, imperatoribus uero Valentiniano et Marciano regnantibus.
- 5 Pulcheria Augusta Marciani principis uxor beati Laurentii atrium inimitabili opere consummauit beatumque uiuendi finem fecit.

(454) VII. Aetii et Studii

- 1 Attila rex Hunnorum Europae orbator prouinciae noctu mulieris manu cultroque confoditur. Quidam uero sanguinis reiectione necatum perhibent.
- 2 Aetius magna Occidentalis rei publicae salus et regi Attilae terror a Valentiniano imperatore cum Boethio amico in palatio trucidatur, atque cum ipso Hesperium cecidit regnum nec hactenus ualuit releuari.

(455) VIII. Valentiniani VIII et Anthemii

- 1 Valentinianus princeps dolo Maximi patricii, cuius etiam fraude Aetius perierat, in campo Martio per Optilam et Thraustilam Aetii satellites iam percusso Heraclio spadone truncatus est.
- 2 Idem Maximus inuasit imperium tertioque tyrannidis suae mense membratim Romae a Romanis discerptus est.
- 3 Gizericus rex Vandalorum, ab Eudoxia Valentiniani uxore epistulis inuitatus ex Africa Romam ingressus est eaque urbe rebus omnibus spoliata eandem Eudoxiam cum duabus filiabus secum rediens abduxit.

(456) VIII. Varanae et Iohannis

- 1 His consulibus innumera lucustarum agmina fructum Phrygiae uastauerunt.
- 2 Eucherius Lugdunensis ecclesiae pontifex multa scripsit tam ecclesiasticis quam monasticis studiis necessaria.

(457) X. Constantini et Rufi

- 1 Marcianus imperator bonis principibus comparandus uitae spiritum amisit ; imperauit annos sex menses sex. Leo eidem defuncto successit.
- 2 Cuius uoluntate Maiorianus aput Rauennam Caesar est ordinatus.

(458) XI. Leonis Aug. et Maioriani

Leo imperator pro tomo Calchedonense per uniuersum orbem singulis orthodoxorum episcopis singulas consonantesque misit epistulas quo sibi quid de eodem tomo sentirent cuncti suis rescriptionibus indicarent. Horum omnium episcoporum ita conspirantes suscepit epistulas, ut eas putares uno tempore uniusque uiri eloquio fuisse dictatas.

(459) XII. Patricii et Ricimeris

Isaac Antiochenae ecclesiae presbyter scripsit Syro sermone multa praecipuaque aduersus Nestorianos et Eutychianos. Ruinam enim Antiochiae elego carmine planxit, quemammodum Ephrem diaconus Nicomediae lapsus.

(460) XIII. Apollonii et Magni

Cyzicus ciuitas terrae motu concussa murorumque suorum ambitu interrupto sese suosque diu deplanxit.

(461) XIII. Dagalaifi et Seuerini

- 1 Romanae ecclesiae Hilarus quadragensimus quartus pontifex factus uixit annos sex.

- 2 Maiorianus Caesar apud Dertonam iuxta fluuium qui Hira dicitur interemptus est. Locum eius Seuerus inuasit.

(462) XV. Leonis Aug. II solius

Iacobus natione Achiuus, religione paganus, medicinae artis peritia tam ingenio quam litteratura perclaruit. Hic ob medendum Leonem Augustum febre defetigatum sacrum palatii cubiculum uocatus intrauit statimque in sella iuxta torum imperialem posita sine ullo Augusti nutu consedit, sicque medicas adhibuit manus. Porro meridie ad eundem sacrum puluinar reuersus sublatum sui propter solium, in quo matutinus resederat, protinus intellexit spondamque tori regiam intrepidus supersedit, ueterumque studii sui repertorum praeceptionibus monitum id sese gessisse, non temere praesumpsisse aegrotantem docuit principem.

(463) I. Viuiani et Felicis

Prosper homo Aquitanicae regionis sermone scholasticus et adsertionibus neruosus multa composuisse dicitur. Epistulae quoque papae Leonis aduersus Eutychem de uera Christi incarnatione datae ab isto dictatae creduntur.

(464) II. Rustici et Olybrii

Beorgor rex Halanorum a Ricimere rege occiditur.

(465) III. Basilisci et Armenarici

- 1 Constantinopolis magno inuasa incendio facieque foedata deplanxit.
2 Seuerus, qui Occidentis arripuit principatum, Romae interiit.

(466) IIII. Leonis Aug. III solius

Theodoritus episcopus Cyri ciuitatis scripsit de incarnatione domini aduersus Eutychem presbyterum et Dioscorum Alexandriae episcopum, qui humanam in Christo carnem fuisse denegant.

(467) V. Pusaci et Iohannis

- 1 Leo imperator Anthemium patricium Romam misit imperatoremque constituit.
- 2 Romanae ecclesiae Simplicius quadragesimus quintus pontifex creatus uixit annos quindecim.
- 3 Rauennam ciuitatem terrae motus deterruit.

(468) VI. Anthemii Aug. II solius

Marcellinus Occidentis patricius idemque paganus dum Romanis contra Vandalos apud Carthaginem pugnantibus opem auxiliumque fert, ab iisdem dolo confoditur, pro quibus palam uenerat pugnaturus.

(469) VII. Zenonis et Marciani

His consulibus caput Denzicis Hunnorum regis Attilae filii Constantinopolim adlatum est.

(470) VIII. Iordanis et Seueri

Gennadius Constantinopolitanae ecclesiae pontifex Danihelem prophetam ex integro ad uerbum commentatus est et homilias multas composuit.

(471) VIII. Leonis Aug. III et Probiani

Aspar primus patriciorum cum Ardabure et Patriciolo filiis, illo quidem olim patricio, hoc autem Caesare generoque Leonis principis appellato, Arrianus cum Arriana prole spadonum ensibus in palatio uulneratus interiit.

(472) X. Marciani et Festi

- 1 Vesuuus mons Campaniae torridus intestinis ignibus aestuans exusta euomit uiscera nocturnisque in die tenebris incumbentibus omnem Europae faciem minuto contexit puluere. Huius metuendi memoriam cineris Byzantii annue celebrant VIII idus Nouemb.

- 2 Anthemius imperator Romae a Recimero genero suo occiditur. Loco eius Olybrius substitutus septimo mense imperii sui uita defunctus est.
- 3 In Asia aliquantae ciuitates uel oppida terrae motu conlapsa sunt.

(473) XI. Leonis Aug. V solius

- 1 Glycerius apud Rauennam plus praesumptione quam electione Caesar factus est.
- 2 Constantinopoli seditione in circo orta multi Isaurorum a populo interempti sunt.

(474) XII. Leonis iunioris solius

- 1 Leo senior imperator Leone iuniore a se iam Caesare constituto morbo periit, tam sui imperii annis quam huius Leonis regni mensibus computatis annis decem et septem mensibus sex. Zenonem Leo iunior idemque filius principem regni constituit.
- 2 Glycerius Caesar Romae imperium tenens a Nepote Marcellini quondam patricii sororis filio imperio expulsus in portu urbis Romae ex Caesare episcopus ordinatus est et obiit.

(475) XIII. Zenonis Aug. II solius

- 1 Zeno imp. Verinae socrus suae et Basilisci fratris eius insidiis circumuentus cum Ariagne uxore sua profugus in Isauriam tendit. Regnum Zenoni Basiliscus tyrannus inuasit.
- 2 Nepos, qui Glycerium regno pepulerat, Romae eleuatus est imperator. Nepote Orestes protinus effugato Augustulum filium suum in imperium conlocauit.

(476) XIII. Basilisci et Armati

- 1 Basiliscus tyrannus Marco filio suo Caesare facto, dum contra fidem catholicam Nestoriana perfidia intumescens conatur adsurgere, ante inflatus crepuit quam paenitens stare potuerit. Basiliscus cum filio suo et cum Zenonida

uxore sua, iam Zenone pristinum ad imperium remeante, in exilium missus est atque in oppidulo, quod Limnis in prouincia Cappadociae dicitur, trusus famo extabuit.

- 2 Odoacar rex Gothorum Romam optinuit. Orestem Odoacer ilico trucidauit. Augustulum filium Orestis Odoacer in Lucullano Campaniae castello exilii poena damnauit. Hesperium Romanae gentis imperium, quod septingentesimo nono Urbis conditae anno primus Augustorum Octavianus Augustus tenere coepit, cum hoc Augustulo periit, anno decessorum regni imperatorum quingentesimo uigesimo secundo, Gothorum dehinc regibus Romam tenentibus.

(477) XV. Sine consulibus

Bracilam comitem Odoacer rex apud Rauennam occidit.

(478) I. Illi solius

Theodulus presbyter in Coelesyria multa conscripsit clarusque habetur.

(479) II. Zenonis Aug. III

- 1 Sabinianus Magnus Illyricianae utriusque militiae ductor creatus curiam fragilem, conlapsamque iustum rei publicae censum uel praepaumentem fouit uel dependentem tutatus est. Disciplinae praeterea militaris ita optimus institutor coercitorque fuit, ut priscis Romanorum ductoribus comparetur.
- 2 Theodoricum idem Sabinianus regem apud Graeciam debacchantem ingenio magis quam uirtute deterruit.

(480) III. Basilii solius

- 1 Urbis regia per quadraginta continuos dies adsiduo terrae motu quassata magnopere sese adflicta deplanxit. Ambae Troadenses porticus conruerunt; aliquantae ecclesiae uel scissae sunt uel conlapsae; statua Theodosii Magni in foro Tauri super cochlidem columnam posita conruit duobus fornicibus eiusdem conlapsis. Hunc formidolosum diem Byzantii celebrant VIII kal. Octobris.

- 2 His consulibus Nepos, quem dudum Orestes imperio abdicauerat, Viatoris et Ouidae comitum suorum insidiis haut longe a Salonis sua in uilla occisus est.

(481) III. Placidi solius

- 1 Theodoricus Triari filius rex Gothorum adscitis suis usque ad Anaplum quarto urbis miliario armatus aduenit ; nulli tamen Romanorum noxius continuo reuersus. Porro in Illyricum properans dum inter suorum mouentia plaustra progreditur, iacentis super carpentum teli acumine et pauescentis equi sui impulsione fixus transuerberatusque interiit.
- 2 Sabinianum Magnum mors, quae huic peccanti mundo merito imminet, ante ademit quam integrum defetigatae rei publicae subsidium foret.

(482) V. Trocondi et Seuerini

- 1 Romanae ecclesiae Felix quadragensimus sextus episcopus ordinatus uixit annos duodecim.
- 2 Theodoricus cognomento Valamer utramque Macedoniam Thessaliamque depopulatus est, Larissam quoque metropolim depraedatus.

(483) VI. Fausti solius

Idem Theodoricus rex Gothorum Zenonis Augusti munificentis paene pacatus magisterque praesentis militiae factus, consul quoque designatus creditam sibi Ripensis Daciae partem Moesiaeque inferioris cum suis satellitibus pro tempore tenuit.

(484) VII. Theodorici et Venantii

- 1 Illus natione Isaurus, dignitate magister officiorum, amputata apud comitatum auricula Orientem Zenoni infestus inuasit. Porro cum Leontio tyrannidem arripuit.
- 2 Totam namque per Africam crudelis Hunerici Vandalorum regis in nostros catholicos persecutio inportata est. Nam exulatis diffugatisque plus quam

trecentis triginta quattuor orthodoxorum episcopis ecclesiisque eorum clausis plebs fidelium uariis subacta suppliciis beatum consummauit agonem.

- 3 Nempe tunc idem rex Hunericus unius catholici adulescentis uitam a natiuitate sua sine ullo sermone ducentis linguam praecepit excidi, idemque mutus quod sine humano auditu Christo credens fidem didicerat, mox praecisa sibi lingua locutus est gloriamque deo in primo uocis suae exordio dedit.
- 4 Denique ex hoc fidelium contubernio aliquantos ego religiosissimos uiros praecisis linguis manibus truncatis apud Byzantium integra uoce conspexi loquentes. Haec Arrianorum crudelitas in religiosos Christi cultores supra scriptis consulibus mense Februario coepit infligi.

(485) VIII. Symmachi solius

Longinus Zenonis frater Augusti, post decennalem custodiam, quam eidem Illus apud Isauriam inflixerat, ad germanum suum Constantinopolim aduenit.

(486) VIII. Longini solius

Iohannes Antiochenae paroeciae ex grammatico presbyter scripsit aduersum eos qui in una tantum substantia adorandum asserunt Christum nec adquiescunt duas in Christo confitendas esse naturas.

(487) X. Boethii solius

Theodoricus rex Gothorum Zenonis Augusti numquam beneficiis satiatus cum magna suorum manu usque ad regiam ciuitatem et Melentiadam oppidum infestus accessit plurimaque loca igne cremata ad Nouensem Moesiae ciuitatem, unde aduenerat, remeauit.

(488) XI. Dynamii et Sifidii

- 1 Leontius interrex et Illus tyrannus in Papyrio Isauriae castello capti decollatique sunt. Capita eorum Constantinopolim adlata praefixa hastilibus tabuere.
- 2 Eodem anno Theodoricus rex omnium suorum multitudine adsumpta Gothorum in Italiam tetendit.

(489) XII. Eusebii et Prohini

Idem Theodoricus rex Gothorum optatam occupavit Italiam. Odoacer itidem rex Gothorum metu Theodorici perterritus Rauennam ingressus est. Porro ab eodem Theodorico periuriis inlectus interfectusque est.

(490) XIII. Longini II et Fausti

Zeno imperator Pelagii gulam in insula quae Panormum dicitur laqueo frangi praecepit.

(491) XIII. Olybrii solius

- 1 Zeno Augustus uita decessit tam sui imperii annis quam Basilisci tyrannidis mensibus computatis anno XVII mense sexto. Anastasius ex silentiario imperator creatus est.
- 2 Bellum plebeium inter Byzantios ortum parsque urbis plurima atque circi igne combusta.

(492) XV. Anastasii Aug. et Rufi

Dum bellum paratur Isauricum dumque Isauri imperium sibi uindicare nituntur, in Frygia iuxta Cottiaeum ciuitatem undique confluunt; ibique Lilingis, segnis quidem pede, sed eques in bello acerrimus, a Romanis primus in proelio trucidatur, omnesque simul Isauri fugae dediti per montana asperaque loca Isauriam repetunt. Hoc bellum Isauricum per sex annos tractum est.

(493) I. Eusebii II et Albini

- 1 Bella ciuilia aduersus Anastasii regnum apud Constantinopolim gesta sunt ; statuae regis reginaeque funibus ligatae atque per urbem tractae.
- 2 Iulianus magister militiae nocturno proelio pugnans Scythico ferro in Thracia confossus interiit.

(494) II. Asterii et Praesidii

- 1 Anastasius imperator contra orthodoxorum fidei maiestatem intestina coepit proelia commouere : piaculi sui perfidiam prius in Eufemium urbis episcopum sibi pro orthodoxorum fide uiriliter resultantem profano manifestauit ingenio.
- 2 Laudicia, Hierapolis et Tripolis atque Agathicum uno tempore unoque terrae motu conlapsae sunt.
- 3 Romanae ecclesiae quadragensimus septimus Gelasius episcopus ordinatus uixit annos quattuor.

(495) III. Viatoris solius

Eufemius Augustae ciuitatis antistes, de quo superius fecimus mentionem, falso ab Anastasio principe accusatus atque damnatus in exsilium ductus est. Locum Eufemii Macedonius tenuit.

(496) IIII. Pauli solius

- 1 Augustatico suo dudum Anastasius militibus praestito donatium quoque hoc fratre consule tribuit.
- 2 India Anastasio principi elephantum, quem Plautus poeta noster lucabum nomine dicit, duasque camelopardalas pro munere misit.

(497) V. Anastasii Aug. II solius

- 1 Solis defectus apparuit.
- 2 Bellumque Isauricum hoc sexto anno sedatum.
- 3 Athenodorus Isaurorum primus in Isauria captus decollatusque est ; caput eius Tarsum ciuitatem adlatum pro portis hastili fixum extabuit.

(498) VI. Iohannis Scythae et Paulini

- 1 Romanae ecclesiae quadragensimus octauus Anastasius pontifex ordinatus uixit annos II.

- 2 Longinus Isaurus cognomento Selinunteus apud Antiochiam Isauriae ciuitatem a comite Prisco captus Constantinopolim missus est catenatusque per agentem circumductus Anastasio principi et populo ingens spectaculum fuit, uariisque deinde cruciatibus apud Nicaeam Bithyniae ciuitatem expensus est.
- 3 Nummis, quos Romani Terentianos uocant, Graeci follares, Anastasius princeps suo nomine figuratis placibilem plebi commutationem distraxit.

(499) VII. Ioannis Gibbi solius

- 1 Aristus Illyricianae ductor militae cum quindecim milibus armatorum et cum quingentis uiginti plaustris armis ad proeliandum necessariis oneratis contra Bulgares Thraciam deuastantes profectus est. Bellum iuxta Tzurtam fluuium consertum, ubi plus quam quattuor millia nostrorum aut in fuga aut in praecipitio ripae fluminis interempta sunt. Ibique Illyriciana uirtus militum periit, Nicostrato, Innocentio, Tanco et Aquilino comitibus interfectis.
- 2 Hoc anno ingens terrae motus Ponticam concussit prouinciam.

(500) VIII. Patricii et Hypatii

- 1 Romanae ecclesiae quadragensimus nonus Symmachus episcopus factus uixit annos quindecim.
- 2 Anastasius imperator donatium Illyriis militibus per Paulum tribunum notariorum misit.

(501) VIII. Pompeii et Auieni

- 1 Constantio praefecto urbis ludos theatrales meridiano tempore spectante pars in eodem spectaculo Cerealis parti aduersae caeruleae occultas praeparauit insidias. Nam enses saxaque in uasis inclusa fictilibus eademque arma diuersis pomis desuper cumulata sub theatri porticu ritu uendentium statuit.
- 2 Dum residente Constantio ex more ciuium concrepant uoces, ante uisa quam audita arma excutiuntur saxaque in incautos ciues instar imbrium iaciuntur ensesque uibrantes in amicorum inque uicinorum sanguine obliterati suis cum percussoribus debacchantur : nutat et congemescit theatri caeua et refugientium huc atque illuc suorum pedibus conculcata occisorumque foedata cruore deplangit.

- 3 Plus enim quam tria milia ciuium saxis gladiisque compressionibus et aquis proscaenii amissos urbs augusta defleuit.

(502) X. Probi et Auieni

- 1 Consueta gens Bulgarorum depraedatam saepe Thraciam, nullo Romanorum milite resistente, iterum deuastata est.
- 2 Amidam opulentissimam ciuitatem monachorum eius astu proditam Choadis rex Persarum, quinto mense quam expugnare eam coeperat, inrupit proditoresque eius monachos obruncauit.

(503) XI. Dexicratis et Volusiani

Tres Romanorum ductores, Patricius, Hypatius et Areobindas, qui cum quindecim milibus armatorum olim in Persas missi fuerant pugnaturi, iuxta Syficum castellum cum iisdem Persis sine audacia conflixerunt, multis tunc militum ductoribus de proelio fugientibus caesis. Inmenso dehinc auri pondere hostibus dato captam rebusque uacuum Amidam ciuitatem iisdem nostri redemere ductores, iam Celere magistro officiorum sibi cum duobus milibus bellatorum in subsidium destinato.

(504) XII. Cethegi solius

Interea Celer magister officiorum per Callinicum Mesopotamiae ciuitatem armatum ducens militem ad deuastanda Persarum rura discurrit, plurimos agrestes rusticis intentos laboribus more pecudum trucidat, pastores diuersorum pecorum cum numerosa iumenta abducit, castella latere lutoque constructa inuadit, usque ad Pontem Ferreum sic nomine dictum cuncta uastando progreditur, omnique praeda potitus ad communia castra ditato milite remeat. Aliquanta dehinc ob percutiendum foedus cum Persis deliberat, misso ad se pro pepigendo foedere Armonio a secretis.

(505) XIII. Sabiniani et Theodori

Idem Sabinianus Sabiniani Magni filius ductorque militiae delegatus contra Mundonem Getam arma construxit. Decem milia armatorum sibimet adscitorum plaustraque armis atque com meatibus secum trahens pugnaturus accessit. Commissoque ad Horreo Margo proelio multis suorum militibus in hoc

conflictu perditis et in Margo flumine enecatis, amissis praeterea plaustris in castellum quod Nato dicitur cum paucis fugit. Tanta in hoc lamentabili bello spes militum cecidit, ut quantum apud mortales nequaquam potuerit reparari.

(506) XIII. Areobindae et Messalae

His consulibus Anastasii principis statua in eodem loco, quo dudum Theodosii magni steterat, super inmanem columnam in foro Tauri statuta est.

(507) XV. Anastasii Aug. III

- 1 Seditio popularis in circo facta est ; miles et armatus obstitit.
- 2 Gradus circi septentrionalis sua cum fornice incensi conlapsique sunt Anastasio Caesare in processibus commorante.

(508) I. Celeris et Venantii

Romanus comes domesticorum et Rusticus comes scholariorum cum centum armatis nauibus totidemque dromonibus octo milia militum armatorum secum ferentibus ad deuastanda Italiae litora processerunt et usque ad Tarentum antiquissimam ciuitatem aggressi sunt, remensoque mari inhonestam uictoriam, quam piratico ausu Romani ex Romanis rapuerunt, Anastasio Caesari reportarunt.

(509) II. Opportuni solius

- 1 Orto augusta urbe incendio utramque porticum a foro Constantini usque ad Perdiccae tenuissimam statuam ignis in puluerem redegit.
- 2 Portus Iuliani undis suis rotalibus machinis prius exhaustus caenoque effosso purgatus est.

(510) III. Boethii solius

- 1 Simulacrum aeneum in foro Strategii super fornicem residens et cornu copiae Fortunae retinens incendio proflammatum est combustumque amisit brachium, quod tamen statuarii continuo solidarunt.

- 2 Appius patricius exsulatus est.
- 3 Constantinus olim magister militiae episcopus Laodiciae ordinatus.

(511) III. Secundini et Felicis

Macedonius augustae urbis episcopus, licet olim Anastasii imperatoris dolis fallaciisque circumuentus prauorumque testimoniis eidem Caesari accusatus, quoniam tomum sanctorum patrum apud Calchedonam sancta dudum subscriptione roboratum eidem principi dare distulit, ab eodem Euchaïta in exilium deputatus est. Locum Macedonii Timotheus meridiano tempore ab Anastasio Caesare episcopus ordinatus inuasit.

(512) V. Pauli et Musciani

- 1 Saepe caelum a septentrionali plaga ardere uisum est.
- 2 Die dominicorum, dum iubente Anastasio Caesare per Marinum perque Platonem in ecclesiae pulpito consistentes in hymnum trinitatis deipassionum quaternitas additur, multi orthodoxorum pristina uoce psallentes perfidosque praecones clamoribus obiurgantes in eiusdem ecclesiae gremio caesi sunt ductique in carceres perierunt.
- 3 Altera nihilominus die in atrio sancti Theodori maiore caede catholici pro fide unica perculsi sunt. Quapropter commota orthodoxorum agmina die sequenti, id est VIII idus Nouemb., in quo die memoria cineris dudum totam Europam regentis apud Byzantios celebratur, in foro Constantini undique confluunt.
- 4 Quorum alii quidem, ceteris die noctuque hymnum trinitatis Christo deo psallentibus, totam peragrant ciuitatem et Anastasii Caesaris monastico habitu adsentatores ferro flammisque interimunt ; alii claues portarum omniumque signa militaria ad forum, quo religionis castra metati fuerant, deferunt ibique Anastasio Caesare in processibus degente Areobindam sibi imperatorem fieri clamitant.
- 5 Imaginibus deinde statuisque Anastasii in terram deiectis Celerem et Patricium senatores ad se supplicandi sibi uel satisfaciendi gratia missos iactis pluuiæ instar lapidibus reppulerunt domibus Marini et Pompei succensis.
- 6 In circum ad Anastasium ante suum solium consistentes hymnum trinitatis iuxta morem catholicorum concinentes coruscansque euangelium crucemque Christi ferentes e foro plurimi conuenerunt, Marinum Platonemque prauitatis eius auctores feris subici conclamantes.

- 7 Hos ciues idem Anastasius Caesar solitis periuriis simulatisque uocibus, sese facturum cuncta promittens, tertio die quam in forum aduenerant sine ullo rerum effectu ad sua fecit habitacula repedare.
- 8 Porro redintegrata Anastasius prauitate infamem et inridendam synodum apud Sidonem ciuitatem, cuius de nomine in ridiculis nomina praeponuntur, octoginta ferme perfidorum episcopis congregatis aduersum orthodoxorum episcopos fieri imperauit.
- 9 Flauianus Antiochiae catholicus patriarcha et Iohannes Paltensium oppidi pontifex, quoniam hunc coetum sacrilegum refellerant, in castellum quod Petra dicitur exules missi sunt. Ibi Flauianus confessor Christi in domino requieuit, Iohannem Iustinus Augustus, mox imperator factus est, reuocauit.
- 10 His fere temporibus solis defectus contigit.
- 11 Gens Herulorum in terras atque ciuitates Romanorum iussu Anastasii Caesaris introducta.

(513) VI. Clementini et Probi

Seuerus Eutychetis perfidiae cultor Anastasio Caesare uolente sedem Flauiani antistitis ex monacho factus episcopus occupauit. Dorotheus Ancyrae ciuitatis uenerandus antistes Anastasio principi propter unicum orthodoxorum fidem iugiter aduersarius finem uiuendi, quem sibimet misso contra se a Caesare magistrano ipse praedixerat, in dicto tempore fecit.

(514) VII. Senatoris solius

- 1 Vitalianus Scythia, adsumpta Romanorum equitum peditumque plus quam sexaginta milia armatorum in triduo congregatorum, in locum qui Septimius dicitur aduenit ibique castra metatus est; dispositisque a mari in mare suorum ordinibus ipse ad usque portam, quae aurea dicitur, sine ullius accessit dispendio; scilicet pro orthodoxorum se fide proque Macedonio urbis episcopo incassum ab Anastasio principe exulato Constantinopolim accessisse asserens. Porro Anastasii simulationibus atque periuriis per Theodorum internuntium inlectus atque inlusus octauo die quam urbem accesserat remeauit.
- 2 Hinc Odyssum Moesiae ciuitatem Vitalianus pernoctans astu ingressus est.
- 3 Cyrillum lenocinantem magis quam strenuum militiae ductorem inter duas paelices Vitalianus repperit dormientem, eumque abstractum mox cultro Getico iugulauit hostemque se Anastasio Caesari palam aperteque exhibuit.

(515) VIII. Anthemii et Florentii

- 1 Romanae ecclesiae quinquagensimus Hormisda episcopus ordinatus uixit annos nouem.
- 2 Idem Vitalianus eidem Anastasio imperatori immanior factus est inimicus ; praemissis quippe suorum equitibus armatisque nauiculis sinistro sibi litore decurrentibus ipse peditum armis stipatus Systhenense praedium ingressus est totiusque loci palatium habuit mansionem.
- 3 Missi sunt ad Vitalianum a Caesare senatores, qui pacis cum eo leges componerent : nonginta pondo auri, exceptis regalibus muneribus, pro pretio tunc accepit Hypatii, iam mille centum auri libris cum Vranio captiuo sibi a suis in Sozopoli oblatis.
- 4 Magister militum Vitalianus per Thracias factus Hypatium, quem captiuum catenatumque apud Acres castellum tenebat, reuersus suo remisit auunculo.
- 5 Ea tempestate Hunni Armenia transmissa totam Cappadociam deuastantes usque Lycaoniam perrexerunt:
- 6 Ariagne Augusta sexaginta annis in palatio exactis uita decessit.

(516) VIII. Petri solius

- 1 Mutata fide Anastasius imperator Vitaliano succedit eidemque Rufinum destinat successorem.
- 2 Helias Hierosolymitanae urbis episcopus in uilla quae Haila dicitur ab eodem principe relegatus emoritur.
- 3 Laurentium praeterea Lychnidensem, Domnionem Serdicensem, Alcissum Nicopolitanum, Gaianum Naisitanum et Euangelum Pautaliensem, catholicos Illyrici sacerdotes, suis Anastasius praesentari iussit obtutibus. Alcissus et Gaianus episcopi apud Byzantium uita defuncti sunt unoque sepulchro reconditi. Domnionem et Euangelum ad sedes proprias ob metum Illyriciani catholici militis extemplo remissis solus Laurentius Anastasium imperatorem in palatio pro fide catholica saepe conuincens apud comitatum ac si in exilio relegatus retentusque est, mobiliorque deinde corpore, quam Constantinopolim aduenerat, effectus. Nam septimo infirmitatis suae anno idem Laurentius fide sua et Christi gratia in atrio Cosmae et Damiani sanatus est pedibusque sistere propriis gressibusque meruit confirmari suaeque dein patriae incolumis reddi, ubi maior octogenario requiescit.

(517) X. Anastasii et Agapiti

Olla illa, quae in Hieremia uate ab aquilone aduersum nos nostraque delicta saepe succenditur, tela ignita fabricauit maximamque partem Illyrici iisdem iaculis uulnerauit. Duae tunc Macedoniae Thessaliaque uastatae et usque Thermopylas ueteremque Epirum Getae equites depraedati sunt. Mille tunc librarum auri denarios per Paulum Anastasius imperator pro redimendis Romanorum captiuis Iohanni praefecto Illyrici misit : deficiente pretio uel inclusi suis cum domunculis captiui Romani incensi sunt uel pro muris clausarum urbium trucidati.

(518) XI. Magni solius

- 1 In prouincia Dardania adsiduo terrae motu uiginti quattuor castella uno momento conlapsa sunt. Quorum duo suis cum habitatoribus demersa, quattuor dimidia aedificiorum suorum hominumque amissa parte destructa, undecim tertia domorum totidemque populi clade deiecta, septem quarta tectorum suorum tantaque plebis parte depressa, uicina uero metu ruinarum despecta sunt. Scopus namque metropolis, licet sine ciuium suorum hostem fugientium clade, funditus tamen corruit. Plurimi totius prouinciae montes hoc terrae motu scissi sunt saxaque suis euulsa conpagibus deuolutaque arborum crepido. Per triginta passuum milia patens et in duodecim pedum latitudinem dehiscens profundam aliquantis uoraginem ciuibus castellorum saxorumque ruinas uel adhuc hostium incursiones fugientibus iussa parauit. Vno in castello regionis Gausae, quod Sarnonto dicitur, ruptis tunc terra uenis et ad instar torridae fornacis exaestuans diutinum altrinsecus feruentemque imbrem euomuit.
- 2 Anastasius imperator subita morte praeuentus maior octogenario periit ; regnauit annos uiginti septem menses duos dies uiginti nouem.
- S : 3 Daras ciuitate huiusmodi condita in Mesopotamia. Daras quaedam possessio LX ab Amida ciuitate miliario ad austrum sita et quindecim milibus a Nisibeno oppido ad occasum distans Amidensi ecclesiae reditum pensauit. Huius ergo humilis uillae casae Anastasius imperator ob condendam ibi ciuitatem dato pretio emit, missisque continuo praefabris construi praecepit ; Calliopium deinde Antiochenae urbis patricium huic operi praefecit. Nempe hic collem in planitiem desinentem mira sagacitate ob fundamenta locanda sulcum sarculo designauit, murisque firmissi-

mis fascia tenuis consummatis undique textit. Riuum quoque, qui ex praedii nomine, iuxta quod nascitur, Cordissus nominatur serpensque murmurat, quintoque miliario eundem collem nouamque diuidit ciuitatem, concesso utrique ostio prolabantem inclusit. Publicis praeterea moenibus decoratae ciuitati pristinum nomen uillae reliquit. Ingens huius frontispicium ciuitatis in editiori loco constructa murisque continuata turris Herculea sic nomine dicta suscipitur Nisibin quidem ad orientem, Amidae huius ad aquilonem respiciens.

CONTINVATIO EDITIONIS SECVNDAE

(519) XII. Iustini Aug. et Eutharici

- 1 (T) Iustinus a senatu electus imperator continuo ordinatus est.
(S) Iustinus imperator creatus.
- 2 (T) Amantius palatii praepositus, Andreas, Misahel et Ardabur cubicularii Manichaeorum fautores et Iustini Augusti deprehensi sunt proditores. Quorum duo Amantius et Andreas ferro trucidati sunt, Misahel et Ardabur Serdicam in exilium missi. Theocritus Amantii satelles, quem idem Amantius praepositus ad regnandum clam praeparauerat, comprehensus et in carcere saxis contusus ingentibus periit salsoque in gurgite iacuit, sepultura quoque cum imperio, cui inhiarat, caruit.
(S) Amantius palatii praepositus et Andreas cubicularius uterque regni eius inimicus in insula decapitatus est.
- 3 (T) Vitalianus Scytha Iustini principis pietate ad rem publicam reuocatus Constantinopolim ingressus est septimoque receptionis suae die magister militiae ordinatus.
(S) Vitalianus Scytha urbem data acceptaque fide accitus ingreditur statimque magister militum ordinatus.

(520) XIII. Vitaliani et Rustici

Vitalianus consul septimo mense consulatus sui sedecim uulneribus confossus, in palatio cum Celeriano et Paulo satellitibus suis interemptus est.

(521) XIII. Iustiniani et Valerii

Famosissimum hunc consulatum Iustinianus consul omnium Orientalium consulum profecto munificentior his liberalitatibus edidit. Nam ducenta octoginta octo milia solidorum in populum inque spectacula siue in spectaculorum machinam distributa, uiginti leones, triginta pardos exceptis aliis feris in amphitheatro simul exhibuit. Numerosos praeterea faleratosque in circo caballos iam donatis quoque impertiuit aurigis, una dumtaxat ultimaque mappa insanienti populo denegata.

(522) XV. Symmachi et Boethii**(523) I. Maximi solius**

Plerique lapidatorum, percussorum urbisque depopulatorum sua ob scelera deprehensi ferro, igni suspendioque expensi sunt, gratum bonis ciuibus spectaculum exhibentes.

(524) II. Iustini Augusti II et Opilionis

His cons. inopia olei magnam penuriam in populum inportauit.

(525) III. Filoxeni et Probi

Iohannes Romanae ecclesiae papa LI anno Petri apostolorum pontificumque praesulis quadringentesimo octogesimo quinto sessionis eius, Theodorico rege sese <Š..> pro Arrianis suae caeremoniae reparandis, solus dumtaxat Romanorum sibimet decessorum Vrbe digressus Constantinopolim uenit. Miro honore susceptus est : Dexter dextrum ecclesiae insedit solium diemque domini nostri resurrectionis plena uoce Romanis precibus celebrauit.

(526) IIII. Olybrii solius

Totam quidem Antiochiam Syriae ciuitatem repens inter prandendum terrae motus inuasit : alioquin occiduam urbis magnam eius partem sinistris mox uen-

tis undique flantibus flammasque coquinarum pro tempore aestuantes ruentia in aedificia miscentibus duplex torridumque exitium inportauit. Eufrasium quoque totius urbis episcopum adempto eius capite combusto simul obruit sepulchro : obelisco circi inuerso et humi defosso.

(527) V. Mauortii solius

Anno regiae urbis conditae centesimo nonagesimo septimo Iustinus imperator Iustinianum ex sorore sua nepotem, iamdudum a se Nobilissimum designatum, participem quoque regni sui successoremque creauit kalendas Apriles. Ipse uero quarto ab hoc mense uita decessit, anno imperii nono mense secundo.

(528) VI. Iustiniani Augusti solius

Anno regiae urbis conditae centesimo nonagesimo octauo regium uestibulum priscumque in eo solium ob aspicienda probandaque in circo certamina structum uictor Iustinianus princeps eminentiorem clarioremque quam fuerat et utramque senatorum ex more spectantium porticum solita magnanimitate redintegrauit, bonis quidem agitatoribus praemium, ignauis autem seueritatem innuens.

(529) VII. Decii solius

Parthis bella mouentibus arma Romanus parauit exercitus finesque suos rebelans tutatus est. Haec expeditio nostrorum paene per quinquennium tenuit, digressaque Oriente Africam petiit, contra Vandalos feliciter dimicatura.

(530) VIII. Lampadii et Orestis

Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor dudum Getis Illyricum discursantibus primus omnium Romanorum ducum incubuit eosque haut paucis ipsorum interemptis fugauit. His autem deinde consulibus idem dux audaciae suae secundus in Thraciam quoque aduolans praedantes eam Bulgares felicior pugnans cecidit, quingentis eorum in proelio trucidatis

(531) VIII. post consulatum Lampadii et Orestis

His consulibus codex Iustinianus orbi promulgatus est.

(532) X. item post consulatum Lampadii et Orestis

Hypatius, Pompeius et Probus genere consobrini diuque Anastasii nepotes imperium, quod sibi singuli indigna ambitione exoptabant, idibus Ianuariis iam plerisque nobilium coniuratis omnique seditiosorum turba armis donisque ministratis inlecta dolis inuadere temptauerunt atque per quinque continuos dies urbem regiam rapinis, ferro igneque per sceleratos ciues sine certo interrege discursantes hostili impietate, ipsi se fideles rei publicae in palatio dissimulantes, depopulati sunt. Quinta uero huius nefandi facinoris die, dum de foro Hypatius sceleratorum comitum manibus torque redimitus aureo et Pompeius comes eius sua sub ueste loricated, ad inuadendum conscendunt palatium, uterque eorum ante fores palatii captus est statimque piissimi principis nostri nutu catenatus trucidatusque poenas luit et ante imperium perdidit quam haberet, innumeris passim in circo populis trucidatis et tyrannorum sociis continuo proscriptis. Ecclesia tunc incensa mox coepit ab eodem Augusto renouari.

(533) XI. Iustiniani Augusti III

Post diuturnum immanemque laborem contra Medos Romanis gestum sudoribus tandem per Rufinum patricium perque Hermogenem magistrum officiorum, utrumque legatum a principe nostro missum, pax cum Parthis depecta est sponione percussi foederis ab utroque imperatore inuicem sibi muneraque deinde concordiae missa.

(534) XII. Iustiniani Augusti III et Paulini

Prouincia Africa, quae in diuisione orbis terrarum a plerisque in parte tertia posita est, uolente deo uindicata est. Carthago quoque ciuitas eius anno excidionis suae nonagesimo sexto pulsus deuictisque Vandalis et Gelimer rege eorum capto et Constantinopolim misso, quarto Iustiniani principis consulatu, ipsius moderatione recepta est, sua cum patria firmitus, quam dudum fuerat, redintegrata.

MARCELLIN KOMES

*Kronika*¹

Przedmowa

Po wspiałym dziele [opisującym dzieje] od utworzenia świata aż do cesarza Konstantyna², które po grecku napisał Euzebiusz z Cezarei³, utrwaliwszy początki, wieki, lata, królestwa, pełnych cnoty śmiertelnych, różnorakie osiągnięcia

---

¹ Przekład został przygotowany na podstawie zamieszczonego powyżej tekstu łacińskiego wydanego przez Theodora Mommsena – *Marcellini V.C. comitis Chronicon*, ed. T. M o m m s e n, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 37–104.

² Konstantyn Wielki, cesarz w latach 306–337.

³ *Kronika* Euzebiusza z Cezarei obejmowała okres od początku świata po rok 325. Składała się z dwóch części. Nie zachowała się do naszych czasów. Znana jest z tłumaczenia armeńskiego i fragmentów zachowanych w pracach innych autorów. Drugą część przetłumaczył na łacinę Hieronim ze Strydonu. Na temat Euzebiusza i jego *Kroniki*, patrz, m.in.: A.A. M o s s h a m m e r, *The Chronicle of Eusebius and Greek Chronographic Tradition*, Lewisburg–London 1979; P. J a n i s z e w s k i, *Historiografia późnego antyku*, [in:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu*, t. III, Źródłoznawstwo czasów późnego antyku, red. E. W i p s z y c k a, Warszawa 1999, s. 150–156; B. C r o k e, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 150–153; R.W. B u r g e s s, M. K u l i k o w s k i, *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD*, vol. I, *A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013, s. 119–126.

sztuki, jak również upamiętniając monumenty wszystkich prowincji, nasz Hieronim⁴ przełożył całość na łacinę i doprowadził do cesarza Walensa⁵, [posługując się] językiem Rzymian. Tak więc obaj autorzy tego dzieła obliczyli z zaskakującą pomysłowością, że świat do tego momentu ma pięć tysięcy pięćset siedemdziesiąt dziewięć lat⁶. Również ja, komes Marcellin, „mąż najznamienitszy”⁷, podjąłem się kontynuacji dzieła wspomnianych autorów, tylko [w odniesieniu do] wschodniej części imperium, wyliczając, z pomocą prostej i klarownej metody po indykcjach oraz po konsulatach, zapisanych niżej sto czterdzieści lat, a więc od siódmej indykcji i konsulatu Auzoniusza i Olibriusza, kiedy to również Teodozjusz Wielki został uczyniony cesarzem, kończąc na konsulacie Magnusa w czasie jedenastej indykcji⁸. Poza tym, dołączyłem [jeszcze] szesnaście lat⁹, od pierwszego konsulatu augusta Justyna do czwartego konsulatu augusta Justyniana, co razem czyni sto pięćdziesiąt sześć lat i przyłączyłem do mojego skromnego dzieła.

379 (1 września 378 – 31 sierpnia 379)

Siódma indykcja, konsulat Auzoniusza oraz Olibriusza

1. Po tragicznej śmierci Walensa¹⁰, czternastego dnia przed Kalendami lutego, w [mieście] Sirmium, august Gracjan uczynił Teodozjusza Hisz-

⁴ *Kronika* Hieronima została napisana ok. 380 r. i składała się z przetłumaczonych na łacinę tablic chronologicznych (druga część *Kroniki*) Euzebiusza z Cezarei i autorskiego dodatku Hieronima obejmującego okres od 325 po 379 r. Na temat *Kroniki* Hieronima P. Janiszewski, *Historiografia...*, s. 190–193; J.N.D. Kelly, *Hieronim. Życie, pisma i spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003 (na temat kroniki s. 87–91); R.W. Burgess, M. Kulikowski, *Mosaics...*, s. 126–131.

⁵ Walens, cesarz w latach 364–378. Szerzej na temat jego panowania F.J. Wiebe, *Kaiser Valens und die heidnische Opposition*, Bonn 1995; N. Lenski, *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley–Los Angeles–London 2002.

⁶ 5579 lat od powstania świata do 378 r. Na co składały się okresy od Adama do potopu 2242 lata, od potopu do Abrahama 942 i od Abrahama do 378 r. 2395 lat.

⁷ *Vir clarissimus*.

⁸ Pierwsza wersja *Kroniki* obejmowała lata 379–518.

⁹ Lata 518–534.

¹⁰ Walens stracił życie w konsekwencji bitwy pod Adrianopolem, stoczonej przez Rzymian z Gotami 9 sierpnia 378 r. Okoliczności jego śmierci nie są jasne. Cf.: T.S. Burns, *The Battle of Adrianople: a reconsideration*, *Hi* 22, 1973, s. 336–345; B. Rutowski, *Bitwa pod Adrianopolem (9. VIII. 378 r.) i jej następstwa*, *M* 33, 1978, s. 525–539; J. Irmscher, *Die Schlacht bei Adrianopel im Lichte der griechisch-sprachigen Historiographie*, *ÉB* 1979, 1, s. 110–118; M.J. Leszka, *Pamięć o bitwie pod Adrianopolem (378) w bizantyńskiej historiografii (V–pocz. IX w.)*, *SKaz* 7, 2010, s. 211–221; I. Hughes, *Imperial Brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianople*, *Barnsley* 2013, s. 184–203.

pańskiego¹¹, pochodzącego z Italiki¹², miasta ubóstwionego Trajana¹³, trzydziestym dziewiątym cesarzem¹⁴, aby władał jedynie wschodnią częścią cesarstwa. Będąc człowiekiem głęboko pobożnym oraz propagatorem Kościoła katolickiego, przewyższał wszystkich wschodnich władców i nie miał równego sobie, za wyjątkiem swojego naśladowcy Marcjana¹⁵, trzeciego po nim cesarza.

2. [Teodozjusz] pokonał w licznych wielkich bitwach Alanów, Hunów i Gotów, należących do scytyjskich plemion¹⁶.

380 (1 września 379 – 31 sierpnia 380)

Ósma indykcja, konsulat augusta Gracjana (piąty) oraz augusta Teodozjusza

W czasie gdy nasz Kościół w Bizancjum¹⁷ znajdował się w niewoli ariańskiej, Grzegorz z Nazjanzu, mentor naszego Hieronima oraz najwymowniejszy kapłan Chrystusa, codziennie wytrwale walczył o katolicki lud [Boży], [głosząc] w katolickiej świątyni błogosławionej Anastazji. [Z tego powodu] często padał ofiarą oszczerczych ataków heretyków, jednak wyposażony w łaskę Chrystusa stawiał czoła bezbożności arian aż do czasu, gdy ów Kościół został odrodzony. W grudniu tego roku [w czasie swego konsulatu], gdy [tylko] Teodozjusz Wielki pokonał Scytów, przywrócił nam, katolikom, Kościół ortodoksyjny, po tym jak arianie przez prawie czterdzieści lat trzymali go [w niewoli] za rządów cesarzy ariańskich.

¹¹ Teodozjusz I Wielki, cesarz w latach 379–395. O jego panowaniu, m.in.: W. C e r a n, *Teodozjusz Wielki*, Kraków 2003; H. L e p p i n, *Theodosius der Große. Auf dem Weg zum christlichen Imperium*, Darmstadt 2003; S. W i l l i a m s, G. F r i e l l, *Teodozjusz Wielki*, tłum. M.J. B a r a n o w s k i, Oświęcim 2016.

¹² W rzeczywistości Teodozjusz pochodził z Cauca (Coca) w Galicji.

¹³ Trajan, cesarz rzymski w latach 98–117.

¹⁴ Nie jest jasne na czym Marcellin oparł swoje wyliczenia. Prawdopodobnie w grę wchodzi jakaś lista cesarzy, która funkcjonowała na Wschodzie i pomijała współrządzących cesarzy (Cf. B. C r o k e, *Commentary*, [in:] *The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* B. C r o k e, Sydney 1995, s. 56. Cf. np. *Kronika Wielkanocna*, s. 560 (tu Gracjan jako 39 cesarza, a obok wymienieni są panujący po sobie Walens i Teodozjusz I, jego współrządcy na Wschodzie); z kolei dla O r o z j u s z a (VII, 35.1) Teodozjusz jest czterdziestym pierwszym cesarzem.

¹⁵ Marcjan, cesarz w latach 450–457.

¹⁶ Na temat zmagania Teodozjusza z barbarzyńcami tuż po wstąpieniu na tron patrz: S. W i l l i a m s, G. F r i e l l, *Teodozjusz Wielki...*, s. 34–36.

¹⁷ Konstantynopolu.

381 (1 września 380 – 31 sierpnia 381)

Dziewiąta indykcja, konsulat Eucheriusza i Sjagriusza

1. [Po tym jak] stu pięćdziesięciu świętych ojców zebrało się w cesarskim mieście przeciwko Macedoniuszowi, bluźniącemu Duchowi Świętemu, z woli owych biskupów ustanowiono święty synod. [Działo się to, gdy] Damazy sprawował urząd św. Piotra, a w Konstantynopolu Nektariusz został podczas wspomnianego synodu ochrzczony i wyświęcony na biskupa przez Tymoteusza z Aleksandrii, Melecjusza z Antiochii i Cyryła z Jerozolimy¹⁸.
2. Atanaryk, król Gotów, który zawarł przymierze z Teodozjuszem, przybył do Konstantynopola w styczniu i w tym samym miesiącu zmarł w wyniku choroby¹⁹.

382 (1 września 381 – 31 sierpnia 382)

Dziesiąta indykcja, konsulat Antoniusza i Sjagriusza

1. Cesarz Teodozjusz w obecności dworu złożył w grobie przywiezione z Italii szczątki ubóstwionego Walentyniana Wielkiego²⁰.
2. W październiku tego roku całe plemię Gotów poddało się rzymskiej władzy po śmierci Atanaryka, swego króla²¹.
3. Damazy, trzydziesty piąty biskup Kościoła rzymskiego, wyjąwszy Liberiusza i Feliksa, spoczął w Panu, w osiemnastym roku sprawowania urzędu²².

¹⁸ II Sobór Powszechny obradował w Konstantynopolu od maja do lipca 381 r. Macedoniusz został potępiony ze względu na poglądy dotyczące Ducha Św. Nektariusz zastąpił na stanowisku biskupa Konstantynopola Grzegorza z Nazjanzu, który zrezygnował z jego zajmowania.

¹⁹ Atanaryk zmarł 26 stycznia 381 r. Na jego temat – *PLRE I*, s. 120–121 (s.v. *Athanasius*).

²⁰ Mowa jest tutaj o przeniesieniu szczątków Walentyniana I, który zmarł w listopadzie 375 r., do kościoła św.św. Apostołów, co odbyło się 21 lutego 382 r.

²¹ Mowa jest tutaj o układzie z Gotami, który wynegocjował wódz Saturnin. Został on zawarty 3 października 382 r. Na temat okoliczności jego zawarcia i warunków, patrz m.in.: T. S. Burns, *Barbarians within the Gates of Rome. A Study of Roman Military Policy and the Barbarians*, ca. 475–425, Bloomington 1994, s. 80–90; H. Wolfram, *Historia Gotów*, R. Dar da-Saab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 156–160; M. Kulickowski, *Wojny Rzymu z Gotami od III wieku do Alaryka*, tłum. i red. Ł. Różycki, Oświęcim 2015, s. 120–121.

²² Św. Damazy, biskup Rzymu od października 366 r. Zmarł 11 grudnia 384 r., a nie w 382 r., jak pisze Marcellin. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia papieży*, przeł. i uzupełnił T. Szafrański, Warszawa 2006, s. 52–55. Uznanie przez Marcellina Damazego za trzydziestego piątego biskupa Rzymu wynikało być może z pominięcia przez niego Liberiusza i Feliksa. Cf. B. Croke, *Commentary...*, s. 58.

383 (1 września 382 – 31 sierpnia 383)
Jedenasta indykcja, konsulat Merobaudes (drugi) i Saturnina

1. Syrycjusz²³ został wybrany na trzydziestego szóstego biskupa Kościoła rzymskiego i żył przez piętnaście lat.
2. Arkadiusz został koronowany na współcesarza Teodozjusza, swego ojca, przy siódmym kamieniu milowym od Miasta²⁴.
3. Dnia 25 sierpnia w Lugdunum cesarz Gracjan został zdradziecko zamordowany przez uzurpatora Maksyma²⁵.

384 (1 września 383 – 31 sierpnia 384)
Dwunasta indykcja, konsulat Rychemera²⁶ i Klearcha

1. Do Konstantynopola przybyli posłowie perscy, oferując pokój Teodozjuszowi²⁷.
2. W owym czasie, we wrześniu, urodził się Teodozjuszowi drugi syn, Honoriusz²⁸.

385 (1 września 384 – 31 sierpnia 385)
Trzynasta indykcja, konsulat Arkadiusza i Bauto

Teodozjusz podporządkował sobie, z pomocą dyplomacji, szereg wschodnich ludów²⁹.

²³ Syrycjusz, papież od grudnia 384 do 26 listopada 399 r. Marcellin mylnie datuje początek jego pontyfikatu na rok 383. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 55–57.

²⁴ Koronacja Arkadiusza, syna Teodozjusza i Flacylli, odbyła się 16 stycznia 383 r., w Hebdomonie, przedmieściu Konstantynopola, leżącym przy siódmym kamieniu milowym. Arkadiusz miał wówczas ok. sześciu lat. Hebdomon stanowił przedmieście Konstantynopola, gdzie stacjonowało wojsko, odbywały się żmudne ćwiczenia armii. Był on również sceną wielu ceremonii z udziałem cesarza (władca witał wojska wracające z wyprawy wojennej, dokonywał ich przeglądu i odbierał defilady; a sam był witany przez patriarchę, senat i lud, kiedy powracał z ekspedycji zbrojnej, którą dowodził – w tym miejscu rozpoczynała się ceremonia cesarskiego triumfu). W Hebdomonie proklamowano cesarzy. Na temat Hebdomonu – R. Demange, *Contribution à la topographie de l'Hebdomon*, Paris 1945; R. Janin, *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1964, s. 139–140, 446–449.

²⁵ Lugdunum to dzisiejszy Lyon. Marcellin właściwie datuje śmierć Gracjana na 25 sierpnia 383 r.

²⁶ Richemeres w innych źródłach występuje jako Richomeres. Cf. *PLRE I*, s. 765–766 (s.v. *Fl. Richomeres*).

²⁷ Perscy posłowie przybyli z informacją o przejęciu władzy przez Sapora III.

²⁸ Honoriusz, młodszy syn Teodozjusza i Flacylli, urodził się 9 września 384 r.

²⁹ Jak się wydaje, Marcellinowi chodziło tutaj o podział Armenii, co było konsekwencją porozumienia między Persją i Bizancjum.

386 (1 września 385 – 31 sierpnia 386)**Czternasta indykcja, konsulat cezara Honoriusza i Ewodiusza**

1. Cesarz Teodozjusz odbił Trację, która została najechna przez wroga, i razem ze swoim synem Arkadiuszem triumfalnie wkroczył do Miasta³⁰.
2. W czasie tego konsulatu Galla, druga żona cesarza Teodozjusza, przybyła do Konstantynopola³¹.

387 (1 września 386 – 31 sierpnia 387)**Piętnasta indykcja, konsulat Walentyniana (trzeci) i Eutropiusza**

1. Cezar Arkadiusz obchodził piątą rocznicę rządów wraz z Teodozjuszem, swoim ojcem.
2. Teodozjusz Wielki wkroczył do Italii, aby walczyć z uzurpatorem Maksymem.

388 (1 września 387 – 31 sierpnia 388)**Pierwsza indykcja, konsulat Teodozjusza (drugi) i Cynegiusza**

Cesarze Teodozjusz i Walentynian, brat Gracjana, pokonali uzurpatora Maksyma i jego syna Wiktora, który zbuntował się w Akwilei³².

1. Dowiedziawszy się o śmierci Maksyma, komes Andragacjusz, skacząc z okrętu, powierzył się morzu i utonął³³.

---

³⁰ Fl. Promotus, wódz Teodozjusza Wielkiego, pokonał Gotów, którzy następnie zostali przesiedleni do Frygii. Triumf Teodozjusza i Arkadiusza odbył się 12 października 386 r.

³¹ Teodozjusz poślubił Gallę, córkę Walentyniana I i Justyny, po śmierci Flacylli, w 387 r. Marcellin odnotowuje jedynie przybycie Galli do Konstantynopola w 386 r., a nie wzmiankuje już zawarcia związku małżeńskiego. Cf. B. C r o k e, *Commentary...*, s. 60.

³² Maksym został zabity 28 sierpnia 387 w Akwilei. Marcellin błędnie łączy ze śmiercią Maksyma śmierć Wiktora, jego syna, do której doszło w Galii z ręki Arbogasta.

³³ Na temat komesa Andragacjusza – *PLRE I*, s. 62–63 (s.v. *Andragathius 3*). Miejsce jego śmierci nie jest znane.

389 (1 września 388 – 31 sierpnia 389) Druga indykcja, konsulat Tymazjusza i Promotusa

1. Cesarz Teodozjusz wkroczył do Rzymu razem ze swym synem Honoriuszem w miesiącu czerwcu³⁴ [tego roku], rozdał ludowi dary i w Kalendy wrześniowe³⁵ opuścił miasto.
2. W owym czasie spadła rześista ulewa, [która] trwała nieprzerwanie przez dwa dni [i wyrządziła] szkody bydłu i drzewom³⁶.
3. [Na niebie] o brzasku ukazała się gwiazda, wschodząc na północy i płonąca niby jutrzienka [Wenus], a nie świecąc [jak zwykle]. Po dwudziestu sześciu dniach [gwiazda] zniknęła³⁷.
4. Na mocy edyktu cesarza Teodozjusza zniszczona została świątynia Serapisa w Aleksandrii³⁸.

390 (1 września 389 – 31 sierpnia 390) Trzecia indykcja, konsulat augusta Walentyniana (czwarty) i Noeteriusza

1. Przez trzydzieści dni na niebie ukazywał się znak w formie wiszącej i płonącej kolumny³⁹.
2. Galla, żona Teodozjusza, została wygnana przez Arkadiusza, swojego pasierba⁴⁰.
3. Na terenie hipodromu wzniesiono obelisk⁴¹. Kolumna, dźwigająca srebrny posąg Teodozjusza Wielkiego, znajduje się całkiem blisko kościoła i może być podziwiana aż do dziś⁴².

³⁴ Triumfalne wejście Teodozjusza i Honoriusza do Rzymu odbyło się 13 czerwca 389 r.

³⁵ 1 września.

³⁶ Brak wzmianek na temat tego wydarzenia w innych źródłach.

³⁷ Cf. Filostorgiusz, X, 9.

³⁸ Marcellin podaje błędną datę zniszczenia świątyni Serapisa w Aleksandrii. Nastąpiło ono w 391 r., po wydaniu przez Teodozjusza antypogańskiego ustawodawstwa, które zostało ogłoszone w Egipcie 16 czerwca 391 r.

³⁹ Cf. opisy tego rodzaju fenomenów *Fasti*, IX, 298, s. 514; *Kronika galijska* r. 452, IX, 648, s. 26; *Kronika galijska* r. 511, IX, 649.

⁴⁰ Informacja nie jest potwierdzona w innych źródłach.

⁴¹ Obelisk pierwotnie poświęcony był Tutmozisowi III. Został przywieziony do Konstantynopola jeszcze za panowania Juliana Apostaty. Ustawiono go naprzeciw łoży cesarskiej (katyzy) na dwóch postumentach zdobionych płaskorzeźbami i inskrypcjami.

⁴² Kolumna Teodozjusza postawiona została na Augustejonie, jednym z najważniejszych placów Konstantynopola, wokół którego i w jego pobliżu rozlokowane były m.in. Wielki Pałac, hipodrom czy kościoły Hagia Sofia i Hagia Eirene.

391 (1 września 390 – 31 sierpnia 391) Czwarta indykcja, konsulat Tacjana i Symmachusa

1. Cesarz Teodozjusz opuścił Italię i powrócił do Konstantynopola⁴³.
2. W Wiedniu cesarz Walentynian został zdradziecko uduszony przez Arbogastę i zmarł w Idy marcowe⁴⁴.
3. Eugeniusz, ufny w przychylność Arbogasta, zagarnął dla siebie władzę cesarską⁴⁵.

392 (1 września 391 – 31 sierpnia 392) Piąta indykcja, konsulat Arkadiusza (drugi) i Rufina

1. Zgładziwszy cesarza Walentyniana oraz uczyniwszy Eugeniusza cezarem⁴⁶, Arbogast zebrał w Galii, skąd tylko było to możliwe, niezliczone, niepokozone [wcześniej] wojska, aby zdobyć dla siebie władzę nad Zachodem.
2. Nasz Hieronim, najbieglejszy w [całym] Rzymie w [znajomości] literatury greckiej i łacińskiej, w tymże miejscu został wyznaczony na prezbitera. Wkrótce, będąc wciąż młodym człowiekiem, przybył do miasta Betlejem i od tamtego dnia, jako rozumne stworzenie, zdał się niebawem na łaskę Pana. Pośród innych swoich krótkich dzieł pisał o znamienitych mężach, poczynając od błogosławionego Piotra na sobie skończywszy, [doprowadzając] do czternastego roku rządów Teodozjusza. Co więcej, poprzez wydanie niezliczonych ksiąg o apostołach oraz komentarzy [do tekstów] proroków, uczynił Kościół katolicki niewzruszoną wieżą przeciw atakom heretyków. [Będąc] do tego stopnia biegłym w hebrajskim i chaldejskim, przetłumaczył na łacinę wszystkie księgi Starego Testamentu, [czerpiąc] zapewne z manuskryptów hebrajskich i przełożył na język Rzymian, ze znakomitym wyczuciem, zarówno chaldejski proroka Daniela, jak i arabski Hioba sprawiedliwego. Podobnie [postąpił z] Ewangelią Mateusza i przetłumaczył ją z hebrajskiego na mowę Rzymian. Strzegąc dziewictwa ciała i trzeźwości umysłu oraz głosząc i zachowując, wsparty radością pokuty, sam jeden spośród wszystkich Rzymian potrafił skomentować wszystkie szesnaście ksiąg prorockich i [wówczas] dodał do nich wstęp ze swoich własnych dzieł. Zdawał się on swoim katolickim czytelnikom

⁴³ Teodozjusz powrócił do Konstantynopola 10 listopada 391 r.

⁴⁴ Za datę śmierci Walentyniana II uznaje się 15 maja 392 r., a nie 15 marca 391 r.

⁴⁵ Eugeniusz został proklamowany cesarzem 22 sierpnia 392 r. Na temat Eugeniusza – *PLRE I*, s. 293 (s.v. *Flavius Eugenius 6*).

⁴⁶ Warty odnotowania jest fakt, że Marcellin określa Eugeniusza mianem cezara, a nie augusta.

najprzystępniejszym z komentatorów oraz najpłodniejszym przez wzgląd na niezliczone tomy tekstów listów, jednocześnie nie oszczędzając ludzi zdradliwych i nie ulegając [pokusie] zazdrosnych. [Dożył] niemal dziewięćdziesięciu lat, jak powiadają, nim spoczął w Panu. Oto ten, którego Strydon wydał, sławny Rzym wykształcił, a troskliwe Betlejem przechowuje⁴⁷.

393 (1 września 392 – 31 sierpnia 393) Szósta indykcja, konsulat Teodozjusza (trzeci) i Abundancjusza

Honoriusz został uczyniony przez swojego ojca Teodozjusza cezarem w tym samym miejscu, gdzie jego brat Arkadiusz, to jest przy siódmym kamieniu milowym od cesarskiego miasta⁴⁸. Zaprawdę, wtedy, o trzeciej godzinie, nastąpiło zaćmienie Słońca⁴⁹.

394 (1 września 393 – 31 sierpnia 394) Siódma indykcja, konsulat Arkadiusza (trzeci) i Honoriusza (drugi)

1. Cesarz Teodozjusz, zabierając ze sobą swojego syna Honoriusza⁵⁰, raz jeszcze wyruszył na wyprawę przeciwko Arbogastowi, który miał czelność koronować na cesarza uzurpatora Eugeniusza.
2. W bitwie Eugeniusz został pokonany, pojmany i stracony⁵¹. Arbogast zaś dokonał żywota z własnej ręki.
3. Od września do listopada niektórymi regionami Europy targały groźne i powtarzające się trzęsienia ziemi⁵².
4. Łaźnie Arkadiusza przyjęły nazwę od imienia swojego założyciela⁵³.

⁴⁷ Jest to jedna z najdłuższych wzmianek w dziele Marcellina Komesa. Jak się wskazuje, większość zawartych w niej informacji pochodzi od samego Hieronima z dzieła *O znakomitych mężach* (*De viris illustribus*), 135.

⁴⁸ Proklamacja Honoriusza odbyła się 23 stycznia w Hebdomonie. Honoriusz, wbrew temu, co pisze Marcellin Komes, ogłoszony został nie cezarem, a augustem.

⁴⁹ Marcellin Komes błędnie informuje o zaćmieniu Słońca, mającym nastąpić tego samego dnia co proklamacja Honoriusza.

⁵⁰ Honoriusz nie uczestniczył w tej wyprawie.

⁵¹ Decydująca o losach Eugeniusza bitwa rozegrała się 5 i 6 września 394 r. nad rzeką Frigidus.

⁵² Brak informacji w innych źródłach o odnotowanych przez Marcellina Komesa wstrząsach sejsmicznych.

⁵³ Łaźnie Arkadiusza był jednymi z największych konstantynopolitańskich łaźni publicznych. Prokopiusz z Cezarei pisał o nich, że: *Stanowią ozdobę Konstantynopola, a są tak rozległe jak on sam* (*O budowlach*, I, 11.1, tłum. P.Ł. G r o t o w s k i, s. 114).

395 (1 września 394 – 31 sierpnia 395)
Ósma indykcja, konsulat Olibriusza i Probina

1. Teodozjusz Wielki zmarł w Mediolanie⁵⁴. Władał przez siedemnaście lat.
2. W tym samym roku jego ciało zostało przewiezione do Konstantynopola i pochowane⁵⁵.
3. Po tym jak cesarstwo zostało podzielone, bracia Honoriusz i Arkadiusz rozpoczęli władanie swoimi częściami⁵⁶.
4. Knując intrygę przeciwko cesarzowi Arkadiuszowi, patrycjusz Rufin uczynił Alaryka, króla gockiego, za pomocą przekupstwa, zagrożeniem dla cesarstwa i sprowadził go do Grecji⁵⁷.
5. Po tym [wydarzeniu], gdy jego knowanie zostało wykryte, Rufin został zastrzycony przed bramą Miasta przez wysłanych wcześniej z Italii żołnierzy pod dowództwem komesa Gajnasa. Jego [Rufina] głowa oraz prawica była obnoszona po Konstantynopolu⁵⁸.

396 (1 września 395 – 31 sierpnia 396)
Dziewiąta indykcja, konsulat Arkadiusza (czwarty) i Honoriusza (trzeci)

1. Żona i córka Rufina zostały wygnane⁵⁹.
2. Eutropiusz, kubikulariusz świętego pałacu, okradał wszystkich z ich majątkości i wszystkich prześcignął w chciwości⁶⁰.
3. Nastąpiło trwające wiele dni trzęsienie ziemi, a na niebie pojawiła się poświata⁶¹.

⁵⁴ Teodozjusz zmarł 17 stycznia 395 r.

⁵⁵ Ciało Teodozjusza zostało wprowadzone do Konstantynopola 8 listopada 395 r. Zostało ono pochowane w kościele św.św. Apostołów.

⁵⁶ Arkadiusz przejął władzę nad wschodnią częścią Imperium Rzymskiego, zaś Honoriusz nad zachodnią.

⁵⁷ Oskarżenie Rufina o nakłonienie Alaryka do najechnania Hellady wzmiankowane jest w wielu źródłach, np.: Eunapiusz, 64.1; Sokrates Scholastyk, VI, 1.3; Sozomen, XI, 3 czy Zosym, V, 5–7.

⁵⁸ Rufin został zamordowany w Hebdomonie 27 listopada 395 r.

⁵⁹ Zostały one wygnane do Jerozolimy.

⁶⁰ Na temat Eutropiusza, prepozyta świętej sypialni – *PLRE II*, s. 440–444 (s.v. *Eutropius 1*).

⁶¹ Cf. Orosjusz, III, 3.2.

397 (1 września 396 – 31 sierpnia 397) Dziesiąta indykcja, konsulat Cezariusza i Attyka

W czasie tego konsulatu urodziła się Flakcylla, córka Arkadiusza⁶².

398 (1 września 397 – 31 sierpnia 398) Jedenasta indykcja, konsulat Honoriusza (czwarty) i Eutychniana

1. Anastazjusz został wybrany trzydziestym siódmym biskupem Kościoła rzymskiego, żył [jeszcze] przez cztery lata⁶³.
2. Ambroży z Mediolanu, biskup pełen cnoty, bastion wiary i katolicki mówca, odszedł do Chrystusa Pana⁶⁴.
3. Jan, urodzony w Antiochii⁶⁵, został tam wyświęcony na lektora Kościoła przez Melecjusza, wyznawcę i biskupa tego miasta, [a następnie] obejmował kolejne urzędy. Jako diakon przez pięć kolejnych lat opublikował wiele religijnych ksiąg, a gdy został wyznaczony prezbiterem przez kolejnych lat dwanaście napisał o wiele więcej. Po tym [czasie] został wybrany na urząd biskupa Konstantynopola w miejsce Nektariusza, ze względu na swoją zasłużoną opinię. Wówczas dodał do swojego katolickiego dorobku wiele wspaniałych tomów [pełnych] pobożnych pism, mając [przez cały czas] za wrogów: Teofila z Aleksandrii, Epifanium z Cypru, Akacjusza z Beroe, Antiocha z Ptolemais, Seweriana z Gabali oraz Sewera z Chalcedonu.
4. Komes Gildon⁶⁶, poganin, który w momencie śmierci cesarza Teodozjusza zarządzał Afryką, zazdroszcząc cesarzom Honoriuszowi oraz Arkadiuszowi,

⁶² Flakcylla, pierwsze dziecko Arkadiusza i Eudoksji, przysłała na świat 17 czerwca 397 r. Zmarła najpewniej przed 408 r. (*PLRE II*, s. 472, s.v. *Flaccilla 1*).

⁶³ Anastazjusz był biskupem Rzymu od 27 listopada 399 r. do 19 grudnia 401 r. O jego pontyfikacie – J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 57–58.

⁶⁴ Ambroży, biskup Mediolanu, zmarł 4 kwietnia 397, a nie w 398 r.

⁶⁵ Marcellin Komes w tym passusie przedstawia karierę Jana Chryzostoma, biskupa Konstantynopola w latach 398–403. Na temat Jana, patrz m.in.: J.N.D. Kelly, *Złote Usta. Jan Chryzostom – asceta, kaznodzieja, biskup*, przekł. K. Krakowczyk, Bydgoszcz 2001; C. Tiersch, *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398–404). Weltsicht und Wirken eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches*, Tübingen 2002.

⁶⁶ Gildon, *magister militum per Africam* w latach 386–398. O jego karierze – *PLRE I*, s. 395–396 (s.v. *Gildo*). Szerzej na temat jego buntu: T. Kotula, *Trzy przewroty: powstanie Firmusa, powstanie Gildona, uzurpacja Heraliana, a problem politycznego kryzysu rzymskiej Afryki*, [in:] *Rzymska Afryka Północna. Scripta Minora Tadeusza Kotuli*, oprac. M. Pawlak, K. Nawotka, A. Łoś, Kraków 2016, s. 87–96.

będącym wciąż dziećmi, podjął próbę oderwania dla siebie Afryki. Kiedy jego brat, Maskezel⁶⁷, dowiedział się o tym szaleństwie, udał się do Italii, pozostawiając w Afryce swoich dwóch synów. Gildon zdradziecko zamordował obu synów swojego brata. Gdy Maskezel dowiedział się o niegodziwości brata, wystąpił na czele pięciu tysięcy swoich [ludzi] przeciw Gildonowi, który wyruszył na spotkanie z siedemdziesięciu tysiącami zbrojnych. [Maskezel] Z pomocą modlitwy i postu, a w rzeczy samej dzięki radom uzyskanym we śnie od błogosławionego Ambrożego, zmusił zabójcę bliskich do ucieczki, w czasie której [Gildon] własnoręcznie się powiesił. Tak oto Maskezel osiągnął zwycięstwo bez wojny i zemstę bez przelania krwi.

399 (1 września 398 – 31 sierpnia 399)

Dwunasta indykcja, konsulat Teodora i Eutropiusza Eunucha

1. Spośród wszystkich eunuchów ten Eutropiusz był pierwszym i ostatnim pełniącym urząd konsula⁶⁸. Poeta Klaudian mówił o nim następująco: „Wszystkie dziwy błędą przy naszym konsulu-eunuchu”.
2. Przyszła na świat Pulcheria, druga córka cesarza Arkadiusza⁶⁹.
3. Komes Gajnas podburzył w tajemnicy swoich barbarzyńców, by gotowali się do wojny domowej w Konstantynopolu, podczas gdy on sam, pozorując chorobę, opuścił miasto. Gdy rozpoczęła się bitwa przeciw Bizantyńczykom, większość wrogów padła, a reszta, szukając schronienia w naszym kościele, została pokonana za sprawą kamieni rzuconych z góry, ponieważ dach został rozebrany⁷⁰.

⁶⁷ Na temat Maskezela – *PLRE I*, s. 566 (s.v. *Mascezel*).

⁶⁸ Eutropiusz został wynagrodzony konsulem za udaną kampanię przeciw Hunom na Kaukazie w 398 r.

⁶⁹ Pulcheria, córka Arkadiusza i Eudoksji, przyszła na świat 19 stycznia 399 r. Podstawowe informacje na jej temat – *PLRE II*, s. 929–930 (s.v. *Aelia Pulcheria*).

⁷⁰ Bunt Gajnasa w Konstantynopolu rozegrał się w 400 r. Na jego temat m.in.: J.B. B u r y, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, t. I, London 1958, s. 129–135; K. Z a k r z e w s k i, *Rządy i opozycja za cesarza Arkadiusza*, Kraków 1927, s. 112–126; E. S t e i n, *Histoire du Bas-Empire*, t. I, *De l'état romain à l'état byzantin (284–476)*, Bruxelles 1959, s. 235–237; G. A l b e r t, *Goten in Konstantinopel: Untersuchungen zur oströmischen Geschichte um das Jahr 400 n. Chr.*, Paderborn 1984; J.H.W.G. L i e b e s c h u e t z, *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford 1990, s. 111–119; M. S a l a m o n, *Jan Chryzostom i Goci w Konstantynopolu*, [in:] *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. W i d o k, Opole 2008, s. 245–266.

400 (1 września 399 – 31 sierpnia 400)
Trzynasta indykcja, konsulat Stylichona i Aureliana

Rozegrała się bitwa morska pomiędzy Hellespontem i Chersonezem przeciwko tyranowi Gajnasowi. Wiele tysięcy Gotów zostało zabitych lub utonęło. Komes Gajnas uszedł z pola walki i uciekł. Jednakże, został zabity w lutym tego samego roku⁷¹.

401 (1 września 400 – 31 sierpnia 401)
Czternasta indykcja, konsulat Wincentego i Frawitty

1. Głowa Gajnasa została nawleczona na włócznię i wystawiona w Konstantynopolu⁷².
2. Powierzchnia Morza Pontyjskiego zamarzała do tego stopnia, że gdy wreszcie odtajała, lód wielkości góry przez trzydzieści dni dryfował, by roztopić się w Propontydzie⁷³.
3. Czwartego dnia przed Idami kwietnia urodził się Teodozjusz Młodszy, syn Arkadiusza⁷⁴.

402 (1 września 401 – 31 sierpnia 402)
Piętnasta indykcja, konsulat Arkadiusza (piąty) i Honoriusza (piąty)

1. Innocenty został wybrany trzydziestym ósmym biskupem Rzymu i żył przez piętnaście lat⁷⁵.
2. Teodozjusz Młodszy został uczyniony cezarem w tym samym miejscu co jego ojciec i wuj⁷⁶.
3. Miało miejsce silne trzęsienie ziemi⁷⁷.

⁷¹ Gajnas został zabity w Tracji przez Uldina, króla Hunów.

⁷² Uldin wysłał głowę Gajnasa do Konstantynopola, gdzie 3 stycznia 401 r. pokazano ją mieszkańcom stolicy podczas ceremonii triumfu.

⁷³ Cf. Filostorgiusz, XI, 7; *Kronika Wielkanocna*, s. 568.1.

⁷⁴ Teodozjusz II urodził się 10 kwietnia 401 r. Na jego temat, m.in.: F. Millar, *A Greek Roman Empire. Power and Belief under Theodosius II 408–450*, Berkeley 2007; *Theodosius II: Rethinking the Roman Empire in Late Antiquity*, ed. Ch. Kelly, Cambridge 2013.

⁷⁵ Innocenty I, biskup Rzymu między 21 grudnia 401 a 12 marca 417 r. Podstawowe informacje na jego temat: J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 58–59.

⁷⁶ Teodozjusz, jako dziewięciomiesięczne dziecko, został 10 stycznia 402 r. w Hebdomonie proklamowany augustem, a nie, jak píše Marcellin, cezarem.

⁷⁷ Marcellin jako jedyny wzmiankuje trzęsienie ziemi w 402 r.

403 (1 września 402 – 31 sierpnia 403)
Pierwsza indykcja, konsulatus Teodozjusza Młodszeo i Rumoryda

1. Trzeciego dnia przed Idami lutowymi urodziła się Maryna, córka Arkadiusza⁷⁸.
2. W pobliżu kościoła, na porfirowej kolumnie, wzniesiono srebrny posąg Eudoksji, żony Arkadiusza, który stoi tam do dzisiaj⁷⁹.
3. Wiedząc, że ustępują [mądrością] Janowi, biskupowi miasta Konstantynopola, sześciu wspomnianych wyżej biskupów, będąc w znowiu z trzydziestoma innymi biskupami, wbrew woli cesarza Arkadiusza, zesłało go [Jana] na wygnanie do twierdzy Kukuzus w Armenii, a po roku przenieśli go z jednego miejsca wygnania do drugiego, do willi Komana w regionie pontyjskim. Kiedy tam umarł, świętobliwi, ortodoksyjni wyznawcy pochowali go najpierw w atrium Bazyliskosa, biskupa i męczennika, a następnie, po tym jak on [Bazyliskos] objawił im we śnie swoją wolę⁸⁰, w nowo wybudowanym grobie.

⁷⁸ Maryna urodziła się 11 lutego 403 r.

⁷⁹ Kolumna została wystawiona w pobliżu kościoła Hagia Sofia. Stało się to jednym z powodów zaostrzenia relacji między Eudoksją a Janem Chryzostosem i w ostatecznym rozrachunku zakończyło pozbawieniem tego ostatniego tronu biskupiego i wygnaniem. Na temat konfliktu Jana z Eudoksją, patrz m.in.: I. M i l e w s k i, *Jan Chryzostom i jego stronniczy w starciu z patriarchą aleksandryjskim Teofilem*, [in:] *Czasy Jana Chryzostoma...*, s. 87–116; K. S t e b n i c k a, *Jezabel i Eudoksja – dwie królowe. Przyczynek do dziejów konfliktu Jana Chryzostoma z cesarzową Eudoksją*, USS 8, 2009, s. 149–173.

⁸⁰ Marcellin Komes przedstawia w tym miejscu ostatnie lata życia Jana Chryzostoma, którego śmierć na wygnaniu nastąpiła 14 września 407 r. Trzeba zauważyć, że wygnanie/zesłanie biskupa (jak również innego obywatela) leżało w gestii cesarza/władzy świeckiej, a nie biskupów obradujących na synodach/soborach, por. I. M i l e w s k i, *Depozycje i zsyłki biskupów w Cesarstwie Wschodniorzymskim (lata 325–451)*, Gdańsk 2008, s. 279–286. Świadczy to o tym, że Marcellin chciał zdjąć z Arkadiusza odpowiedzialność za wygnanie Chryzostoma ze stolicy. Na temat miejsc zsyłek biskupów Konstantynopola patrz R. K o s i Ń s k i, *Wygnani biskupi Konstantynopola w późnej starożytności i ich kontakty ze stolicą nad Bosforem*, [in:] *Miasto na skrzyżowaniu mórz i kontynentów. Wczesno i –średniobizantyński Konstantynopola jako miasto portowe*, red. M.J. L e s z k a, K. M a r i n o w, Łódź 2016, s. 63–77. Jan Chryzostom umarł w Komanie, w drodze do docelowego miejsca zsyłki, którym miało być Pityus (I. M i l e w s k i, *Depozycje...*, s. 400).

404 (1 września 403 – 31 sierpnia 404)
Druga indykcja, konsulatus Honoriusza (szósty) i Arysteneta

1. Kościół w Konstantynopolu stanął w płomieniach, po tym, jak zapalił się tron błogosławionego Jana, poprzedniego biskupa, i rozszerzając się stopniowo na fasadę miejskiego kościoła, pochłonął go doszczętnie⁸¹.
2. Zmarła Eudoksja, żona Arkadiusza⁸².

405 (1 września 404 – 31 sierpnia 405)
Trzecia indykcja, konsulatus Stylichona (drugi) i Antemiusza

Przekraczając góry Taurus, Izauryjczycy najechali i spowodowali duże szkody w cesarstwie, jednak legat Narbazaik natychmiast odplacił im większą szkodą⁸³.

406 (1 września 405 – 31 sierpnia 406)
Czwarta indykcja, konsulatus Arkadiusza (szósty) i Probusa

1. Teodozjusz Młodszy świętował swoją piątą rocznicę [rządów]⁸⁴.
2. Radagajs, poganin i Scyta, z pomocą dwóch tysięcy swoich zbrojnych najechał i opanował całą Italię⁸⁵.
3. Uldin i Sarus, królowie [odpowiednio] Hunów i Gotów, niebawem pokonali Radagajsa, obcięli mu głowę i sprzedali [wziętych na nim] jeńców za sztukę złota każdego⁸⁶.

⁸¹ Chodzi tu o świątynię Hagia Sofia, która spłonęła 20 czerwca 404 r. w czasie zamieszek związanych z wygnaniem Jana Chryzostoma.

⁸² Eudoksja zmarła 6 października 404 r.

⁸³ W 404 r. Izauryjczycy dokonali napadów łupieżczych na tereny Pamfilii i Syrii. Odpowiedzią na nie były działania sił cesarskich pod dowództwem komesa Arbazacjusza (*Arbazacius*, u Marcellina – *Narbazaicus*). Na temat Arbazacjusza – *PLRE II*, s. 127–128 (s.v. *Arbazacius 1*). B. C r o k e (*Commentary...*, s. 68) wskazuje, że Marcellin Komes umieszcza działania Arbazacjusza we właściwej indykcji, ale w obrębie błędnego konsulatu.

⁸⁴ Teodozjusz obchodził swoje *quinquennalia* 11 stycznia 406 r.

⁸⁵ Na temat Radagajsa, określanego w źródłach królem Gotów – *PLRE II*, s. 934 (s.v. *Radagaisus*). Marcellin zaliczał Gotów do ludów scytyjskich, stąd użycie wobec Radagajsa nazwy Scyta. Wkroczenie Radagajsa do Italii nastąpiło, wbrew temu co pisze Marcellin, nie w 406, a w 405 r.

⁸⁶ Radagajs został rozбитý w pobliżu Fiesole i ścięty 23 sierpnia 406 r. Uldin dowodził oddziałem Hunów, zaś Sarus Gotów. Obaj byli na służbie Stylichona, magistra *militum* Zachodu. Wzmiankowaną przez Marcellina cenę potwierdza również Paweł Orozjusz (VII, 37. 16).

407 (1 września 406 – 31 sierpnia 407)
Piąta indykcja, konsulat Honoriusza (siódmy) i Teodozjusza
Młodszeo (drugi)

Obok porfirowej kolumny cesarza Konstantyna, pod skrzyżowaniem ulic na jego forum, wzniesiono ogromną cysternę⁸⁷.

408 (1 września 407 – 31 sierpnia 408)
Szósta indykcja, konsulat Basusa i Filipa

1. Komes Stylichon – którego obie córki, Maria i Termancja, były żonami cesarza Honoriusza (jednakże zmarły jako dziewice) – pogardzał Honoriuszem i pragnąc jego królestwa, skusił pieniędzmi plemiona Alanów, Swebów i Wandalów i skierował je przeciwko królestwu Honoriusza, chcąc uczynić cezarem swego syna Eucheriusza, poganina i knującego intrygi przeciw chrześcijanom. Gdy wyszło [to wszystko] na jaw, obaj [Stylichon] z Eucheriuszem zostali straceni⁸⁸.
2. Przez siedem dni ziemia wydawała jęki na Forum Pokoju w Rzymie⁸⁹.
3. Życie cesarza Arkadiusza dobiegło końca. Sprawował rządy po swoim ojcu Teodozjuszu przez trzynaście lat⁹⁰.

409 (1 września 408 – 31 sierpnia 409)
Siódma indykcja, konsulat Honoriusza (ósmo) i Teodozjusza
Młodszeo (trzeci)

Wśród ludu Konstantynopola wybuchło wielkie niezadowolenie, spowodowane mianowicie brakiem chleba⁹¹.

Na temat niskich cen niewolników w Italii początku V w. oraz prawdopodobnych przyczynach tego zjawiska, cf. I. Milewski, *Ceny niewolników w „Historia Lausiaca” autorstwa Palladiusza z Helenopolis*, SEG 21, 2018, s. 12–14.

⁸⁷ Marcellin Komes jako jedyny wspomina powstanie tej cysterny.

⁸⁸ Jest znamienne, że Marcellin Komes wzmiankuje Stylichona tutaj dopiero po raz pierwszy, choć odgrywał on istotną rolę w cesarstwie od wielu już lat. Podstawowe informacje na jego temat – *PLRE I*, s. 853–858 (s.v. *Flavius Stilicho*).

⁸⁹ Cf. Teofanes, *AM* 5900, s. 80.

⁹⁰ Arkadiusz zmarł 1 maja 408 r.

⁹¹ Cf. *Kronika Wielkanocna*, s. 571.5–11 (wydarzenie to błędnie zamieszczone jest pod 412 r.).

410 (1 września 409 – 31 sierpnia 410)
Ósma indykcja, konsulat Waranesa (samodzielny)

1. Alaryk napadł na przerażone miasto Rzym, które częściowo [wtedy] spłonęło w płomieniach, a po sześciu dniach od zajęcia opuścił złupione miasto i uprowadził [ze sobą] Placydię, siostrę cesarza Honoriusza, którą następnie oddał za żonę swemu krewnemu Ataulfowi⁹².

411 (1 września 410 – 31 sierpnia 411)
Dziewiąta indykcja, konsulat Honoriusza (dziewiąty) i Teodozjusza Młodszego (czwarty)

1. Teodozjusz Młodszy obchodził dziesiątą rocznicę, a Honoriusz dwudziątą w Rzymie⁹³.
2. Konstantyn uzurpował władzę nad Galią i uczynił cezarem swego syna, który [do tej pory] był mnichem⁹⁴.
3. [Konstantyn] został zabity w Arles, podczas gdy jego syn Konstans został stracony w Wienne⁹⁵.

412 (1 września 411 – 31 sierpnia 412)
Dziesiąta indykcja, samodzielny konsulat cesarza Teodozjusza (piąty)

1. Jowin i Sebastian zostali zabici w czasie próby przejęcia władzy nad Galią⁹⁶.
2. Attalus został schwytany na morzu i doprowadzony do Honoriusza. [Ten] odciął mu rękę, ale oszczędził życie⁹⁷.

⁹² Rzym wpadł w ręce Gotów 24 sierpnia 410 r. Miasto było łupione przez trzy dni. Wzmiankowana tu Placydia to Galla Placydia, córka Teodozjusza i Galli. Na jej temat – *PLRE II*, s. 888–889 (s.v. *Aelia Galla Placidia 4*). O zdobyciu Rzymu – Th.S. B u r n s, *Barbarians...*, s. 224–246.

⁹³ Dziesiąty rok rządów Teodozjusza rozpoczął się 10 stycznia 411 r. Dwudziesty rok rządów Honoriusza rozpoczął się 10 stycznia 412 r.

⁹⁴ Flawiusz Klaudiusz Konstantyn (na jego temat – *PLRE II*, s. 316–317, s.v. *Fl. Claudius Constantinus*) został proklamowany cesarzem w Brytanii w 407 r. Konstans (o nim – *PLRE II*, s. 310, s.v. *Constans 1*), syn Konstantyna, został ogłoszony cezarem w 408 r.

⁹⁵ Konstantyn został pojmany w Arles, a zabity w drodze do Rawenny.

⁹⁶ Jowin (o nim – *PLRE II*, s. 621–622, s.v. *Iovinus 2*) został proklamowany cesarzem w 411 r., a w 412 ogłosił Sebastiana (na jego temat – *PLRE II*, s. 983, s.v. *Sebastianus 2*), swojego brata, współcesarzem. W 413 r. zostali pojmani i straceni przez Ataulfa, a ich głowy wysłano do Rawenny.

⁹⁷ Pryskus Attalus (o nim – *PLRE II*, s. 180–181, s.v. *Priscus Attalus 2*) był proklamowany cesarzem dwukrotnie, najpierw w 409, a następnie w 414 r. W 415 r. został pojmany i zesłany na wygnanie. Datacja Marcellina Komesa jest błędna.

413 (1 września 412 – 31 sierpnia 413)
Jedenasta indykcja, konsulat Lucjusza (samodzielnego)

Heraklian, komes Afryki, niespodziewanie najechał miasto Rzym na czele trzech tysięcy siedmiuset statków. Zniechęcony oporem komesa Maryna i zmuszony do odwrotu, zbiegł samotnie na okręcie do Kartaginy, gdzie wkrótce został zabity⁹⁸.

414 (1 września 413 – 31 sierpnia 414)
Dwunasta indykcja, konsulaty Konstancjusza i Konstansa

1. Pulcheria, siostra Teodozjusza, otrzymała tytuł augusty⁹⁹.
2. Walia, król Gotów, zawarł pokój z cesarzem Honoriuszem i zwrócił mu Placydię, jego owdowiałą siostrę¹⁰⁰.

415 (1 września 414 – 31 sierpnia 415)
Trzynasta indykcja, konsulat Honoriusza (dziesiąty) i Teodozjusza (szósty)

1. W czasie tego konsulatu, gdy na czele Kościoła był biskup Attyk, odbudowano i poświęcono kościół w Konstantynopolu, który spłonął o wiele wcześniej w pożarze¹⁰¹.
2. Kapłan Lucjan, pobożny człowiek, któremu Bóg objawił miejsce położenia grobu oraz doczesnych szczątków św. Szczepana, pierwszego męczennika, powiadomił o tym fakcie wszystkie Kościoły, pisząc po grecku¹⁰².

⁹⁸ Heraklian (o nim – *PLRE II*, s. 539–540, s.v. *Heraclianus 3*) został pokonany w pobliżu Otricoli przez komesa Maryna (na jego temat – *PLRE II*, s. 724, s.v. *Marinus 1*).

⁹⁹ Pulcheria została proklamowana augustą 4 lipca 414 r.

¹⁰⁰ Pokój między Walią a Honoriuszem, w wyniku którego Galla Placydia wróciła na dwór, został zawarty w 416 r. Marcellin Komes podaje błędną datę.

¹⁰¹ Chodzi o świątynię Hagia Sofia, która została odbudowana po pożarze z 404 r. Attyk był biskupem Konstantynopola w latach 406–425/426.

¹⁰² Relikwie św. Szczepana miały być znalezione w Jemmala, na północny zachód od Jerozolimy. Odkrycie relikwii było wspominane corocznie w Konstantynopolu w dniu 16 września.

416 (1 września 415 – 31 sierpnia 416)

Czternasta indykcja, konsulat Teodozjusza (siódmy) i Palladiusza

1. Orozjusz, kapłan hiszpańskiego pochodzenia, spisał historię w siedmiu tomach. Ten sam Orozjusz, wysłany przez biskupa Augustyna do kapłana Hieronima, by poznać [od niego tajemnicę] naturę duszy, stał się w drodze powrotnej pierwszym, któremu dane było pozyskać dla Zachodu, wówczas dopiero co odkryte, relikwie św. Szczepana¹⁰³.
2. Attyk, biskup Konstantynopola, napisał dla córek cesarza Arkadiusza wspólnie dzieło *O wierze i dziewictwie*, w którym przewidująco zaatakował dogmaty Nestoriusza¹⁰⁴.

417 (1 września 416 – 31 sierpnia 417)

Piętnasta indykcja, konsulat Honoriusza (jedenasty) i Konstancjusza (drugi)

1. Tego dnia zapanowała ciemność¹⁰⁵.
2. Kibyra, miasto w Azji, oraz szereg posiadłości zostało zniszczonych w wyniku trzęsienia ziemi¹⁰⁶.
3. Zosym został wyznaczony trzydziestym dziewiątym biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez trzy lata¹⁰⁷.

418 (1 września 417 – 31 sierpnia 418)

Pierwsza indykcja, konsulat Honoriusza (dwunasty) i Teodozjusza (ósmego)

1. W tym czasie Plinta został wyznaczony komesem oraz stłumiono niepokoje w prowincji Palestyna¹⁰⁸.

¹⁰³ Marcellin Komes streszcza przekaz G e n a d i u s z a (39), poświęcony Orozjuszowi.

¹⁰⁴ Wzmiankowany, niezachowany tekst Attyka skierowany był do trzech córek Arkadiusza i Eudoksji: Pulcherii, Maryny i Arkadii.

¹⁰⁵ Wzmiankowane przez Marcellina Komesa wydarzenie nie jest wspomniane w innych źródłach.

¹⁰⁶ Cf. *Kronika Wielkanocna*, s. 574. Prawdopodobnie nastąpiło ono 20 kwietnia.

¹⁰⁷ Zosym, biskup Rzymu od 18 marca 417 do 20 grudnia 418 (o nim – J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 60–61). Marcellin Komes błędnie pisze o trzech latach jego życia. Co do uznania go za trzydziestego dziewiątego biskupa Rzymu, cf. przypis 22.

¹⁰⁸ Komes Plinta (o nim – *PLRE II*, s. 892–893, s.v. *Fl. Plinta*), w roku następnym został mianowany magistrem *militum praesentalis* i otrzymał konsulat, co mogło być nagrodą za stłumienie niewspominanych przez inne źródła rozruchów w Palestynie.

2. Nastąpiło zaćmienie słońca¹⁰⁹.
3. Pojawiła się od wschodu gwiazda, wznosząc się i świecąc przez siedem miesięcy.

419 (1 września 418 – 31 sierpnia 419)
Druga indykcja, konsulat Monaksjusza i Plinty

1. W piątą dzień przed Nonami lipcowymi, w Rawennie, urodził się Walentynian Młodszy. Jego ojcem był Konstancjusz, a Placydia matką¹¹⁰.
2. Wiele miast i wiosek w Palestynie uległo zniszczeniu w wyniku trzęsienia ziemi¹¹¹.
3. Nasz Pan Jezus Chrystus, który jest obecny zawsze i wszędzie, ukazał się w obłoku na Górze Oliwnej w pobliżu Jerozolimy. Wówczas to wielu mężczyzn i i wiele kobiet [należących do] plemion sąsiednich ludów onie miało ze zdumienia, nie tyle z powodu [tego] widoku, co [tego, co] usłyszeli i [czemu] uwierzyli. Zostali oni oczyszczeni w świętym zdroju Chrystusa i tam zajaśniał im krzyż Zbawiciela, który z Boskiego zrządzenia, natychmiast pozostawił odcisk na tunikach wszystkich ochrzczonych¹¹².

420 (1 września 419 – 31 sierpnia 420)
Trzecia indykcja, konsulat Teodozjusza (dziewiąty) i Konstancjusza (trzeci)

1. Bonifacy został wybrany czterdziestym biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez trzy lata¹¹³.
2. Na Wschodzie żołnierze podnieśli bunt i zamordowali swojego dowódcę o imieniu Maksymin¹¹⁴.
3. W Persji rozgorzało gwałtowne prześladowanie chrześcijan¹¹⁵.

¹⁰⁹ Zaćmienie Słońca nastąpiło 19 lipca 418 r.

¹¹⁰ Walentynian III, syn Konstancjusza i Galli Placydii, urodził się według Marcellina Komesa 3 lipca 419 r. Nie jest wykluczone, że właściwa data to jednak 2 lipca.

¹¹¹ Cf. Filostorgiusz, XII, 8.

¹¹² Inne źródła nie wspominają o takim wydarzeniu.

¹¹³ Datacja Marcellina Komesa jest błędna. Bonifacy (Bonifacjusz) był biskupem Rzymu od 28 grudnia 418 r. po 4 września 422 r. Na jego temat: J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 62–63.

¹¹⁴ Maksymin był być może magistrem *militum per Orientem* (o nim – *PLRE II*, s. 741, s.v. *Maximinus 2*). Marcellin Komes jako jedyny wzmiankuje tę postać.

¹¹⁵ Na temat tych prześladowań zobacz R.C. Blockley, *East Roman Foreign Policy*, Leeds 1992, s. 56–57.

421 (1 września 420 – 31 sierpnia 421)
Czwarta indykcja, konsulat Eustacjusza i Agrykoli

1. Cesarz Teodozjusz wziął za żonę Eudocję Achiwitkę¹¹⁶.
2. Teodozjusz poświęcił swojemu ojcu Arkadiuszowi, na forum jego imienia, ogromny posąg na wielkiej kolumnie¹¹⁷.
3. Wzniesiono cysternę Aecjusza¹¹⁸.
4. Rzymianie starli się z Persami¹¹⁹.

422 (1 września 421 – 31 sierpnia 422)
Piąta indykcja, konsulat Honoriusza (trzynasty) i Teodozjusza (dziesiąty)

1. Urodziła się Eudoksja, córka cesarza Teodozjusza¹²⁰.
2. Na trzydziestolecie Honoriusza sprowadzono z Hiszpanii uzurpatora Maksyma i Jowina, których pokonano w bitwie i skazano ich na śmierć¹²¹.
3. Hunowie spustoszyli Trację¹²².
4. Persowie zawarli pokój z Rzymianami¹²³.

¹¹⁶ Archiwitka – Greczynka. Ślub Atenais-Eudocji z Teodozjuszem II odbył się 7 czerwca 421 r.

¹¹⁷ Posąg został postawiony na kolumnie, którą wzniesiono na Forum Arkadiusza w 402/403 r. Oficjalna ceremonia związana z wystawieniem posągu odbyła się 10 lipca 421 r.

¹¹⁸ Aecjusz był prefektem Konstantynopola (*PLRE II*, s. 19–20, s.v. *Aetius 1*). Być może cysterna była dedykowana Pulcherii, siostrze Teodozjusza II.

¹¹⁹ Na temat konfliktu z Persją w 421 r. zobacz: K. Holm, *Pulcheria's Crusade and the Ideology of Imperial Victory*, GRBS 18, 1977, s. 167–171.

¹²⁰ Córka Teodozjusza II i Atenais-Eudocji nosiła imiona Licynia Eudoksja. Dokładna data jej narodzin nie jest znana. Na jej temat *PLRE II*, s. 410–412 (s.v. *Licinia Eudoxia 2*).

¹²¹ Maksym, uzurpator w Hiszpanii, ok. 420 r. Na jego temat *PLRE II*, s. 745 (s.v. *Maximus 7*). O Jowinie, stronniku Maksyma – *PLRE II*, s. 622 (s.v. *Iovinus 3*). Obaj straceni zostali w Rawennie przy okazji obchodów trzydziestolecia rządów Honoriusza.

¹²² Najazdem Hunów dowodził król Rua. Na temat tego wydarzenia – B. Croke, *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in AD 422*, GRBS 18, 1977, s. 347–367; R.C. Blockley, *East...*, s. 59–60.

¹²³ Na temat tego układu pokojowego – K. Holm, *Pulcheria's Crusade...*, s. 170–171; R.C. Blockley, *East...*, s. 57–59.

423 (1 września 422 – 31 sierpnia 423)
Szósta indykcja, konsulat Asklepiodota i Maryniana

1. Celestyn został wybrany czterdziestym pierwszym biskupem Kościoła rzymskiego i żył dziewięć lat¹²⁴.
2. Ewagriusz napisał *Spór Szymona żyda i Teofila chrześcijanina*, które to dzieło znane jest niemal wszystkim¹²⁵.
3. W wielu regionach wystąpiły trzęsienia ziemi, a po nich nastąpiła klęska głodu¹²⁶.
4. Filozofowie Filip i Salustiusz zginęli w czasie zarazy¹²⁷.
5. Po tym jak [na niebie] pojawiła się migocząca kometa, nastął kres [życia] cesarza Honoriusza¹²⁸.

424 (1 września 423 – 31 sierpnia 424)
Siódma indykcja, konsulat Wiktora i Kastyna

1. Placydia, matka Walentyniana, została ogłoszona augustą¹²⁹.
2. Walentynian został uczyniony cezarem i zaręczony z Eudoksją, córką cesarza Teodozjusza¹³⁰.
3. Po tym jak umarł Honoriusz, Jan opanował bezprawnie zachodnie cesarstwo¹³¹.

¹²⁴ Celestyn, biskup Rzymu od 10 września 422 po 27 lipca 432 r. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 63–65.

¹²⁵ Wzmianka ta przekopiowana została z dzieła Genadiusza (51).

¹²⁶ Trzęsienie ziemi nastąpiło 7 kwietnia 423 r. Nie ma jasności, co do obszaru oddziaływania. Co do głodu, to wzmiankuje go jedynie Marcellin Komes.

¹²⁷ Filozofowie Filip i Sallustiusz są znani jeszcze z jednego źródła – *Roczniki rawenneńskie*, s. 127–128. O ile Marcellin pisze o ich śmierci w wyniku zarazy, o tyle drugie źródło mówi o ich zamordowaniu.

¹²⁸ Honoriusz zmarł w Rawennie 15 sierpnia 423 r. Kometa ukazała się prawdopodobnie 13 lutego.

¹²⁹ Galla Placydia otrzymała tytuł augusty już w 421 r. Wzmianka Marcellina Komesa dotyczy, jak się wydaje, uznania prawa Galli Placydii do tego tytułu przez Teodozjusza II.

¹³⁰ Walentynian został proklamowany cezarem w Tesalonice 23 października 423 r. W chwili zaręczyn Walentynian miał pięć lat, a Licynia Eudoksja, córka Teodozjusza II, trzy lata.

¹³¹ Jan został proklamowany cesarzem 23 listopada 423 r. Podstawowe informacje na jego temat – *PLRE II*, s. 594–595 (s.v. *Ioannes 6*).

425 (1 września 424 – 31 sierpnia 425)
Ósma indykcja, konsulat Teodozjusza (jedenasty) i cesarza
Walentyniana

1. Wspomniany wyżej Jan został zabity za sprawą Ardabura i Aspara, uśmiercony raczej w wyniku intrygi niż męstwa [w bitwie]¹³².
2. Walentynian Młodszy został uczyniony cesarzem w Rawennie¹³³.

426 (1 września 425 – 31 sierpnia 426)
Dziewiąta indykcja, konsulat Teodozjusza (dwunasty) i Walentyniana
(drugi)

1. Syzyniusz, człowiek święty w prostocie i prosty w świętości, został wybrany biskupem Konstantynopola¹³⁴.

427 (1 września 426 – 31 sierpnia 427)
Dziesiąta indykcja, konsulat Hieriusza i Ardabura

1. Panonia, zajmowana przez Hunów przez pięćdziesiąt lat, została odzyskana przez Rzymian¹³⁵.
2. Łaźnie Teodozjańskie zostały otwarte¹³⁶.

---

¹³² Śmierć Jana była następstwem interwencji Teodozjusza II, który wysłał do Italii wojska pod dowództwem Ardabura i Aspara. Na temat przebiegu interwencji: M. P a w ł a k, *Walka o władzę w Rzymie w latach 425–435*, Toruń 2004, s. 82–90. Ardabur, *magister militum*, konsul roku 427, ojciec Aspara – *PLRE II*, s. 137–138 (*s.v. Fl. Ardabur 3*).

¹³³ Walentynian został ogłoszony augustem 23 października 425 r.

¹³⁴ Syzyniusz został wyświęcony na biskupa Konstantynopola 28 lutego 426 r.

¹³⁵ Cf. J o r d a n e s, *Historia gocka*, 166; patrz także – P. H e a t h e r, *The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe*, *EHR* 110, 1995, s. 16–17; K. R o s e n, *Attila der Schrecken der Welt*, München 2016, s. 103.

¹³⁶ Łaźnie Teodozjusza nie powstały od podstaw, ale w wyniku przebudowy łaźni Konstantyńskich, wybudowanych za Konstancjusza. Za sfinalizowanie prac odpowiedzialny był Hieriusz, prefekt pretorium Wschodu (o nim – *PLRE II*, s. 557, *s.v. Hierius 2*). Ich inauguracja nastąpiła 3 października.

428 (1 września 427 – 31 sierpnia 428)
Jedenasta indykcja, konsulat Feliksa i Taurusa

1. Nestoriusz, z pochodzenia antiocheńczyk, człowiek o pewnej elokwencji, lecz niewystarczającej mądrości, został podniesiony do godności biskupa z funkcji prezbitera, przy poparciu ludności Konstantynopola¹³⁷.
2. Dnia dwudziestego szóstego września zaczęto na dworze cesarskim celebrować pamięć o błogosławionym biskupie Janie, wygnanym w przeszłości z powodu zawiści złych biskupów¹³⁸.

429 (1 września 428 – 31 sierpnia 429)
Dwunasta indykcja, konsulat Florentyna i Dionizjusza

1. Ponieważ macedonianie zamordowali katolickiego biskupa Antoniusza z Germy, nasi ortodoksyjni współwyznawcy przejęli ich kościół, położony za murami miasta¹³⁹.
2. Augustyn, najbardziej błogosławiony [mąż] Kościoła Hippony, najznakomitszy kapłan Chrystusa oraz wybitny nauczyciel, odszedł spokojną śmiercią¹⁴⁰.

430 (1 września 429 – 31 sierpnia 430)
Trzynasta indykcja, konsulat Teodozjusza (trzynasty)
i Walentyniana (trzeci)

1. Cesarz Teodozjusz świętował swoje trzydziestolecie¹⁴¹.
2. W Rawennie zamordowano Feliksa¹⁴².

¹³⁷ Nestoriusz był biskupem Konstantynopola w latach 428–431.

¹³⁸ Powrót imienia Jana Chryzostoma do liturgii był zasługą Nestoriusza. Nie ma pewności, że data 26 września podana przez Marcellina jest właściwa. Wiadomo bowiem, że pierwotnie wspomniano Jana Chryzostoma 14 września.

¹³⁹ Macedonianie, zwani pneumatomachami, zostali potępieni podczas soboru w Konstantynopolu w 381 r. za swoją naukę dotyczącą Ducha Św.

¹⁴⁰ Św. Augustyn zmarł 28 sierpnia 430 r.

¹⁴¹ Teodozjusz obchodził trzydziestą rocznicę przedwcześnie, bowiem przypadała ona na 10 stycznia 431 r.

¹⁴² Flawiusz Konstancjusz Feliks, *magister utriusque militum*, patrycjusz, konsul na Zachodzie w 428 r., został zamordowany wraz z żoną Paduzją i diakonem Grunitusem w Rawennie (w maju). Na temat tego wydarzenia – M. P a w l a k, *Walka...*, s. 155–158.

- Celestyn, biskup rzymski, postawił heretyckiemu biskupowi Nestoriuszowi ultimatum z dziesięciodniowym terminem na decyzję, obiecując wybaczenie w razie [podjęcia] pokuty lub potępienie w przypadku odmowy. Tenże Nestoriusz, bezbożny zwierzchnik Kościoła Konstantynopola, od którego początek wzięła herezja nestoriańska, został potępiony na mocy wyroku dwustu świętych ojców na synodzie w Efezie. Celestyn wyznaczył Cyryla, biskupa miasta Aleksandrii, wikariuszem [wakującego urzędu]. W miejsce Nestoriusza wybrano [ostatecznie] Maksymiana¹⁴³.

43 I (1 września 430 – 31 sierpnia 431) Czternasta indykcja, konsulat Antiocha i Basusa

- Flakcylla, córka Augusta Teodozjusza, wyzionęła ducha¹⁴⁴.
- Barbarzyńcy, którzy otrzymali schronienie w murach Miasta, zaczęli nastawać na nasz kościół w agresywny sposób. Gdy opanowywał ich gniew, wrzucali ogień do kościoła, aby spalić ołtarz. Wzbudzili gniew Boży, przez co pozabijali się nawzajem¹⁴⁵.
- W owym czasie, gdy cesarz Teodozjusz przewodził procesji do publicznych spichlerzy, został obrzucony kamieniami przez ubogi plebs, ponieważ zabrakło ludowi zboża¹⁴⁶.

432 (1 września 431 – 31 sierpnia 432) Piętnasta indykcja, konsulat Waleriusza i Aecjusza

- Ksystus został wybrany czterdziestym drugim biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez osiem lat¹⁴⁷.
- Z poduszczenia Placydii, matki cesarza Walentyniana, rozgorzała zażarta wojna pomiędzy patrycjuszami Bonifacjuszem¹⁴⁸ i Aecjuszem.

¹⁴³ List Celestyna do Nestoriusza wysłany był w sierpniu 430 r. Nestoriusz został potępiony i usunięty z urzędu na soborze w Efezie w 431 r. Jego następcą został w sierpniu 431 r. Maksymian.

¹⁴⁴ Flakcylla, córka Teodozjusza II i Atenais-Eudocji. W chwili śmierci miała raptem kilka lat.

¹⁴⁵ Cf. Sokrates Scholastyk, VII, 33.

¹⁴⁶ Wydarzenie to datuje się na czas poprzedzający żniwa.

¹⁴⁷ Sykstus (u Marcellina Ksystus [Xystus]), biskup Rzymu od 31 lipca 432 po 19 sierpnia 440. Podstawowe informacje na jego temat – J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 65–66.

¹⁴⁸ Na temat Bonifacjusza, magistra *militum*, patrycjusza – PLRE II, s. 237–240 (s.v. *Bonifatius* 3); o Aecjusz, magistrze *militum*, patrycjuszu, konsulu 432, 437, 446 patrz PLRE II, s. 21–29 (s.v. Fl. *Aetius* 7).

3. Aecjusz starł się [w bitwie] z Bonifacjuszem i ranił go [swoim] mieczem, wykutym dzień wcześniej, który był dłuższy niż jego. On sam [Aecjusz] wyszedł [z walki] bez szwanku. Trzy miesiące później Bonifacjusz zmarł od odniesionej rany, błagając [na łożu śmierci] swoją bardzo majątną żonę Pelagię, by powtórnie wyszła za mąż, za nikogo innego niż Aecjusz¹⁴⁹.

433 (1 września 432 – 31 sierpnia 433)

Pierwsza indykcja, konsulat Teodozjusza augusta (czternasty) i Maksyma

W sierpniu większość północnej części cesarskiego miasta trawiły przez trzy kolejne dni płomienie i następnie runęła w gruzach¹⁵⁰.

434 (1 września 433 – 31 sierpnia 434)

Druga indykcja, konsulat Aerobinda i Aspara

Honorina, siostra cesarza Walentyniana, wdała się w romans ze swoim opiekunem Eugeniuszem i poczęła. Została wygnana z pałacu, oddalona z Italii do cesarza Teodozjusza i podburzyła Atyllę przeciwko cesarstwu zachodniemu¹⁵¹.

435 (1 września 434 – 31 sierpnia 435)

Trzecia indykcja, konsulat Teodozjusza (piętnasty) i Walentyniana (czwarty)

1. W miejscu, które nazywają Heliane, zbudowano forum cesarza Teodozjusza¹⁵².
2. Sebastian, zięć Bonifacjusza, dawnego patrycjusza, uciekł z cesarskiego miasta i został uśmiercony w Afryce¹⁵³.

¹⁴⁹ Szerzej na temat konfliktu Aecjusza i Bonifacjusza patrz M. Pa w l a k, *Walka...*, s. 165–175.

¹⁵⁰ Cf. S o k r a t e s S c h o l a s t y k, VII, 39; *Kronika Wielkanocna*, s. 582. Pożar wybuchł być może 17 sierpnia. Zniszczył m.in. magazyny zbożowe na zapleczu portu Neorion i łaźnie Achillesa.

¹⁵¹ Na temat Justy Graty Honorii, córki Konstancjusza i Galli Placydii – *PLRE II*, s. 568–569 (s.v. *Iusta Grata Honorina*). Patrz również uwagi B. C r o k e, *Commentary...*, s. 80–81.

¹⁵² Heleniany (Heliane) dzielnica Konstantynopola leżąca na siódmym wzgórzu, w XII regionie. Na temat forum Teodozjusza II praktycznie nic nie wiemy. Być może powstało ono w wyniku przebudowy forum Arkadiusza.

¹⁵³ Na temat Sebastiana, magistra *militum* na Zachodzie w latach 432–433, zobacz *PLRE II*, s. 983–984 (s.v. *Sebastianus 3*). Śmierć Sebastiana nastąpiła dopiero w 450 r.

436 (1 września 435 – 31 sierpnia 436)
Czwarta indykcja, konsulat Izydora i Senatora

Cesarz Teodozjusz wyruszył na czele floty do miasta Kyzyk, a gdy okazał miastu wielką hojność, odpłynął z powrotem do cesarskiego miasta¹⁵⁴.

437 (1 września 436 – 31 sierpnia 437)
Piąta indykcja, konsulat Aecjusza (drugi) i Sigisvulta

Cesarz Walentynian opuścił Rzym, aby skonsumować swoje małżeństwo z Eudoksją, córką cesarza Teodozjusza, która od dawna była mu przyrzeczona i przybył do Konstantynopola, a po dopełnieniu małżeństwa, przezimował w drodze powrotnej do Italii w Tesalonice¹⁵⁵.

438 (1 września 437 – 31 sierpnia 438)
Szоста indykcja, konsulat Teodozjusza (szesnasty) i Fausta

1. Rozbójnik Kontradis został schwytany razem ze swoimi pirackimi towarzyszami i stracony¹⁵⁶.
2. Szczątki przewielebnego Jana, niegdysiejszego biskupa miasta cesarskiego, zostały mu [Miastu] zwrócone dwudziestego ósmego dnia miesiąca stycznia¹⁵⁷.
3. Cesarz Walentynian razem ze swoją żoną Eudoksją wkroczyli do Rawenny¹⁵⁸.

---

¹⁵⁴ Przekaz Marcellina dotyczący wyprawy Teodozjusza II do Kyzyku jest jedynym nam znanym.

¹⁵⁵ Ślub Walentyniana i Licynii Eudoksji odbył się 29 października.

¹⁵⁶ Żadne inne źródło nie wspomina o Kontradisie.

¹⁵⁷ Szczątki ciała Jana Chryzostoma zostały złożone w kościele św.św. Apostołów. Na temat tego wydarzenia K. I l s k i, *Sprowadzenie relikwii Jana Chryzostoma do Konstantynopola*, [in:] *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. W i d o k, Opole 2008, s. 137–152.

¹⁵⁸ Dokładna data przybycia Walentyniana III i Licynii Eudoksji nie jest znana. Zapewne nastąpiło to wczesną wiosną.

439 (1 września 438 – 31 sierpnia 439)
Siódma indykcja, konsulat Teodozjusza (siedemnasty) i Festusa

1. Cesarz Teodozjusz świętował swoje ósme kwinkwenalia¹⁵⁹.
2. Eudocja, żona cesarza Teodozjusza, powróciła z Jerozolimy do cesarskiego miasta, przynosząc ze sobą relikwie przewielebnego Szczepana, pierwszego męczennika, które to zostały następnie złożone w bazylice świętego Wawrzyńca, gdzie są [do dziś] czczone¹⁶⁰.
3. W owym czasie król Wandalów, Gejzeryk, zajął [wszystkie] miasta Afryki, a dziesiątego dnia przed Kalendami listopadowymi wkroczył razem ze swoimi sojusznikami do stołecznej Kartaginy¹⁶¹.

440 (1 września 439 – 31 sierpnia 440)
Ósma indykcja, konsulat Walentyniana (piąty) i Anatoliusza

1. Paulin, *magister officiorum*, został na rozkaz cesarza Teodozjusza uśmiercony w Cezarei Kapadockiej¹⁶².
2. Leon został wybrany czterdziestym trzecim biskupem Rzymu i żył przez dwadzieścia jeden lat¹⁶³.

441 (1 września 440 – 31 sierpnia 441)
Dziewiąta indykcja, konsulat Cyrusa

1. Persowie, Saraceni, Tzanowie, Izauryjczycy oraz Hunowie opuścili swoje terytoria i spustoszyli ziemie Rzymian. Przeciwno nim zostali wysłani Ana-

¹⁵⁹ Czterdziestolecie rządów Teodozjusza II. Obchodzono je z wyprzedzeniem.

¹⁶⁰ Na temat tego wydarzenia K. H o l u m, *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, Berkeley–Los Angeles–London 1982, s. 137; A. C a m e r o n, *The Empress and the Poet: paganism and politics at the court of Theodosius II*, YCS 27, 1982, s. 278; E. D. H u n t, *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire*, Oxford 1982, s. 233.

¹⁶¹ 23 października. Wkroczenie Gejzeryka do Kartaginy datuje się na 19 października. Datę podaną przez Marcellina uznaje się za błąd kopisty. Na temat podboju Afryki przez Wandalów, m.in. – M. W i l c z y ń s k i, *Gejzeryk i „czwarta wojna punicka”*, Oświęcim 2016, s. 87–117.

¹⁶² Na temat Paulina – *PLRE II*, s. 846–847 (s.v. *Paulinus 8*). O powodach jego śmierci K. H o l u m, *Theodosian...*, s. 190–193; A. C a m e r o n, *The Empress...*, s. 278–258.

¹⁶³ Leon I Wielki był biskupem Rzymu od sierpnia/września 440 po listopad 461 r. Podstawowe informacje na jego temat J. N. D. K e l l y, *Encyklopedia...*, s. 66–68.

toliusz i Aspar, magistrzy *militum*, którzy zawarli z nimi pokój na okres jednego roku¹⁶⁴.

2. Za sprawą zdrady Arnigiskła zamordowano w Tracji magistra *militum* Jana, z pochodzenia Wandalą¹⁶⁵.
3. Królowie Hunów, na czele rzeszy swoich wojowników, najechali Ilirikum. Zniszczyli Naissus, Singidunum oraz wiele innych miast i wiosek Ilirikum¹⁶⁶.

442 (1 września 441 – 31 sierpnia 442) Dziesiąta indykja, konsulat Eudoksjusza i Dioskura

1. Na niebie pojawiła się gwiazda, nazywana kometa, świecąc przez długi czas¹⁶⁷.
2. Bracia Bleda i Atylla, królowie wielu plemion, spustoszyli Ilirikum i Trację¹⁶⁸.

443 (1 września 442 – 31 sierpnia 443) Jedenasta indykja, konsulat Maksyma i Pateriusza

1. W ciągu tego konsulatu spadło tyle śniegu, że przez sześć miesięcy prawie nic się nie stopiło. Wielu ludzi i wiele zwierząt zmarło i padło w wyniku wychłodzenia¹⁶⁹.

---

¹⁶⁴ Anatoliusz, *magister militum per Orientem* (o nim – *PLRE II*, s. 84–86, s.v. *Fl. Anatolius I*), odpowiedzialny był za zawarcie porozumienia z Persami (R.C. Blockley, *East...*, 61–62), zaś Aspar, *magister militum* (o nim *PLRE II*, s. 164–169, s.v. *Fl. Ardabur Aspar*; cf. G. Verнадский, *Flavius Ardabur Aspar*, *SF 6*, 1941, s. 38–73; B. Croke, *Dynasty and Ethnicity: Emperor Leo I and the Eclipse of Aspar*, *Chi 35*, 2005, s. 147–201; M. McCoy, *Becoming Roman? The Not-So-Curious Case of Aspar and the Ardaburii*, *JLA 9*, 2016, s. 483–511) z Hunami.

¹⁶⁵ Na temat Jana Wandala, magistra *militum per Thracias* – *PLRE II*, s. 597 (s.v. *Ioannes the Vandal 13*).

¹⁶⁶ Na temat tej kampanii O.J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley–Los Angeles–London 1973, s. 109–110; E.A. Thompson, *Hunowie*, oprac., posłowie P. Herta i R. Przeł. B. Malarecka, Warszawa 2021, s. 74–75.

¹⁶⁷ Nie ma pewności, że jest to ta sama kometa, którą wzmiankuje Hydacjusz, 126, XVIII: *W grudniu zaczyna się ukazywać kometa, która przez wiele miesięcy jest widoczna, zapowiadając plagę zarazy, która się po całej ziemi rozprzestrzeniła* (tłum. A. Foryst, s. 102.)

¹⁶⁸ Ta kampania zakończyła się zawarciem pokoju przez Nomusa, magistra *officiorum*.

¹⁶⁹ Żadne inne źródło nie wzmiankuje tego zjawiska pogodowego.

2. Cesarz Teodozjusz powrócił do Miasta z kampanii w Azji¹⁷⁰.
3. Odbyła się inauguracja tak zwanych łaźni Achillesa¹⁷¹.

444 (1 września 443 – 31 sierpnia 444)

Dwunasta indykcja, konsulat Teodozjusza (osiemnasty) i Albina

1. Cesarz Teodozjusz obchodził swoje dziewiąte kwinkwenalia¹⁷².
2. Arkadia, siostra Teodozjusza, zakończyła swój żywot¹⁷³.
3. Kilka miast i posiadłości w Bitynii, zalanych i podmytych przez nieustanny deszcz i powodzie, zostało zniszczonych¹⁷⁴.
4. Saturnin, komes domestyków, wysłany przez cesarza Teodozjusza, zabił kapłana Sewera i diakona Jana, którzy służyli cesarzowej Eudocji w Jerozolimie. Wiedziona zalem lub radą innych, Eudocja wkrótce zamordowała Saturnina. Z rozkazu jej męża, cesarza, została natychmiast pozbawiona swojej służby i skazana na pozostanie w Jerozolimie aż do śmierci¹⁷⁵.

445 (1 września 444 – 31 sierpnia 445)

Trzynasta indykcja, konsulat Walentyniana (szósty) i Nomusa

1. Bleda, król Hunów, został zamordowany w wyniku spisku swojego brata Attyli¹⁷⁶.
2. W hipodromie w Bizancjum wybuchły gwałtowne zamieszki, w wyniku których wielu się pozabijało. Wiele trupów ludzi i zwierząt padło w Mieście w wyniku zarazy¹⁷⁷.

¹⁷⁰ Na temat tej cesarskiej wyprawy – C. R o u e c h é, *Theodosius II, the cities and the date of the 'Church History' of Sozomen*, JTS 37, 1986, s. 130–132.

¹⁷¹ Inauguracja odbudowanych po pożarze w 433 r. łaźni Achillesa odbyła się 11 stycznia 443 r.

¹⁷² Czterdziestopięcioletnie rządów Teodozjusza przypadało na 10 stycznia 445 r. Tak jak i przy innych tego typu rocznicach, obchodzono ją rok wcześniej.

¹⁷³ Arkadia zmarła w wieku 44 lat.

¹⁷⁴ Inne źródła nie wspominają tego zjawiska pogodowego.

¹⁷⁵ Na temat tych wydarzeń K. H o l u m, *Theodosian...*, s. 194; patrz również J. D r i j v e r s, *Barsauma, Eudocia, Jerusalem, and the Temple Mount*, [in:] *The Wandering Holy Man. The Life of Barsauma, Christian Asceticism, and Religious Conflict in Late Antique Palestine*. J. H a h n, V. M e n z e, Oakland 2020, s. 89–103; o Saturninie – *PLRE II*, s. 979–980 (s.v. *Saturninus 3*).

¹⁷⁶ Źródła datują śmierć Bledy między 444 a 446 r. Jest prawdopodobne, że w rzeczywistości nastąpiła ona pod koniec 444 r.

¹⁷⁷ Marcellin jako jedyny podaje te informacje.

446 (1 września 445 – 31 sierpnia 446)
Czternasta indykcja, konsulat Walentyniana (siódmy)
i Aecjusza (trzeci)¹⁷⁸

1. W czasie tego konsulatu, po tym jak w Konstantynopolu pojawiła się klęska głodu, niebawem wystąpiła zaraza¹⁷⁹.
2. W wyniku pożaru spłonął kościół w mieście cesarskim¹⁸⁰.

447 (1 września 446 – 31 sierpnia 447)
Piętnasta indykcja, konsulat Ardabura i Kalepiusza

1. W wielu miejscach wystąpiły gwałtowne trzęsienia ziemi i [między innymi] zawaliły się świeżo odrestaurowane mury miasta cesarskiego, razem z pięćdziesięcioma wieżami. Również wielkie kamienne bloki na Forum Byka, umieszczone jeden na drugim, jak również wiele posągów zawaliło się bez wyraźnej przyczyny i wiele miast zostało zrównanych z ziemią. Głód i mroźne powietrze uśmierciło wielu ludzi i zwierząt¹⁸¹.
2. Przerazająca wojna, większa niż poprzednia, została sprowadzona na nas przez króla Attyłę. Spustoszyła ona niemal całą Europę, a wiele miast i twierdz zostało najechanych i złupionych¹⁸².
3. W tym samym roku mury cesarskiego miasta, które zostały zniszczone wcześniej w wyniku trzęsienia ziemi, zostały odbudowane w trzy miesiące, w wyniku prac, którymi kierował prefekt pretorium Konstantyn¹⁸³.
4. Król Attyła wdarł się aż do Termopil¹⁸⁴.

¹⁷⁸ Błąd Marcellina. Konsulami w tym roku byli Aecjusz po raz trzeci i Symmach.

¹⁷⁹ Cf. H y d a c j u s z, 126, XVIII.

¹⁸⁰ Prawdopodobnie chodzi o pożar, w którym ucierpiała świątynia Hagia Sofia.

¹⁸¹ Trzęsienie ziemi nastąpiło 26 stycznia. Największe zniszczenia były wzdłuż Mese, między murami Konstantyna a Forum Teodozjusza. Ucierpiał niedawno wzniesione mury obronne – zniszczeniu ulec miało aż 57 wież. Mieszkańcy uciekli do Hebdomonu. Wydarzenie to upamiętniono odbywającą się corocznie 26 stycznia procesją do Hebdomonu. Cf. B. C r o k e, *Two Early Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration*, B 51, s. 132–140.

¹⁸² Najazd Hunów miał większe rozmiary niż poprzednie. Cf. E. A. T h o m p s o n, *Hunowie...*, s. 81–84. W ręce Hunów wpaść miało wiele miast (70 według *Kroniki galijskiej roku 452*, 132, XXIV, a 100 według K a l l i n i k a, s. 139).

¹⁸³ Na temat Konstantyna, prefekta pretorium Wschodu – *PLRE II*, s. 317–318 (s.v. *Fl. Constantinus* 22). Szybkość odbudowy muru spowodowana była, jak się sądzi, zagrożeniem huńskim.

¹⁸⁴ Na temat tej ekspedycji Hunów – R. H o h i f e l d e r, *Trans-Isthmian Walls in the Age of Justinian*, GRBS 18, 1977, s. 174, 177, przyp. 26.

5. Arnigiskl, *magister militum* – walcząc mężnie w prowincji Dacja Nadbrzeżna – poległ z ręki Attyli, kładąc trupem wielu wrogów¹⁸⁵.

448 (1 września 447 – 31 sierpnia 448) Pierwsza indykcja, konsulat Zenona i Postumiana

1. Prowincja Indii przesłała cesarzowi Teodozjuszowi w darze udomowionego tygrysa¹⁸⁶.
2. Niespodziewanie ogień objął portyki Troady i obie wieże bramy. Ruiny zostały bezzwłocznie uprzątnięte, a prefekt pretorium Antioch przywrócił je do dawnego stanu¹⁸⁷:
3. w tym samym czasie delegacja Attyli [przebywała w mieście], domagając się natarczywie uzgodnionego wcześniej trybutu¹⁸⁸.

449 (1 września 448 – 31 sierpnia 449) Druga indykcja, konsulat Protogenesa i Asturiusza

1. Maryna, siostra cesarza Teodozjusza, dokonała swojego życia¹⁸⁹.
2. W czasie drugiego synodu w Efezie biskup Flawian został siłą zesłany do Epipy, za sprawą Dioskura, biskupa Aleksandrii, oraz eunuha Saturnina¹⁹⁰.
3. Patrycjusze Areobind i Taurus zakończyli jednocześnie swoje życia¹⁹¹.

---

¹⁸⁵ Arnigiskl, *magister militum per Thracias*, zginął w bitwie nad rzeką Vit (Utum) w prowincji Dacja Nadbrzeżna.

¹⁸⁶ Marcellin jest jedynym źródłem wspominającym to wydarzenie.

¹⁸⁷ Do pożaru doszło przed listopadem 448 r. W jego wyniku spłonęły Portyki Troadzkie rozciągające się na zachód od Forum Arkadiusza. Na temat Antiocha, prefekta pretorium Wschodu – *PLRE II*, s. 104 (s.v. *Antiochus (Chuzon II) 11*).

¹⁸⁸ Zapewne chodzi o poselstwo huńskie kierowane z ramienia Attyli przez Edekona.

¹⁸⁹ Siostra Teodozjusza II zmarła 3 sierpnia 449 r.

¹⁹⁰ Chodzi o II sobór w Efezie, tzw. synod zbójceki, podczas którego Flawian, biskup Konstantynopola, został pozbawiony urzędu. Na temat kubikulariusza Saturnina – *PLRE II*, s. 980 (s.v. *Saturninus 4*).

¹⁹¹ Areobind, *magister militum praesentalis*, patrycjusz i konsul roku 434. O nim – *PLRE II*, s. 145–146 (s.v. *Fl. Ariobindus 2*); Taurus, prefekt *pretorium Orientis*, patrycjusz, konsul roku 428. Na jego temat – *PLRE II*, s. 1056–1057 (s.v. *Fl. Taurus 4*).

450 (1 września 449 – 31 sierpnia 450)
Trzecia indykcja, konsulat Walentyniana (siódmy) i Awienusa

1. Cesarz Teodozjusz dokonał swego żywota. Rządził od śmierci swojego ojca Arkadiusza przez czterdzieści dwa lata¹⁹².
2. W jego miejsce władzę przejął Marcjan¹⁹³.
3. Eunuch Chryzafiusz z powodu swojej niegodziwości został zgładzony z rozkazu Pulcherii, siostry Teodozjusza¹⁹⁴.

451 (1 września 450 – 31 sierpnia 451)
Czwarta indykcja, konsulat augusta Marcjana i Adelfiusza

1. W czasie, gdy na tronie błogosławionego Piotra zasiadał Leon, w bazylice świętej Eufemii w Chalcedonie zebrał się święty i powszechny synod sześciuset trzydziestu ojców przeciw Eutychesowi, przywódcy najbardziej bezbożnych mnichów. Jedynie Dioskur, biskup Aleksandrii, wyraził sprzeciw [potępieniu Eutychesa] i przez tych samych ojców katolickich został natchmiast złożony z urzędu kapłańskiego¹⁹⁵.

452 (1 września 451 – 31 sierpnia 452)
Piąta indykcja, konsulat Sporacjusza i Herkulana

1. August Marcjan ustanowił w swoich rozporządzeniach, że ci, którzy chcieliby zająć urząd konsula, nie powinni rozdawać jałmużny wśród ludu, ale [powinni] przeznaczyć ustaloną kwotę na rzecz odnowienia miejskiego akweduktu¹⁹⁶.
2. W owym czasie w Tracji spadły z nieba trzy ogromne kamienie¹⁹⁷.
3. Attyła, król Hunów, zniszczył Akwileę¹⁹⁸.

¹⁹² Teodozjusz II zmarł 28 lipca, w konsekwencji upadku z konia.

¹⁹³ Marcjan proklamowany został cesarzem 25 sierpnia 450 r.

¹⁹⁴ Na temat eunucha Chryzafiusza, wpływowej postaci na dworze cesarskim w latach czterdziestych V w. – *PLRE II*, s. 295–297 (s.v. *Chrysaphius qui et Ztummas*). O okolicznościach jego upadku cf. K. Holm, *Theodosian...*, s. 207.

¹⁹⁵ W soborze w Chalcedonie uczestniczyć miało ok. 350, a nie 630 biskupów.

¹⁹⁶ *KJ*, XII, 12.3; cf. *KJ. Nowele*, 105 praef. Prawdopodobnie chodzi o akwedukt Walensa.

¹⁹⁷ Zapewne chodzi o meteoryty. Epizod ten nie jest wzmiankowany w innych źródłach.

¹⁹⁸ Interesujące, że Marcellin nie wspomina klęski Hunów na Polach Kataulanijskich, a odnotowuje zdobycie Akwilei.

453 (1 września 452 – 31 sierpnia 453)
Szósta indykcja, konsulat Winkomala i Opilio

1. Jan, zwiastun Pana i jego chrzciciel, objawił [miejsce spoczynku] głowy, która została odcięta od jego ramion na niewymownie bezbożne żądanie Herodiasy, przyjęta przez nią na misie, [a następnie] pochowana z dala od bezgłowego ciała. [Jan] ujawnił [położenie swojej] głowy dwóm wschodnim mnichom odwiedzającym [właśnie] Jerozolimę, zamierzającym świętować zmartwychwstanie Chrystusa Pana, tak, że gdy dotarli do miejsca, gdzie dawniej żył król Herod, polecono im, aby pełni wiary kopali, rozglądając się uważnie. Gdy zaś wracali do siebie, unosząc w brudnej torbie podróżnej głowę zdobytą siłą wiary, pewien garncarz z Emesy, starający się uciec od codziennej biedy, zaoferował [im] się jako towarzysz podróży. Tak długo jak [ów człowiek] nic nie podejrzewał, niósł torbę z głową świętego, lecz w nocy został upomniany przez tego, którego głowę dźwigał i uciekając od swoich towarzyszy, oddalił się. Natychmiast powrócił do Emesy ze swoim świętym i lekkim brzemieniem. Pozostał tam do końca życia, czcząc głowę zwiastuna Chrystusa, przekazując ją w słoju po śmierci swojej siostrze, która o niczym nie wiedziała. Ona z kolei pozostawiła ją nietkniętą i zapieczętowaną swojemu następcy. Następnie ten wielki skarb pozyskał niegodnie pewien Eustochiusz, który był skrycie wyznawcą arianizmu, i wystawił na widoku motłochu, tak jakby łaska, którą Chrystus Pan spuścił na jego niestały lud za sprawą Jana Chrzciciela, należała do niego. Gdy jego [Eustochiusza] przewrotność wyszła na jaw, został wygnany z miasta Emesa. Po tych wydarzeniach głowa przewielebnego Jana została zakopana w jaskini, która [po jakimś czasie] stała się siedzibą pewnych mnichów. Ostatecznie, gdy przeorem domu zakonnego był Marcel, prowadzący bezgrzeszne życie, błogosławiony Jan, herold Chrystusa, objawił się i miejsce pochówku swojej głowy [temuż] Marcelowi za pomocą licznych znaków. Przyjmuje się więc, że ta czcigodna głowa została znaleziona przez wspomnianego mnicha Marcela, w czasie gdy Uraniusz był biskupem wspomnianego miasta. [Wszystko to] działo się dwudziestego czwartego dnia lutego za konsulatu Winkomala i Opilio w środkowym tygodniu postu, gdy władzę sprawowali cesarze Walentynian i Marcjan¹⁹⁹.
2. Augusta Pulcheria, żona cesarza Marcjana, ukończyła kościół błogosławionego Wawrzyńca, [zdobiąc go] nadzwyczajnymi zdobieniami i osiągnęła kres swojego błogosławionego życia²⁰⁰.

¹⁹⁹ Na temat tego ustępu *Kroniki* patrz – B. C r o k e, *Commentary...*, s. 91–92.

²⁰⁰ Pulcheria zmarła w lipcu 453 r.

454 (1 września 453 – 31 sierpnia 454) Siódma indykcja, konsulat Aecjusza i Studiusza

1. Attyła, król Hunów, niszczyciel Europy, zginął w nocy zadźgany nożem przez własną żonę. Niektórzy podają, że zmarł, krztusząc się własną krwią²⁰¹.
2. Aecjusz, wielki ratunek zachodniej republiki i postrach króla Attyli, został zabity wraz ze swym druhem Boecjuszem z ręki cesarza Walentyniana, a wraz z nim upadło imperium Zachodu i aż do dziś nie udało się go odbudować²⁰².

455 (1 września 454 – 31 sierpnia 455) Ósma indykcja, konsulat Walentyniana (ósmego) i Antemiusza

1. Za sprawą intrygi patrycjusza Maksyma – z którego winy zginął również Aecjusz – cesarz Walentynian został zasieczony na Polu Marsowym ostrzami Optila i Traustila, podkomendnych [wspomnianego] Aecjusza, po tym jak już zabili eunucha Herakliusza²⁰³.
2. Tenże Maksym przywłaszczył sobie władzę cesarską i w trzecim miesiącu panowania został rozszarpany przez tłum w Rzymie²⁰⁴.
3. Po tym jak Eudoksja, żona Walentyniana, wezwała listownie Gejzeryka, króla Wandalów [na pomoc], ten wkroczył do Rzymu, [przybywszy] z Afryki, a ograbiwszy miasto ze wszystkiego co wartościowe, porwał samą Eudoksję i jej dwie córki, i zabrał je ze sobą²⁰⁵.

²⁰¹ Nie ma pewności, co do daty śmierci Attyli. W grę wchodzi rok 453 i 454. Próba uzgodnienia datacji Marcellina z innymi źródłami prowadzi do wniosku, że huński król zmarł między wrześniem a grudniem roku 453.

²⁰² Aecjusz wraz z Boecjuszem, prefektem pretorium (o nim – *PLRE II*, s. 231, s.v. *Boethius I*), zostali zamordowani 21 lub 22 września z rozkazu Walentyniana III.

²⁰³ Walentynian III został zamordowany 16 marca 455 r.

²⁰⁴ Petroniusz Maksym został proklamowany cesarzem 17 marca 455 r. Jego śmierć nastąpiła 31 maja 455 r. Podstawowe informacje na jego temat – *PLRE II*, s. 749–751 (s.v. *Petronius Maximus 22*).

²⁰⁵ Wandalowie zdobyli i złupili Rzym w czerwcu 455 r. Na temat tego wydarzenia m.in.: J. Strzelczyk, *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa 1992, s. 140–141; M. Wilczyński, *Gejzeryk i „czwarta wojna punicka”*, Oświęcim 2016, s. 145–155.

456 (1 września 455 – 31 sierpnia 456) Dziewiąta indykcja, konsulat Waranesa i Jana

1. W czasie tego konsulatu niezliczone chmary szarańczy zniszczyły zbiory we Frygii²⁰⁶.
2. Eucheriusz, kapłan Kościoła Lugdunum, napisał wiele dzieł niezbędnych dla zgłębiania tak kościelnego, jak i monastycznego życia²⁰⁷.

457 (1 września 456 – 31 sierpnia 457) Dziesiąta indykcja, konsulat Konstantyna i Rufusa

1. Cesarz Marcjan – którego należy uznać za jednego z dobrych cesarzy – wyzionął ducha. Panował przez sześć lat i sześć miesięcy²⁰⁸. Tron po jego śmierci objął Leon²⁰⁹.
2. Na jego [Leona] rozkaz Majorian został ogłoszony cezarem w Rawennie²¹⁰.

458 (1 września 457 – 31 sierpnia 458) Jedenasta indykcja, konsulat augusta Leona i Majoriana

Cesarz Leon rozesłał na cały świat identyczne i imienne listy do każdego spośród ortodoksyjnych biskupów jako deklarację poparcia Chalcedońskiego Tomu, tak aby każdy mógł ustosunkować się do niego. Otrzymał tak zgodne odpowiedzi od wszystkich biskupów, że można by pomyśleć, że dyktowała je jedna i ta sama osoba, w tym samym czasie²¹¹.

²⁰⁶ Inne źródła nie wzmiankują tego wydarzenia.

²⁰⁷ Eucheriusz był biskupem Lugdunum (Lyon) od połowy lat trzydziestych V w. do 449 lub 450 r. Napisał m.in.: *Pochwałę samotności, O pogardzie dla świata i światowej filozofii, Żywota św. Maurycego i męczenników z Legionu Tebańskiego*.

²⁰⁸ Marcjan zmarł 27 stycznia 457 r.

²⁰⁹ Leon I panował w latach 457–474. Na jego temat podstawowe informacje – *PLRE II*, s. 663–664 [s.v. *Leo 6 (=Leo I)*].

²¹⁰ 1 kwietnia Majorian został proklamowany cezarem, a 28 grudnia augustem. Podstawowe informacje na jego temat *PLRE II*, s. 702–703 (s.v. *Fl. Iulius Valerius Maiorianus*).

²¹¹ List Leona I do biskupów miał doprowadzić do uzyskania ich powszechnego poparcia postanowień soboru w Chalcedonie.

459 (1 września 458 – 31 sierpnia 459)
Dwunasta indykcja, konsulat Patrycjusza i Rycymera

Izaak, kapłan Kościoła antiocheńskiego, napisał w języku syryjskim wiele znakomych pism przeciw Nestorianom i zwolennikom Eutychesa. Ubolewał także w elegijnym poemacie nad upadkiem Antiochii, podobnie jak czynił to diakon Efrem po upadku Nikomedii²¹².

460 (1 września 459 – 31 sierpnia 460)
Trzynasta indykcja, konsulat Apoloniusza i Magnusa

Miasto Kyzyk nawiedziło trzęsienie ziemi, jego mury popadły w ruinę, a jego ludność na długo znalazła się w żałobie²¹³.

461 (1 września 460 – 31 sierpnia 461)
Czternasta indykcja, konsulat Dagalajfa i Seweryna

1. Hilary został wybrany czterdziestym czwartym biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez sześć lat²¹⁴.
2. Cezar Majorian został zamordowany w Dertonie, położonej niedaleko rzeki zwanej Hira²¹⁵. Jego władzę uzurpował Sewer²¹⁶.

---

²¹² Zarówno Antiochia, jak i Nikomedia zostały zniszczone przez trzęsienia ziemi. Na temat Izaaka z Antiochii (Izaaka Wielkiego) – *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Wydanie drugie przepracowane i uzupełnione przygotował ks. M. Stawiejski, współpr. W. Stawiejski, Poznań 2018, s. 487–488. Na temat Efrema z Nisibis, doktora Kościoła – *ibidem*, s. 297–301; o jego hymnach o Nikomedii – D. Bundy, *Vision for the City. Nisibis in Ephrem's Hymns on Nicomedia*, [in:] *Religions of Late Antiquity in Practice*, ed. R. Valantasis, Princeton 2000, s. 189–206. Na temat trzęsienia ziemi w Antiochii – G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton–New Jersey 1961, s. 476–480, 597–604.

²¹³ Cf. Ewagriusz, II, 14. Trzęsienie ziemi datowane przez Ewagriusza na 459–460 r.

²¹⁴ Hilary, biskup Rzymu od 19 listopada 461 do 29 lutego 468 r. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 68–69.

²¹⁵ Śmierć Majoriana nastąpiła 7 sierpnia.

²¹⁶ Libiusz Sewer został proklamowany na cesarza 19 listopada 461 r.

462 (1 września 461 – 31 sierpnia 462)

Piętnasta indykcja, konsulat augusta Leona (drugi) samodzielny

Jakub, z pochodzenia Grek, a z wiary poganin, stał się sławny ze względu na swoje zdolności medyczne, jak również niezwykłą osobowość i [popularność] swoich dzieł. [Pewnego razu], gdy wezwano go do pałacowej świętej komnaty sypialnej, by uzdrowił augusta Leona, który wówczas cierpiał na gorączkę, ten przybył i od razu usiadł na krześle obok łoża cesarskiego, nim ten dał mu [stosowny znak] i nałożył na niego swoje leczące ręce. Gdy powrócił nazajutrz w południe i zastał cesarską kanapę wyniesioną ponad miejsce, gdzie zasiadał rano, zrozumiał od razu [co się stało] i niezrażony tym przesiadł się wyżej. Cierpiącemu zaś cesarzowi wyjaśnił, iż nie postąpił arogancko, lecz zgodnie z prawidłami ustalonymi przez starożytnych założycieli jego własnej sztuki²¹⁷.

463 (1 września 462 – 31 sierpnia 463)

Pierwsza indykcja, konsulat Wiwiana i Feliksa²¹⁸

Przyjmuje się, że wiele pism [pierwotnie przypisywanych innym] zostało spisanych ręką Prospera, człowieka z regionu Akwitanii, obdarzonego wymownym językiem i [znanego z] płomiennych wystąpień. Co więcej, uważa się, iż listy papieża Leona przeciwko Eutychesowi, dotyczące prawdziwej natury Chrystusa, a rozesłane do [wielu] różnych ludzi, zostały podyktowane przez tego człowieka²¹⁹.

464 (1 września 463 – 31 sierpnia 464)

Druga indykcja, konsulat Rustycjusza i Olibriusza

Beorgor, król Alanów, został zabity przez króla Rycymera²²⁰.

²¹⁷ Na temat lekarza Jakuba – *PLRE II*, s. 582–583 (s.v. *Iacobus qui et Psychristus 3*); A. K o m p a, *Mieszkańcy Konstantynopola w oczach intelektualistów miejscowej proveniencji*, [in:] i d e m, M. J. L e s z k a, T. W o l i Ń s k a, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 127, 235. Opowiedziany przez Marcellina epizod nie jest znany innym autorom.

²¹⁸ W tym roku jedynym konsulem był Wiwian.

²¹⁹ Na temat Prospera z Akwitanii, chrześcijańskiego pisarza, patrz A. E l b e r t i, *Prospero d'Aquitania: Teologo e Discepolo*, Rome 1999; A. H w a n g, *Intrepid Lover of Perfect Grace. The Life and Thought of Prosper of Aquitaine*, Washington 2009.

²²⁰ Beorgor został zabity 6 lutego 464 r. w pobliżu Bergamum.

465 (1 września 464 – 31 sierpnia 465)**Trzecia indykcja, konsulatus Bazylikosa i Hermeneryka**

1. Konstantynopol pogrążył się w żałobie, ponieważ objęły go wielkie płomienie, co oszpecило jego oblicze²²¹.
2. Sewer, który przywłaszczył sobie cesarstwo zachodnie, umarł w Rzymie²²².

466 (1 września 465 – 31 sierpnia 466)**Czwarta indykcja, konsulatus augusta Leona (trzeci) samodzielny**

Teodoret, biskup miasta Cyr, napisał rozprawę na temat wcielenia Pana, przeciwko [poglądom] przezbitera Eutychesa i biskupa Aleksandrii, Dioskura, którzy zaprzeczali jakoby Chrystus posiadał ciało człowieka²²³.

467 (1 września 466 – 31 sierpnia 467)**Piąta indykcja, konsulatus Puzeusza i Jana**

1. Cesarz Leon wysłał do Rzymu patrycjusza Antemiusza i uczynił go cesarzem²²⁴.
2. Symplicjusz został czterdziestym piątym biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez piętnaście lat²²⁵.
3. Rawenna została zniszczona w wyniku trzęsienia ziemi²²⁶.

²²¹ Pożar wybuchł 2 września 464 lub 465 r. Rozpoczął się w porcie nad Złotym Rogiem (?Neorion), objął osiem z czternastu konstantynopolitańskich regionów. Cf. M.J. Leszka, *Konstantynopolitańczycy w obliczu klęsk elementarnych i zagrożeń ze strony barbarzyńców*, [in:] A. Kompa, M.J. Leszka, T. Wołińska, *Mieszkańcy...*, s. 319–321.

²²² Libiusz Sewer zmarł 14 listopada 465 r. w Rzymie.

²²³ Najważniejsza praca Teodoreta z Cyru, w której zwalczał on poglądy Eutychesa i Dioskura, nosi tytuł *Eranistes*. Ten ustęp zaczerpnął Marcellin z pracy Genadiusza (88).

²²⁴ Antemiusz, dzięki poparciu Leona I, został proklamowany cesarzem 12 kwietnia 467 r. Podstawowe informacje dotyczące Antemiusza – *PLRE II*, s. 96–98 (s.v. *Anthemius 3*).

²²⁵ Marcellin niewłaściwie datuje początki pontyfikatu Symplicjusza, który został biskupem Rzymu 3 marca 468 r. Urząd sprawował do 10 marca 468 r. Na jego temat – J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 69–70.

²²⁶ Być może o tym samym trzęsieniu ziemi pisze Ewagriusz (II, 14).

468 (1 września 467 – 31 sierpnia 468)

Szósta indykcja, konsulat augusta Antemiusza (drugi) samodzielny

Marcellin, patrycjusz z Zachodu i poganin, przywiózł pieniądze i wojsko, by wspomóc Rzymian walczących z Wandalami pod Kartaginą. Został zdradziecko pchnięty [ostrzem] przez tych, którym otwarcie przybył z odsieczą²²⁷.

469 (1 września 468 – 31 sierpnia 469)

Siódma indykcja, konsulat Zenona i Marcjana

W czasie tego konsulatu do Konstantynopola przywieziono głowę Denzika, syna Atylli, króla Hunów²²⁸.

470 (1 września 469 – 31 sierpnia 470)

Ósma indykcja, konsulat Jordanesa i Sewera

Genadiusz, kapłan Kościoła w Konstantynopolu, skomentował słowo po słowie [księgę] proroka Daniela, jak również ułożył wiele kazań²²⁹.

471 (1 września 470 – 31 sierpnia 471)

Dziewiąta indykcja, konsulat augusta Leona (czwarty) i Probiana

Aspar, pierwszy spośród patrycjuszy, wraz ze swoimi synami Ardaburem i Patrikiem (ten pierwszy był kiedyś patrycjuszem, zaś ten drugi został wyznaczony na cezara i zięcia księcia Leona), arianin, został ugodzony wraz ze swoją ariańską rodziną mieczami eunuchów w pałacu i zginął²³⁰.

²²⁷ Marcellin, *magister militum*, uczestniczył w wyprawie wojsk bizantyńskich przeciw Wandalom. Został zamordowany w sierpniu 468 r. Na jego temat *PLRE II*, s. 708–710 (s.v. *Marcellinus 6*). Na temat wyprawy przeciw Wandalom pisał ostatnio Ł. P i g o Ń s k i, *Polityka zachodnia cesarzy Marcjana (450–457) i Leona I (457–474)*, Łódź 2019, s. 152–164.

²²⁸ Denzik, syn Atylli, został pokonany przez Anagastesę, który wysłał jego głowę do Konstantynopola. Wydarzenie to najpewniej trzeba datować między 1 września a 31 grudnia 468 r. (B. C r o k e, *Commentary...*, s. 98). Na temat Denzika – *PLRE II*, s. 354–355 (s.v. *Dengizich*).

²²⁹ Z komentarza Genadiusza, biskupa Konstantynopola, zachowały się jedynie skromne fragmenty. Ustęp zaczerpnięty został z pracy G e n a d i u s z a (91).

²³⁰ Ardabur, syn Aspara, konsul roku 447, patrycjusz, *magister militum per Orientem* (o nim – *PLRE II*, s. 135–137 (s.v. *Ardabur iunior 1*). Patrycjusz (Patrikiol u Marcellina i Jorda-

472 (1 września 471 – 31 sierpnia 472) Dziesiąta indykcja, konsulat Marcjana i Festusa

1. Wezuwiusz, wulkaniczna góra w Kampanii, grzmiał wewnętrznym ogniem, wystrzelił wrzącą lawą i okrył nocnym mrokiem dzień, i przykrył deszczem popiołu i tumanami kurzu cały obszar Europy. Bizantyńczycy obchodzą pamiątkę tego złowrogiego wydarzenia każdego roku, ósmego dnia przed Idami listopada²³¹.
2. Cesarz Antemiusz zginął w Rzymie z ręki swojego zięcia Rycymera²³². Jego miejsce zajął Olibriusz i w siódmym miesiącu swoich rządów również zakończył życie²³³.
3. W Azji szereg miast i wiosek zostało zniszczonych w wyniku trzęsienia ziemi²³⁴.

473 (1 września 472 – 31 sierpnia 473) Jedenasta indykcja, konsulat augusta Leona (piąty), samodzielny

1. Pod Rawenną Gliceriusz został wybrany na cezara bardziej z przypadku niż w wyniku [uczciwych] wyborów²³⁵.
2. W konstantynopolińskim hipodromie doszło do rozruchów, w wyniku których wielu Izauryczyków zostało zabitych przez lud²³⁶.

---

nesa), drugi syn Aspara, konsul roku 459, cesarz, mąż Leoncji, córki Leona I. Nie jest jasne, czy zginął w zamachu (na jego temat – *PLRE II*, s. 842–843, s.v. *Iulius Patricius*). Śmierć Aspara nastąpiła z inicjatywy cesarza Leona I. Na temat tego wydarzenia: P. C r a w f o r d, *Roman Emperor Zeno: The Perils of Power Politics in Fifth-century Constantinople*, Yorkshire–Philadelphia 2019, s. 79–92; Ł. P i g o ņ s k i, *Polityka...*, s. 166–167.

²³¹ Erupcja Wezuwiusza nastąpiła 6 listopada 472 r.

²³² Antemiusz został zamordowany 11 lipca, nie przez samego Rycymera, a przez Gundobada, magistra *militum per Galias*.

²³³ Proklamacja cesarska Olibriusza nastąpiła w kwietniu 472 r. Olibriusz zmarł 2 listopada 472 r. Podstawowe informacje na jego temat – *PLRE II*, s. 796–798 (s.v. *Anicius Olybrius δ*).

²³⁴ Żadne inne źródło nie wspomina tego trzęsienia ziemi.

²³⁵ Gliceriusz został proklamowany augustem 3 marca 473 r. O Gliceriuszu – *PLRE II*, s. 514 (s.v. *Glycerius*). Nie był on uznawany na Wschodzie, stąd zapewne informacja Marcellina o nadaniu mu tytułu cezara, a nie augusta.

²³⁶ Inne źródła nie wspominają tego wydarzenia.

474 (1 września 473 – 31 sierpnia 474)

Dwunasta indykcja, samodzielny konsulat Leona Młodszeo

1. Cesarz Leon Starszy zmarł w wyniku zarazy, zdążywszy wyznaczyć wcześniej na cezara Leona Młodszeo, a licząc nie tylko lata jego własnych rządów, ale także miesiące Leona Młodszeo, rządził siedemnaście lat i sześć miesięcy. Władcą cesarstwa został Zenon, wskazany przez swojego syna Leona Młodszeo, również cesarza²³⁷.
2. Cesarz Gliceriusz, sprawujący władzę w Rzymie, został wygnany przez Neposa, syna siostry Marcellina, byłego patrycjusza. Tenże [Gliceriusz] w miejsce godności cezara został uczyniony biskupem w porcie Rzymu i [niebawem] zmarł²³⁸.

475 (1 września 474 – 31 sierpnia 475)

Trzynasta indykcja, konsulat augusta Zenona (drugi) samodzielny

1. Cesarz Zenon, będąc otoczonym knowaniami swojej teściowej Weryny i jej brata Bazyliskosa, uciekł wraz ze swoją żoną Ariadną i zbiegł do Izaurii. Uzurpator Bazyliskos zagarnął władztwo Zenona²³⁹.
2. Nepos, który wcześniej wygnał z cesarstwa Gliceriusza, został wyniesiony [do godności] cesarza w Rzymie. Gdy [zaś] Nepos [niebawem] zbiegł, Orestes natychmiast wyniósł do władzy swojego syna Augustulusa²⁴⁰.

²³⁷ Leon I zmarł 18 stycznia 474 r. Leon II, syn Ariadny i Zenona, został najpierw proklamowany przez dziadka cezarem (październik 473 r.), a następnie augustem (listopad). Leon II proklamował ojca cesarzem 29 stycznia 474 r. Datacja: R. K o s i ń s k i, *Dziecko na tronie. Leon II*, ZNUJ.PH 136, 2009, s. 23–31; i d e m, *Leo II – some chronological questions*, P 3, 2009, s. 209–214; cf. B. C r o k e, *The Imperial Reign of Leo II*, BZ 96, 2003, s. 559–575. Podstawowe prace na temat rządów Zenona: R. K o s i ń s k i, *The Emperor Zeno. Religion and Politics*, Cracow 2010; P. C r a w f o r d, *Roman Emperor...*

²³⁸ Gliceriusz został pozbawiony władzy w połowie 474 r. Wyświęcono go na biskupa Salony, do której z powodu śmierci nigdy nie dotarł.

²³⁹ Na temat tego wydarzenia K. T w a r d o w s k a (*Cesarzowe bizantyńskie 2 poł. V w. Kobiety a władza*, Kraków 2009, s. 109–133; *Empress Verina and the Events of 475–476*, Bsl 72, 2014, s. 9–22) i M.J. L e s z k a (*Empress-Widow Verina's Political Activity during the Reign of Emperor Zeno*, [in:] *Melanges d'histoire byzantine offerts a Oktawiusz Jurewicz a l'occasion de son soixante-dixieme anniversaire*, ed. W. C e r a n, Łódź 1998, s. 128–136; *The role of Empress Verina in the events of 475/476 – revisited*, Bsl 75, 2017, s. 30–42).

²⁴⁰ Juliusz Nepos został proklamowany cesarzem w czerwcu 474 r. Uciekł z Rawenny 28 sierpnia 475 r. i udał się do Salony. Proklamacja Romulusa odbyła się 31 października 475 r. Na temat Romulusa Augustulusa – *PLRE II*, s. 949–950 (s.v. *Romulus Augustus 4*).

476 (1 września 475 – 31 sierpnia 476)
Czternasta indykcja, konsulat Bazyliskosa i Armatusa

1. Tyran Bazyliskos uczynił cezarem swego syna Marka, lecz, puchnąc nestoriańską herezją, próbował powstać przeciw wierze katolickiej, głośno się pyszniąc, nim było mu dane odpokutować. Gdy [jednak] Zenon odzyskał swoją dawną władzę, Bazyliskos został zesłany na wygnanie razem ze swoim synem i żoną Zenonidą i zmarł w osadzie Limnis, na terenie Kapadocji, uwiędłszy z głodu²⁴¹.
2. Król Gotów, Odoaker zajął Rzym. [Gdy tylko to się stało], zamordował Orestesa. Odoaker skazał Augustulusa, syna Orestesa, na wygnanie do Lukullanum, fortu w Kampanii. Wraz z tym Augustulusem upadło zachodnie cesarstwo Rzymian, którym władał jako pierwszy august Oktawian August od 709 roku od założenia miasta, [co zdarzyło się] w 522 roku [istnienia] królestwa dawnych cesarzy, a Rzym był od tego czasu pod panowaniem gotkich królów²⁴².

477 (1 września 476 – 31 sierpnia 477)
Piętnasta indykcja, brak konsulów²⁴³

Król Odoaker zamordował pod Rawenną komesa Brachillusa²⁴⁴.

478 (1 września 477 – 31 sierpnia 478)
Pierwsza indykcja, samodzielny konsulat Illusa

Teodol, prezbiter z Syrii *Coele*, napisał wiele dzieł i z tego to powodu stał się sławny²⁴⁵.

---

²⁴¹ Na temat losów uzurpacji Bazyliskosa patrz R. K o s i ń s k i, *The Emperor...*, s. 79–98; P. C r a w f o r d, *Roman Emperor...*, s. 109–123.

²⁴² Romulus Augustulus został usunięty z tronu 28 sierpnia 476 r. Datowanie początków rządów Oktawiana Augusta odnosi się prawdopodobnie albo do śmierci Gajusza Juliusza Cezara (44 r. p.n.e.), albo do pierwszego konsulatu Oktawiana (43 r. p.n.e.).

²⁴³ Konsulami tego roku byli Bazyliskos i Armatus. Marcellin, jak się wydaje, nie uznawał ich konsulatów.

²⁴⁴ Brachillus został zamordowany przez Odoakra 11 lipca 477 r.

²⁴⁵ Teodol był nestorianinem, uczniem Teodora z Mopsuestii. Wzmianka została zaczerpnięta z dzieła G e n a d i u s z a (92).

479 (1 września 478 – 31 sierpnia 479)
Druga indykcja, konsulat augusta Zenona (trzeci)

1. Sabinian Wielki został mianowany dowódcą obu iliryskich służb [wojskowej i cywilnej]. Umacniał on chwiejny senat, gdy [ten] ulegał trwodze po tym, jak popsuto cesarski cenzus, jak i wspierał wtedy, gdy był podatny na atak. Był on [Sabinian] tak biegły w zarządzaniu i utrzymywaniu dyscypliny w sferze wojskowej, że można by go porównać do dawnych rzymskich wodzów²⁴⁶.
2. Sabinian odegnał Teodoryka, który pustoszył Grecję, posługując się w większym stopniu przebiegłością niż męstwem²⁴⁷.

480 (1 września 479 – 31 sierpnia 480)
Trzecia indykcja, samodzielny konsulat Bazylego

1. Cesarskie miasto pogrążyło się w żałobie po tym, jak nawiedziło je trzęsienie ziemi, trwające bez przerwy czterdzieści dni. Zawaliły się oba portyki Troady, a kilka świątyń zostało albo zniszczonych, albo poważnie uszkodzonych. Zawalił się posąg Teodozjusza Wielkiego, który został wcześniej umieszczony na Forum Byka nad spiralną kolumną, po tym jak pękły jego dwa wsporniki. Bizantyńczycy obchodzą (do dziś) pamiątkę tego strasznego dnia ósmego dnia przed Kalendami października²⁴⁸.
2. W czasie tego konsulatu, Nepos, którego wcześniej Orestes pozbawił cesarstwa, został zamordowany w willi niedaleko Salony, w wyniku kłótni komesów Wiatora i Owida²⁴⁹.

481 (1 września 480 – 31 sierpnia 481)
Czwarta indykcja, samodzielny konsulat Placyda

1. Teodoryk, syna Triariusza, króla Gotów, nadciągnął zbrojnie wraz ze swymi ludźmi pod Anaplus, cztery mile od Miasta, jednak szybko się wycofał, nie

²⁴⁶ Na temat Sabiniana Wielkiego, magistra *militum per Illyricum* – PLRE II, s. 967 (s.v. *Sabinianus Magnus 4*).

²⁴⁷ Na temat opisywanych tu wydarzeń – P. H e a t h e r, *Goths and Romans 324–489*, Oxford 1991, s. 292–298.

²⁴⁸ Trzęsienie ziemi datowane jest na 24 lub 25 września 479 r. Wstrząsy wtórne pojawiały się jeszcze przez czterdzieści dni. Zniszczonych zostało wiele kościołów i domów, były ofiary śmiertelne. Zniszczenia dotknęły m.in. Forum Konstantyna i Forum Teodozjusza.

²⁴⁹ Juliusz Nepos został zamordowany 9 maja 480 r. Owida i Wiator byli komesami Juliusza Neposa.

czyniąc szkody żadnemu Rzymianinowi. Niebawem, kiedy spieszył do Ilirikum, podczas gdy przejeżdżał pomiędzy wozami taborów, został zrzucony przez swojego wystraszonego rumaka i przebity grotem broni ułożonej na [wozie] tak, że umarł²⁵⁰.

2. Śmierć, która słusznie zagraża grzesznemu światu, zabrała Sabiniana Wielkiego, nim ten zdołał przynieść ulgę umęczonemu cesarstwu²⁵¹.

482 (1 września 481 – 31 sierpnia 482) Piąta indykcja, konsulat Trokundes a i Seweryna

1. Feliks został wyznaczony na czterdziestego szóstego biskupa Rzymu i żył przez dwanaście lat²⁵².
2. Teodoryk, zwany Walamerem, spustoszył zarówno Macedonię, jak i Tesalię, a w dodatku złupił [także] stołeczną Larysę²⁵³.

483 (1 września 482 – 31 sierpnia 483) Szósta indykcja, samodzielny konsulat Fausta

Wspomniany Teodoryk został tymczasowo okiełznany z pomocą darów przez augusta Zenona i mianowano go [nawet] magistrem *militum* „w obecności cesarza”²⁵⁴ i konsulem. Na pewien czas powierzono mu i jego sojusznikom w pieczę część Dacji Nadbrzeżnej i Dolną Mezję²⁵⁵.

²⁵⁰ Na temat Teodoryka Strabona, króla Gotów – *PLRE II*, s. 1073–1076 (s.v. *Theodoricus Strabo* 5); Ł. J a r o s z, *Teodoryk Strabon*, ZNUJ.PH 140.3, 2013, s. 213–227; M. W i l c z y ń s k i, *Germanie w służbie zachodniorzymskiej w V w. n.e.*, Oświęcim 2018, s. 402–436.

²⁵¹ Według J a n a z A n t i o c h i i (236) Sabinian został zamordowany z rozkazu cesarza Zenona.

²⁵² Feliks był biskupem Rzymu od 13 marca 483 po 1 marca 492 r. Na jego temat J.N.D. K e l l y, *Encyklopedia...*, s. 71–72.

²⁵³ Chodzi o Teodoryka Amala. Cesarz Zenon wysłał przeciw Gotom wojsko na czele z Janem Scytą i Moschianem (J a n z A n t i o c h i i, 236). Nie znamy żadnych szczegółów walk.

²⁵⁴ *Magister militum praesentalis*.

²⁵⁵ O warunkach porozumienia Zenona z Teodorykiem – H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 317–318; M. W i l c z y ń s k i, *Germanie...*, s. 424.

484 (1 września 483 – 31 sierpnia 484) Siódma indykcja, konsulat Teodoryka i Wenancjusza

1. Illus, z pochodzenia Izauryjczyk i *magister officiorum* z urzędu, stracił na cesarskim dworze ucho i [w odwecie] najechał Wschód, zagrażając Zenonowi. W efekcie, razem z Leoncjuszem, przejęli władzę²⁵⁶.
2. W owym czasie nastąpiło prześladowanie naszej katolickiej ludności w całej Afryce, z ręki okrutnego Huneryka, króla Wandalów. Podczas gdy ponad trzystu trzydziestu czterech biskupów zostało wygnanych i rozproszone, a ich kościoły zostały zamknięte, wierny lud, uciskany licznymi prześladowaniami, kontynuował swoją błogosławioną walkę. W owym czasie, ten sam król Huneryk rozkazał, aby uciąć język katolickiemu młodzieńcowi, który urodził się niemową i ten sam niemy młodzieniec, który doszedł do wiary w Chrystusa bez słuchania nauczania innych ludzi, po tym gdy wycięto mu język, nagle odzyskał mowę, a pierwszymi słowami oddał chwałę Bogu. Pewien czas później ja sam mogłem zobaczyć ludzi spośród tej grupy wiernych [Bogu], religijnych ludzi, przemawiających w Bizancjum swoim własnym głosem pomimo wyrwanych języków i odrąbanych rąk. Ariańskie bestialstwo zaczęło zadawać wiernym wyznawcom Chrystusa w lutym, w okresie wspomnianego wyżej konsulatu²⁵⁷.

²⁵⁶ Illus stracił ucho w wyniku zamachu, który został zorganizowany przez cesarzową Ariadnę, za wiedzą cesarza Zenona. Po tym wydarzeniu Illus otrzymał stanowisko *magister militum per Orientem* i udał się na Wschód. Wybuch uzurpacji był ukoronowaniem narastającego konfliktu między nim a cesarzem. Na temat Illusa – M. J. Leszka, *Illus Izauryjczyk wobec uzurpacji Bazyliskosa*, AUL.FH 2005, 80, s. 45–53; idem, *Kilka uwag na temat Illusa Izauryjczyka w latach 479–484*, M 42.1/2, 2007, s. 99–107; o Leoncjuszu – W. Ensslin, *Leontius*, [in:] *RE*, Suppl. Bd. VIII, k. 939–941; *PLRE II*, s. 670–671 (s.v. *Leontius 17*); Ch. Begas, *Die Senatsaristokratie des oströmischen Reiches, ca. 457–518. Prosopographische sozialgeschichtliche Untersuchungen*, München 2018, s. 175–177; M. J. Leszka, *O Leoncjuszu i jego zmaganiach o cesarski tron w latach 484–488. Raz jeszcze*, PNH 20.1, 2021, s. 47–72. Leoncjusz został proklamowany cesarzem 19 lipca 484 r. Zenon wysłał przeciwko buntownikom wojska pod dowództwem Jana Scyty. Uzurpacja Illusa i Leoncjusza została ostatecznie stłumiona w 488 r.

²⁵⁷ Na temat polityki religijnej Huneryka – J. Strzelczyk, *Wandalowie...*, s. 146–156; M. Wilczyński, *Zagraniczna i wewnętrzna polityka afrykańskiego państwa Wandalów*, Kraków 1994, s. 150–162. Źródło informacji, dotyczącej liczby zesłanych biskupów nie jest znane. Wiktor z Wity, najbardziej wiarygodne źródło do dziejów prześladowań Kościoła katolickiego w Afryce przez Wandalów nie potwierdza tych danych, por. I. Milewski, *Zsyłki biskupów katolickich w afrykańskim państwie Wandalów w relacji Wiktora z Wity*, VP 31 (t. 56), 2011, s. 517–525 (s. 524: *Okolo 484 roku w bylej Afryce Prokonsularnej bylo 54 biskupow. Trzydzieści lat wcześniej, co potwierdza Wiktor z Wity, bylo ich tam 164*), cf. Wiktor z Wity, I, 19.

485 (1 września 484 – 31 sierpnia 485)
Ósma indykcja, samodzielny konsulat Symmachusa

Longin, brat augusta Zenona, przybył do swego krewnego w Konstantynopolu po dziesięcioletnim uwięzieniu przez Illusa w Izaurii²⁵⁸.

486 (1 września 485 – 31 sierpnia 486)
Dziewiąta indykcja, samodzielny konsulat Longina

Prezbiter Jan ze wspólnoty w Antiochii, dawniej gramatyk, wystąpił na piśmie przeciwko tym, którzy utrzymywali, że Chrystusa należy wielbić tylko w jednej naturze i odrzucali [istnienie] dwóch natur w Chrystusie²⁵⁹.

487 (1 września 486 – 31 sierpnia 487)
Dziesiąta indykcja, samodzielny konsulat Boecjusza

1. Król Gotów, Teodoryk – ponieważ pozostawał nienasycony, mimo dobrodziejstw cesarza Zenona – najechał zbrojnie znacznymi siłami [cesarstwo], docierając do granic cesarskiego miasta i miasta Melantias, a gdy większość terenów spustoszył ogniem, wycofał się do Novae, miasta w Mezji, z którego przybył²⁶⁰.

488 (1 września 487 – 31 sierpnia 488)
Jedenasta indykcja, konsulat Dynamiusza i Sywidiusza

1. Intereks²⁶¹ Leoncjusz i tyran Illus zostali pojmani i ścięci w twierdzy izaurijskiej Papyrion. Ich głowy zostały nabite na włócznie i przywiezione do Konstantynopola, gdzie zgniły²⁶².

---

²⁵⁸ Longin był młodszym bratem cesarza Zenona. Od 475 r. był przetrzymywany jako zakładnik w Izaurii przez Illusa. O Longinie – M. J. L e s z k a, *Dzieje Longina, brata cesarza Zenona*, [in:] *Hortus Historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, ed. E. Dąbrowa, M. Dziewiejska, M. Salamon, S. Sprawski, Kraków 2010, s. 651–665.

²⁵⁹ Passus wzięty z pracy G e n a d i u s z a (91).

²⁶⁰ Na temat tej sytuacji – J. S t r z e l c z y k, *Goci – rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984, s. 126; H. W o l f r a m, *Historia...*, s. 318; M. W i l c z y Ń s k i, *Germanie...*, s. 425–426.

²⁶¹ Na temat użytego przez Marcellina terminu „interrex”, patrz M. G u s s o, *A proposito dell'uso di interrex nel Chronicon di Marcellinus Comes*, CrS 28.1, 1991, s. 133–152.

²⁶² Leoncjusz i Illus zostali pojmani i straceni, a ich głowy wysłane do Konstantynopola, gdzie, wedle zwyczaju, wystawiono je na publiczny widok.

2. W tym roku król Teodoryk dotarł do Italii na czele ogromnej liczby swoich Gotów²⁶³.

**489 (1 września 488 – 31 sierpnia 489)
Dwunasta indykcja, konsulat Euzebiusza i Probina**

Wspomniany Teodoryk, król Gotów, tak jak planował, zajął Italię. W tym czasie Odoaker, [również] król Gotów, oniemiały ze strachu z powodu Teodoryka, zamknął się w Rawennie. Pewien czas później, oszukany przez Teodoryka, został przez niego zabity²⁶⁴.

**490 (1 września 489 – 31 sierpnia 490)
Trzynasta indykcja, konsulat Longina (drugi) i Fausta**

Cesarz Zenon rozkazał stracić przez powieszenie Pelagiusza, na wyspie zwanej Panormus²⁶⁵.

**491 (1 września 490 – 31 sierpnia 491)
Czternasta indykcja, samodzielny konsulat Olibriusza**

1. August Zenon rozstał się z życiem, rządząc siedemnaście lat i sześć miesięcy, licząc zarówno lata jego rzeczywistych rządów, jak i miesiące [trwania] uzurpacji Bazyliskosa. Cesarzem został Anastazjusz, były silencjariusz²⁶⁶.
2. Wybuchły niepokoje wśród ludu bizantyńskiego i w efekcie większość miasta i hipodromu stanęła w płomieniach.

²⁶³ Z inicjatywy cesarza Zenona Teodoryk zdecydował się wyruszyć ze swoim ludem do Italii, do której dotarł w sierpniu 489 r.

²⁶⁴ Podbój Italii przez Teodoryka zakończył się dopiero w roku 493 (zajęcie Rawenny i zabójstwo Odoakra).

²⁶⁵ Pelagiusz, silencjariusz, patrycjusz, pisarz (*PLRE II*, s. 857–858, s.v. *Pelagius 2*), został zabity z rozkazu cesarza Zenona.

²⁶⁶ Zenon zmarł 9 kwietnia 491 r. Anastazjusz został cesarzem m.in. dzięki wsparciu Ariadny, wdowy po Zenonie i córki Leona I, którą po swoim wyniesieniu poślubił. Podstawowe prace na temat Anastazjusza – C. C a p i z z i, *L'Imperatore Anastasio I (491–518). Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalita*, Roma 1969; F.K. H a a r e r, *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006; M. M e i e r, *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009.

492 (1 września 491 – 31 sierpnia 492) Piętnasta indykcja, konsulat augusta Anastazjusza i Rufusa

W czasie gdy przygotowywano się do izauryjskiej wojny oraz gdy owi Izauryjczycy planowali zagarnąć cesarstwo dla siebie, nadciągnęli zewsząd do Frygii, w okolice miasta Kotaium, gdzie Lilingis, powolny w nogach, lecz najzręczniejszy w siodle, został zabity przez Rzymian jako pierwszy w tej bitwie. [Na widok tego] Izauryjczycy rzucili się wspólnie do ucieczki i zbiegli do Izaurii przez góry i trudno dostępny teren. Ta wojna izauryjska trwała sześć lat²⁶⁷.

493 (1 września 492 – 31 sierpnia 493) Pierwsza indykcja, konsulat Euzebiusza (drugiego) i Albina

1. Miały miejsce rozruchy ludowe w Konstantynopolu przeciw rządowi Anastazjusza. Posągi cesarza i cesarzowej powiązane linami i wleczono ulicami miasta²⁶⁸.
2. Julian, *magister militum*, odniósł ranę od scytyjskiego miecza w czasie nocnej bitwy w Tracji i zmarł²⁶⁹.

²⁶⁷ Na temat losów powstania Izauryjczyków w latach 492–498 zobacz: C. Capizzi, *L'Imperatore Anastasio I...*, s. 94–99; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century to the 6th Century AD*, *JESHO* 42.2, 1999, s. 428–430, 440–441; A.D. Lee, *The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius*, [in:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XII, eds. Av. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby, Cambridge 2000, s. 52–53; K. Feld, *Barbarische Bürger: die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin 2005, s. 332–338; F. Haarer, *Anastasius I...*, s. 11–28; M. Meier, *Anastasios I...*, s. 75–83.

²⁶⁸ Według Jana z Antiochii, *Fragmenta*, 239.2 wystąpienie stołecznej ludności było spowodowane niepopularnymi decyzjami Juliana, prefekta miasta. Dotyczyły one przedstawień teatralnych. Zebrany w hipodromie lud żądał od cesarza odwołania Juliana. Anastazjusz wysłał przeciw buntownikom wojsko. Doszło do walk, podczas których podłożono ogień w hipodromie i zaczęto obalać posągi cesarskie. Anastazjuszowi udało się spacyfikować buntowników. Cf. P. Filipczak, *Julian, prefekt Konstantynopola*, [in:] *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa, M. Dziewiecka, M. Salamón, S. Sprawski, Kraków 2010, s. 667–683; M.J. Leszka, *Dzieje Longina, brata cesarza Zenona*, [in:] *Hortus historiae...*, s. 659–661.

²⁶⁹ Julian zginął w bitwie z Bułgarami. Miejsce bitwy nie jest znane. Inne źródła nie informują o tym wydarzeniu.

494 (1 września 493 – 31 sierpnia 494)
Druga indykcja, konsulat Asteriusza i Prezydjusza

1. Cesarz Anastazjusz wydał wojnę godności tych, którzy wyznają wiarę ortodoksyjną. Wiedziony złymi podszeptami, okazał swoje okrucieństwo, jako pierwszemu, biskupowi miasta, Eufemiuszowi, ponieważ mężnie stawiał opór przez wzgląd na wierność ortodoksji²⁷⁰.
2. Laodycea, Hierapolis i Trypolis, jak również Agatikum, zostały zniszczone w tym samym czasie z powodu tego samego trzęsienia ziemi²⁷¹.
3. Gelazjusz został wybrany czterdziestym siódmym biskupem Rzymu i żył przez cztery lata²⁷².

495 (1 września 494 – 31 sierpnia 495)
Trzecia indykcja, konsulat Wiatora (samodzielny)

Biskup cesarskiego miasta Eufemiusz, o którym poczyniliśmy wzmiankę wyżej, został fałszywie oskarżony przez cesarza Anastazjusza, skazany i poprowadzony na wygnanie. Miejsce Eufemiusza zajął Macedoniusz²⁷³.

496 (1 września 495 – 31 sierpnia 496)
Czwarta indykcja, konsulat Pawła (samodzielny)

1. Za namową swego brata, cesarz Anastazjusz przyznał premię żołnierzom oprócz innych corocznych i zwyczajowych świadczeń²⁷⁴.
2. Indie przysłały w darze cesarzowi Anastazjuszowi słonia, którego poeta Plaut zwał lugańską krową, oraz dwie żyrafy²⁷⁵.

²⁷⁰ Relacje między Anastazjuszem a Eufemiuszem były od samego początku rządów cesarza napięte, co było związane ze skłonnościami cesarza do monofizytyzmu, a co nie było akceptowane przez biskupa Konstantynopola. Biskup miał odmówić koronacji cesarzowi nim ten nie zobowiąże się do niewprowadzania nowinek do Kościoła.

²⁷¹ Żadne inne źródło nie wspomina o tym wydarzeniu.

²⁷² Gelazjusz był biskupem Rzymu od 1 marca 492 po 21 listopada 496 r. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 72–74.

²⁷³ W 496 r. cesarz Anastazjusz doprowadził do usunięcia Eufemiusza, którego wygnano do Euchaity.

²⁷⁴ Brak informacji o tym posunięciu cesarza w innych źródłach.

²⁷⁵ Pod nazwą Indie najprawdopodobniej należy rozumieć królestwo Auksun. Na temat „lugańskiej krowy” – J.C. Billigmeier, *Latin Lucabos “Elephant”*, [in:] *A Linguistic Happe-*

497 (1 września 496 – 31 sierpnia 497)**Piąta indykcja, samodzielny konsulat Anastazjusza augusta (drugi)**

1. Nastąpiło zaćmienie słońca²⁷⁶.
2. W tym roku, po sześciu latach, zakończyła się wojna izauryjska²⁷⁷.
3. Atenodor, wódz izauryjski, został pojmany i ścięty w Izaurii. Jego głowa została nawleczona na włócznię, zabrana do Tarsu i wystawiona przy bramie, gdzie zgniła²⁷⁸.

498 (1 września 497 – 31 sierpnia 498)**Szósta indykcja, konsulat Jana Scyty i Paulina**

1. Anastazjusz został wybrany czterdziestym ósmym biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez dwa lata²⁷⁹.
2. Longin Izauryjczyk, zwany Selinuntejczykiem, został pojmany przez kome-sa Pryskusa w Antiochii, mieście w Izaurii, i wysłany do Konstantynopola. Został związany i poprowadzony przez dostojnika przed oblicze cesarza Anastazjusza w hipodromie, a następnie zapewnił wiele rozrywki ludowi, by później umrzeć, poddany licznym torturom w Nicei, mieście w Bitynii²⁸⁰.
3. Cesarz Anastazjusz wprowadził dogodną dla ludu zmianę, rozpoczynając bicie monety ze swoim wizerunkiem, którą Rzymianie nazywali „terunciani”, a Grecy „follares”²⁸¹.

499 (1 września 498 – 31 sierpnia 499)**Siódma indykcja, konsulat Jana Garbusa (samodzielny)**

1. Wódz iliryskich żołnierzy, Arystus, wyruszył do walki z Bułgarami, pustoszącymi Trację, prowadząc piętnaście tysięcy uzbrojonych żołnierzy oraz

---

ning in Memory of Ben Schwartz. Studies in Anatolian, Italic and other Indo-European Languages, ed. Y.L. Arbetman, Louvain-la-Neuve 1988, s. 321–331.

²⁷⁶ Brak informacji o tym w innych źródłach.

²⁷⁷ Powstanie zostało stłumione przez wojska cesarskie dowodzone przez Jana Scytę oraz Jana Garbusa.

²⁷⁸ Na temat Atenodora patrz – *PLRE II*, s. 178–179 (s.v. *Athenodorus 2*); Ch. Beggs, *Die Senatsaristokratie...*, s. 94.

²⁷⁹ Anastazjusz był biskupem Rzymu od 24 listopada 496 r. po 19 listopada 498 r. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 74–75.

²⁸⁰ Na temat Longina z Selinuntu – *PLRE II*, s. 688 (s.v. *Longinus of Selinus*); M.J. Leszka, *Przywódcy powstania Izauryjczyków w latach 492–498*, VP 79, 2021, s. 230–231.

²⁸¹ Na temat reformy monetarnej Anastazjusza patrz F. Harer, *Anastasius I...*, s. 202–206.

pięćset dwadzieścia wozów wyładowanych bronią niezbędną do walki. Starli się w bitwie nieopodal rzeki Tzurta i tam poległo ponad cztery tysiące naszych żołnierzy, albo w czasie ucieczki, albo [utonęło] w korycie rzeki. Wraz ze śmiercią komesów Nikostrata, Innocentego, Tanka oraz Akwilina, poległ tam kwiat iliryjskiej armii²⁸².

2. W owym czasie poważne trzęsienie ziemi nawiedziło prowincję Pontu²⁸³.

500 (1 września 499 – 31 sierpnia 500)

Ósma indykcja, konsulat Patrycjusza i Hypacjusza

1. Symmach został wybrany czterdziestym dziewiątym biskupem Kościoła rzymskiego i żył przez piętnaście lat²⁸⁴.
2. Cesarz Anastazjusz wysłał poprzez Pawła, swojego trybuna notariuszy²⁸⁵, dary żołnierzom iliryjskim.

501 (1 września 500 – 31 sierpnia 501)

Dziewiąta indykcja, konsulat Pompejusza i Awienusa

1. W czasie gdy Konstancjusz, prefekt miasta [Konstantynopola], przyglądał się w środku dnia teatralnym przedstawieniom, stronnictwo Zielonych przygotowało zamach na stronnictwo Niebieskich na terenie teatru. Ukryli bowiem miecze i kamienie w zamkniętych słojach, jak również podobną broń pod różnymi owocami ułożonymi na straganie przy portyku teatralnym.
2. Podczas gdy Konstancjusz zasiadł, jak to miał w zwyczaju, podniósł się krzyk obywateli: dobyto broni, kamienie spadły na nieświadomych niczego obywateli niby deszcz, błysnęły krwią miecze, ociekające krwią sąsiadów i przyjaciół, szalejące wspólnie z tymi, którzy je dzierżyli. Siedziska amfiteatru zaskrzypiały i zatrzeszczały pod stopami uciekających tam i z powrotem, a posadzka spłynęła krwią zabitych.

²⁸² Arystus był magistrem *militum per Illyricum*. Na jego temat *PLRE II*, s. 147 (s.v. *Aristus* 2). Miejsce stoczenia bitwy, jak również dokładna data nie są znane.

²⁸³ Cf. *Kronika roku 846*, s. 166–167.

²⁸⁴ Symmach był biskupem Rzymu od 28 listopada 498 po 19 lipca 514 r. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 76–77.

²⁸⁵ Na temat Pawła, patrz *PLRE II*, s. 853 (s.v. *Paulus* 29).

3. Cesarskie miasto pogrążyło się w żalobie, bowiem padło ponad trzy tysiące obywateli [uśmierconych] kamieniami, ostrzem miecza, stratowanych przez gapiów i [utopionych] pod schodami sceny²⁸⁶.

502 (1 września 501 – 31 sierpnia 502)

Dziesiąta indykcja, konsulat Probusa i Awienusa

1. Znanie [nam dobrze] plemię Bułgarów spustoszyło często najeżdżaną Trację, ponieważ nie było tam rzymskiej armii zdolnej stawić im opór²⁸⁷.
2. Pięć miesięcy od rozpoczęcia oblężenia Amidy, bogatego miasta, Choades, król Persów, zdobył je z pomocą zdrady [zamieszkujących je] mnichów, a gdy wkroczył do niego, kazał stracić zdrażliwych mnichów²⁸⁸.

503 (1 września 502 – 31 sierpnia 503)

Jedenasta indykcja, konsulat Deksikratesa i Woluzjana

Trzech rzymskich wodzów, Patrycjusz, Hypacjusz i Aerobind, którzy zostali pewien czas temu wysłani do Persji z piętnastoma tysiącami zbrojnych, starło się z Persami, bez przeprowadzenia wcześniejszego rozpoznania, niedaleko fortu Syfiros. Zabito wówczas, podczas ucieczki, wielu dowódców. Gdy [pewien czas] po tych wydarzeniach ofiarowano wrogowi ogromną ilość złota, a Celer, *magister officiorum*, został wysłany z dwoma tysiącami zbrojnych ludzi jako wsparciem, ci sami nasi wodzowie wykupili miasto Amidę, która już wcześniej została zdobyta i odarta ze swych bogactw²⁸⁹.

²⁸⁶ Opisane przez Marcellina zajścia miały miejsce w czasie świąt zwanych Brytae (na ich temat G. G r e a t r e x, J. W a t t, *One, Two, Three Feasts? The Brytae, the Maiuma and the May Festival at Edessa*, OChr 83, 1999, s. 1–21). Na temat Konstancyntyna (nie Konstancjusza, jak nazywa go Marcellin), prefekta miasta – PLRE II, s. 313 (s.v. *Constantinus qui et Tzourouccas*).

²⁸⁷ Nic więcej nie wiadomo o tej akcji Bułgarów.

²⁸⁸ Na temat oblężenia Amidy patrz R.C. B l o c k l e y, *East Roman Foreign Policy. Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Leeds 1992, s. 90–91; G. G r e a t r e x, *Rome and Persia at War, 502–532*, Leeds 1998; F.K. H a a r e r, *Anastasius...*, s. 47–65; M. M e i e r, *Anastasios I. ...*, s. 194–222.

²⁸⁹ Na temat Areobinda – M.J. L e s z k a, *Flawiusz Areobind – wódz jednej wojny*, BP 27, 2020, s. 5–16; o Patrycjuszu – PLRE II, s. 840–842 (s.v. *Fl. Patricius*); o Hypacjuszu – PLRE II, s. 577–581 (s.v. *Hypatius δ*); G. G r e a t r e x, *Flavius Hypatius, quem vidit validum parthus sensitque timendum. An Investigation of His Career*, B 66, 1996, s. 120–142; M. M e i e r, *Flavios Hypatios: der Mann, der Kaiser sein wollte*, [in:] *Verwandschaft, Name und soziale Ordnung (300–1000)*, Berlin–Bostorn 2014, s. 73–96.

504 (1 września 503 – 31 sierpnia 504)
Dwunasta indykcja, konsulat Cetegusa (samodzielny)

Gdy w tamtym czasie Celer, *magister officiorum*, prowadził swoje wojsko do Kalinikum, miasta w Mezopotamii, najechał perskie tereny rolnicze. Uśmiercił wielu rolników, wykonujących prace w polu, jak również wielką liczbę bydła. Uprowadził [również] pasterzy różnych zwierząt, wraz z ich licznymi stadami, oraz zaatakował fort wzniesiony z cegły i gliny, posuwając się aż do tak zwanej Żelaznej Bramy, siejąc wszędzie po drodze zniszczenie. Wziąwszy bogate łupy i obdzielając nimi żołnierzy, wrócił do głównego obozu. Pewien czas później zdecydował się na zawarcie pokoju z Persami, gdy Armoniusz, sekretarz, został do niego wysłany z propozycją porozumienia²⁹⁰.

505 (1 września 504 – 31 sierpnia 505)
Trzynasta indykcja, konsulat Sabiniana i Teodora

1. Syn Sabiniana Wielkiego, [również] Sabinian, został wyznaczony magistrem *militum* i zebrał ludzi do walki z Getem Mundo. Wyruszył do walki, zabierając ze sobą dziesięć tysięcy uzbrojonych rekrutów, jak również wozy z uzbrojeniem i zaopatrzeniem. W czasie bitwy, która rozgorzała niedaleko Horreum Margi, wiele tysięcy jego ludzi poległo i utonęło w rzece Margus, a ponieważ utracono wozy nieopodal fortu zwanego Nato, Sabinian zbiegł [tylko] z kilkoma ludźmi. W wyniku tej nieszczęsnej wojny zaprzepaszczono tyle żołnierskiej wiary, że nikt spośród śmiertelnych nie mógłby się ludzić, że uda się ją odzyskać²⁹¹.

506 (1 września 505 – 31 sierpnia 506)
Czternasta indykcja, konsulat Aerobinda i Messala

W czasie tego konsulatu ustawiono posąg princepsa Anastazjusza na wyniosłej kolumnie na Forum Byka, dokładnie tam, gdzie kiedyś stała ta [kolumna] należąca do Teodozjusza Wielkiego²⁹².

²⁹⁰ Na temat Celera, *magistra officiorum* – *PLRE II*, s. 275–277 (s.v. *Celer* 2). O warunkach zakończenia wojny – F. H a a r e r, *Anastasius I...*, s. 64.

²⁹¹ Na temat Sabiniana, *magistra militum per Illyricum*, – *PLRE II*, s. 967–968 (s.v. *Sabinianus* 5). Mundo, którego Marcellin określa mianem Geta, był z pochodzenia Hunem – *PLRE II*, s. 767–768 (s.v. *Mundo*).

²⁹² Cf. J a n M a l a l a s, XVI, 13.

507 (1 września 506 – 31 sierpnia 507)
Piętnasta indykcja, konsulat augusta Anastazjusza (trzeci)

1. W hipodromie wybuchły niepokoje wśród ludu. Wojsko stłumiło je zbrojnie²⁹³.
2. Podczas gdy Anastazjusz uczestniczył w procesji, górna kondygnacja hipodromu wraz ze sklepieniem zapaliła się i runęła.

508 (1 września 507 – 31 sierpnia 508)
Pierwsza indykcja, konsulat Celera i Wenancjusza

Roman, komes domestyków, oraz Rustyk, komes scholów, wraz z ośmioma tysiącami zbrojnych ludzi, na pokładzie 100 uzbrojonych statków i takiej samej liczbie łodzi, najechali w celach rabunkowych wybrzeże Italii i dotarli aż w okolicy starożytnego miasta Tarent. Przekroczywszy morze, osiągnęli godne pogardy zwycięstwo dla cesarza Anastazjusza, w którym Rzymianie napadli na Rzymian na piracką modłę²⁹⁴.

509 (1 września 508 – 31 sierpnia 509)
Druga indykcja, konsulat Oportunusa (samodzielny)

1. W cesarskim mieście wybuchł pożar i płomień strawił do szczytu obydwie portyki na Forum Konstantyna, [dochodząc] aż do bardzo delikatnego posągu Perdiksa²⁹⁵.
2. Port Juliana po raz pierwszy osuszono z wody, korzystając z mechanicznego koła, oraz oczyszczono go poprzez wybranie [zalegającego] mułu²⁹⁶.

---

²⁹³ Chodzi zapewne o to samo wydarzenie, które opisują: Jan Malalas, XVI, 4; *Kronika Wielkanocna*, s. 608. Cf. *Chronicon Paschale 284–628*, trans., notes, introd. Michael Whitney, Liverpool 1989, s. 100, przyp. 316.

²⁹⁴ Na temat Romana, komesa domestyków – *PLRE II*, s. 948 (s.v. *Romanus*); o Rustyku, komesie scholów – *PLRE II*, s. 964 (s.v. *Rusticus 7*).

²⁹⁵ O tym pożarze wzmiankuje tylko Marcellin. Posąg Perdiksa stał w pobliżu kościoła św. Juliana, niedaleko Forum Konstantyna.

²⁹⁶ Marcellin jest jedynym źródłem mówiącym o tych pracach.

510 (1 września 509 – 31 sierpnia 510)
Trzecia indykcja, konsulat Boecjusza (samodzielny)

1. Miedziany posąg Fortuny trzymający róg obfitości, stojący nad sklepieniem, na Forum Strategiusza, zapalił się i spłonął. Stracił ramię, które jednak rzeźbiarze szybko odtworzyli²⁹⁷.
2. Patrycjusz Apion został wygnany²⁹⁸.
3. Konstantyn, dawniej *magister militum*, został wyświęcony na biskupa Laodycei²⁹⁹.

511 (1 września 510 – 31 sierpnia 511)
Czwarta indykcja, konsulat Sekundyna i Feliksa

Macedoniusz, biskup cesarskiego miasta, osaczony kłamstwami i knowaniami cesarza Anastazjusza i oskarżony przed cezarem przez heretyków, ponieważ wzbraniał się przed wydaniem cesarzowi kopii protokołu obrad świętych ojców Chalcedonu, podpisanego wcześniej listą świętych imion, został zesłany przez Anastazjusza do Euchaity. Stanowisko Macedoniusza zagarnął Tymoteusza, wyznaczony na biskupa przez Anastazjusza cezara w środku dnia³⁰⁰.

512 (1 września 511 – 31 sierpnia 512)
Piąta indykcja, konsulat Pawła i Moschiana

1. W północnych regionach na niebie często widoczna była luna³⁰¹.
2. W niedzielę, gdy na rozkaz Anastazjusza cezara do Hymnu Trójcy Maryn i Platon, [kantorzy] stojący przy pulpicie kościoła, dodali czwarty wers Męki Pana, zabito w nawach świątyni wielu ortodoksów, śpiewających oryginalną

²⁹⁷ Strategion, jeden z najważniejszych placów Konstantynopola, położony był w V regionie. Znajdował się na nim m.in. wzmiankowany posąg Tyche.

²⁹⁸ O patrycjuszu Apionie – *PLRE II*, s. 1111–1112 (s.v. *Apion 2*).

²⁹⁹ O komesie Konstantynie – *PLRE II*, s. 313–314 (s.v. *Constantinus 14*).

³⁰⁰ Na temat powodów usunięcia Macedoniusza, patrz m.in.: P. Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire, The Religious Policy of Anastasius the First, 491–518*, ²Thessalonike 1974, s. 65–72; W.H.C. Friend, *The Fall of Macedonius in 511 – a Suggestion*, [in:] *Kerygma und Logos. Beiträge zu den geistesgeschichtlichen Beziehungen zwischen Antike und Christentum. Festschrift für Carl Andresen zum 70. Geburtstag*, ed. A.M. Ritter, Göttingen 1979, s. 183–195.

³⁰¹ Cf. Jan Lidyczyk, *O zjawiskach*, 6.

- wersję tekstu i krytykujących kontrowersyjne wezwania, i wielu z tych, których zawleczono do więzienia, zmarło.
3. Jakby tego było mało, następnego dnia w kościele św. Teodora mordowano w jeszcze większej rzezi katolików w imię jedynej wiary. W wyniku tego, rzesza przygnębionych ortodoksów zebrała się zewsząd następnego dnia na Forum Konstantyna. Działo się to ósmego dnia przed Idami listopadowymi³⁰², w dzień, w który Bizantyńczycy obchodzą pamiątkę okrycia popiołem całej Europy.
  4. Następnie, podczas, gdy reszta śpiewała dniem i nocą Hymn Trójcy swemu Bogu Chrystusowi, niektórzy spośród nich przemierzali całe miasto i zabijali ogniem i mieczem zwolenników cesarza Anastazjusza, którzy ubrani byli w mniszne habity. Inni przynieśli klucze do wszystkich bram [miasta] oraz sztandary wojenne i na forum wymierzili sobie obóz religijny, a gdy Anastazjusz przechodził [nieopodal] wraz z procesją wykrzykiwali, by obwołać cesarzem Aerobinda.
  5. Później, gdy posągi i wyobrażenia Anastazjusza zostały już rozbite o ziemię, odegнали gradem kamieni senatorów Celera i Patrycjusza, którzy zostali wysłani, by z nimi paktować i ich uspokoić. Spalono domy Pompejusza i Maryna.
  6. Ogromne mnóstwo [katolików] przybyło do hipodromu do Anastazjusza i zgromadzili się przed jego tronem, śpiewając razem Hymn Trójcy w katolickiej wersji, niosąc ewangelię i błyszczący krzyż Chrystusa, żądając, by pomysłodawcy herezji Maryn i Platon zostali rzućeni na pożarcie dzikim zwierzętom.
  7. Cezar Anastazjusz przyrzekł, że uczyni wszystko [czego pragną] i z pomocą swoich kłamstw i pustych słów odesłał ich do domu trzeciego dnia, odkąd zgromadzili się na forum³⁰³.
  8. Później, gdy Anastazjusz odzyskał kontrolę, zwołał gorszący i pożałowania godny synod w mieście Sydon, która to nazwa wskazuje na bardziej niż nieprzemyślany wybór, wraz z osiemdziesięcioma heretyckimi biskupami, stojącymi w opozycji wobec ortodoksyjnych biskupów³⁰⁴.

³⁰² 6 listopada.

³⁰³ W ustępach od 2 do 7 Marcellin przedstawia wydarzenia, które rozegrały się w Konstantynopolu na tle religijnym, a których kulminacją była próba obalenia cesarza Anastazjusza i wyniesienia nowego władcy w osobie Areobinda, męża Anicji Juliany. Szerzej na temat tych wydarzeń: P. Charanis, *Church...*, s. 77–79; W.H.C. Friend, *The Rise of the Monophysite Movement. Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge 1972, s. 220; B. Lançon, *La contribution à l'histoire de l'Eglise de la Chronique de Marcellin d'Illyricum*, [in:] *L'historiographie de l'Eglise des premiers siècles*, ed. B. Poudéron, Y.-M. Duval, Paris 2001, s. 478–480; F.K. Haarer, *Anastasius I...*, s. 156–157; M. Meier, *Σταυρωθείς δι' ἡμᾶς – Der Aufstand gegen Anastasios im Jahr 512*, *Mit* 4, 2007, s. 157–237.

³⁰⁴ Synod został najprawdopodobniej zwołany przez Filoksena z Mabug pod koniec 512 r.

9. Chociaż Flawian, katolicki patriarcha Antiochii, oraz Jan, biskup miasta Paltos, udaremnili owo świętokradcze zgromadzenie, zostali oni zesłani [w odwecie] do fortu Petra. Tam Flawian, wyznawca Chrystusa, zasnął w Panu. August Justyn, który został obwołany cesarzem niedługo później, odwołał Jana z wygnania³⁰⁵.
10. W owym czasie nastąpiło zaćmienie słońca³⁰⁶.
11. Na rozkaz cezara Anastazjusza plemię Herulów zostało wpuszczone na terytorium państwa i miast Rzymian³⁰⁷.

513 (1 września 512 – 31 sierpnia 513) **Szósta indykacja, konsulat Klementyna i Probusa**

1. Sewer, zwolennik herezji Eutychesa i były mnich, został z woli cezara Anastazjusza wyświęcony na biskupa i zajął miejsce biskupa Flawiana. Doroteusz, bogobojny biskup miasta Ankyra, konsekwentnie przeciwny cesarzowi Anastazjuszowi w imię jedynej wiary ortodoksyjnej, osiągnął kres swego życia w owym czasie, co zresztą sam przepowiedział wysłannikowi cesarskiemu, przybyłemu do niego z polecenia cezara³⁰⁸.

514 (1 września 513 – 31 sierpnia 514) **Siódma indykacja, konsulat Senatora (samodzielny)**

1. Witalian, z pochodzenia Scyta, w ciągu trzech dni skoncentrował sześćdziesiąt tysięcy rzymskiej kawalerii i piechoty i ruszył do miejsca zwanego Hebdomon, gdzie wznosił warowny obóz. Podzieliwszy swoje siły na oddziały, [rozmieścił je] od jednego morza do drugiego, powiodł ich osobiście na Złotą Bramę (jak jest zwana), nie tracąc przy tym jednego żołnierza, rozgłaszając otwarcie, że nadciąga pod Konstantynopol jako rzecznik Mecedoniusza, biskupa miasta, wygnanego bez powodu przez princepsa Anastazjusza. Zwiedziony i oszukany argumentami i kłamstwami Anastazjusza poprzez jego wysłannika Teodora, wycofał się ósmego dnia od swojego przybycia³⁰⁹.

³⁰⁵ Flawian był biskupem Antiochii od 498 r. Na temat okoliczności depozycji Flawiana i Jana – P. Ch a r a n i s, *Church...*, s. 76.

³⁰⁶ Cf. J a n L i d y j c z y k, *O zjawiskach*, 6.

³⁰⁷ Herulów przesiedlono w okolice Singidunum.

³⁰⁸ Sewer został patriarchą Antiochii 6 listopada 512 r.

³⁰⁹ Na temat Witaliana, w chwili buntu komesa federatów – patrz *PLRE II*, s. 1171–1176 (s.v. *Vitalianus 2*). O tej fazie buntu Witaliana – F. H a a r e r, *Anastasius I...*, s. 167–169.

2. Witalian przybył podstępnie nocą do miasta zwanego Odessus w Mezji³¹⁰.
3. Witalian wytropił Cyryla, raczej gnuśnego niż mężnego magistra *militum*, śpiącego między dwoma nałożnicami, i wywabiwszy go na zewnątrz, zadźgał go gockim nożem, czym objawił się otwarcie i publicznie jako wróg cesarza Anastazjusza³¹¹.

515 (1 września 514 – 31 sierpnia 515) Ósma indykcja, konsulat Antemiusza i Florencjusza

1. Hormizdas został wybrany pięćdziesiątym biskupem rzymskiego Kościoła i żył przez dziewięć lat³¹².
2. Wspomniany Witalian stał się zajadłym wrogiem cesarza Anastazjusza, ponieważ osobiście, w otoczeniu swojej zbrojnej piechoty, wkroczył do posiadłości Sostenium i zajął pałac oraz cały otaczający go teren jako swoją siedzibę, podczas gdy jego kawaleria została wysłana dalej naprzód, a jego uzbrojone łodzie odbiły od lewego brzegu.
3. Wysłano od cesarza senatorów do Witaliana, aby ustalić z nim warunki pokoju. Przyjął [Witalian] wówczas dziewięćset funtów złota, nie licząc cesarskich poborów [z zajmowanych terenów] jako cenę za Hypacjusza – tyśiąc sto funtów już wcześniej mu oferowało jego [Hypacjusza] otoczenie, razem z Uraniuszem, który został pojmany pod Sozopolem.
4. Gdy Witalian został wyznaczony magistrem *militum* Tracji, odesłał po swoim powrocie Hypacjusza, którego trzymał w niewoli, zakutego w łańcuchy w forcie Akra, do jego wuja³¹³.
5. W owym czasie Hunowie, przekroczywszy Armenię, dotarli aż do Lykaonii, pustosząc po drodze całą Kapadocję³¹⁴.
6. Augusta Ariadna zmarła w pałacu, dożywszy wieku sześćdziesięciu lat³¹⁵.

³¹⁰ Miasto było siedzibą magistra *militum per Thracias*.

³¹¹ Na temat Cyryla, magistra *militum per Thracias* – PLRE II, s. 335 (s.v. *Cyrrillus* 3).

³¹² Hormizdas był biskupem Rzymu od 20 lipca 514 po 6 sierpnia 523 r. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 78–81.

³¹³ Na temat działań Witalina przedstawionych przez Marcellina pod rokiem 515.2–4 patrz np. F. H a a r e r, *Anastasius I...*, s. 169–172.

³¹⁴ Byli to Hunowie Sabirowie. O ich wyprawie – F. H a a r e r, *Anastasius I...*, s. 175–176.

³¹⁵ Ariadna, żona cesarza Zenona, a następnie Anastazjusza, zmarła w wieku ponad sześćdziesięciu lat. Spędziła u boku swoich cesarskich mężów czterdzieści lat. Na jej temat M.J. L e s z k a, *Cesarzowa Ariadna*, M 54.3, 1999, s. 267–278; K. T w a r d o w s k a, *Cesarzowe bizantyńskie...*, wg indeksu.

516 (1 września 515 – 31 sierpnia 516) Dziewiąta indykcja, samodzielny konsulat Piotra

1. Cesarz Anastazjusz wycofał się z przyjętych ustaleń, złożył Witaliana [z funkcji magistra *militum*], a na jego miejsce wyznaczył Rufina³¹⁶.
2. Ten sam cesarz wygnał Eliasza, biskupa miasta Jerozolimy, do wioski Aila, gdzie ten zmarł³¹⁷.
3. Anastazjusz rozkazał przyprowadzić przed swoje oblicze wybranych kapłanów Ilirikum, Wawrzyńca z Lychnidos, Domnusz z Serdyki, Alkissa z Nikopola, Gajana z Naissus oraz Ewangelusa z Pautalii. Biskupi Alkissus i Gajan zmarli [niebawem] w Bizancjum i zostali pochowani w jednym grobowcu. Ponieważ Domnusz i Ewangelus zostali [wkrótce] odesłani do swoich siedzib z obawy przed katolickim wojskiem ilirijskim, zatrzymano jedynie Wawrzyńca, często dyskutującego publicznie z cesarzem o wierze katolickiej na oczach dworu, [przetrzymywanego] zupełnie jakby był skazany na wygnanie. Tenże okazał się w istocie bardziej wytrzymały na ciele, niż można by sądzić, gdy przybył do Konstantynopola. Po siedmiu latach cierpienia Wawrzyńiec został w kościele Kosmy i Damiana uzdrowiony za sprawą swojej wiary i łaski Chrystusa i odzyskał zdolność do pewnego stania na własnych nogach i pewnego chodu. Po tych wydarzeniach wrócił bezpiecznie do swojej ojczyzny, gdzie zmarł osiągnąwszy ponad osiemdziesiąt lat³¹⁸.

517 (1 września 516 – 31 sierpnia 517) Dziesiąta indykcja, konsulat Anastazjusza i Agapeta

Słynna kobieta [z pism] proroka Jeremiasza, która często rozpala się w północnym wietrze, wykuła w ogniu broń przeciw nam, z powodu naszych win, i tym orężem zniszczyła większą część Ilirikum. W owym czasie zarówno Macedonia, jak i Tesalia została spustoszona, a gocka kawaleria złupiła je aż po Termopile i Epirus Vetus. Cesarz Anastazjusz wysłał tysiąc funtów złotych denarów przez

³¹⁶ Wycofanie się Anastazjusza z zobowiązań wobec Witaliana było następstwem klęski poniesionej przez tego ostatniego z rąk Maryna Syryjczyka w czasie trzeciego marszu na Konstantynopol. Na temat Rufina, nowego magistra *militum per Thracias* – *PLRE II*, s. 954–957 (s.v. *Rufinus 13*).

³¹⁷ Eliasz był biskupem Jerozolimy od 494 r. i przeciwnikiem polityki religijnej Anastazjusza. Został usunięty z tronu biskupiego na cesarski rozkaz przez Olimpusa, duksa Palestyny.

³¹⁸ Marcellin Komes jest jedynym źródłem odnotowującym wezwanie biskupów iliryskich do Konstantynopola.

Pawła do Jana, prefekta Ilirikum, by ten wykupił rzymskich jeńców. Ponieważ to nie wystarczyło, rzymscy więźniowie byli paleni w swoich zamkniętych domach lub mordowani pod murami obwarowanych miast³¹⁹.

518 (1 września 517 – 31 sierpnia 518) Jedenasta indykcja, konsulat Magnusa (samodzielny)

1. W wyniku nieustannego trzęsienia ziemi zawaliły się w tym samym czasie dwadzieścia cztery twierdze w prowincji Dardania. Spośród nich, dwie legły całkowicie w gruzach razem z ich mieszkańcami, cztery straciły połowę zabudowań i mieszkańców w wyniku częściowego zniszczenia, jednaście straciło trzecią część zabudowy i mieszkańców, a w siedmiu zniszczeniu uległa jedna czwarta domów, a wszyscy mieszkańcy stracili dach nad głową. Co więcej, okoliczne osady zostały opuszczone z obawy przed zniszczeniem. Co do miasta Skupi, to popadło ono w kompletną ruinę, chociaż nie zginął nikt z ludności, która już wcześniej opuściła je z obawy przed wrogiem. Większa część gór w tej prowincji rozwarła się w wyniku trzęsienia ziemi, szczyty pokruszyły się i spadły ze swych wypiętrzeń, a drzewa zostały wyrwane z korzeniami. Trzęsienie stworzyło grób, w postaci otchłani, o długości trzydziestu mil i szerokości dwunastu stóp, dla znacznej liczby mieszkańców, zarówno tych usiłujących opuścić zniszczone forty i górskie tereny, jak i próbujących ukryć się przed [najazdem] wroga. W jednym z fortów w regionie Gawiza, który nazywa się Sarnontum, zaburzeniu uległa struktura terenu, także pod powierzchnią, niby w piecu, przez długi czas wrzała lava i w końcu wytrysnęła ognistą fontanną³²⁰.
2. Cesarz Anastazjusz zmarł niespodziewanie, dożywając ponad osiemdziesięciu lat. Rządził przez dwadzieścia siedem lat, dwa miesiące i dwadzieścia dziewięć dni³²¹.
3. „Oto jak powstała Dara, miasto założone w Mezopotamii. Dara, pewna posiadłość, leżąca sześćdziesiąt mil na południe od Amidy oraz piętnaście mil na zachód od miasta Nisibis, płaciła swoje zobowiązania Kościołowi w Amidzie. Z tego powodu cesarz Anastazjusz wykupił po narzuconej cenie domy tej skromnej osady i natychmiast wysłał znakomitych rzemieślników, by rozpoczęli prace w celu zbudowania tam miasta [z prawdziwego zdarzenia]. Na czele postawił Kaliopiusza, który został później

³¹⁹ Marcellin jest jedynym źródłem mówiącym o tym wydarzeniu.

³²⁰ Wydarzenie to wzmiankowane jest tylko przez Marcellina.

³²¹ Cesarz zmarł 9 lipca 518 r.

patrycjuszem w Antiochii. Zaiste, ze znakomitym wyczuciem zakresił fundamenty, zaczynając od wzgórza, a kończąc na poziomie gruntu. Następnie otoczył je ze wszystkich stron aż do wyznaczonych granic silnymi murami. Uwzględnił także strumień zwany Kordissus, który bierze swoją nazwę od pobliskiej posiadłości, gdzie ma swoje źródło i odkąd biegnie, wijąc się po drodze, a na wysokości piątego kamienia milowego oddziela wzgórze od nowego miasta, wpadając dalej w ukryte wejścia po obu końcach [miasta]. Tak więc [Anastazjusz] dozwolił, by miasto, otoczone teraz publicznymi murami, zachowało nazwę wioski. Na wyniesionym terenie zbudowano tak zwaną Wieżę Heraklejską, najważniejszą strażnicę miasta, i połączono ją z murami. Spoglądała ona na Nisibis od wschodu oraz na Amidę na północy”³²².

519 (1 września 518 – 31 sierpnia 519)

Dwunasta indykcja, konsulat augusta Justyna i Eutaryka

[T]³²³

1. Justyn został wybrany przez senat na cesarza i niezwłocznie proklamowany³²⁴.
2. Amancjusz, prepozyt pałacu, kubikulariusze: Andrzej, Misahel oraz Ardabur, zostali pojmani za zdradę przez augusta Justyna, ponieważ byli zwolennikami manicheizmu. Dwóch spośród nich, tj. Amancjusz i Andrzej, zostali ścięci mieczem. Misahel i Ardabur zostali zesłani do Serdyki. Towarzysz Amancjusza Teokryt, którego ten przygotowywał do przejęcia rządów,

³²² Dodatek, poświęcony Darze, znajduje się w *Codex Sanctomerensis* 697. Na jego temat ostatnio – *The Fragmentary Latin Histories of Late Antiquity (AD 300–620)*, edition, translation and commentary L. Van Hooff, P. Van Nuffelen, Cambridge 2020, s. 188–189.

³²³ Theodor Mommsen oprócz tekst z rękopisu T, zamieścił skróconą wersję tego fragmentu zachowaną w rękopisie S:

Justyn został wyznaczony na cesarza.

Amancjusz, prepozyt pałacu oraz Andrzej, kubikulariusz, obaj będący wrogami państwa, zostali ścięci na wyspie.

Po tym jak Witalian Scyta został wezwany do Miasta, wkroczył do niego natychmiast i złożony przysięgę został wyznaczony magistrem militum.

³²⁴ W tym miejscu rozpoczyna się fragment uzupełniający pierwotną wersję *Kroniki*. Justyn wstąpił na tron 10 lipca 518 r. Marcellin błędnie datuje wyniesienie Justyna, co jest konsekwencją tego, że uzupełnianie *Kroniki* rozpoczął od nowego roku, a nie kontynuacji wydarzeń roku 518. Justyna Na temat Justyna I: A.A. Vasiliév, *Justin the First. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge Mass. 1950.

- został pojmany i skazany na śmierć przez zmiążdżenie głazami w więzieniu, a następnie wrzucony do słonego morza. Tak oto pozbawiono go pochówku, podobnie jak władzy cesarskiej, do której aspirował³²⁵.
3. Z powodu troski Justyna o państwo, Witalian Scyta został wezwany do Konstantynopola, a powróciwszy, został wyznaczony magistrem *militum* siedem dni po swoim przybyciu³²⁶.

520 (1 września 519 – 31 sierpnia 520) Trzynasta indykcja, konsulat Witaliana i Rustyja

Konsul Witalian, w siódmym miesiącu swego konsulatu, zginął w pałacu razem z Celerianem i Pawłem, swymi towarzyszami, po tym, jak pchnięto go szesnastą razą³²⁷.

521 (1 września 520 – 31 sierpnia 521) Czternasta indykcja, konsulat Justyniana i Waleriusza

Konsul Justynian uczynił ten konsulat najślawniejszym ze wszystkich wschodnich konsulatu, będąc najbardziej hojny w swojej szczodrości. Wydano dwieście osiemdziesiąt tysięcy solidów, które rozdano ludowi, przeznaczono na widowiska cyrkowe lub budynki użyteczności publicznej. Wystawiono na widok w amfiteatrze dwadzieścia lwów i trzydzieści panter, nie licząc innych dzikich bestii. Ponadto wszystko zaś opłacił [pokaz] okrytych czaprakami koni w hipodromie, zapewniwszy przedtem wyścigi rydwanów, a żadnej wrażeń gawiedzi odmówił tylko ostatniej, finałowej gonitwy³²⁸.

³²⁵ Na temat okoliczności wyniesienia Justyna do tronu – A.A. Vasiliiev, *Justin the First...*, s. 68–82. Na temat prepozyta Amancjusza, wpływowej osobistości na dworze cesarza Anastazjusza – *PLRE II*, s. 67–68 (s.v. *Amantius 4*); o komesie Teokrycie, kandydacie do tronu cesarskiego – *PLRE II*, s. 1065 (s.v. *Theocritus*).

³²⁶ Witalian po wstąpieniu Justyna na tron powołany został na stanowisko magistra *militum praesentalis*.

³²⁷ W śmierć Witaliana zamieszany był Justynian, siostrzeniec Justyna I, przyszły cesarz. O notariuszu Pawle – *PLRE II*, s. 853 (s.v. *Paulus 30*); o domestyku Celerianie – *PLRE II*, s. 278 (s.v. *Celerianus*).

³²⁸ Krok ten obliczony był na pozyskanie popularności przez Justyniana wśród konstantynopolitańczyków.

**522 (1 września 521 – 31 sierpnia 522)
Piętnasta indykcja, konsulat Symmachusa i Boecjusza³²⁹**

**523 (1 września 522 – 31 sierpnia 523)
Pierwsza indykcja, konsulat Maksyma (samodzielnego)**

Większość przestępców, bandytów i niszczycieli w mieście została wyłapana, ścięta mieczem, spalona lub powieszona za swe zbrodnie, co wielce ucieszyło dobrych obywateli³³⁰.

**524 (1 września 523 – 31 sierpnia 524)
Druga indykcja, konsulat augusta Justyna (drugiego) i Opilio**

W czasie tego konsulatu ludność mocno dotknięta brakiem w dostawach oliwy³³¹.

**525 (1 września 524 – 31 sierpnia 525)
Trzecia indykcja, konsulat Filoksena i Probusa**

Jan, pięćdziesiąty pierwszy papież Kościoła rzymskiego, jako jedyny ze wszystkich swoich poprzedników, przywódca apostołów i kapłanów, opuścił miasto w czterysta osiemdziesiątym pierwszym roku [od założenia] siedziby św. Piotra na prośbę króla Teodoryka i udał się do Konstantynopola, aby przyprowadzić do swojej owczarni arian. Powitano go z wielkimi honorami. Jako wybraniec zasiadł na tronie po prawej stronie kościoła i świętował mocnym głosem dzień zmartwychwstania Pana w rzymskim ryciu³³².

³²⁹ Marcellin nie zamieścił pod tym rokiem żadnej informacji.

³³⁰ Marcellin opisuje tu skutki działań Teodota, prefekta Konstantynopola, na rzecz zaprowadzenia porządku publicznego. W swojej gorliwości, jak się wydaje, prefekt przesadził i został pozbawiony urzędu i wysłany do Jerozolimy. Na jego temat – *PLRE II*, s. 1104–1105 (s.v. *Theodotus qui et Colocynthius*).

³³¹ Marcellin jako jedyny informuje o tym wydarzeniu.

³³² Jan był biskupem Rzymu od 13 sierpnia 523 do 18 maja 526 r. Przybył do Konstantynopola nie w 525, a w 526 r. Jego wizyta była pierwszą w historii wizytą papieża w bizantyńskiej stolicy. Na jego temat J.N. D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 81–82.

526 (1 września 525 – 31 sierpnia 526)
Czwarta indykcja, konsulat Olibriusza (samodzielny)

1. Gwałtowne trzęsienie ziemi nawiedziło w czasie pory obiadowej Antiochię w Syrii. Co więcej, przyniosło podwójne zniszczenie w ogromnej części zachodniego dystryktu miasta, ponieważ zachodnie wichry, które nagle zaczęły wiać ze wszystkich stron, kierowały płomień z palenisk kuchennych na walące się budynki. Znalazł również swój grób Eufrazjusz, biskup całego miasta, ponieważ przewrócił się na ziemię obelisk w hipodromie, miażdżąc mu głowę³³³.

527 (1 września 526 – 31 sierpnia 527)
Piąta indykcja, konsulat Maworcjusza

W sto dziewięćdziesiątym siódmym roku od założenia cesarskiego miasta, w Kalendarzy kwietniowe, cesarz Justyn uczynił swojego siostrzeńca Justyniana „najszlachetniejszym” współuczestnikiem [rządów] oraz swoim następcą. Tenże Justyn zmarł wkrótce w dziewiątym roku i drugim miesiącu swych rządów³³⁴.

528 (1 września 527 – 31 sierpnia 528)
Szоста indykcja, konsulat augusta Justyniana (samodzielny)

W roku sto dziewięćdziesiątym ósmym od założenia cesarskiego miasta cesarz Justynian Zwycięzca odtworzył cesarską lożę i dawny tron zaprojektowany, by [cesarz] mógł uczestniczyć i oklaskiwać zawody w hipodromie, czyniąc go nawet wyższym i bardziej ozdobnym, niż był kiedykolwiek wcześniej. Zgodnie ze swoją zwyczajową hojnością, odtworzył również portyki, gdzie zasiadali senatorowie. Tam to rozdawał nagrody zwycięskim woźnicom rydwanów, jak również karciał tych spośród nas, którzy na to zasługiwali³³⁵.

---

³³³ Do trzęsienia ziemi w Antiochii doszło 29 maja. O jego skali – AA. Vasiliev, *Emperor Justin...*, s. 345–349; G. Downey, *A History of Antioch...*, s. 521–525.

³³⁴ Tytuł „najszlachetniejszy” („nobilissimus”) Justynian otrzymał w 525 r., a jego proklamacja jako współcesarza odbyła się – 1 kwietnia 527 r. Justyn I zmarł 1 sierpnia 527 r.

³³⁵ Marcellin jest jedynym źródłem wzmiankującym przebudowę loży cesarskiej (katzmy) w hipodromie w tym czasie.

**529 (1 września 528 – 31 sierpnia 529)
Siódma indykcja, konsulat Decjusza (samodzielny)**

Ponieważ Partowie rozpoczęli przygotowania do wojny, także Rzymianie zaczęli zaprawiać się do walki i podjęli ją na nowo, zabezpieczając swoje granice. Nasza kampania trwała niemal osiem lat, a gdy wróciliśmy ze Wschodu, udaliśmy się do Afryki, by tam z sukcesem walczyć z Wandalami³³⁶.

**530 (1 września 529 – 31 sierpnia 530)
Ósma indykcja, konsulat Lampadiusza i Orestesa**

Mundus, iliryski *magister militum*, był pierwszym z rzymskich wodzów, który napadł na Gotów, najeżdżających wcześniej Ilirikum, i zmusił ich do odwrotu, zabijając wielu spośród nich. Ten sam wódz, w dalszej części tego konsulatu, pośpieszył do Tracji, gdzie wyrznął pustoszących ją Bułgarów i walcząc z nimi zaciekle, położył w bitwie trupem pięciuset spośród nich³³⁷.

**531 (1 września 530 – 31 sierpnia 531)
Dziewiąta indykcja, po zakończeniu konsulatu Lampadiusza
i Orestesa**

W czasie tego konsulat został opublikowany *Kodeks Justyniana*³³⁸.

**532 (1 września 531 – 31 sierpnia 532)
Dziesiąta indykcja, po zakończeniu konsulatu Lampadiusza i Orestesa**

Hypacjusz, Pompejusz i Probus, tj. siostrzeńcy boskiego Anastazjusza, rozpalili się niezdrową żądzą władzy i przeciwnie na swoją stronę w Idy styczniowe

³³⁶ Konflikt z Persją rozpoczął się w 527 r. i został zażegnany w 532 r. Wojskami bizantyńskimi w 529 r. dowodził Belizariusz, *magister militum per Orientem*, który stanął również na czele wzmiankowanej przez Marcellina wyprawy przeciw Wandalom w 533 r. Znamienne, że imię wodza w *Kronice* nie pada ani razu.

³³⁷ Marcellin opisuje tu działania Mundusa w latach 529–530. Na temat kariery Mundusa, *magistra militum per Illyricum* – *PLRE III*, s. 903–905 (s.v. *Mundus*).

³³⁸ *Kodeks Justyniana* został opublikowany w 529, a nie w 531 r. Poprawiona jego wersja ogłoszona została w 534 r.

wielki tłum rzezimieszków, dając im broń, podarki lub z pomocą fałszywych obietnic, po tym, jak znaczna część szlachetnie urodzonych przysięgła im wierność i motłoch ten pustoszył cesarskie miasto przez pięć kolejnych dni grabieżą, ogniem i plądrowaniem, rękoma przestępców grasujących z rażącym nieposłuszeństwem i oczywistym brakiem szacunku wobec cesarza, podczas gdy sami [Hypacjusz, Pompejusz i Probus] deklarowali lojalność wobec państwa, siedząc w pałacu. Co więcej, piątego dnia tych godnych potępienia niepokoju Hypacjusz, przyozdobiony rękoma swych pohańbionych towarzyszy złotym *torques*, oraz jego towarzysz Pompejusz, ubrany w napierśnik schowany pod ubraniem, wystąpili [na czele tłumu] i ruszyli na pałac. Zostali oni natychmiast zatrzymani przed wejściem do pałacu, zakuci w łańcuchy i straceni na rozkaz naszego najpobożniejszego cesarza. Poniósłszy karę, utracili cesarstwo nim je zdobyli. Niezliczona rzesza została stracona w hipodromie, a wspólnicy spiskowców poddani proskrypcji. Kościół, który spłonął w czasie tych wydarzeń, został wkrótce poddany pracom renowacyjnym przez augusta³³⁹.

533 (1 września 532 – 31 sierpnia 533) Jedenasta indykcja, konsulat augusta Justyniana (trzeci, samodzielny)

W wyniku ogromnego, mozolnego trudu ponoszonego przez Rzymian [w walce] przeciw Medom, nareszcie udało się wymusić pokój z Partami, rękoma patrycjusza Rufina oraz magistra *officiorum* Hermogenesa, ambasadorów wysłanych przez naszego cesarza. Na mocy zawartego traktatu obaj władcy przesłali sobie rękomię dobrej woli³⁴⁰.

³³⁹ Powstanie Nika, którego przebieg przedstawia w tym passusie *Kroniki* Marcellin, wybuchło 13 stycznia 532 r. i trwało nie pięć, jak pisze kronikarz, a sześć dni. Kronikarz czyni odpowiedzialnymi za jego wybuch siostrzeńców cesarza Anastazjusza, co odzwierciedlać może dworską wersję wypadków. Na temat siostrzeńców Anastazjusza: Al. Camerón, *The House of Anastasius*, GRBS 19.3, 1978, s. 259–276. Kościół zniszczony w powstaniu, to świątynia Hagia Sofia. O przebiegu powstania, m.in.: A.A. Čekalova, *Konstantinopol v VI veke. Vosstanie Nika*, Sankt-Peterburg 1997; R. Pfeilschifter, *Der Kaiser und Konstantinopel. Kommunikation und Konfliktaustrag in einer spätantiken Metropole*, Berlin–Boston 2013, s. 178–210.

³⁴⁰ Układ bizantyńsko-perski został podpisany prawdopodobnie we wrześniu 532 r. Jego warunki zostały wynegocjowane przez Hermogenesa (na jego temat *PLRE III*, s. 590–593 (s.v. *Hermogenes 1*) i Rufina (o nim – *PLRE II*, s. 954–956, s.v. *Rufinus 13*).

534 (1 września 533 – 31 sierpnia 534)
Dwunasta indykcja, konsulatus augusta Justyniana (czwarty)
oraz Paulina

Z woli Boskiej odzyskano prowincję Afrykę, która przez większość umieszczana jest w trzeciej części w [geograficznym] podziale ziemi. Kartagina powróciła po dziewięćdziesięciu sześciu latach od czasu jej utraty, po tym jak Wandalowie zostali wyrzuceni i poddani, a ich król Gelimer został schwytany i wysłany do Konstantynopola w czasie czwartego konsulatus cesarza Justyniana, a ten zaś przyjął go łagodnie, bowiem jego kraj był od pewnego czasu w lepszej sytuacji³⁴¹.

³⁴¹ W syntetyczny sposób Marcellin przedstawił zwycięską dla Bizantyńczyków kampanię afrykańską, w wyniku której podbite zostało państwo wandaliskie. Na temat przebiegu zmagania bizantyńsko-wandaliskich: J. Strzelczyk, *Wandalowie...*, s. 167–183; M. Wilczyński, *Zagraniczna...*, s. 183–207.

III

Kontynuacja Kroniki
Marcellina Komesa

MIROŚLAW J. LESZKA

Autor *Kontynuacji* i jej charakterystyka

Dzieło Marcellina Komesa doczekało się pewnej liczby kontynuacji¹, spośród których zachowała się tylko jedna. Obejmuje ona okres między 534 a 548 r. Ta druga data nie stanowiła kresu narracji, jednak rękopis, który posiadamy, urywa się w połowie zdania i brakuje w nim jakiejś liczby kart (przynajmniej jednej). Uważa się, że najpewniej kończyła się ona na początku lat pięćdziesiątych VI w.² *Kontynuacja* zaczyna się od informacji dotyczących tragicznego finału życia Amalasynty, gockiej królowej, kończy zaś informacją na temat zmagania prowadzonych przez Werusa, magistra *militum*, z Totilą.

¹ Wzmiankuje o tym K a s j o d o r w swoich *Instytucjach* (17).

² B. C r o k e, *Introduction*, [in:] *The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* B. C r o k e, Sydney 1995, s. XXV; A.S. K o z l o v, *O nekatorych osobennostjach Chroniki Prodożatelja Marcellina*, ADSV 33, 2002, s. 31; B. C r o k e, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001, s. 216.

Rękopis tekstu *Kontynuacji* znajduje się w Codex Tilianus, Oxford, Bodleian Library, Auct. T.II.26 (koniec VI w.), w którym dołączony jest do tekstu Marcellinowej *Kroniki*³. Pierwszy wydawca *Kontynuacji*, Theodor Mommsen, określił ją mianem „additamentum”, zaś Brian Croke, autor angielskiego tłumaczenia zarówno *Kontynuacji*, jak i samej *Kroniki*, nazwał ją „anonymous addition”. Jest możliwe, że zarówno tekst *Kroniki* Marcellina, jak i jej kontynuacji, znajdujący się w oksfordzkim manuskrypcie, został napisany przez tego samego skrybę (może nawet przez samego autora tej drugiej).

Autor *Kontynuacji* nie jest znany, zwykle określa się go mianem Kontynuatora Marcellina. Próba łączenia autorstwa *Kontynuacji* z osobą Maksymiana, biskupa Rawenny w połowie lat pięćdziesiątych, o którym wiemy, że napisał jakąś kronikę, nie wydaje się słuszną⁴. Sądzi się, że Kontynuator mieszkał w Konstantynopolu, być może wywodził się z Italii i stąd jego znajomość łaciny. Jest mało prawdopodobne, aby znalazł się w stolicy jako uciekinier z objętej wojną Italii. Być może, jak chce tego B. Croke, należał do tego samego środowiska, w którym znajdowali się m.in.: Jordanes, Kasjodor, Wigiliusz czy Ketegus, a którego celem było ułożenie pokojowych stosunków między Gotami a Bizantyńczykami, a nie kontynuowanie wojny⁵. Nie ma jasności, co do tego, kiedy Kontynuator napisał swoje dziełko. Możliwe, że nastąpiło to po zakończeniu zmagania w Italii, a więc gdzieś w II połowie lat pięćdziesiątych VI w., ale nie można wykluczyć, że *Kontynuacja* powstała w początku lat pięćdziesiątych⁶.

Kontynuator Marcellina uporządkował swój tekst w ten sam sposób, jak uczynił to ze swoją *Kroniką* Marcellina, a więc według konsulatów i indykcji. Różni go natomiast od swojego poprzednika dobór treści. O ile dla Marcellina perspektywą, przez którą przedstawiał on wydarzenia, był Konstantynopol, czy, szerzej rzecz ujmując, wschód cesarstwa, o tyle Kontynuator ogniskuje swoje zainteresowanie na tym, co działo się w Italii. Świadczy o tym wyraźnie to, że z sześćdziesięciu ośmiu epizodów przedstawionych w *Kontynuacji* aż czterdzieści cztery dotyczy Italii⁷. Konstantynopol jest co prawda dla niego „ce-

³ Istnieje jeszcze XIV-wieczny rękopis, zawierający *Kontynuację* – Cod. Par. Lat. 4870, Paris, określane mianem R i wywodzący się od T. Kończy się on nieco wcześniej niż rękopis oksfordzki. Cf. B. C r o k e, *Count...*, s. 216.

⁴ B. C r o k e, *Count...*, s. 224.

⁵ *Ibidem*, s. 228.

⁶ *Ibidem*, s. 232, 235; contra P. V a n N u f f e l e n, L. V a n H o o f, *Introduction*, [in:] J o r d a n e s, *Romana and Getica*, trans. with introduction and notes by i i d e m, Liverpool 2020, s. 90 (argumenty Croka na rzecz późniejszego terminu napisania *Kontynuacji*: *are not very strong*. Nie można wykluczyć, że powstała ona w początku lat pięćdziesiątych).

⁷ Z pozostałych: 2 dotyczą regionu naddunajskiego (535.3; 539.6), 11 Afryki (535.11; 536.2; 536.9; 537.3; 539.5; 540.4; 541.3; 543.3; 545.2; 546.3; 547.6), 8 rozgrywa się na pograni-

sarskim miastem”⁸, co z pewnością wyraża jego doń szacunek, ale przedstawia niewiele wydarzeń związanych z życiem Miasta, które Kozłow podzielił na dwie grupy⁹: w pierwszej Konstantynopol stanowi miejsce, z którego wyruszają albo do którego przybywają poselstwa, wodzowie, urzędnicy czy duchowni. W drugiej zaś stanowi on scenię wydarzeń o charakterze religijnym (śmierć bp. Epifaniasza i wyniesienie Antyma na stanowisko bpa Konstantynopola – 535.4; przybycie i pobyt biskupa Rzymu Agapeta – 535.2; 536.5; 536.10; przybycie Wigiliusza, biskupa Wiecznego Miasta – 547.4, wyświęcenie kościoła Mądrości Bożej – 537.5).

Jak się sądzi, w zainteresowaniu Kontynuatora sprawami italskimi wyrażały się poglądy części cesarskiego dworu, która optowała za intensyfikacją polityki cesarstwa na Półwyspie Apenińskim¹⁰. Nie wydaje się, że Kontynuator wywodził się z Italii, ale nie można wykluczyć, że przez jakiś czas przebywał na jej obszarze. Kontynuator czuł się „obywatelem” cesarstwa wschodniego, o czym może świadczyć wzmianka dotycząca armii bizantyńskiej działającej na Wschodzie, którą określa mianem „naszej”¹¹, jak i wzmiankowane powyżej określenie Konstantynopola „cesarskim miastem”.

O tym, że Kontynuator nie kierował się poglądami, które reprezentował Marcellin Komes, świadczy m.in. sposób ukazywania Belizariusza, najwybitniejszego Justynianowego wodza, który w ogóle nie jest wzmiankowany w *Kronice*, choć ukazuje ona najwybitniejsze jego dokonanie w pierwszej fazie jego kariery, a mianowicie podbój państwa Wandalów¹². Kontynuator jest, jak można sądzić, admiratorem Belizariusza. Píše o nim jako działającym dla dobra państwa¹³, cieszącym się przychylnością cesarza¹⁴, czego wyrazem było obdarowanie go posiadłością odebraną Janowi z Kapadocji¹⁵. Wzmiankuje o tym, że stał się ofiarą nienawiści i zawiści, kiedy został wezwany ze Wschodu i odesłany do Italii¹⁶.

---

czu z Persją (536.11; 537.4; 540.1; 540.2; 541.1; 543.3; 544.3; 546.4). Cf. A.S. Kozłov, *O nekatorych osobennostjach...*, s. 30–31.

⁸ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, 535; 541.1. Trzeba podkreślić, że w stosunku do żadnego innego miasta nie stosuje on jakiegokolwiek określenia.

⁹ A.S. Kozłov, *O nekatorych osobennostjach...*, s. 31.

¹⁰ B. Croke, *Introduction...*, s. XXV; A.S. Kozłov, *O nekatorych osobennostjach...*, s. 31.

¹¹ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 543.3.

¹² Marcellin Komes, a. 534.

¹³ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 535.1.

¹⁴ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 536.8.

¹⁵ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 544.3. Odniesienie tego faktu jest z jednej strony wyrazem pozytywnego stosunku do Belizariusza, z drugiej zaś strony niechęci do Jana z Kapadocji.

¹⁶ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 543.3. Możliwe, że jest tu zawarta zawołowana aluzja do działalności cesarzowej Teodory, która nie była szczególnie admiratorką Belizariusza (Av.

Mimo tej przychyłnej Belizariuszowi postawie, odnotowuje spustoszenie przez niego Neapolu¹⁷, choć trzeba zaznaczyć, że nie komentuje tego wydarzenia.

Oprócz Belizariusza Kontynuator wyróżnia spośród wodzów Justyniana Germanusa, którego działania odnotowuje w kilku wzmiankach¹⁸, z których wyłania się obraz znakomitego dowódcy i sprawnego zarządcy.

Jeśli chodzi o postawę Kontynuatora wobec Gotów, którzy z oczywistych względów znajdowali się w centrum jego zainteresowania, to generalnie określa się ją jako antygocką¹⁹. Choć, ogólnie rzecz biorąc, trzeba uznać słuszność tej opinii, to należy zwrócić uwagę na fakt, że najczęściej przedmiotem jego negatywnych ocen nie byli Goci jako lud²⁰, a ich przywódcy. Otwarcie krytykuje Teodata za zabójstwo Amalasanty²¹, negatywnie ocenia Witigesę, przy okazji wzmiankowania jego małżeństwa z Matasantą²². Szczególnie ostro wypowiada się o Totili, który przyniósł nieszczęścia dla Italii, niszczycielu, grabieżcy i mordercy²³.

Kontynuator nie wykazuje się jakimś szczególnym zainteresowaniem życiem Kościoła. Wzmiankuje przybycie papieża Agapeta do Konstantynopola²⁴, a także jego aktywność przy usunięciu Antyma – który po śmierci konstantynopolitańskiego biskupa Epifanusza przejął nielegalnie biskupi stolec²⁵ – i wyniesieniu nowego biskupa Menasa²⁶. Wydaje się, że Kontynuator darzył Agapeta

---

C a m e r o n, *Procopius and the Sixth Century*, London 1985, s. 70). Przy okazji warto zauważyć, że na kartach *Kontynuacji* ani razu cesarzowa Teodora się nie pojawia. Być może Kontynuator uwzględnił jej śmierć, ale tego zweryfikować nie możemy, ponieważ jak wskazano powyżej, jego narracja urywa się, ze względu na brak następnej karty rękopisu, na przerwany opis wydarzeń roku 548, a więc daty śmierci cesarzowej.

¹⁷ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 536.3 (*vastat*).

¹⁸ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 536.2; 536.9; 537.3; 539.5; 540.1; 541.1.

¹⁹ B. C r o k e, *Introduction...*, s. XXV; i d e m, *Count Marcellinus...*, s. 226–227.

²⁰ Słusznie zwraca na to uwagę Kozłowski (*O nekatorskich osobowościach...*, s. 32). Trzeba jednak zauważyć, że w jednym przypadku (zdobycie Mediolanu, a. 539.3) Kontynuator wyraźnie pisze o Gotach jako tych, którzy „wymordowali wszystkich Rzymian”, „zburzyli mury” i uprowadzili rzymskich wodzów. Nie ma tutaj co prawda żadnych epitetów pod adresem Gotów, ale przekaz jest jednoznaczny – Goci są mordercami i niszczycielami. Z pewnością ta wzmianka ma bardziej negatywny wydźwięk niż opis działań wodza gockiego Urajusza (*ibidem*, s. 32), gdzie mowa jest o próbie wzięcia Mediolanu głodem.

²¹ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 534. Ta wzmianka każe widzieć w antygockich działaniach Bizantyńczyków wolę pomszczenia tragicznego losu Amalasanty, co lansowane było przez cesarską propagandę. Cf. P r o k o p i u s z z C e z a r e i, *O wojnach*, V, 4, 30.

²² *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 536.7.

²³ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 542.3; a. 543.1; a. 544.1; a. 545.1; a. 545.4; a. 546.2; a. 547.5.

²⁴ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 535.2.

²⁵ Antyma Kontynuator (a. 535.4) określa mianem uzurpatora i wskazuje, że złamał on prawo kościelne, ponieważ porzucił swoje poprzednie biskupstwo – Kościół Trapezuntu.

²⁶ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 536.10.

szacunkiem²⁷. Kontynuator odnotowuje również przybycie papieża Wigiliusza do bizantyńskiej stolicy na wezwanie Justyniana I²⁸. Nie wzmiankuje jednak ani jego powodów, ani nie informuje o jego dalszych losach. Ostatnią wzmianką związaną ze sprawami kościelnymi odnotowaną przez Kontynuatora jest inauguracja świątyni Mądrości Bożej²⁹.

To nikłe zainteresowanie Kontynuatora sprawami kościelnymi świadczy wyraźnie o tym, że był on osobą świecką, choć niewątpliwie chrześcijaninem. Jak zauważa A.S. Kozłov, jego świeckość jest widoczna jeszcze bardziej niż u jego poprzednika³⁰.

W swojej narracji Kontynuator nie jest precyzyjny, jeśli chodzi o chronologię. Dotyczy to wydarzeń rozgrywających się na różnych obszarach³¹, w tym także w Italii³². Prowadzi to do wniosku, że nie był on ich obserwatorem i nie dysponował dobrymi źródłami. Na dobrą sprawę nasza wiedza o źródłach Kontynuatora jest nader skromna. Pewna zbieżność jego narracji z *Romana* Jordanesa wiodła niektórych do wniosku, że mógł on z nich korzystać, jako że powstały w 551 r. Wydaje się jednak, że bardziej prawdopodobne jest to, że zarówno Jordanes, jak i Kontynuator korzystali z tego samego źródła³³.

²⁷ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 536.10. W ostatnim fragmencie mowa jest o godnym zachowaniu Agapeta u boku cesarza. A.S. Kozłov (*O nekatorych osobennostjach...*, s. 32) wskazuje, że być może była to, przy okazji, zawołowana krytyka mieszania się cesarza w sprawy kościelne.

²⁸ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 546.1; 547.4. Nawiasem mówiąc, warto odnotować fakt, że Kontynuator nie czyni z cesarza Justyniana I głównej postaci swojej *Kroniki*.

²⁹ *Kontynuacja Marcellina Komesa*, a. 537.5.

³⁰ A.S. Kozłov, *O nekatorych osobennostjach...*, s. 33.

³¹ Dotyczy to m.in. wydarzeń rozgrywających się na terenie Afryki. Gwoli przykładu bunt przeciw Solomonowi, który wybuchł w marcu 536, jest datowany na 535 (a. 535.1); śmierć Solomona i zastąpienie go przez Sergiusza, które to nastąpiły w 544, umieszcza w roku 541 (a. 541.3). Inne przykłady B. Croke, *Count...*, s. 231.

³² Na przykład: Belizariusz powrócił do Italii w roku 544, a nie 545 (a. 545.3); Totila zdobył Rzym w grudniu 546 r., a nie w 547 (a. 547.5). Inne błędy w chronologii wydarzeń rozgrywających się w Italii – B. Croke, *Count...*, s. 231–232.

³³ Na temat związków Kontynuatora z Jordanesem, cf. m.in.: S. Krautschick, *Zwei Aspekte des Jahres 476*, Hi 35, 1986, s. 346; B. Croke, *Count Marcellinus...*, s. 232–235; P. Van Nuffelen, L. Van Hoof, *Introduction...*, s. 89–92 (wspólne dla Kontynuatora i Jordanesa źródło było zapewne kroniką i kończyło się między 548 a 551; *it is logical to locate the common source in the milieu of latin-speakers of Constantinople* – s. 92).

ADDITAMENTVM¹

Quo tempore Theodahadus rex Gothorum Amalasuentham reginam creatricem suam de regno pulsam in insula Iaci Vulsinensis occidit. Cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est et ultus.

(535) XIII. Belisarii solius

- I Postquam Carthago Libyaeque suo cum rege Gelimero per Belisarium est subiugata, de Roma Italiaque deliberat imperator : iterumque expeditio iterumque classis paratur idemque ductor qui consul eligitur, rectoque nauigio Siciliam properat, Catinam Syracusas sine mora, immo omnem peruadit Trinacriam. Ibiq; comperiens quod in Africa ciuile bellum exoritur et miles in proprio duce insurgit, cum paucis ad Africam tendit, Solomoni qui praeerat subuenit ; exercitum uero partim blandiendo, partim ulciscendo, inimicum tyrannum effugando, rei publicae consulit utilitati remensoque nauigio Trinacriam redit.

---

¹ Tekst łaciński za: *Marcellini V.C. comitis Chronicon*, ed. T. Mommsen, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 104–108.

- 2 Agapitus quinquagesimus Romanae urbis episcopus a Theodato rege Gothorum in legatione directus onstantinopolim uenit.
- 3 Tzitta patricius in Mysia cum hoste Bulgarum congregiendens ad latrum superior inuenitur.
- 4 Epifanius episcopus regiae urbis ante aduentum Romani praesulis moritur ; cuius episcopatum contra canones Anthimus Trapezuntena ecclesia relicta inuadit.

(536) XIII. post consulatum Belisarii

- 1 Ebremud Theodati genere relicto exercitu regio in Britios ad Belisarium in Siciliam conuolauit.
- 2 In Africa uero Solomone itidem cum exercitu dissidente Germanus succedit, Solomonem remittens ad principem.
- 3 Bilisarius Campaniam transiens Neapolim uastat.
- 4 Gothorum exercitus Theodahadum regem habens suspectum Vitigem in regnum asciscit ; qui mox in campos Barbaricos regnum peruasit.
- 5 Expeditione soluta Romam ingreditur, ubi iam Agapito Constantinopoli defuncto Theodahadus rex Siluerium episcopatum subrogat ; ibique residens dirigit Rauennam.
- 6 Theodatum occidit in loco qui dicitur Quintus iuxta fluuium Santernum et ipse subsequitur per Tusciam omnes opes Theodati diripiens, quas in Insula uel in Vrbeuetus congregauerat.
- 7 Rauennamque ingressus Matesuentham nepotem Theodorici sibi sociam in regno plus ui copulat quam amore.
- 8 Belisarius fauente domino Romam ingreditur.
- 9 Germanus in Africa feliciter administrat.
- 10 Agapitus Constantinopolim, ut diximus, episcopus a Roma adueniens, Anthimum pellit, dicens eum iuxta ecclesiasticam regulam adulterum, qui sua dimissa ambierat alienam ; in cuius locum Mennam presbyterum episcopum ordinauit et ipse extremum diem obiit, in nullo tamen, sicut ei a principe imminabatur, sentiens contra fidem.
- 11 Ipso namque anno ob nimiam siccitatem pastura in Persida denegata circiter quindecim milia Saracenorum ab Alamundaro cum Chabo et Hezido fylarchis limitem Eufratesiae ingressa, ubi Batzas dux eos partim blanditiis, partim districtione pacifica fouit et inhiantes bellare repressit.

(537) XV. iterum post consulatum Belisarii

- 1 Vitigis tyrannus exercitu aggregato Romam obsidet ; cui tunc fauentem papam Siluerium Belisarius ab episcopatu summouit et loco eius Vigilium diaconum ordinauit.
- 2 Temporeque longo Romam obsidente Vitigis Belisarius intus inedia uigiliisque laborans auxilium ab imperatore deposcit. Cui directi sunt Martinus et Valerianus uterque magister militiae ; nec sic tamen Vitigis obsidionem relinquit.
- 3 In Africa Germanus rebelliones milites cum Stotza tyranno inter Maurorum deserta bellando effugat.
- 4 In Oriente quoque Iohannes Cottistis arripiens tyrannidem, antequam aduersi aliquid temptaret, Daras extinctus est.
- 5 Ecclesia maior Constantinopoli ab imperatore Iustiniano singulariter in mundo constructa dedicatur die VI kalendas Ianuarias.

(538) Indictione prima Iohannis solius

- 1 Adhuc Vitigis in obsidione Romae morante Iohannes magister militum cum Batza, Conone, Paulo Remaque inlustribus magnoque exercitu apparato ad Italiam properant castraque ad Portum Romanum conlocant, laboranti Romae subueniunt. Quorum aduentum Vitigis cernens trium mensium temporis cum Belisario pacta confirmat suosque legatos ad imperatorem transmittit.
- 2 In qua pace Belisarius Campaniam redit, annonae copiam Romae inlaturus, reuersusque Campania contrarium sibi de medio aufert Constantinum patricium.
- 3 Iohannes uero in portu quae posuerat castra deserens Samnitum regionem ingressus est Aternoque oppido expugnato Tremonem Gothorum ducem cum suis prosternit. Ortonam quoque similiter inuadit, Picenum depraedans Ariminum occupat.
- 4 Quo audito Vitigis ab obsidione Urbis, in qua adhuc post turbatam pacem consistebat, relicta Roma, per Clodiae aggerem et annonariam Tusciam transit Apenninum et in Rubiconis fluminis ripa castra metatus Ariminum obsidet.
- 5 Vnde proturbatus a Narsete de Constantinopoli et a Belisario de Roma uenientibus fugit Rauennam.

- 6 Cuius nepos Oraio Mediolanum longa inedia deterit, Mundilam Paulumque duces ibi positos cum suo milite obsidens.
- 7 Narsete uero Arimino residente Belisarius accedens Romae ad exhiemandum in deditione suscipit Vrbinum et Vrhemuetus et insulam laci Vulsinensis.

(539) II. Appionis solius

- 1 Narses reuertitur Constantinopolim.
- 2 Belisarius obsidens Auximum septimo mense ingreditur, similiterque et Faesulam.
- 3 Gothi Mediolanum ingressi muros diruunt praedamque potiti omnes Romanos interficiunt, Mundilam Paulumque duces abducunt Rauennam.
- 4 Theudibertus Francorum rex cum magno exercitu adueniens Liguriam totamque depraedat Aemiliam. Genuam oppidum in litus Tyrreni maris situm euertit ac praedat. Exercitu dehinc suo morbo laboranti ut subueniat, paciscens cum Belisario ad Gallias reuertitur.
- 5 Germanus de Africa Constantinopolim euocatur. Solomon ibi rursus dirigitur.
- 6 Calluc magister militum cum Gepidas primum feliciter dimicans secundo infeliciter ruit.

(540) III. Iustini iun. solius

- 1 Parthi in Syriam ingressi multas urbes subuertunt ; contra quos Germanus arma arripiens Iustinum filium, eundemque consulem in ipsis fascibus secum ducit.
- 2 Antiochia magna depraedata demolitur a Persis.
- 3 Belisarius Rauennam ingreditur, regem Vitigis et reginam cunctasque opes Gothosque nobiliores tollens secum ad imperatorem reuertitur euocante se Marcello comite.
- 4 Solomon in Africa feliciter dimicans rebelliones proturbat.
- 5 Gothi trans Padum residentes Oraio Vitigis nepote et Heldebadu ductantibus Vitigis regem cum regina opibusque palatii nec non et Gothos audientes sedibus propriis pulsos Orientemque per Belisarium abductos rebellare disponunt, regem sibi statuentes Heldebadum.
- 6 Contra quem debellaturus Bessa patricius Placentium a Rauenna conscendit, Constantino Rauennam de Dalmatiis, ut praeesset exercitui, ab imperatore directo.

(541) III. Basili solius anno primo

- 1 Parthis persistentibus inimicis Belisarius Orientis suscepit expeditum Germano regresso ad urbem regiam.
- 2 Gothi Heldibado occiso Erarium sibi ordinant regem.
- 3 Solomon in Africa interficitur, Sergius loco eius dux successit belli moderatorque prouinciae.

(542) V. post consulatum Basili anno secundo

- 1 Milites clam Veronam ingressi dum auaritia inhiante de praeda concertant, a Gothis egredientibus de latebris cum suo dedecore ciuitate pelluntur.
- 2 Gothi Erario rege occiso Totilam in regnum manciparunt. Qui malo Italiae mox Padum transit et ad Faentiam Aemiliae ciuitatem Romanum exercitum superat, duces effugat, Caesenam et Vrbinum, Montem feretris et Petrapertusa occupat, huc illucque discurrens deuastat Italiam.
- 3 Rursus in annonaria Tuscia ad Mucellos per Ruderit et Viliarid Bledamque duces suos Romanum exercitum superat. Quo proelio Bessa patricius uulneratus euadit; ceteri uero fugientes per quaqua saluati sunt.

(543) VI. post consulatum Basili anno III

- 1 Totila deuastat Campaniam urbesque muratas euertens per suos Tiburem obsidet.
- 2 Mortalitas magna Italiae solum deuastat, Orientem iam et Illyricum peraeque attritos.
- 3 In Oriente Persis adhuc tenentibus conflictum cum nostris Sergius in Africa inquietatur a rebellionibus cum Stotza et Mauris.

(A. C. 544.) VII. post consulatum Basili anno IIII

- 1 Totila obsidet Firmum et Asculum inuasamque Neapolim desolat et Tibur.
- 2 Roma uero obsidetur a longe, in qua praeerat Iohannes magister militum.
- 3 In Oriente Belisario constituto exsulatur Iohannes ex consule ordinario patricius atque praefectus praetorio et domus eius datur Belisario.

(545) VIII. post consulatum Basili anno quinto

- 1 Totila Firmum et Asculum sub iuramento ingressus est ; milite Romano cum rebus suis dimisso crudelitatem suam in Romanos exercuit eosque omnes nudat et necat.
- 2 In Africa Iohannes inruens super tyrannum Stotiam interimit eum et ipse ab eius occiditur armigero. In qua tyrannide Iohannes quidam electus Stotias iunior uocitatur.
- 3 Belisarius de Oriente euocatus in offensam periculumque incurrens graue et inuidiae subiacens rursus remittitur ad Italiam. Qui ueniens Romae dirigit Bessam, Iohannem mittit ad imperatorem.
- 4 Totila uastato Piceno pugnansque ad Auximum uincit. Indeque discurrrens per Tusciam Spoletium destruit et Asisium Clusiumque oppida tenuit et obsidet Perusiam.

(546) VIII. post consulatum Basili anno sexto

- 1 Vigilius papa LVIII ab apostolo Petro euocatus ab imperatore Roma egreditur et Siciliam uenit.
- 2 Totila occupata Lucania et Britios Neapolim subuertit, Romam obsidet.
- 3 De Africa Sergius euocatur et Ariouinda neptem imperatoris acceptam ibi iudex dirigitur.
- 4 In Oriente cum Parthis foedus initur per Constantianum magistrum militiae et exercitus reuertitur Constantinopolim.

(547) X. post consulatum Basili anno VII

- 1 Gothi legationem mittunt ad imperatorem per episcopum ciuitatis Asisinatium nomine Auentium.
- 2 Iohannes magister militum ad Italiam properat.
- 3 Bilisarius a Rauenna egressus uenit Dyrracio indeque directo Iohanne Calabriam ipse per Siciliam Romam perrexit.
- 4 Papa Vigilius ingressus est Constantinopolim VIII kalendas Februarias.
- 5 Totila dolo Isaurorum ingreditur Roma die XVI kal. Ianuarias, muros euerit, domos aliquantas igni comburens ac omnium Romanorum res in praedam accepit ; hos ipsos Romanos in Campaniam captiuis abduxit. Postquam deuastationem quadraginta aut amplius dies Roma ita fuit desolata ut

nemo ibi hominum nisi bestiae morarentur. Sic ueniens Belisarius murorum partem restaurat uenienteque Totila ad pugnam resistit.

- 6 Eodem quoque anno de Africa neptis imp. reuertitur uidua occiso uiro eius Areouinda a Gunthario tyranno, qui cum Stotzia iuniore tractans eum occiderat. Sed Artabanes utrosque comprehensos Guntharium occidit, Iohannem idem Stotiam iuniorem uinctum transmittit ad principem. Post aliquantos dies mittitur in Africam Iohannes et Artabanis euocatus praesentale accipit magisterium.

(548) XI. post consulatum Basilio anno VIII

- 1 Iohannes magister militum in Campania praedans Gothos nonnullas liberat senatrices. Qui postea patitur nocturnum Totilae superuentum Bulgarum suorum proditione.
- 2 Verus quoque magister militum et ipse in parte alia Calabriae infestum sustinuit Totilan et Valerianus ab imperatore in eorum solacia . . . . .

Kontynuacja Kroniki Marcellina Komesa¹

W tamtym czasie Teodahad² wygnał królową Amalasantę³, która uczyniła go królem Gotów, z jej królestwa na wyspę na jeziorze Bolsena, gdzie ją zamordował. Cesarz Justynian, będąc wielce zasmuconym, pomścił jej śmierć.

---

¹ Przekład został przygotowany na podstawie zamieszczonego na stronach: 219–225 tekstu łacińskiego wydanego przez Theodora Mommsena – *Marcellini V.C. comitis Chronicon*, ed. T. Mommsen, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 104–108.

² Teodahad (jego imię w *Kontynuacji* występuje w dwóch formach Theodahad, Theodat), siostrzeniec Teodoryka Wielkiego, król Gotów w latach 534–536. Na jego temat patrz: *PLRE II*, s. 1067–1068 (s.v. *Theodahadus*); W. Kuhoff, *Theodahadus, Flavius, König der Ostgoten 534–536*, [in:] *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd. XI, Herzberg 1996, s. 824–832; M. Vitellio, *Theodahad. A Platonic King at the Collapse of Ostrogothic Italy*, Toronto 2014.

³ Amalasunta, córka Teodoryka Wielkiego, żona Eutaryka, matka Atalaryka i Matasunty, po śmierci Teodoryka regentka małoletniego Eutaryka w latach 526–534. Zamordowana w 535 r. Jej śmierć została wykorzystana przez Justyniana jako pretekst do podjęcia wojny z Gotami. Kontynuator prezentuje Justynianowe stanowisko. Na jej temat M. Vitellio, *Amalasuintha. The Transformation of Queenship in the Post-Roman World*, Philadelphia 2018.

535 (1 września 534 – 31 sierpnia 535) Trzynasta indykcja, samodzielny konsulat Belizariusza

1. Gdy Libia wraz z Kartaginą i ich królem Gelimerem⁴ zostały pokonane przez Belizariusza⁵, cesarz zwrócił uwagę na Rzym i Italię. Rozpoczęto przygotowania do nowej wyprawy oraz zgromadzono nową flotę, a ten sam wódz został wybrany na konsula i wyruszył w kierunku Sycylii, by bez zwłoki najechać Katynę, Syrakuzy oraz całą Trinakrię. Gdy [po przybyciu na miejsce] dowiedział się, że w Afryce wybuchła wojna domowa, a armia zbuntowała się przeciwko swemu dowódcy, ten [Belizariusz], wzięwszy ze sobą kilku towarzyszy, ruszył do Afryki na odsiecz Solomonowi⁶, który tam wtedy dowodził. Podnosząc ducha, dyscyplinując armię i zmuszając wicherzyciela do ucieczki, przywrócił spokój, a zmieniawszy swój kurs, wrócił na Trinakrię.
2. Agapet⁷, będący pięćdziesiątym biskupem miasta Rzymu, został wysłany z poselstwem przez Teodata, króla Gotów i przybył do Konstantynopola.
3. Patrycjusz Tzitta⁸ odniósł zwycięstwo w Myzji⁹ pod Iatrus¹⁰, starłszy się z Bułgarami.

⁴ Gelimer, król Wandalów w latach 530–534. Po klęsce w zmaganiach z Belizariuszem został przywieziony do Konstantynopola. W Bizancjum spędził resztę swojego życia. Zmarł po 553 r. Na temat jego rządów i wojny z Bizancjum: J. S t r z e l c z y k, *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa 1992, s. 167–183; M. W i l c z y Ń s k i, *Zagraniczna i wewnętrzna polityka afrykańskiego państwa Wandalów*, Kraków 1994, s. 178–207; H. C a s t r i t i u s, *Die Vandalen. Etappen einer Spurensuche*, Stuttgart 2007, s. 159sq; A. M e r r i l l s, R. M i l e s, *The Vandals*, Oxford–Malden 2010, s. 228sq; R. S t e i n a c h e r, *Die Vandalen. Aufstieg und Fall eines Barbarenreichs*, Stuttgart 2016, s. 292sq.

⁵ Belizariusz, *magister militum per Orientem* w latach 529–531, 533–542, 549–552, konsul roku 535. Dowodził wojskami bizantyńskim w zmaganiach z Persją, Wandalami i Gotami. Uznawany za jednego z najwybitniejszych wodzów w dziejach. Na jego temat m.in. *PLRE III*, s. 181–224 (s.v. *Fl. Belisarius 1*); I. H u g h e s, *Belizariusz, wódz Bizancjum*, przekł. M. F a f i Ń s k i, Poznań 2016 (opracowanie popularne).

⁶ Solomon, wódz (*magister militum per Africae* (?534–544) i zarządca [*praefect pretorio per Africae* (539–544)]. Na jego temat: *PLRE III*, s. 1167–1177 (s.v. *Solomon 1*).

⁷ Agapet, biskup Rzymu (13 maja 535 – 22 kwietnia 536). Jego przybycie do Konstantynopola datuje się na 20 lutego 536 r., co oznacza, że Kontynuator się w tej kwestii pomylił. Podstawowe informacje na jego temat – J.N.D. K e l l y, *Encyklopedia papieży*, przeł. i uzupełnił T. S z a f r a Ń s k i, Warszawa 2006, s. 86–88; F.W. B a u t z, *Agapet I*, [in:] *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd I, ed. i d e m, Hamm 1975, kol. 52.

⁸ Tzitta (jego imię oddawane jest w innych źródłach jako: Sittas, Ztittas, Zittas, Tdzittas) – *magister militum praesentalis* 530–538/539; mąż Komito, starszej siostry Teodory, żony cesarza Justyniana; patrycjusz, ekskonsul – *PLRE III*, s. 1160–1163 (s.v. *Sittas 1*).

⁹ Kontynuator używa tej anachronicznej nazwy zamiast nazwy Moesia (Mezja).

¹⁰ Bitwa pod twierdzą Iatrus (dziś wieś Kriwina w Bułgarii) znana jest jedynie z przekazu Kontynuatora.

4. Zanim przybył rzymski biskup, zmarł Epifaniusz, biskup cesarskiego miasta¹¹. Wbrew prawu kościelnemu, tron biskupi Epifaniusza uzurpował Antym¹², który porzucił Kościół Trapezuntu.

536 (1 września 535 – 31 sierpnia 536) Czternasta indykcja, po konsulacie Belizariusza

1. Ebremud¹³, zięć Teodata, porzucił armię królewską pod Bruttium i zbiegł do Belizariusza na Sycylię.
2. W Afryce Solomona zastąpił zaś German¹⁴, ponieważ ten znowu pokłócił się z własnym wojskiem i [w efekcie] został odesłany do cesarza.
3. Wkroczywszy do Kampanii, Belizariusz spustoszył Neapol¹⁵.
4. Nie mając zaufania do króla Teodahada, gockie wojsko wyniosło do korony Witiges¹⁶. Ten zaś bez wahania przejął królestwo na Polach Barbaryckich.
5. Po skończeniu kampanii król Witiges przybył do Rzymu, gdzie już wcześniej Teodahad powołał na urząd biskupa Sylweriusza¹⁷, ponieważ Agapet zmarł w Rzymie. [Witiges] Przebywając tam [w Rzymie], sprawował kontrolę [również] nad Rawenną.
6. [Witiges] zabił Teodata¹⁸ w miejscu zwanym Kwintus, nieopodal rzeki Santernus i ruszył osobiście przez Toskanię, łupiąc wszelkie bogactwa, które Teodat zdołał zgromadzić w Insuli i Urbs Vetus.

¹¹ Epifaniusz, biskup Konstantynopola w latach 520–535.

¹² Antym, biskup Konstantynopola w latach 535–536.

¹³ Evremud (Ebrimuth) był żonaty z Teodenate, córką Teodahada. Za zdradę na rzecz Bizantyńczyków został wynagrodzony przez Justyniana godnością patrycjusza. Na jego temat *PLRE III*, s. 433–434 (s.v. *Ebrimuth*).

¹⁴ German, siostrzeniec cesarz Justyna I, kuzyn cesarza Justyniana; *magister militum per Thracias* 518/527; *magister militum praesentalis*, patrycjusz. Jego drugą żoną była Matasunta, córka Alamasunty. Na jego temat – *PLRE II*, s. 505–507 (s.v. *Germanus 4*).

¹⁵ Belizariusz dotarł pod Neapol gdzieś na przełomie października i listopada 536. Zdobył miasto po długim oblężeniu. Belizariusz zadbał o to, by miasto nie ucierpiało z rąk jego żołnierzy (Jordanes, *Romana*, s. 370).

¹⁶ Witiges, król Ostrogotów w latach 536–540. Podstawowe informacje na jego temat: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. XXXIV, Berlin–New York 2007, s. 150–153.

¹⁷ Sylweriusz, biskup Rzymu w latach 536–537. Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 88–89.

¹⁸ Teodat (Teodahad) został z polecenia Witiges¹⁶ zabity przez niejakiego Optarisa, który miał mieć osobistą urazę do swojej ofiary (Prokopiusz, *O wojnach*, V, 11. 6–9).

7. Wkroczywszy do Rawenny, [Witiges] połączył się węzłem małżeńskim z wnuczką Teodoryka, Matasuntą¹⁹, [czyniąc tak] raczej z konieczności niż za sprawą uczucia.
8. Za sprawą łaski Bożej, Belizariusz wkroczył do Rzymu²⁰.
9. German skutecznie zarządzał Afryką.
10. Jak wspomniano wcześniej, przybywszy do Konstantynopola z Rzymu, biskup Agapet wygnał Antyma [z urzędu], przyrównując go w sprawach Kościoła do nierządnic, która porzuciła jeden dom i zawłaszczyła inny. W jego miejsce wyświęcił na biskupa kapłana Menasa²¹, [a uczyniwszy to] sam osiągnął kres życia. Ilekroć zasiadał u boku cesarza, nigdy nie powiedział czegoś, co byłoby sprzeczne z wiarą²².
11. Także w tym roku, ponieważ na skutek rozległej suszy pastwiska w Persji uległy zniszczeniu, piętnaście tysięcy Saracenów prowadzonych przez fylarchów Chabusa i Hezyda przekroczyło Limes Eufratejski pod wodzą Alamundara. Tam wódz Batzas²³ okiełznał ich, częściowo pochlebstwem, a częściowo pokojowymi metodami, i stłumił w nich pragnienie walki.

537 (1 września 536 – 31 sierpnia 537) Piętnasta indykcja, po konsulacie Belizariusza

1. Dokonawszy koncentracji swojej armii, tyran Witiges założył oblężenie Rzymu²⁴. [Wówczas] Belizariusz pozbawił urzędu papieża Sylweryusza, będącego przychylnym Witigesowi, a w jego miejsce wyznaczył diakona Wigiliusza²⁵.

¹⁹ Matasunta (Matasuentha, Mataswintha), córka Eutaryka i Amalasanty, wnuczka Teodoryka Wielkiego. Na jej temat *PLRE III*, s. 851–852 (s.v. *Matasuentha*).

²⁰ Grudzień 536.

²¹ Menas, biskup Konstantynopola w latach 536–552. Za jego wyniesieniem, jak i usunięciem Antyma, stał Justynian, a nie papież Agapet.

²² N.N. Болгов tłumaczy ten fragment następująco: *Он не планировал никаких действий против существующих обычаев* [*Kontynuacja Marcellina Komesa (Bolgov)*], s. 88); В. С р о к е: *He contemplated nothing contrary to the faith just as he was adjoined by the Emperor* [*Kontynuacja Marcellina Komesa (B. C r o k e)*], s. 46), a A.S. К о з л о в: *при всем том не высказывая ничего против веры, как того добивался государь* [*Kontynuacja Marcellina Komesa (Kozlov)*], s. 34].

²³ Fylarcha – tytuł nadawany przez Rzymian przywódcom skonfederowanych z nimi plemion. Na temat Chabusa – *PLRE III*, s. 279 (s.v. *Chabus*); o Hezydzie – *PLRE III*, s. 596 (s.v. *Hezidus*); Alamundar (Al-Mundhir), król Lachmidów, o nim *PLRE II*, s. 40–43 (s.v. *Alamundarus 2*); Batzas, duks Eufratezji – *PLRE III*, s. 179 (s.v. *Batzas 1*).

²⁴ Witiges dotarł pod Rzym 21 lutego 537.

²⁵ Wigiliusz, biskup Rzymu (29 marca 537 – 7 czerwca 555). Na jego temat J.N.D. Kelly, *Encyklopedia...*, s. 89–91.

2. Będąc oblężonym od dłuższego czasu przez Witigesę, trapiiony przez głód oraz strażę i pracując czujnie (za dnia i w nocy), Belizariusz wysłał do cesarza prośbę o wsparcie. Wysłano do niego Marcina i Waleriana²⁶, w randze magistrów *militum*. Pomimo tego, Witiges nie zdjął oblężenia.
3. W Afryce German zmusił do ucieczki zbuntowanych żołnierzy razem z uzurpatorem Stotzasem, ścierając się z nimi w walce w pustynnym kraju Maurów²⁷.
4. Również w tym okresie zabito w Darze Jana Kottistisa, w trakcie próby dokonania uzurpacji, nim jeszcze zdołał podjąć wrogie działania przeciw cesarzowi²⁸.
5. Szóstego dnia przed Kalendami stycznia²⁹ erygowano Wielki Kościół w Konstantynopolu, wzniesiony przez Justyniana na niespotykaną w świecie modłę³⁰.

538 (1 września 537 – 31 sierpnia 538)

W okresie pierwszej indykcji, samodzielny [konsulat] Jana

1. Podczas gdy Witiges przeciągał oblężenie Rzymu, do Italii nadciągnęli *magister militum* Jan razem ze znamienitym Batzasem, Kononem, Pawłem i Remą oraz silną, dobrze uzbrojoną armią, by rozbić obóz w Porcie Rzymskim, a następnie ruszyli na odsiecz wyczerpanemu Rzymowi³¹. Ponieważ Witiges przewidział ich przybycie, zdążył zawrzeć wcześniej trzymiesięczny rozejm z Belizariuszem i wysłał swoich posłów do cesarza.

²⁶ Marcin i Walerian przybyli do Italii w lipcu 537. Na temat Marcina (w tym czasie najprawdopodobniej *magister militum vacans*) – *PLRE III*, s. 839–848 (s.v. *Martinus 2*); o Walerianie (najprawdopodobniej także magistrze *militum vacans*) – *PLRE III*, s. 1355–1361 (s.v. *Valerianus 1*).

²⁷ Do ostatecznego starcia doszło pod Scalae Veteres (Collas Vatari) wiosną 537 r. Przebieg starcia relacjonuje Prokopiusz (*O wojnach*, IV, 17, 4–34).

²⁸ Na temat Jana – *PLRE III*, s. 639–640 (s.v. *Ioannes Cottistis 24*). Wystąpienie Jana trwało cztery dni (*Prokopiusz z Cezarei, O wojnach*, I, 26, 5–12).

²⁹ 27 grudnia.

³⁰ Chodzi o inaugurację świątyni Mądrości Bożej (Hagia Sofia), odbudowanej po zniszczeniu podczas powstania Nika w styczniu 532 r.

³¹ Jan (*PLRE III*, s. 652–661, s.v. *Ioannes 46*, w czasie działań w Italii najpewniej na stanowisku *magister militum vacans*) ze swoimi żołnierzami wylądował w listopadzie w Hydruntum i ruszył do Ostii, gdzie spotkał się z Belizariuszem. Do Ostii dotarli ze swoimi oddziałami także Batzas (*PLRE III*, s. 179, s.v. *Batzas 2*; możliwe, że był *magister militum vacans*) i Rema (*PLRE III*, s. 1082, s.v. *Rema*), zaś Konon (*PLRE III*, s. 331–332, s.v. *Conon 1*; być może *magister militum vacans*) i Paweł (*PLRE III*, s. 976, s.v. *Paulus 5*; był może *magister militum vacans*) posłani zostali na czele 3000 Izauryjczyków do Neapolu, a później do Ostii. Port Rzymski nie mógł być miejscem stacjonowania sił bizantyńskich, ponieważ był wówczas w rękach Gotów.

2. W czasie tego rozejmu Belizariusz wycofał się do Kampanii, aby zapewnić dostawy zboża dla Rzymu. Gdy wrócił z Kampanii, uporał się ze swoim przeciwnikiem, patrycjuszem Konstantynem³².
3. Tymczasem Jan, opuściwszy obóz, który założył w porcie, wkroczył do regionu samnickiego, a zdobywszy miasto Aternum, razem ze swoimi ludźmi, rozbił [siły] wodza gockiego Tremo³³ i w tym samym czasie najechał Ortonę, [wreszcie] złupiwszy Picenum, zajął Ariminum.
4. Gdy Witiges dowiedział się o tym, że pokój został złamany, zdjął oblężenie miasta, pod którym nadal stacjonował, a opuściwszy Rzym, przekroczył Apeniny [w miejscu] pomiędzy Wąłem Klodiusza a Tuscia Annonaria, a rozbiwszy obóz nad brzegiem Rubikonu, obległ Ariminum.
5. Będąc wypartym [stamtąd] przez Narzesa, przybyłego z Konstantynopola, i stojąc w obliczu Belizariusza nadciągającego z Rzymu, [Witiges] zbiegł do Rawenny³⁴.
6. Jego krewny Urajusz osłabił głodem Mediolan, oblegając wodzów Mundilasa i Pawła, stacjonujących tam ze swoimi żołnierzami³⁵.
7. Podczas gdy Narzes stacjonował w Ariminum, Belizariusz wymusił kapitulację Urbinum, Urbs Vetus oraz twierdzy na Jeziorze Bolsena, w czasie gdy wycofywał się na zimowanie do Rzymu.

539 (1 września 538 – 31 sierpnia 539) Druga indykcja, samodzielny konsulat Apiona

1. Narzes powrócił do Konstantynopola³⁶.
2. Po siedmiu miesiącach oblężenia Belizariusz wkroczył do Auksimum, jak również zdobył Faesulae³⁷.

³² Konstantyn (*PLRE III*, s. 341–342, s.v. *Constantinus 3*; patrycjusz, być może *magister militum vacans*) w konsekwencji konfliktu z Belizariuszem został być może przez tego ostatniego stracony.

³³ Tremo (*PLRE III*, s. 1335, s.v. *Tremo*), gocki dowódca w Aternum.

³⁴ Narzes, wówczas prepozyt świętej sypialni, został wysłany przez cesarza Justyniana na pomoc Belizariuszowi. Wodzowie spotkali się w Firmum / Fermum. Na temat Narzesa – *PLRE III*, s. 912–928, s.v. *Narses 1*; D. B r o d k a, *Narses. Politik, Krieg und Historiographie*, Warsaw 2018.

³⁵ Orajō był prawdopodobnie bratankiem lub siostrzeńcem (*nepos*) Witigesa (na jego temat *PLRE III*, s. 1392–1394, s.v. *Vraias*). Mundilas, członek gwardii przybocznej Belizariusza (o nim *PLRE III*, s. 901–903, s.v. *Mundilas*); Paweł (na jego temat – *PLRE III*, s. 976–977, s.v. *Paulus 7*), dowodził trackim kontyngentem; oblężenie trwało dziewięć miesięcy.

³⁶ Narzes odwołany został przez Justyniana.

³⁷ Oblężenie trwało od kwietnia po październik 539 r. Faesulae zdobyte zostało przez wodzów Cypriana (*PLRE III*, s. 368–370, s.v. *Cyprianus*) i Justyna (*PLRE III*, s. 748–749, s.v. *Iustinus 2*).

3. Goci wkroczyli do Mediolanu, zburzyli jego mury i wymordowali wszystkich Rzymian³⁸. Uprawdzili [również] ze sobą wodzów Pawła i Mundilasa do Rawenny.
4. Król Franków, Teudebert, nadciągnąwszy na czele wielkiej armii, spustoszył całą Emilię i Ligurię. Zdobył on i złupił miasto Genua, leżące na wybrzeżu Morza Tyrreńskiego³⁹. Ostatecznie zawarł [jednak] porozumienie z Belizariuszem i wycofał się do Galii, aby ratować swoją trapiącą zarazą armię.
5. German został odwołany do Konstantynopola z Afryki, a jego miejsce po raz kolejny zajął Solomon.
6. Poległ *magister militum* Kalluk, walcząc z Gepidami, najpierw z sukcesem, a ostatecznie jednak nieszczęśliwie [dla siebie].

540 (1 września 539 – 31 sierpnia 540)

Trzecia indykcja, samodzielny konsulat Justyna Młodszego

1. Partowie najechali Syrię i zdobyli wiele miejscowości. German – chwyciwszy za broń – wyruszył przeciw nim, zabrawszy ze sobą swojego syna Justyna, który w owym czasie pełnił urząd konsula⁴⁰.
2. Wielka Antiochia została złupiona i spustoszona przez Persów⁴¹.
3. Belizariusz wkroczył do Rawenny, a następnie powrócił do cesarza – ponieważ został wezwany przez komesa Marcela – zabierając ze sobą króla Witigesę wraz z królową, skarbiec [królewski], i [co znaczniejszych] gockich możnych⁴².
4. Solomon – walcząc ze szczęściem – stłumił niepokoje w Afryce⁴³.
5. Goci żyjący za Padem, razem z wodzami Urajuszem, krewnym Witigesę oraz Ildibadem, rozpoczęli przygotowania do rebelii, słysząc, że król Witigesę wraz z królową zostali pozbawieni tronu i razem z królewskim skarbcem

³⁸ Prokopiusz informuje o tym, że mieszkańcy zostali wzięci do niewoli (P r o k o p i u s z, *O wojnach*, VI, 21.39).

³⁹ Teudebert, król Franków w latach 533–547 (*PLRE III*, s. 1228–1230, s.v. *Theodebertus 1*). Kontynuator jako jedyny wzmiankuje zdobycie Genui przez Franków.

⁴⁰ Pokój między Persją a Bizancjum został złamany w marcu 540 r. O Justynie, synu Germana, konsulu roku 540 – *PLRE III*, s. 750–754, s.v. *Fl. Mar. Petr[us] Theodor[us] Valent[inus] Rust[ic[i]us] Boraid[es] Germ[anus] Iust[inus] 4*.

⁴¹ Czerwiec 540 r.

⁴² Belizariusz wkroczył do Rawenny w maju 540 r. Marcelli (o nim – *PLRE III*, s. 814–816, s.v. *Marcellus 2*) być może był w tym czasie *comes consistorianus*.

⁴³ Solomon rozbił Arabów pod laudas i nad rzeką Abigas, a następnie zaatakował ich siedzibę w Aures.

i gockimi możliwymi zostali uprowadzeni na Wschód przez Belizariusza. Wybrali na swego króla Ildibada⁴⁴.

6. Patrycjusz Bessas przybył do Placencji z Rawenny, by walczyć z Ildibadem, po tym jak Konstantyn został wysłany przez cesarza do Rzymu z Dalmacji, aby objąć dowodzenie nad armią⁴⁵.

541 (1 września 540 – 31 sierpnia 541)

Czwarta indykcja, pierwszy rok samodzielnego konsulatu Bazylego

1. Ponieważ Persowie kontynuowali wrogie działania, Belizariusz podjął kolejną wyprawę [przeciw nim], po tym jak German powrócił do cesarskiego miasta.
2. Ponieważ Ildibad został zamordowany, Goci wybrali na króla Eraryka⁴⁶.
3. Solomon został zabity w Afryce. Sergiusz został wyznaczony na jego miejsce jako wódz oraz zarządca prowincji⁴⁷.

542 (1 września 541 – 31 sierpnia 542)

Piąta indykcja, drugi rok po [zakończeniu] konsulatu Bazylego

1. Ponieważ żołnierze, którzy w tajemnicy wkroczyli do Werony, rozpoczęli w swojej zachłannej pazerności spierać się o podział [zdobytch] łupów, zostali w niesławie [pokonani i] wygnani z miasta przez Gotów, wyłaniających się ze swoich kryjówek⁴⁸.
2. Ponieważ król Eraryk został zabity, Goci obwołali królem Totilę⁴⁹. Na zgubę Italii wkrótce przekroczył Pad, pokonał rzymską armię z miasta Fawentia w [prowincji] Emilia, zmusił wodzów do ucieczki, zajął Cesenę, Urbinum, Mons Feretris oraz Petra Pertusa i przemieszczając się szybko z miejsca na miejsce, spustoszył Italię.

⁴⁴ Ildibad, król Gotów w latach 540–541 (o nim – *PLRE III*, s. 614–615, s.v. *Ildibadus*).

⁴⁵ Bessas (na jego temat – *PLRE II*, s. 226–229, s.v. *Bessas*), doświadczony wódz. Z Dalmacji do Rzymu wysłany został nie Konstantyn a Konstantianus (o nim – *PLRE III*, s. 334–336, s.v. *Constantianus 2*), najpewniej wówczas *comes sacri stabuli*.

⁴⁶ Ildibald został zamordowany przez Welasa (maj/czerwiec 541 r.). Eraryk wywodził się z Rugiów (o nim – *PLRE III*, s. 447–448, s.v. *Erarichus*). Rządy sprawował do grudnia 541, kiedy to został zamordowany przez niezadowolonych z jego rządów Gotów.

⁴⁷ Przedstawione wydarzenia rozegrały się nie w 541, a wiosną 544 r.

⁴⁸ Do wzmiankowanych wydarzeń doszło już po śmierci Eraryka.

⁴⁹ Totila, król Gotów w latach 541–552. Na jego temat *PLRE III*, s. 1328–1332, s.v. *Totila qui et Baduila*.

3. W Annonaria Tuscia, pod Mugellum znów pobił rzymską armię rękoma swoich wodzów: Ruderyta, Wiliaryda oraz Bledy⁵⁰. W tej bitwie został ranny patrycjusz Bessas i uciekł, podczas gdy inni uciekający we wszystkie strony nie zostali skrzywdzeni.

543 (1 września 542 – 31 sierpnia 543)

Szósta indykcja, trzeci rok po zakończeniu konsulatu Bazylego

1. Totila spustoszył Kampanię i zburzył obwarowane miasta, ze swoimi ludźmi podjął oblężenie Tibur.
2. Wielka zaraza spustoszyła całą Italię, jak również Wschód oraz Ilirikum, które już wcześniej zostały dotknięte podobną klęską⁵¹.
3. W czasie gdy na Wschodzie przeciągały się zmagania naszej armii z Persami, w Afryce Sergiusz doznawał porażek z rebelią Stotzasa oraz Maurów⁵².

544 (1 września 543 – 31 sierpnia 544)

Siódma indykcja, czwarty rok po zakończeniu konsulatu Bazylego

1. Totila obległ Firmum i Auskulum, a najechawszy Neapol, splądrował go podobnie jak Tibur.
2. Rzym jednak znosił oblężenie przez długi czas, ponieważ dowodził tam Jan, *magister militum*⁵³.
3. W czasie gdy Belizariusz stacjonował na Wschodzie, wygnano Jana, patrycjusza, prefekta pretorium i niegdysiejszego konsula⁵⁴, a jego posiadłość została ofiarowana Belizariuszowi.

⁵⁰ Ruderyt, wódz gocki (o nim *PLRE III*, s. 1096–1097, s.v. *Rudericus*); Wiliaryd, wódz gocki (na jego temat *PLRE III*, s. 1388–1389, s.v. *Vliaris*); Bleda, wódz gocki (o nim – *PLRE III*, s. 233, s.v. *Bleda*). O zranieniu Bessasa wspomina jedynie Kontynuator.

⁵¹ Na temat pandemii czasów Justyniana, patrz m.in.: P. Allen, *The 'Justinianic' Plague*, B 49, s. 5–20; D. Stathakopoulos, *The Justinianic Plague Revisited*, BMGS 24, 2000, s. 256–276; T. Wolinińska, *Pierwsza europejska pandemia*, [in:] *Epidemie w dziejach Europy. Konsekwencje społeczne, gospodarcze i kulturowe*, red. K. Polek, Ł. T. Sroka, Kraków 2015, s. 31–60.

⁵² Te wydarzenia winny być datowane na 544 r.

⁵³ Jan, siostrzeniec Witaliana.

⁵⁴ Chodzi o Jana z Kapadocji (na jego temat *PLRE III*, s. 627–635, s.v. *Fl. Ioannes II („the Capadocian”)*); o wydarzeniach, które doprowadziły do upadku Jana – T. Wolinińska, *Justynian Wielki, cesarzowa Teodora i upadek Jana z Kapadocji*, PZH 1, 1998, s. 5–29.

545 (1 września 544 – 31 sierpnia 545)

Ósma indykcja, piąty rok po zakończeniu konsulatu Bazylego

1. Totila wkroczył pod przysięgą do Askulum i Firmum. Kiedy jednak wojsko rzymskie odeszło razem z całym wyposażeniem, pofolgował swojemu okrucieństwu wobec Rzymian, każąc ich ogołocić i wytracić⁵⁵.
2. Tymczasem w Afryce Jan⁵⁶, przypuściwszy atak na uzurpatora Stotzasa, zabił go. Sam jednak poniósł śmierć z ręki swojego gwardzisty. W wyniku tej uzurpacji wybrano pewnego człowieka imieniem Jan⁵⁷ i nazwano go Stotzasem Młodszy.
3. Belizariusz został wezwany ze Wschodu i pomimo wrogości, śmiertelnych zagrożeń i zazdrości ponownie został wysłany do Italii⁵⁸. Wkrótce po przybyciu do Rzymu postawił na czele [garnizonu] Bessasa, a Jana odesłał do cesarza.
4. Po zniszczeniu Picenum Totila zwyciężył niedaleko Auksimum. Gnając stamtąd przez Toskanię, zniszczył Spoletium, zajął miasta Asyz i Kluzjum i obległ Peruzję.

546 (1 września 545 – 31 sierpnia 546)

Dziewiąta indykcja, szósty rok po zakończeniu konsulatu Bazylego

1. Wigiliusz, pięćdziesiąty dziewiąty papież, [licząc] od św. Piotra, został wezwany przez cesarza⁵⁹, opuścił Rzym i udał się na Sycylię.
2. Totila zajął Brutium i Lukanię, opanował Neapol i założył oblężenie Rzymu⁶⁰.
3. Sergiusz został odwołany z Afryki, a Areobind, ożeniony z wnuczką cesarza, został wyznaczony zarządcą w jego miejsce⁶¹.

⁵⁵ Kontynuator jest jedynym autorem, który wspomina takie zachowanie wojsk gockich.

⁵⁶ Jan, prawdopodobnie *magister militum vacans*, syn Sysyniola (o nim *PLRE III*, s. 640–641, s.v. *Ioannes 27*).

⁵⁷ Jan (Stotzas Młodszy) został schwytany przez Bizantyńczyków i ukrzyżowany wiosną 546 r. w Konstantynopolu (o nim *PLRE III*, s. 643–644, s.v. *Ioannes 35*).

⁵⁸ Odwołanie Belizariusza ze Wschodu nastąpiło w 542 r., a wysłanie do Italii w lecie 544 r.

⁵⁹ Wigiliusz został na rozkaz cesarski porwany podczas celebrowania mszy w kościele św. Cecylii. Wrogość Justyniana wobec Wigiliusza była spowodowana tym, że biskup nie podpisał cesarskiego edyktu *O Trzech rozdziałach*.

⁶⁰ Kontynuator umieszcza tu wydarzenia, które rozgrywały się na przestrzeni kilku lat. Rozpoczęcie oblężenia Rzymu nastąpiło w 545 r.

⁶¹ Areobind, *magister militum* (o nim – *PLRE III*, s. 107–109, s.v. *Areobindus 2*) przybył do Afryki w 545, a nie w 546 r. Jego żoną była Prejekta, siostrzenica, a nie wnuczka Justyniana (na jej temat – *PLRE III*, s. 1048–1049, s.v. *Praeiecta 1*), córka jego siostry Wigilancji.

4. Na Wschodzie za sprawą Konstancjusza, magistra *militum*, zawarto traktat pokojowy z Partami, zaś wojsko wróciło do Konstantynopola⁶².

547 (1 września 546 – 31 sierpnia 547)

Dziesiąta indykcja, siódmy rok po zakończeniu konsulatu Bazylego

1. Goci wysłali poselstwo do cesarza, za pośrednictwem biskupa miasta Asinatum o imieniu Awencjusz⁶³.
2. Jan, *magister militum*, pospieszył do Italii⁶⁴.
3. Opuściwszy Rawennę, Belizariusz przybył do Dyrrachium, skąd wysłał Jana do Kalabrii, zaś sam, przez Sycylię, pospieszył do Rzymu⁶⁵.
4. Papież Wigiliusz przybył do Konstantynopola ósmego dnia przed Kalendami lutego⁶⁶.
5. Szesnastego dnia przed Kalendami styczniowymi, za sprawą zdrady Izauryjczyków, Totila wkroczył do Rzymu⁶⁷. Zburzył mury, puścił z dymem niektóre domy i wziął łupy na wszystkich Rzymianach. [Następnie] tych samych Rzymian uprowadził do niewoli do Kampanii. Po tym najeździe Rzym był tak spustoszony, że przez czterdzieści dni nie można było tam spotkać ani człowieka, ani zwierzęcia. Gdy więc Belizariusz przybył [na miejsce], odbudował część murów⁶⁸, a gdy nadciągnął Totila stawiał mu czoła w bitwie.
6. Także w tym roku wnuczka cesarza powróciła z Afryki⁶⁹. Owdowiała, gdy jej mąż został zamordowany przez uzurpatora Guntaryka⁷⁰, gdy ten negocjował ze Stotzasem Młodszym. Wkrótce jednak Artabanes⁷¹, pojmwszy obu, skazał na śmierć Guntaryka, a Jana, tj. Stotzasa Młodszego, związał

---

⁶² Pokój został zawarty w 545, a nie w 546 r.

⁶³ O tym wydarzeniu wspomina tylko Kontynuator.

⁶⁴ To wydarzenie rozegrało się w 545 r.

⁶⁵ Te wydarzenia są źle datowane przez Kontynuatora i nie rozegrały się w 547 r.

⁶⁶ 24 stycznia.

⁶⁷ Wkroczenie Totili do Rzymu nastąpiło 17 grudnia 546, a nie 547 r.

⁶⁸ Luty 547 r.

⁶⁹ Żona Areobinda konsekwentnie nazywana jest wnuczką, a nie siostrzenicą Justyniana.

⁷⁰ Areobind został zamordowany przez Guntaryka w marcu 546 r. Guntaryk, *magister militum (vacans)* i *dux Nomidiae*, buntownik (o nim *PLRE III*, s. 574–576, s.v. *Guntharis 2*).

⁷¹ Artabanes, *magister militum per Africam* i *magister militum praesentalis* (o nim *PLRE III*, s. 125–130, s.v. *Artabanes 2*).

i odesłał do cesarza. Po kilku dniach Jan [Troglita]⁷² został przysłany do Afryki, a Artabanes został wezwany [do Konstantynopola] i otrzymał [stanowisko] *magistra militum in presenti*.

548 (1 września 547 – 31 sierpnia 548)
Jedenasta indykcja, osiem lat po zakończeniu konsulatu Bazylego

1. Kiedy Jan płądował [osady] Gotów w Kampanii, uwolnił żony niektórych senatorów. Za sprawę zdrady swoich Bułgarów⁷³, został później zaatakowany w nocy przez Totilę.
2. Werus, sprawujący również urząd *magistra militum*⁷⁴, choć w innej części Kalabrii, został zmuszony stawić czoła groźnemu Totili, a Walerian⁷⁵ został wysłany mu przez cesarza z odsieczą...

---

⁷² Jan Troglita, *magister militum per Africam* (na jego temat *PLRE III*, s. 644–649, s.v. *Ioannes qui et Troglita 36*).

⁷³ O zdradzie Bułgarów wspomina jedynie Kontynuator.

⁷⁴ Werus, *magister militum* (o nim – *PLRE III*, s. 1370–1371, s.v. *Verus*), był obecny w Itali od 547 r.

⁷⁵ Walerian, *magister militum* (na jego temat – *PLRE III*, s. 1355–1361, s.v. *Valerianus 1*).

Wykaz skrótów

ADSV	Antičnaja Drevnost' i Drevnije Veka
ATa	Antiquité tardive
AUL.FH	Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica
AWo	Ancient World
B	Byzantion
BMGS	Byzantine and Modern Greek Studies
BP	Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia
Bsl	Byzantinoslavica
Byz	Byzantiaka
BZ	Byzantinische Zeitschrift
Cas	Cassiodorus
Chi	Chiron. Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts
CrS	Critica Storica / Bollettino A.S.E.
DOP	Dumbarton Oaks Papers
EB	<i>Études balkaniques. Revue trimestrielle publiée par l'Institut d'études balkaniques près l'Académie bulgare des sciences.</i>
EHR	English Historical Review
GRBS	Greek, Roman and Byzantine Studies
GRBS	Greek, Roman and Byzantine Studies
Hi	Historia. Zeitschrift für alte Geschichte
JESHO	Journal of the Economic and Social History of the Orient
JHS	Journal of Hellenic Studies
JTS	Journal of Theological Studies

L	Latomus
M	Meander
MGH.AA	<i>Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi</i>
Mil	Millennium. Jahrbuch zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr. / Yearbook on the Culture and History of the First Millennium C.E.
NA	Neues Archiv
OChr	Oriens Christianum
P	Palamedes: A Journal of Ancient History
PLRE I	A.H.M. Jones, J.R. Martindale, J. Morris, <i>Prosopography of Later Roman Empire</i> , vol. I, A.D. 260–395, ed. Cambridge 1971
PLRE II	J.R. Martindale, <i>Prosopography of Later Roman Empire</i> , vol. II A.D. 395–527, Cambridge 1980
PLRE III	J.R. Martindale, <i>Prosopography of Later Roman Empire</i> , vol. III, A.D. 527–641, Cambridge 1991
PZH	Piotrkowskie Zeszyty Historyczne
RTK	Rocznik Teologii Katolickiej
SEG	Studia Europaea Gnesnensia
SF	Südost-Forschungen
SKaz	Seminaria Kazimierskie
USS	U Schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze
VP	Vox Patrum
YCS	Yale Classical Studies
ZNUJ.PH	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne

Bibliografia

Źródła

Ammian Marcellin

Ammianus Marcellinus. With an English Translation by J.C. Rolfe, t. I–III, Cambridge Mass.–London 1956–1958.

Ammianus Marcellinus, *Dzieje rzymskie*, tłum., wstęp i przypisy I. Lewandowski, t. I–II, Warszawa 2001–2002.

Ennodiusz

Magnus Felix Ennodius, *Panegyricus dictus Theodorico regi*, ed. F. Vogel, [in:] *MGH. AA*, t. VII, Berolini 1885, s. 203–214.

Eunapiusz

Eunapius, *Testimonia*, [in:] *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*, ed. R.C. Blockley, vol. II, *Text, Translation and Historiographic Notes*, Liverpool 1983, s. 2–150.

Fasti

Fasti Vindobonenses Priores cum excerptis Sangallensibus, ed. T. Mommsen, [in:] *MGH. AA*, t. IX, Berolini 1892, s. 263–339.

Filostorgiusz

Philostorgius, *Kirchengeschichte. Mit dem Leben des Lucian on Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen*, ed. J. Bidez, F. Winkelmann, Berlin 1981.

Genadiusz

Gennadius, *De viris inlustribus*, ed. C.A. Bernoulli, Freiburg–Leipzig 1895.

Hieronim, Kronika

Die Chronik des Hieronymus. Hieronymi Chronicon, ed. R. Helm, [in:] *Eusebius Werke*, t. VII, Berlin 1956.

Hieronim, Oznakomitych mężach

Hieronymus, *De viris inlustribus*, ed. C.A. Bernoulli, Freiburg–Leipzig 1895.

Hydaczusz

Hydatii Lemici continuatione chronicorum Hieronimianorum, ed. T. Mommsen, [in:] *MGH. AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 1–35.

Hydaczusz z Lemiki, *Kronika po Hieronimie*, [in:] Izydorz Sewilli, *Historia Gotów, Wandalów i Swebów*, przekł., wstęp i opracowanie A. Foryt, Kraków 2017, s. 81–125.

Jan Lidyjczyk, O zjawiskach

Ioannis Laurentii Lydi de ostentio, [in:] *Ioannis Laurentii Lydi de ostentio et calendaria graeca omnia*, ed. C. Wachsmuth, Lipsiae 1897, s. 1–161.

Jan Malalas

Ioannis Malalae chronographia, ed. J. Thurn, Berolini et Novi Eboraci 2000.

Jan z Antiochii

Ioannis Antiocheni Fragmenta quae Supersunt Omnia, rec. S. Mariv, Berolini et Novi Eboraci 2008.

Jordanes, Historia gocka

Iordanis Romana et Getica, [in:] *MGH. AA*, t. V.1, ed. T. Mommsen, Berolini 1882, s. 53–138.

Jordanes, *O pochodzeniu i czynach Gotów*, tłum., kom. E. Zwolski, [in:] E. Zwolski, *Kasjodor i Jordanes, Historia gocka czyli sycytyjska Europa*, Lublin 1984, s. 89–171.

Jordanes, Historia rzymska

Iordanis Romana et Getica, [in:] *MGH. AA*, t. V.1, ed. T. Mommsen, Berolini 1882, s. 1–52.

Kallinik

Callinicus, *Vita Hypatii*, ed. C. Bartelink, Paris 1971.

Kasjodor, Instytucje

Cassiodori senatoris institutiones, ed. R.A.B. Mynors, Oxford 1937.

Kasjodor, Kronika

Chronica magni Aurelii Cassiodori senatoris, [in:] *MGH. AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 109–161.

KJ

Codex Justinianus, rec. P. Krüger, Berlin, 1928.

KJ, Nowele

Novellae, ed. R. Schöll, G. Kroll, Berlin 1928.

Kontynuacja Marcellina Komesa

The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text) B. Croke, Sydney 1995, s. 45–52.

Kontynuacja Marcellina Komesa (ed. T. Mommsen)

Marcellini V.C. comitis Chronicon, ed. T. Mommsen, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 104–108.

Kontynuacja Marcellina Komesa (perev. N.N. Bolgov)

Marcellin Komit, *Chronika*, perevod i komentarij N.N. Bolgov, Beograd 2010, s. 87–95.

Kontynuacja Marcellina Komesa (transl. B. Croke)

The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text) B. Croke, Sydney 1995, s. 45–52.

Kontynuacja Marcellina Komesa (perev. A.S. Kozlov)

Kozlov A.S., *O nekatorych osobenostjach Chroniki Prodožatelja Marcellina*, ADSV 33, 2002, s. 33–38.

Kronika galijska roku 452

Chronica Gallica ad a. CCCXCII et DXI, ed. Th. Mommsen, [in:] *MGH AA*, t. IX, Berolini 1892, s. 615–666.

Kronika Wielkanocna

Chronicon Paschale, vol. I, ed. L. Dindorf, Bonnae 1832.

Chronicon Paschale 284–628, transl., notes, introd. Michael Whitby, Mary Whitby, Liverpool 1989.

Marcellin Komes

The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text) B. Croke, Sydney 1995.

Marcellin Komes (ed. T. Mommsen)

Marcellini V.C. comitis Chronicon, ed. T. Mommsen, [in:] *MGH.AA*, t. XI, Berolini 1894, s. 37–104.

Marcellin Komes (perev. N.N. Bolgov)

Marcellin Komit, *Chronika*, perev. N.N. Bolgov, [in:] Marcellin Komit, *Chronika*, red. idem, Beograd 2010, s. 45–87.

Marcellin Komes (perev. D.I. Surovenkov)

Chronikoj Komita Marcellina, perev. D.I. Surovenkov, [in:] Marcellin Komit, *Chronika*, red. N.N. Bolgov, Beograd 2010, s. 96–126.

Orozjusz

Rose, *Histoires contre les païens*, t. I–III, ed. M.-P. Arnaud-Lindet, Paris 1990–1991.

Prokopiusz z Cezarei, *O wojnach*

Procopius. With English Translation by H.D.B. D e w i n g, t. I–V, London 1914–1928.

Prokopiusz z Cezarei, *O budowlach*

Procopius. With English Translation by H.B. D e w i n g, t. VII, London 1940.

Prokopiusz z Cezarei, *O budowlach*, tłum., wstęp, komentarz P.Ł. G r o t o w s k i, Warszawa 2006.

Prosper

Prosper Tiro, *Epitoma chronicon*, ed. Th. M o m m s e n, [in:] *MGH.AA*, t. IX, Berolini 1892, s. 341–485.

Roczniki rawenneńskie

Annales Ravennatenses, [in:] *Medieval Studies in Memory of A. Kingsley Porter*, vol. I, Cambridge, MA 1939, s. 125–138.

Sokrates Scholastyk

Socrates, *Kirchengeschichte*, ed. G.C. H a n s e n, Berlin 1995.

Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, tłum. S. K a z i k o w s k i, wstęp E. W i p s z y c k a, komentarz A. Z i ó ł k o w s k i, Warszawa 1986.

Sozomen

Sozomenus, *Kirchengeschichte*, ed. J. B i d e z, G.Ch. H a n s e n, Berlin 1995.

Sozomen Hermiasz, *Historia Kościoła*, tłum. S. K a z i k o w s k i, wstęp Z. Z i e l i Ń s k i, Warszawa 1989.

Temistiusz

Themistii Orationes quae supersunt, rec. H. S c h e n k l, ed. G. D o w n e y, A.F. N o r m a n, t. I, Lipsiae 1965, t. II, Leipzig 1970; t. III, Leipzig 1974.

Teofanes

Theophanis Chronographia, ed. C. d e B o o r, t. I, Lipsiae 1883.

Wiktor z Wity

Victor Vitensis, *Historia persecutionis Africanae provinciae*, ed. M. P e t s c h e n i g, V i n d o b o n a e 1881.

Zosym

Zosime, *Histoire nouvelle*, éd., trad. F. P a s c h o u d, t. I–III, Paris 1979–2000.

Zosimos, *Nowa historia*, tłum. H. C i c h o c k a, wstęp, bibliografia i komentarz E. W i p s z y c k a, Warszawa 1993.

Żywot Melanii Młodszej

Vie de Sainte Melanie. Text grec, introduction, traduction et notes D. G o r c e, Paris 1962.

Opracowania

- Albert G., *Goten in Konstantinopel: Untersuchungen zur oströmischen Geschichte um das Jahr 400 n. Chr.*, Paderborn 1984.
- Bagnall R.S., Worp K.A., *Chronological Systems of Byzantine Egypt*, Leiden 2004.
- Bautz F.W., *Agapet I*, [in:] *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd. I, ed. idem, Hamm 1975, kol. 52.
- Beck H.G., *Konstantinopel. Sozialgeschichte einer frühmittelalterlichen Hauptstadt*, BZ 58, 1965, s. 11–45.
- Begass Ch., *Die Senatsaristokratie des oströmischen Reiches, ca. 457–518. Prosopographische sozialgeschichtliche Untersuchungen*, München 2018.
- Billigmeier J.C., *Latin Lucabos “Elephant”*, [in:] *A Linguistic Happening in Memory of Ben Schwartz. Studies in Anatolian, Italic and other Indo-European Languages*, ed. Y.L. Arbetman, Louvain-la-Neuve 1988, s. 321–331.
- Blockley R.C., *East Roman Foreign Policy*, Leeds 1992.
- Bolgov N.N., *Vvedeniye*, [in:] Marcellin Komit, *Hronika*, perevod i kommentarij idem, Belgorod 2010, s. 5–14.
- Brodka D., *Narses. Politik, Krieg und Historiographie*, Warsaw 2018.
- Brooks E.W., *The Emperor Zeno and the Isaurians*, EHR 8, 1893, s. 209–238.
- Bundy D., *Vision for the City. Nisibis in Ephrem’s Hymns on Nicomedia*, [in:] *Religions of Late Antiquity in Practice*, ed. R. Valantasis, Princeton 2000, s. 189–206.
- Burgess R.W., *The ‘Chronicle’ of Hydatius and the ‘Consularia Constantinopolitana’: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire*, Oxford 1993.
- Burgess R.W., Kulikowski M., *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD*, vol. I, *A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013.
- Burgess W.D., *Isaurian Factions in the Reign of Zeno the Isaurian*, L 51, 1992, s. 874–880.
- Burgess W.D., *Isaurian Names and the Ethnic Identity of the Isaurians in Late Antiquity*, AWO 20, 1990, s. 109–121.
- Burns T.S., *Barbarians within the Gates of Rome. A Study of Romana Military Policy and the Barbarians, ca. 475–425*, Bloomington 1994.
- Burns T.S., *The Battle of Adrianople: a reconsideration*, Hi 22, 1973, s. 336–345.
- Bury J.B., *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, t. I, London 1958.
- Cameron Al., *Circus Factions. Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1976.
- Cameron Al., *The House of Anastasius*, GRBS 19, 1978, s. 259–276.
- Cameron Al., *The Empress and the Poet: Paganism and Politics at the Court of Theodosius II*, YCS 27, 1982, s. 217–289.
- Cameron Av., *The Vandal conquest and Vandal rule (A.D. 429–534)*, [in:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*, Cambridge 2000, s. 553–559.
- Capizzi C., *L’Imperatore Anastasio I (491–518). Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalità*, Roma 1969.
- Castritius H., *Die Vandalen. Etappen einer Spurensuche*, Stuttgart 2007.

- Čekalova A. A., *Konstantinopol v VI veke. Vosstanie Nika*, Sankt-Peterburg 1997.
- Čekalova A. A., *Obraz vizantijskoj aristokratki konca V–načala VI v. (Juliana Anicija i jejo evergetičeskaja dejatelnost)*, [in:] *Mir Aleksandra Každana. K 80-letiju co dnja roždenija*, red. eadem, Sankt-Peterburg 2003, s. 138–149.
- Ceran W., *Teodozjusz Wielki*, Kraków 2003.
- Charanis P., *Church and State in the Later Roman Empire. The Religious Policy of Anastasius the First*, Thessaloniki 1974.
- Chazan M., *La Chronique de Jérôme : source, modèle ou autorité ?*, [in:] *Apprendre, produire, se conduire: Le modèle au Moyen Âge: XLVe Congrès de la SHMESP (Nancy–Metz, 22 mai–25 mai 2014)*, Paris 2015, s. 261–274.
- Cline E. H., Graham M. W., *Ancient Empires: From Mesopotamia to the Rise of Islam*, Cambridge 2011.
- Collins R., *Vandal Africa, 429–533*, [in:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*, Cambridge 2000, s. 124–126.
- Connor C. L., *Women of Byzantium*, New Haven, London 2004.
- Crawford P., *Roman Emperor Zeno. The Perils of Power Politics in Fifth-century Constantinople*, Yorkshire–Philadelphia 2019.
- Croke B., *Commentary*, [in:] *The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* B. Croke, Sydney 1995, s. 53–139.
- Croke B., *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001.
- Croke B., *Dynasty and Ethnicity: Emperor Leo I and the Eclipse of Aspar*, *Chiron* 35, 2005, s. 147–201.
- Croke B., *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in AD 422*, *GRBS* 18, 1977, s. 347–367.
- Croke B., *Introduction*, [in:] *The Chronicle of Marcellinus, a Translation and Commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* B. Croke, Sydney 1995, s. XIX–XXVII.
- Croke B., *Justinian under Justin: Reconfiguring a Reign*, *BZ* 100, 2007, s. 13–56.
- Croke B., *The Imperial Reign of Leo II*, *BZ* 96, 2003, s. 559–575.
- Croke B., *Two Early Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration*, *B* 51, 1981, s. 112–147.
- Curta F., *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar raiders, and Roman special ops: mobile warriors in the 6th-century Balkans*, [in:] *Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden*, ed. Zimonyi I., Osman K., Wiesbaden 2015.
- Czapla B., *Gennadius als Litterarhistoriker: eine quellenkritische Untersuchung der Schrift des Gennadius von Marseille "De viris illustribus"*, Münster 1898.
- Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opole 2008.
- Degórski B., *Wstęp św. Hieronima do jego przekładu Kroniki Euzebiusza z Cezarei*, *RTK* 12.2, 2013, s. 141–153.
- Demangel R., *Contribution à la topographie de l'Hebdomon*, Paris 1945.
- Derda T., Łajtar A., *Chronologia*, [in:] *Vademecum historyka starożytniej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wiprzycka, Warszawa 1999, s. 334–363.
- Downey G., *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton–New Jersey 1961.
- Drijvers J. V., *Barsauma, Eudocia, Jerusalem, and the Temple Mount*, [in:] *The Wandering Holy Man. The Life of Barsauma, Christian Asceticism, and Religious Conflict in Late Antique Palestine*, eds. J. Hahn, V. Menze, Oakland 2020, s. 89–103.

- Duchesne L., *Introduction*, [in:] *Le Liber Pontificalis*. Texte, introduction et commentaire idem, t. I, Paris 1886.
- Elberti A., *Prospero d'Aquitania: Teologo e Discepolo*, Rome 1999.
- Elton H., *Illus and the Imperial Aristocracy under Zeno*, B 70, 2000, s. 393–407.
- Elton H., *The Roman Empire in Late Antiquity: A Political and Military History*, Cambridge 2018.
- Ensslin W., *Leontius*, [in:] *RE*, Suppl. Bd. VIII, k. 939–941.
- Evans J.A.S., *The Age of Justinian. The circumstances of imperial power*, London–New York 1996.
- Feld K., *Barbarische Bürger: die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin 2005.
- Filipczak P., *Julian, prefekt Konstantynopola*, [in:] *Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa, M. Dziewiecka, M. Salamon, S. Sprawski, Kraków 2010, s. 667–683.
- Fokin A.R., *Gennadij Marsel'skij*, [in:] *Pravoslavnaja enciklopedija*, t. IX, Moskva 2005, s. 616–620.
- The Fragmentary Latin Histories of Late Antiquity (AD 300–620)*, edition, translation and commentary L. Van Hoof, P. Van Nuffelen, Cambridge 2020.
- Frassetto M., *Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation*, Santa Barbara 2003.
- Frend W.H.C., *The Fall of Macedonius in 511 – a Suggestion*, [in:] *Kerygma und Logos. Beiträge zu den geistesgeschichtlichen Beziehungen zwischen Antike und Christentum. Festschrift für Carl Andresen zum 70. Geburtstag*, ed. A.M. Ritter, Göttingen 1979, s. 183–195.
- Frend W.H.C., *The Rise of the Monophysite Movement. Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge 1972.
- Friell J.G.P., Williams S.J., *The Rome that did not fall: the survival of the East in the fifth century*, New York 1999.
- Frye R.N., *The Political History of Iran under the Sassanians*, [in:] *The Cambridge History of Iran*, ed. W.B. Fisher, I. Gershevitch, Y. Ehsan, et. al., Cambridge 1993.
- Golden P.B., *An introduction to the History of the Turkic peoples: ethnogenesis and state formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden 1992.
- Greatrex G., *The Nika Riot: a Reassessment*, *JHS* 177, 1997, s. 60–86.
- Greatrex G., Lieu S.N.C., *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (Part II, 363–630 AD)*, Routledge 2002.
- Greatrex G., Watt J., *One, Two, Three Feasts? The Brytae, the Maiuma and the May Festival at Edessa*, *OChr* 83, 1999, s. 1–21.
- Gusso M., *A proposito dell'uso di interrex nel Chronicon di Marcellinus Comes*, *CrS* 28, 1991.1, s. 133–152.
- Gusso M., *Index Marcellinianus. An Index to the Chronicon of Marcellinus*, Hildesheim–Zürich–New York 1996.
- Haarer F.K., *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006.
- Halsall G., *Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568*, Cambridge–New York 2007.
- Heather P., *The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe*, *EHR* 110, 1995, s. 4–41.
- Heather P., *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian*, Oxford 2018.
- Heather P., *The Fall of the Roman Empire: A New History*, New York 2006.
- Heather P., *The Restoration of Rome: Barbarian Popes and Imperial Pretenders*, Oxford 2013 [Pol. tłum.: *Odrodzenie Rzymu. Cesarze i papieże: bój o władzę nad chrześcijaństwem*, tłum. J. Szczepański, Poznań 2014].

- Hohfelder R., *Trans-Isthmian Walls in the Age of Justinian*, GRBS 18, 1977, s. 173–179.
- Holder-Egger O., *Die Chronik des Marcellinus Comes und die oströmischen Fasten*, NA 2, 1877, s. 47–111.
- Holmes R., Evans M., *Battlefield: Decisive Conflicts in History*, Oxford 2006.
- Holum K., *Pulcheria's Crusade and the Ideology of Imperial Victory*, GRBS 18, 1977, s. 153–172.
- Holum K., *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, Berkeley–Los Angeles–London 1982.
- Hortus historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, red. E. Dąbrowa, M. Dzielska, M. Salamon, S. Sprawski, Kraków 2010.
- Hughes I., *Aetius: Attila's Nemesis*, Barnsley 2012.
- Hughes I., *Belizariusz, wódz Bizancjum*, przekł. M. Fafiński, Poznań 2016.
- Hughes I., *Imperial Brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianople*, Barnsley 2013.
- Hunt E.D., *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire*, Oxford 1982.
- Hwang A., *Intrepid Lover of Perfect Grace. The Life and Thought of Prosper of Aquitaine*, Washington 2009.
- Ilski K., *Jazdagird I „opiekunem” Teodozjusza II*, [in:] *Byzantina Europea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokoszko, M.J. Leszka, Łódź 2007, s. 175–185.
- Ilski K., *Sprowadzenie relikwii Jana Chryzostoma do Konstantynopola*, [in:] *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opole 2008, s. 137–152.
- Irmischer J., *Die Schlacht bei Adrianopel im Lichte der griechisch-sprachigen Historiographie*, *ÉB* 1979, 1, s. 110–118.
- Janin R., *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1964.
- Janiszewski P., *Historiografia późnego antyku (koniec III – połowa VII w.)*, [in:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wipszycka, Warszawa 1999, s. 7–220.
- Jarosz Ł., *Teodoryk Strabon*, ZNUJ.PH 140.3, 2013, s. 213–227.
- Jones A.H.M., *The Later Roman Empire 284–602*, vol. I–II, Oxford 1986.
- Kelly J.N.D., *Encyklopedia papieży*, przeł. i uzupełnił T. Szafrański, Warszawa 2006.
- Kelly J.N.D., *Hieronim. Życie, pisma i spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003.
- Kelly J.N.D., *Złote Usta. Jan Chryzostom – asceta, kaznodzieja, biskup*, przekł. K. Krakowczyk, Bydgoszcz 2001.
- Kim H.J., *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge 2013.
- Kokowski A., *Goci. Od Scandzy do Campi Gothorum*, Warszawa 2007.
- Kokowski A., *Starożytna Polska*, Warszawa 2006.
- Kompa A., *Mieszkańcy Konstantynopola w oczach intelektualistów miejscowej proveniencji*, [in:] idem, M.J. Leszka, T. Wolińska, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 3–306.
- Kosiński R., *Dziecko na tronie. Leon II*, ZNUJ. PH 136, 2009, s. 23–31.
- Kosiński R., *Hagiosyne kai eksousia. Konstantynopolitańscy święci mężowie i władza w V wieku po Chr.*, Warszawa 2006.
- Kosiński R., *Leo II – some chronological questions*, P 3, 2009, s. 209–214.
- Kosiński R., *Micro and Macro Identities in the writings of John Diakrinomenos, Theodore Lector, Victor of Tunnuna, and Marcellinus Comes*, [in:] *Routledge Handbook of Identity in Byzantium*, ed. M.E. Stewart, D.A. Parnell, C. Whately, Routledge 2022 (w druku).

- Kosiński R., *Początki kariery Tarasikodissy – Zenona*, [in:] *Byzantina Europaea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokooszko, M.J. Leszka, Łódź 2007, s. 289–304.
- Kosiński R., *The Emperor Zeno. Religion and Politics*, Cracow 2010.
- Kosiński R., *Wygnani biskupi Konstantynopola w późnej starożytności i ich kontakty ze stolicą nad Bosforem*, [in:] *Miasto na skrzyżowaniu mórz i kontynentów. Wczesno- i średniobizantyński Konstantynopol jako miasto portowe*, red. M.J. Leszka, K. Mariniow, Łódź 2016, s. 63–77.
- Kotula T., *Trzy przewroty: powstanie Firmusa, powstanie Gildona, uzurpacja Heraliana a problem politycznego kryzysu rzymskiej Afryki*, [in:] *Rzymska Afryka Północna. Scripta Minora Tadeusza Kotuli*, oprac. M. Pawlak, K. Nawotka, A. Łoś, Kraków 2016, s. 87–96.
- Kozlov A.S., *Ešče raz ob istočnikach vostočno i zapadno-rimskich konsularij*, ADSV 38, 2008, s. 40–62.
- Kozlov A.S., *Komit Marcellin, Viktor Tunnunskij i Marij Avansškij o “čužich” narodach*, ADSV 31, 2000, s. 60–91.
- Kozlov A.S., *Komit Marcellin o pozdneantičnom gorode*, ADSV 26, 1992, s. 46–55.
- Kozlov A.S., *O nekatorych osobennostjach Chroniki Prodožtatelja Marcellina*, ADSV 33, 2002, s. 29–39.
- Kozlov A.S., *O tendencioznosti Konstantynopol'skich konsularij*, ADSV 25, 1990, s. 61–73.
- Kozlov A.S., *Sočjal'nyje simpatii i antipatii komita Marcellina*, ADSV 15, 1978, s. 58–59.
- Krautschick S., *Zwei Aspekte des Jahres 476*, *Hi* 35, 1986, s. 334–371.
- Kuhoff W., *Theodahadus, Flavius, König der Ostgoten 534–536*, [in:] *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd XI, Herzberg 1996, s. 824–832.
- Kulikowski M., *Wojny Rzymu z Gotami od III wieku do Alaryka*, tłum. i red. Ł. Różycki, Oświęcim 2015.
- Laçon B., *La contribution à l'histoire de l'Eglise de la Chronique de Marcellin d'Illyricum*, [in:] *L'historiographie de l'Eglise des premiers siècles*, ed. B. Pouderon, Y.-M. Duval, Paris 2001, s. 469–480.
- Laçon B., *Rome in Late Antiquity*, transl. A. Nevill, Rutledge 2001.
- Lee A.D., *From Rome to Byzantium, AD 363 to 565: The Transformation of Ancient Rome*, Edinburgh 2013.
- Lee A.D., *The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius*, [in:] *The Cambridge Ancient History*, vol. XII, eds. Av. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby, Cambridge 2000, s. 33–62.
- Lenski N., *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century to the 6th Century AD*, *JESHO* 42. 2, 1999, s. 428–430, 440–441.
- Lenski N., *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley–Los Angeles–London 2002.
- Leppin H., *Theodosius der Große. Auf dem Weg zum christlichen Imperium*, Darmstadt 2003.
- Leszka M.B., *Patriarcha Akacjusz wobec uzurpacji Bazyliskosa 475–476 roku*, *AUL.FH* 48, 1993, s. 71–78.
- Leszka M.J., *Dzieje Longina, brata cesarza Zenona*, [in:] *Hortus Historiae. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, ed. E. Dąbrowa, M. Dziełska, M. Salamón, S. Sprawski, Kraków 2010, s. 651–665.

- Leszka M.J., *Empress-Widow Verina's Political Activity during the Reign of Emperor Zeno*, [in:] *Melanges d'histoire byzantine offerts a Oktawiusz Jurewicz a l'occasion de son soixante-dixieme anniversaire*, ed. W. Cerań, Łódź 1998, s. 128–136.
- Leszka M.J., *Flawiusz Areobind – wódz jednej wojny*, BP 27, 2020, s. 5–16.
- Leszka M.J., *Illus Izauryjczyk wobec uzurpacji Bazyliskosa*, AUL.FH 80, 2005, s. 45–53.
- Leszka M.J., *Kilka uwag na temat Illusa Izauryjczyka w latach 479–484*, M 42.1/2, 2007, s. 99–107.
- Leszka M.J., *Konstantynopol w „Kronice” Marcellina Komesa*, VP 28, 2008, s. 585–592.
- Leszka M.J., *Konstantynopolitańczycy w obliczu klęsk elementarnych i zagrożeń ze strony barbarzyńców*, [in:] A. Kompa, M.J. Leszka, T. Wołińska, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, s. 307–346.
- Leszka M.J., *Niepokoje społeczne w Konstantynopolu w świetle Kroniki Marcellina Komesa*, [in:] *Dynamika przemian społecznych w średniowieczu*, oprac. T. Grabarczyk, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 71–78.
- Leszka M.J., *O Leoncjuszu i jego zmaganiach o cesarski tron w latach 484–488. Raz jeszcze*, PNH 20.1, 2021, s. 47–72.
- Leszka M.J., *Pamięć o bitwie pod Adrianopolem (378) w bizantyńskiej historiografii (V–pocz. IX w.)*, SKaz 7, 2010, s. 211–221.
- Leszka M.J., *Przywódcy powstania Izauryjczyków w latach 492–498*, VP 79, 2021, s. 217–238.
- Leszka M.J., *Rola Anicji Juliany w Konstantynopolu końca V – początków VI wieku*, [in:] *Z badań nad wczesnobizantyńskim Konstantynopolem*, red. M.J. Leszka, K. Marinow, A. Kompa, Łódź 2011 (=AUL.FH 87), s. 227–238.
- Leszka M.J., *The role of Empress Verina in the events of 475/476 – revisited*, Bsl 75, 2017, s. 30–42.
- Leszka M.J., *Uzurpacje w cesarstwie bizantyńskim w okresie od IV do połowy IX wieku*, Łódź 1999.
- Liebeschuetz J.H.W.G., *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford 1990.
- Linstädter M.-A., *Paulus Orosius – a Christian propagandist?*, GRIN Verlag 2007.
- MacGeorge P., *Late Roman Warlords*, Oxford 2003.
- Maczyńska M., *Wędrowki ludów. Historia niespokojnej epoki IV i V wieku*, Warszawa–Kraków 1996.
- Maenchen-Helfen O.J., *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, Berkeley–Los Angeles–London 1973.
- Martindale J.R., *The Prosopography of Later Roman Empire*, vol. II: A.D. 395–527, Cambridge 1980.
- McEvoy M., *Becoming Roman? The Not-So-Curious Case of Aspar and the Ardaburii*, JLA 9, 2016, s. 483–511.
- Meier M., *Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 2009.
- Merrills A., R. Miles, *The Vandals*, Oxford–Malden 2010.
- Mihaescu H., *La langue latine dans la sud-est de l'Europe*, Bucharest–Paris 1978.
- Milewski I., *Ceny niewolników w „Historia Lausiaca” autorstwa Palladiusza z Helenopolis*, SEG 21, 2018, s. 9–24.
- Milewski I., *Depozycje i zsyłki biskupów w Cesarstwie Wschodniorzymskim (lata 325–451)*, Gdańsk 2008.

- Milewski I., "Earthly yoke"? *The Estate of Valeria Melania*, [in:] *Powerful Women in the Ancient World. Perception and (Self)Presentation. Proceedings of the 8th Melammu Workshop, Kassel, 30 January – 1 February 2019*, eds. K. Droß-Krüpe, S. Fink, Münster 2021, s. 453–473.
- Milewski I., *Jan Chryzostom i jego stronnicy w starciu z patriarchą aleksandryjskim Teofilem*, [in:] *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opole 2008, s. 87–116.
- Milewski I., *Zsytli biskupów katolickich w afrykańskim państwie Wandalów w relacji Wiktora z Wity*, VP 31 (t. 56), 2011, s. 517–525.
- Millar F., *A Greek Roman Empire. Power and Belief under Theodosius II 408–450*, Berkeley 2007.
- Minor C.E., *The Robber Tribes of Isauria*, AWO 11, 1979, s. 117–127.
- Morrisson C., *Zaludnienie, gospodarka i społeczeństwo Wschodu bizantyńskiego*, [in:] *Świat Bizancjum*, t. I: *Cesarstwo wschodniorzymskie 330–641*, red. eadem, przekł. A. Graboń, Kraków 2007, s. 225–256.
- Moorhead S., Stuttard D., *AD 410: The Year that Shook Rome*, Los Angeles 2010.
- Mosshammer A.A., *The Chronicle of Eusebius and Greek Chronographic Tradition*, Lewisburg–London 1979.
- Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*. Wydanie drugie przepracowane i uzupełnione przygotował ks. M. Starowiejski, współpr. W. Stawiszynski, Poznań 2018.
- Obrycki K., *Życie i działalność Orozjusza*, VP 7, 1987, s. 307–324.
- Parnell D.A., *Justinian's Men: Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610*, London 2017.
- Pawlak M., *Walka o władzę w Rzymie w latach 425–435*, Toruń 2004.
- Pfeilschifter R., *Der Kaiser und Konstantinopel. Kommunikation und Konfliktaustrag in einer spätantiken Metropole*, Berlin–Boston 2013.
- Pigoński Ł., *Polityka zachodnia cesarza Marcjana (450–457) i Leona I (457–474)*, Łódź 2019. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. XXXIV, Berlin–New York 2007.
- Redies M., *Die Usurpation des Basiliskos (475–476) im Kontext der Aufsteigenden monophysitischen Kirche*, ATa 5, 1997, s. 211–221.
- Reynolds J., *Defending Rome: The Masters of the Soldiers*, Bloomington 2011.
- Rosen K., *Attila der Schrecken der Welt*, München 2016.
- Rosenwein B.H., *A Short History of the Middle Ages*, Toronto 2009.
- Roueché C., *Theodosius II, the cities and the date of the 'Church History' of Sozomen*, JTS 37, 1986, s. 130–132.
- Rutowski B., *Bitwa pod Adrianopolem (9. VIII. 378 r.) i jej następstwa*, M 33, 1978, s. 525–539.
- Salamon M., *Jan Chryzostom i Goci w Konstantynopolu*, [in:] *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opole 2008, s. 245–266.
- Schanz M., Hosius C., *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian*, vol. I–II, Munich 1922.
- Shaw B.D., *Bandit Highlands and Lowland Peace: the Mountains of Isauria-Cilicia*, JESHO 33, 1990, s. 199–233, 237–270.
- Sinor D., *The Hun Period*, [in:] *The Cambridge history of early Inner Asia*, ed. B. Sinor, Cambridge 2008.
- Sirks B., *Food for Rome. The Legal Structure of the Transportation and Processing of Supplies for the Imperial Distributions in Rome and Constantinople*, Amsterdam 1991.

- Skibiński T., *Obraz barbarzyńców w Cesarstwie Rzymskim w źródłach łacińskich lat 376–476*, Warszawa 2018.
- Stathakopoulos D., *The Justinianic Plague Revisited*, *BMGS* 24, 2000, s. 256–276.
- Stebnicka K., *Jezabel i Eudoksja – dwie królowe. Przyczynek do dziejów konfliktu Jana Chryzostoma z cesarzową Eudoksją*, *USS* 8, 2009, s. 149–173.
- Stein E., *Histoire du Bas-Empire*, t. I, *De l'état romain à l'état byzantin (284–476)*, Bruxelles 1959.
- Steinacher R., *Die Vandalen. Aufstieg und Fall eines Barbarenreichs*, Klett-Cotta, Stuttgart 2016.
- Strzelczyk J., *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa 1992.
- Suski R., *Orozjusz i jego źródła* (w druku).
- Teall J.L., *The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330–1025*, *DOP* 13, 1959, s. 87–190.
- Theodosius II: Rethinking the Roman Empire in Late Antiquity*, ed. Ch. Kelly, Cambridge 2013.
- Thompson E.A., *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948.
- Thompson E.A., *Hunowie*, oprac., posłowie P. Heather, przeł. B. Malarecka, Warszawa 2021.
- Thompson E.A., Heather P., *The Huns*, Oxford 1996.
- Tiersch C., *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398–404). Weltsicht und Wirken eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches*, Tübingen 2002.
- Timofeev M.A., *Christianskaja istoričeskaja mysl' v epochu pozdnej rimskoj imperii*, [in:] *Cerkovnyje istoriki IV–V vekov*, Moskva 2007.
- Treadgold W., *The Early Byzantine Historians*, Houndmills–New York 2007.
- Twardowska K., *Cesarzowe bizantyńskie 2 poł. V w. Kobiety a władza*, Kraków 2009.
- Twardowska K., *Empress Verina and the Events of 475–476*, *Bsl* 72, 2014, s. 9–22.
- Tyszkiewicz L.A., *Hunowie w Europie. Ich wpływ na Cesarstwo Wschodnie i Zachodnie oraz na ludy barbarzyńskie*, Wrocław 2004.
- Van Nuffelen P., *Orosius and the Rhetoric of History*, Oxford 2012.
- Van Nuffelen P., Van Hoof L., *Introduction*, [in:] *Jordanes, Romana and Getica*. Translated with an introduction and notes by i i d e m, Liverpool 2020, s. 1–104.
- Vasiliev A.A., *Justin the First. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge 1950.
- Vernadsky G., *Flavius Ardabur Aspar*, *SF* 6, 1941, s. 38–73.
- Vitiello M., *Amalasuintha. The Transformation of Queenship in the Post-Roman World*, Philadelphia 2018.
- Vitiello M., *Theodahad. A Platonic King at the Collapse of Ostrogothic Italy*, Toronto 2014.
- Whitby M., *Factions, Bishops, Violence and Urban Decline*, [in:] *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel? Akten des internationalen Kolloquiums in München am 30. und 31. Mai 2003*, hrsg. J.U. Krause, Ch. Witschel, Stuttgart 2006, s. 441–461.
- Whitby M., *The propaganda of power: the role of panegyric in late antiquity*, Leiden–Boston 1998.
- Whitby M., *The Violence of the Circus Factions*, [in:] *Organised Crime in Antiquity*, ed. K. Hopwood, London 1999, s. 229–251.
- Wiebe F.J., *Kaiser Valens und die heidnische Opposition*, Bonn 1995.
- Wilczyński M., *Gejzeryk i „czwarta wojna punicka”*, Oświęcim 2016.
- Wilczyński M., *Germanie w służbie zachodniorzymskiej w V w. n.e.*, Oświęcim 2018.

- Wilczyński M., *Zagraniczna i wewnętrzna polityka afrykańskiego państwa Wandalów*, Kraków 1994.
- Williams S., Friell G., *Teodozjusz Wielki*, tłum. M.J. Baranowski, Oświęcim 2016.
- Wolfram H., *Historia Gotów*, tłum. R. Darda-Saab, I. Dębek, K. Berger, Warszawa-Gdańsk 2003.
- Wolińska T., *Justynian Wielki, cesarzowa Teodora i upadek Jana z Kapadocji*, PZH 1, 1998, s. 5–29.
- Wolińska T., *Pierwsza europejska pandemia*, [in:] *Epidemie w dziejach Europy. Konsekwencje społeczne, gospodarcze i kulturowe*, red. K. Polek, Ł. T. Sroka, Kraków 2015, s. 31–60.
- Zakrzewski K., *Rządy i opozycja za cesarza Arkadiusza*, Kraków 1927.

SUMMARY

Comes Marcellinus, *vir clarissimus* The Historian and his Work

Dating from the first half of the sixth century, the Chronicle of Comes Marcellinus, covering the period from 379 to 534 and supplemented by an anonymous author after 548, is undoubtedly an important work for scholars dealing with the history of early Byzantium. It assumes particular importance for the reigns of three emperors, namely Anastasius (491–518), Justin I (518–527) and Justinian (in the early part of his reign), for whom it is a contemporary source. Although Marcellin wrote his Chronicle in Constantinople, in a primarily Greek environment, he wrote it in Latin, his mother tongue, in consideration for his Illyrian compatriots who, like him, found their place in the capital city. However, despite writing in Latin, he focused his narrative around the affairs of the eastern part of the Roman Empire and looked at the world largely through the lens of a resident of the City, and he can certainly be considered a Constantinopolitan writer.

The book is divided into three main parts. The first one (entitled *Author*) is devoted to Comes Marcellinus himself. It was divided into two chapters. In the first of them (*Life of Marcellinus*) the fortunes of Marcellinus is presented.

The author of the *Chronicle* was probably born at the turn of the seventies and eighties of the fifth century and came from Illyricum, possibly from the area of present-day Skopje. Due to his place of origin, his 'mother tongue' was Latin. He received good education. He was certainly a Christian. At the turn of the fifth and sixth centuries Marcellin left his native land and came to Constantinople, looking for a career for himself. It is not impossible that he found it, in the staff of Patricius, a *magister militum praesentalis* between 498 and 520.

It is likely that Marcellinus remained in service until Justinian, the future emperor, became *magister militum praesentalis* in 520. He may already have been then, one of the two *cancellari*, although it cannot be ruled out that he owed his promotion to this post only to Justinian. The promotion may have followed the publicity surrounding Marcellinus, which was the fruit of the appearance of the first edition of his *Chronicle* around that time. Marcellinus wrote the *Chronicle*, which was a continuation of the chronicles of Eusebius of Caesarea and Jerome, and which covered the period between 379 and 518. To Justinian Marcellin owed the high titles of *comes* and *vir clarissimus*, which he received before Justinian became emperor (527). At that time Marcellin resigned from the service and retired. At the end of 534, or a short time after, Marcellinus completed his *Chronicle* adding to it description of the period between 518 and 534, concluding with the events surrounding Justinian's conquest of Africa. Because he did not continue his work to include the conquest of Italy in 540, it is believed that he most likely died before that year, although some scholars believe this may not have happened until the early 550s.

The second chapter (*Marcellinus' Views, Opinions, Perceptions*) concerns Marcellinus' views on the Eastern Roman rulers (2.1 *Eastern Roman rulers in Marcellinus' view*), Constantinople (2.2 *Marcellinus on Constantinople*), foreign peoples (Foreign peoples in the *Chronicle of Marcellinus*) and military affairs (*Marcellinus as a military historian*).

Constantinople in Marcellinus' narrative is the point from which he provides information. It seems that one can look at the *Chronicle* as a record of observations on the life of a great metropolis made by its long-time inhabitant. The selection of subjects taken up by Marcellin is not accidental and, does not only serve to describe the fate of the Byzantine empire in more or less detail, (this is far more often the case), but also reflects, at least to some extent, the Constantinopolitan microcosm. The Constantinopolitan chronicler shows in his work what interested the inhabitant of the city, what touched him, what he had to struggle with. It is not a complete picture, but quite symptomatic. Constantinopolitan of the first half of the 6th century is a man who had to live in a rather turbulent time. He witnessed relatively frequent riots and disturbances, whether caused by ordinary troublemakers, members of hippodrome factions or born out of resist-

ance against unpopular governments (e.g. Anastasius) and sometimes leading to attempts at usurpation. He observed the bloodshed during the fighting as well as the brutal repressions at their conclusion.

Foreign peoples appear in Marcellinus' *Chronicle* only when they participate in events important to the empire. Marcellinus, although he tries to render accurately the course of events in which foreign peoples participate, does so in a brief manner. For Marcellinus, history is above all the history of great men and it is they who are in the limelight. Thus the chronicler mentions the leaders of barbarian peoples not because they represent a particular ethnos, but because they participate in events that are important from the perspective of Rome and Constantinople.

The *Chronicle*, although not a dedicated source for the study of military history of late antiquity, tell us a lot about the motives for starting and ending wars. It also sometimes provides information on the warfare conducted by the empire, but it is usually complementary to what we already know or it enriches our knowledge with a different perspective.

Part two of the book (*Chronicle*) is devoted to the *Chronicle* of Marcellinus. In its initial part it presents information concerning, among other things, the principles of its composition, sources and main themes. The second part is a comprehensively commented translation of the *Chronicle* into Polish, preceded by the Latin text.

The third part of the book (*Continuation of Marcellin Komes' Chronicle*) is devoted to the anonymous continuation of the *Chronicle* of Marcellinus, which covers the period from 534 to 548.

Indeks osób

A

- Abraham, postać bibl. 91, 92, 144
Abundancjusz, konsul 151
Achilles, postać mit. 168, 172
Adam, postać bibl. 92, 144
Adelfiusz, konsul 175
Aecjusz, prefekt Konstantynopola 163
Aecjusz, wódz rzymski 53, 65, 66, 77, 79, 81, 87, 167–169, 173, 177
Agapet, bp Rzymu 215–217, 228–230
Agapet, konsul 202
Agrykola, konsul 163
Akacjusz z Beroe, bp 41, 153, 249
Akwilin, komes 194
Alamundar, król Lachmidów 230
Alaryk (Alaryk II), król Wizygotów 83
Alaryk, wódz Gotów 48–53, 55, 57, 63, 70, 72, 73, 76, 152, 159
Alateusz, wódz 46
Albin, konsul 444 r. 172
Albin, konsul 493 r. 191
Aleksander Wielki, król Macedonii 92
Alkiss, bp 202
Amalasuhta, królowa Ostrogotów 213, 216, 227, 230
Amancjusz, prepozyt 29, 35, 204, 205
Ambroży, bp Mediolanu 15, 153, 154
Ammian Marcellin, historyk 45, 47, 63
Anastazja, bł. 145
Anastazjusz I, bp Rzymu 16, 27, 153
Anastazjusz I, cesarz (491–518) 7, 10, 16, 27–31, 33–35, 37–42, 69, 85, 153, 190–194, 196–205, 208, 209
Anastazjusz II, bp Rzymu 16, 193
Anatoliusz, *magister militum*, konsul 170, 171
Andragacjusz, komes 148
Andrzej, kubikulariusz 29, 35, 204
Anicja Juliana, arystokratka konstantynopolitańska 39, 199, 250
Antemiusz, cesarz zachodniorzymski (467–472) 25, 177, 181–183
Antemiusz, konsul 405 r. 157
Antioch, prefekt pretorium, konsul 167, 174
Antioch z Ptolemais, bp 153
Antoniusz, bp 166
Antoniusz, konsul 382 r. 146
Antym, bp Konstantynopola 215, 216, 229, 230
Apion, konsul 539 r. 232
Apion, patrycjusz 198

- Apollodor, chronograf 92
 Apoloniusz, konsul 179
 Arbazacjusz, komes 157
 Arbogast, wódz 21, 22, 46, 48, 72, 148, 150, 151
 Ardabur, kubikulariusz 204
 Ardabur, *magister militum*, konsul r. 427, ojciec Aspara 165
 Ardabur, *magister militum*, konsul r. 447, syn Aspara 173, 182
 Areobind, *magister militum*, konsul 506 r., mąż Anicji Juliany 39, 199
 Areobind, *magister militum*, mąż Prejekty 236, 237
 Areobind, *magister militum praesentalis*, patrycjusz i konsul r. 434 r. 174, 195
 Ariadna, cesarzowa 35, 37, 184, 188, 190, 201
 Arkadia, siostra Teodozjusza II 172
 Arkadiusz, cesarz (395–408) 21, 22, 23, 50, 68, 75, 147–158, 161, 163, 168, 174, 175, 253
 Armatus, *magister militum* 185
 Armoniusz, sekretarz 196
 Arnigiskl, *magister militum* 82, 171, 174
 Artabanes, *magister militum (per Africae, praesentalis)* 225, 237, 238
 Arystenet, konsul 157
 Arystus, *magister militum per Illyricum* 193, 194
 Asklepiodot, konsul 164
 Aspar, *magister militum* 25, 118, 125, 165, 168, 171, 182, 183, 246, 250, 252
 Asteriusz, konsul 494 r. 192
 Asturiusz, konsul 449 r. 174
 Atanaryk, król Gotów 22, 46–49, 70, 146
 Ataulf, król Wizygotów 53, 159
 Atenodor, wódz izauryjski 193
 Attalus (Pryskus Attalus), uzurpator 52, 112, 159
 Attyk, bp Kpla 15, 96, 160, 161
 Attyk, konsul 153
 Attyła, władca Hunów 45, 53, 65, 66, 80–82, 87, 172–175, 177, 182
 Augustulus, patrz Romulus Augustulus
 Augustyn św., bp Hippony 15
 Auzoniusz, konsul 144
 Awencjusz, bp 237
 Awienus, konsul 501 r. 194
 Awienus, konsul r. 502 195
 Awenius, konsul 450 r. 175
- B**
- Bakuriusz, wódz 72
 Basus, konsul 408 r. 158
 Batzas, duks Eufratezji 220, 230, 231
 Bauto, konsul, wódz 46, 147
 Bazyli, konsul 234–238
 Bazyliskos, cesarz (475–476) 26, 27, 41, 60, 184, 185
 Bazyliskos, męczennik 16, 156
 Belizariusz, wódz biz. 59, 61, 86, 208, 215–217, 228–237, 248
 Bessas, patrycjusz 234–236
 Bleda, władca huński 65, 171, 172
 Bleda, wódz gocki 235
 Boecjusz, konsul 177, 189, 198, 206
 Bonifacjusz, *magister militum*, patrycjusz 58, 65, 77, 78, 167, 168
 Bonifacy (Bonifacjusz), bp Rzymu 16, 162
 Brachillus, komes 185
- C**
- Celerian, domestyk 205
 Celer, *magister officiorum* 133, 195–197, 199
 Celestyn, bp Rzymu 16, 97, 164, 167
 Cezariusz, konsul 153
 Chabus, fylarcha 230
 Choades, król Persji 195
 Chrystus 98, 145, 153, 162, 166, 176, 180, 181, 188, 189, 199, 200, 202
 Croke Brian 8, 9, 14, 17, 18, 28, 29, 36, 38, 94–97, 99, 100, 157, 168, 214, 230
 Cynegiusz, komes, konsul 148
 Cyprian, wódz 232
 Cyrus, konsul 170
 Cyryl, bp Aleksandrii 167
 Cyryl, bp Jerozolimy 146
- D**
- Dagalajf, konsul 179
 Damazy, bp Rzymu 16, 146

- Daniel, prorok 150, 182
 Decjusz, konsul 208
 Deksikrates, konsul 195
 Denzik, syn Attyli 182
 Dionizjusz, konsul 166
 Dioskur, bp Aleksandrii 174, 175, 181
 Dioskur, konsul 171
 Domnusz, bp 202
 Dynamiusz, konsul 189
- E**
- Ebremud (Evremud, Ebrimuth), zięć Teodahada 220, 229
 Edekon, dostojnik huński 174
 Efrem, diakon 179
 Eliasz, bp Jerozolimy 98, 202
 Epifanusz, bp Konstantynopola 33, 215, 216, 229
 Epifanusz z Cypru, bp 153
 Eraryk, król Gotów 234
 Eratostenes, chronograf 92
 Eucheriusz, bp Lugdunum 178
 Eucheriusz, konsul r. 381 146
 Eucheriusz, syn Stylichona 158
 Eudocja, żona Teodozjusza II 23, 79
 Eudoksja, córka Teodozjusza, żona Walentyniana III, patrz Licynia Eudoksja
 Eudoksja, córka Walentyniana III i Licynii Eudoksji 59
 Eudoksja, żona Arkadiusza 23, 153, 154, 156, 157, 161
 Eudoksjusz, konsul 171
 Eufemia św. 175
 Eufemiusz, bp Konstantynopola 27, 34, 192
 Eufrazjusz, bp Antiochii 207
 Eugeniusz, uzurpator 21, 22, 48, 72, 73, 150, 151, 168
 Eustochiusz, arianin 176
 Eutaryk, konsul 204, 227, 230
 Eutropiusz, prepozyt 148, 152, 154
 Eutyches, mnich 16, 175, 179–181, 200
 Eutychian, konsul 153
 Euzebiusz, konsul 190, 191
 Euzebiusz z Cezarei, bp, historyk 14, 17, 20, 91–93, 143, 144, 246
- Ewagriusz, historyk Kościoła 179, 181
 Ewagriusz, pisarz 96, 164
 Ewangelus z Pautalii, bp 202
 Ewodiusz, konsul 148
- F**
- Faust, konsul 438 r. 169
 Faust, konsul 483 r. 187
 Faust, konsul 490 r. 190
 Feliks (Flawiusz Konstancjusz Feliks), wódz, patrycjusz, konsul 166
 Feliks (II), bp Rzymu 146
 Feliks (III), bp Rzymu 187
 Feliks, konsul 166
 Festus, konsul 439 r. 170
 Festus, konsul 472 r. 183
 Filip, filozof 164
 Filip, konsul 408 r. 158
 Filoksen, konsul 206
 Filoksen z Maboug, bp 199
 Flacylla, żona Teodozjusza I 147, 148
 Flakcylla, córka Arkadiusza i Eudoksji 23, 153
 Flakcylla, córka Teodozjusza II i Eudocji 23, 167
 Flawian, bp Konstantynopola 174
 Flawian, bp Antiochii 200
 Florentyn, konsul 166
 Frawitta, konsul 48, 70, 155
 Fritigern, wódz gocki 44, 46–48, 70
- G**
- Gajan, bp 202
 Gajnas, wódz Gotów 23, 48, 50, 51, 52, 63, 152, 154, 155
 Galla, żona Teodozjusza I 148, 149, 159
 Galla Placydia, matka Walentyniana III 52, 53, 159, 160, 162, 164, 167, 168
 Gejzeryk, król Wandalów 58–61, 70, 76–80, 170, 177, 252
 Gelazy, bp Rzymu 192
 Gelimer, król Wandalów 60–62, 142, 210, 228
 Genadiusz z Marsylii, pisarz chrz. 14, 15, 95, 96, 161, 164, 181, 182, 185, 189

- German, siostrzeniec cesarz Justyna I 229, 230, 231, 233, 234
- Gildon, *magister militum per Africam* 153, 154
- Gliceriusz, cesarz (473–474) 183, 184
- Godegisel, król Wandalów 57
- Gracjan, cesarz (375–383) 21, 46, 47, 72, 144, 145, 147, 148
- Grunitus, diakon 166
- Grzegorz z Nazjanzu, bp Kpla 14, 34, 145, 146
- Guntaryk, buntownik 237
- H**
- Heather Peter* 78
- Heraklian, komes 160
- Hermeneryk, konsul 181
- Hermogenes, *magister officiorum* 209
- Herodiada, postać bibl. 176
- Herod, postać bibl. 176
- Hezyd, fylarcha 230
- Hieriusz, prefekt pretorium Wschodu 165
- Hieronim ze Strydonu, pisarz chrz. 14, 17, 20, 34, 72, 91–93, 96, 99, 143–145, 150, 151, 161, 242, 246, 248
- Hilary, bp Rzymu 16, 179
- Hilderyk, król Wandalów 56, 61
- Hipolit, kronikarz 92
- Honorina, siostra Walentyniana III 66, 81, 106, 108–114, 168
- Honoriusz, cesarz (395–423) 22, 50, 51, 53, 57, 75, 77, 147–149, 151–153, 155, 157–161, 163, 164
- Huneryk, król Wandalów 15, 59, 61, 79, 80, 188
- Hypacjusz, siostrzeniec Anastazjusza 40, 194, 195, 201, 208, 209
- I**
- Ildibad, król Gotów 233, 234
- Illus, *magister officiorum* 26, 37, 128, 129, 185, 188, 189
- Innocenty, bp Rzymu 16, 155
- Innocenty, komes 194
- Izaak z Antiochii, pisarz chrześc. 15, 96, 179
- Izydor, konsul 169
- J**
- Jakub, lekarz 32, 180
- Jakub Mądry, bp Nisibis 96
- Jan I, bp Rzymu 16, 29, 34, 56, 97, 206
- Jan II, bp Rzymu 33, 97
- Jan, bp miasta Płatos 200
- Jan Chryzostom, bp Konstantynopola 22, 23, 34, 97, 153, 154, 156, 157, 166, 169
- Jan Chrzyciel, postać bibl. 97, 98, 176
- Jan, diakon 24, 172
- Jan Garbus, *magister militum* 193
- Jan, konsul 456 r. 178
- Jan, konsul 467 r. 181
- Jan, prezbiter antiocheński 96, 189
- Jan, uzurpator 164
- Jan Kottistis, uzurpator 231
- Jan, *prefect pretorio per Illyricum* 203
- Jan Scyta, *magister militum* 187, 188, 193
- Jan (Stotzas Młodszy), uzurpator 164, 165, 236, 237
- Jan, siostrzeniec Witaliana 231, 232, 235, 237
- Jan, syn Sysyniola, *?magister militum vacans* 236
- Jan Troglita, *magister militum per Africam* 238
- Jan Wandal, *magister militum per Thracias* 171
- Jan z Antiochii, historyk 187, 191
- Jan (z Kapadocji), prefekt pretorium 215, 231, 235
- Jazdigerd I, władca perski 68
- Jeremiasz, prorok 202
- Jerzy Synkellos, historyk 93
- Jordanes, konsul 182
- Jordanes, historyk 45–47, 49–55, 57–63, 65–67, 69, 72, 73, 77, 80, 81, 98, 105, 214, 217
- Jowin, uzurpator 159, 163
- Józef Flawiusz, historyk 92
- Julian, *magister militum* 67, 83, 191
- Julian, prefekt Konstantynopola 37, 191
- Julian Apostata, cesarz (361–363) 68, 84, 191
- Juliusz Afrykański (Sekstus Juliusz Afrykański), kronikarz 92

- Juliusz Nepos, cesarz (474–475) 14, 126, 128, 184, 186
- Justa Grata Honoria (Honoria), córka Galli Placydii i Konstancjusza 168
- Justyn I, cesarz (518–527) 7, 29, 35, 39, 144, 200, 204–207, 229, 232, 233
- Justyn Młodszy, konsul 540 r., syn Germana 233
- Justyn, *magister militum per Illyricum* 232
- Justynian I, cesarz (527–565) 7, 13, 17, 18, 20, 29–31, 33, 35, 40, 61, 67, 79, 144, 205, 207–210, 216, 217, 227–232, 235–237
- K**
- Kalepiusz, konsul 173
- Kaliopiusz, patrycjusz 203
- Kalluk, *magister militum* 233
- Karaton, król Hunów 64, 65
- Kasjodor, historyk 8, 13, 14, 18, 78, 79, 81, 97, 99, 213, 214
- Kastyn, konsul 164
- Kawad, król Persów 69, 85
- Ketegus, senator 214
- Klaudian, poeta 154
- Klearch, konsul 147
- Klementyn, konsul 200
- Kochanek Piotr* 9
- Komito, siostra cesarzowej Teodory 228
- Kompa Andrzej* 7, 15, 32
- Konon, *magister militum vacans* 231
- Konstancjusz II, cesarz (337–361)
- Konstancjusz III, cesarz (421) 53, 77, 162, 165, 168
- Konstancjusz (Konstantyn), prefekt Konstantynopola 38, 194, 195
- Konstancjusz, konsul 160, 161
- Konstancjusz, *magister militum* 237
- Konstans, syn uzurpatora Konstantyna 159
- Konstantian (Konstantyn u Marcellina), *comes sacri stabuli* 234
- Konstantyn I Wielki, cesarz (306–337) 93, 143, 158, 159
- Konstantyn (Flawiusz Klaudiusz Konstantyn), uzurpator 159
- Konstantyn, konsul 457 r. 178
- Konstantyn, *magister militum*, bp. Laodycei 198
- Konstantyn, patrycjusz, *magister militum vacans* 232
- Konstantyn, prefekt pretorium 173
- Kosiński Rafał* 14
- Kotłowska Anna* 9
- Kozłow A.S.* 215–217, 230
- Ksystus, patrz Sykstus
- L**
- Lampadiusz, konsul 208
- Leon, bp Rzymu 59, 79, 175, 180
- Leon I, cesarz (457–474) 16, 25, 26, 31, 37, 170, 178, 180–184, 190
- Leoncjusz, uzurpator 26, 188, 189, 250
- Liberiusz, bp Rzymu 146
- Licynia Eudoksja, córka Teodozjusza II i Eudocji 23, 59, 79, 80, 163, 164, 169, 177
- Lilingis, przywódca powstania izauryjskiego 130, 191
- Longin, brat cesarza Zenona 189
- Longin z Selinuntu, przywódca powstania izauryjskiego 193
- Lucjan, pisarz 15
- Lupicyna Eufemia, żona Justyna I 35
- M**
- Macedoniusz, bp Kpla 27, 33, 34, 146, 192, 198
- Magnus, konsul 460 r. 179
- Magnus, konsul 517 r. 144, 203
- Magnus Maksym (Maksym), uzurpator 21, 147
- Majorian, cesarz (457–461) 178, 179
- Maksym, konsul 523 r. 206
- Maksym (Petroniusz Maksym), konsul 433 i 443 r., uzurpator 147, 148, 163, 168, 171, 177
- Maksymian, bp Konstantynopola 167
- Maksymian, bp Rawenny 214
- Maksymin, *magister militum per Orientem* 162
- Marcel, *comes consistorianus* 233
- Marcel, przeor 176

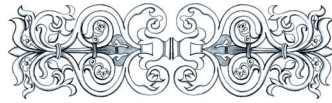

- Marcellin Komes 7–9, 13–18, 20–30, 32–80, 82–87, 91–101, 143–151, 153, 155–162, 164, 166, 167, 169, 170, 172–175, 177, 180–185, 189, 195–197, 199, 201–204, 206–211, 213–217, 227, 230
- Marcellin, *magister militum*, patrycjusz 25
- Marcin, *magister militum* 231
- Marcjan, cesarz (450–457) 16, 21, 24, 25, 30, 145, 175, 176, 178
- Marcjan, zięć Leona 26
- Marek, syn Bazyliskosa 185
- Maria, córka Stylichona 158
- Maryn, komes 160
- Maryn, ?prefekt pretorium Wschodu 38, 198, 199, 202
- Maryna, córka Arkadiusza i Eudoksjii 23, 156, 161, 174
- Marynian, konsul 164
- Maskezel, brat Gildona 154
- Matasunta (Matasuentha, Mataswintha), wnuczka Teodoryka Wielkiego 216, 227, 229, 230
- Mateusz, ewangelista 150
- Maworcjusz, konsul 207
- Melecjusz, bp Antiochii 146, 153
- Menas, bp Konstantynopola 216, 230
- Merobaudes, konsul 147
- Messala, konsul 196
- Milewski Ireneusz* 10
- Misahel, kubikulariusz 35, 139, 204
- Mommsen Theodor* 8, 99, 100, 143, 204, 214, 227
- Monaksjusz, konsul 162
- Monaksjusz, prefekt Kpla 36
- Moschian, konsul 512 r. 198
- Moschian, wódz 187
- Mundilas, członek gwardii Belizariusza 232, 233
- Mundo, Geta 67, 141, 196
- Mundus, *magister militum per Illyricum* 30, 208
- N**
- Narbazaik, patrz Arbazacjusz
- Narzes, prepozyt 232
- Nektariusz, bp Konstantynopola 146, 153
- Nepos, patrz Juliusz Nepos
- Nikostrat, komes 194
- Noeteriusz, konsul 149
- Nomus, *magister officiorum*, konsul 171, 172
- O**
- Odoaker, wódz 54, 55, 82, 83, 185, 190
- Oktawian August, cesarz 185
- Olibriusz, konsul 379 i 395 r. 144, 152
- Olibriusz, konsul 464 r., cesarz (472) 180, 183
- Olibriusz, konsul 491 r. 190
- Olibriusz, konsul 526 r. 207
- Olimpiodor, historyk 73
- Olimpiusz, *magister officiorum* 51, 75
- Opilio, konsul 453 r. 176
- Opilio, konsul 524 r. 206
- Oportunus, konsul 197
- Optaris, zabójca Witigesy 229
- Optila, zabójca Walentyniana III 177
- Orajo, bratanek/siostrzeniec Witigesy 232
- Orestes, konsul 530 r. 208
- Orestes, ojciec Romulusa Augustulusa 126, 128, 184–186
- Orozjusz, patrz Paweł Orozjusz
- Owida, komes 186
- P**
- Paduzja, żona Feliksa 166
- Palladiusz, konsul 161
- Palladiusz, syn Petroniusza Maksyma 79, 80
- Palladiusz, autor 97
- Pateriusz, konsul 171
- Patrikiol (Patrycjusz), syn Aspara, konsul 469 r. 182
- Patrycjusz, *magister militum praesentalis*, konsul 500 r. 17, 194, 195
- Paulin, *magister officiorum* 24, 170, 193, 210
- Paweł, dowódca kontyngentu trackiego 232, 233
- Paweł, konsul 496 r. 192
- Paweł, konsul 512 r. 198
- Paweł, ?*magister militum vacans* 231, 232
- Paweł Orozjusz, historyk 14, 73, 74, 95, 96, 157, 161
- Paweł, trybun 194, 202, 205

- Pelagia, żona Bonifacjusza 168
 Pelagiusz, patrycjusz 27, 190
 Perdiks, postać mit. 197
 Piotr, św. 16, 146, 150, 175, 206, 236
 Placyd, konsul 186
 Placydia, patrz Galla Placydia
 Placydia, córka Walentyniana III i Licynii Eudoksji 79
 Platon, prefekt Konstantynopola 38, 198, 199
 Plaut, poeta 15, 192
 Plinta, komes 113, 161, 162
 Pomeriusz Mauretanin, prezbiter galijski 96
 Pompejusz, siostrzeniec Anastazjusza 40, 194, 199, 208, 209
 Postumian, konsul 174
 Prezydusz, konsul 192
 Probian, konsul 182
 Probus, konsul 406 r. 157
 Probus, konsul 526 r. 206
 Probus, siostrzeniec Anastazjusza 40, 200, 208, 209
 Prokopiusz z Cezarei, historyk 52, 58–62, 68–70, 77, 85
 Promotus, wódz, konsul 148, 149
 Prosper z Akwitanii, pisarz 15, 78, 79, 81, 96, 124, 180, 244, 248
 Protogenes, konsul 174
 Pryskus Attalus, patrz Attalus
 Pryskus, komes 193
 Pseudo-Dionizy, kronikarz 93
 Pulcheria, córka Arkadiusza, siostra Teodozjusza II 23, 25, 109, 112, 122, 154, 160, 161, 163, 175, 176, 248
 Puzeusz, konsul 181
- R**
- Radagajs, wódz barbarzyński 51–53, 57, 63, 64, 73–75, 157
 Rema, wódz 231
 Roman, komes domestyków 197
 Romulus Augustulus, cesarz (475–476) 82, 184, 185
 Rua, król Hunów 163
 Ruderyt, wódz gocki 235
 Rufin, *magister militum* 202
 Rufin, *magister officiorum*, konsul, patrycjusz 23, 49, 50, 150, 152
 Rufin, patrycjusz 209
 Rufus, konsul 178, 191
 Rugila, król Hunów 64, 65
 Rustycjusz, konsul 464 r. 180
 Rustycjusz, konsul 520 r. 205
 Rustyk, komes scholów 197
 Rychemer (Richemer, Richomeres), konsul 147
 Rycymer, *magister militum*, patrycjusz 60, 179, 180, 183
- S**
- Sabinian, syn Sabiniana Wielkiego 196
 Sabinian Wielki, *magister militum per Illyricum* 35, 54, 87, 186, 187, 196
 Safraks, wódz Wizygotów 46
 Salustiusz, filozof 164
 Sarus, wódz Gotów 51, 64, 74, 111, 157
 Saturnin, komes domestyków 146, 147, 172, 174
 Saulus, wódz 48
 Sebastian, brat uzurpatora Jowina 159
 Sebastian, zięć Bonifacjusza, *magister militum* 168
 Sekundyn, konsul 198
 Senator, konsul 169, 200
 Serapis, bóstwo 21, 98, 149
 Sergiusz, wódz 217, 234, 235, 236
 Sewer (Libiusz Sewer), cesarz (461–465) 179, 181
 Sewer, bp Antiochii 24, 179, 181, 200
 Sewer, konsul 182
 Sewer z Chalcedonu 153
 Sewer, kapłan 172
 Sewerian z Gabali, bp, teolog 153
 Seweryn, konsul 461 r. 179
 Seweryn, konsul 482 r. 187
 Sigisvult, konsul 169
 Sjagriusz, konsul 146
Skibiński Tadeusz 51, 58
 Sokrates Scholastyk, historyk 49, 72
 Solomon, *magister militum per Africam* 217, 222, 223, 228, 229, 233, 234

- Stotzas, uzurpator 231, 235, 236
 Studiusz, konsul 177
 Stylichon, wódz rzymski 50–52, 57, 74–76, 155, 157, 158
 Sykstus (Xystus), bp Rzymu 16, 167
 Sylweryusz, bp Rzymu 229, 230
 Symmach, bp Rzymu 16, 194
 Symmach, konsul 150, 173, 189, 206
 Symplicjusz, bp Rzymu 16, 181
 Syrycjusz, bp Rzymu 16, 147
 Sysyniol, ojciec Jana, *magistra militum vacans* 236
 Sywidiusz, konsul 189
 Syzyniusz, bp Konstantynopola 165
 Szczepan św. 34, 160, 161, 170
- T**
 Tacjan, konsul 150
 Tankus, komes 194
 Taurus, konsul 166, 174
 Temistiusz, retor 47
 Teodahad/Teodat (Theodahad, Theodat), król Gotów 55, 216, 227–229
 Teodenate, córka Teodahada 229
 Teodol, prezbiter 185
 Teodor, konsul 399 r. 154
 Teodor, konsul 505 r. 196
 Teodor, posłaniec 200
 Teodor z Mopsuestii, bp 185
 Teodora, żona Justyniana I 215, 216, 228, 235, 253
 Teodoret, bp Cyru 15, 96, 181
 Teodoryk, król Wizygotów 81
 Teodoryk (Zezowaty/ Strabon), wódz Ostrogotów 54, 66, 186, 187
 Teodoryk Wielki, król Ostrogotów 26, 29, 53–56, 61, 82, 83, 186–190, 206, 227, 230
 Teodozjusz I Wielki, cesarz (379–395) 15, 16, 20–22, 24, 30, 33, 45–49, 63, 67, 68, 72, 73, 85, 144–153, 186, 196, 246, 253
 Teodozjusz II (Młodszy), cesarz (408–450) 10, 23–25, 36, 68, 85, 155–159, 163–175, 248
 Teofil, bp Aleksandrii 153, 156, 164, 251
- Teokryt, kandydat do tronu 29, 204, 205
 Termancja, córka Stylichona 158
 Teudebert, król Franków 233
 Tiudimir, wódz gocki 54
 Totila, król Gotów 55, 213, 216, 217, 223–225, 234–238
 Trajan, cesarz (98–117) 21, 145
 Traustila, zabójca Walentyniana III 177
Treadgold Warren 14, 17, 18
 Triariusz, król Gotów, ojciec Teodoryka Zezowatego 186
 Trokundes, *magister militum* 187
 Tutmozis III, faraon 149
 Tymazjusz, konsul 149
 Tymoteusz, bp Aleksandrii 146
 Tymoteusz, bp Konstantynopola 33, 198
 Tzitta (Sittas, Ztittas, Zittas, Tdzittas), *magister militum praesentalis* 220, 228
- U**
 Uldin, król Hunów 50, 51, 63–65, 74, 155, 157
 Urajusz, wódz gocki 216, 232, 233
 Uraniusz, bp 201
 Uraniusz, bp Emesy 176
- V**
Van Hoof Lieve 14, 18, 98, 204, 214, 217, 247, 252
Van Nuffelen Peter 14, 18, 95, 98, 204, 214, 217, 247, 252
- W**
 Walamer, przywódca Gotów 54, 187
 Walens, cesarz (364–378) 20, 21, 45–48, 71, 72, 144, 145, 175
 Walentynian II, cesarz (375–392) 148, 150
 Walentynian III Młodszy, cesarz (425–455) 59, 60, 77–81, 162, 164, 165, 169, 177
 Walerian, *magister militum* 231, 238
 Waleriusz, konsul 432 r. 167
 Waleriusz, konsul 521 r. 205
 Walia, król Gotów, 160
 Waranes, konsul 410 r. 159

- Waranes, konsul 456 r. 178
 Wawrzyniec (Laurencjusz) z Lychnidos, bp.
     202
 Welas, zabójca Ildibalda 234
 Wenancjusz, konsul 484 r. 188
 Wenancjusz, konsul 508 r. 197
 Werus, *magister militum* 213, 238
 Weryna, żona Leona I 26, 184
 Wiator, komes 186
 Wiator, konsul 192
 Wideryk, król gocki 44
 Wigiliusz, bp Rzymu 214, 215, 217, 230,
     236, 237
 Wiktor, konsul 164
 Wiktor, syn Magnusa Maksymusa 148
 Wiktor z Wity, historyk 188
Wilczyński Marek 49, 51, 73–75, 78
 Wiliaryd, wódz gocki 235
 Wincenty, konsul 155
 Winkomal, konsul 176
 Witalian, *magister militum* 27, 29, 34, 35,
     200–202, 204, 205, 235
 Witiges, król Gotów 216, 229–233
 Wiwian, konsul 180
Wolfram Herwig 73, 75, 76, 83
 Woluzjan, konsul 195
- Z**
- Zenon, cesarz (474–491) 15, 20, 26, 27, 37,
     54, 55, 66, 82, 174, 184, 185, 187–191,
     201, 249
 Zenon, *magister militum*, konsul 448 r. 174,
     182
 Zenonida, żona Bazyliškosa 185
 Zosym, bp Rzymu 16, 161
 Zosym historyk 45–51, 71–73, 76

Indeks nazw geograficznych i etnicznych

SKRÓTY

cieśn. – cieśnina

etn. – etnos, lud

g. – góry, góra

kont. – kontynent

kr. – kraj, państwo, kraina

m. – miasto, miejscowość

płw. – półwysep

prov. – prowincja

reg. – region

tw. – wierdza

rz. – rzeka

w. – wyspa

A

Abigas, rz. 233

Adrianopol, m. 71

Afryka 18, 58, 61, 76–80, 86, 94, 153, 154,
160, 168, 170, 177, 188, 208, 214, 217,
228–231, 233–238, 249

Agatikum, m. 192

Aguntum, m. 74

Aila, wioska 202

Akra, fort 201

Akwileja, m. 66, 148, 175

Akwitania, kr. 15, 96, 180

Alanowie, etn. 44, 53, 81

Aleksandria, m. 16, 21, 93, 98, 146, 149,
153, 167, 174, 175, 181

Amida, m. 69, 85, 138, 195, 203, 204

Anaplus, m. 186

Ankyra, m. 200

Antiochia Izauryjska, m. 193

Antiochia, m. 15, 16, 32, 37, 93, 96, 98,
115, 146, 153, 179, 187, 189, 191, 193,
200, 204, 207, 222, 233, 242

Apeniny, g. 232

Ariminum, m. 221, 232

Arles, m. 159

Armenia, kr. 68, 85, 147, 156, 201

Aternum, m. 232

Aures, m. 233

Azja, kon. 23, 161, 172, 183

B

Baleary, archipelag 79

Barbaryckie Pola 229

Betelem, m. 150, 151

- Bitynia, kr. 172, 193
 Bizancjum, Byzantion, m. 15, 145, 172, 188, 202
 Bizancjum, cesarstwo bizantyńskie, cesarstwo wschodniorzymskie, kr. 7, 8, 21, 29, 30, 35, 36, 42, 44, 50, 51, 53–56, 60, 62–64, 66–71, 82, 85–87, 93, 97, 147, 190, 228, 233, 248, 250, 251
 Bolsena, jez. 227, 232
 Bruttium, kr. 229
 Brytania, kr. 99, 159
 Bułgarzy, etn. 28, 30, 62, 66, 67, 83, 84, 191, 193, 195, 208, 228, 238
- C**
 Cauca (Coca), m. 145
 Cezarea Kapadocka, m. 170
 Chalcedon, m. 15, 16, 21, 25, 153, 175, 178, 198
 Cyr, m. 15, 96, 181
- D**
 Dacja Ripensis (Nadbrzeżna) 174, 187
 Dalmacja, kr. 234
 Dara, tw. 17, 85, 203, 204, 231
 Dardania, prow. 138, 203
 Dertona, m. 179
 Dunaj, rz. 44–47, 63
- E**
 Efez, m. 167, 174
 Egipt, kr. 92
 Emesa, m. 176
 Emilia, prow. 233, 234
 Epipa, m. 174
 Epirus Vetus, prow. 97, 202
 Euchaita, m. 192, 198
 Eufratejski Limes 230
 Eufratezja, prow. 230
 Europa, kont. 66, 80, 82, 151, 173, 177, 183, 199, 235
- F**
 Faeskule (Fiesole), wioska 74
 Faesulae, m. 232
 Fawentia, m. 234
- Firmum / Fermum, m. 223, 224, 232, 235, 236
 Flavia Solva, m. 74
 Florencja, m. 74
 Frankowie, etn. 58, 81, 233
 Frigidus, rz. 48, 49, 63, 72, 151
 Frygia, kr. 148, 178, 191
- G**
 Galia, kr. 48, 76, 148, 150, 159, 233
 Galicja, kr. 145
 Gawiza, reg. 203
 Genua, m. 233
 Gepidzi, etn. 81, 83, 233
 Goci (Wizygoci, Ostrogoci), etn.: 20, 21, 28, 30, 44–58, 62–67, 70–76, 81, 83, 84, 92, 144–146, 148, 154, 155, 157, 159, 160, 185–187, 189, 190, 208, 214, 216, 227–229, 231, 233, 234, 237, 238
 Grecja, kr. 13, 33, 48, 50, 54, 91, 92, 143, 152, 186, 246, 248
- H**
 Hebdomon, przedmieścia Konstantynopola 147, 151, 152, 155, 173, 200, 246
 Hellespont, cieśn. 155
 Herulowie, etn. 200
 Hierapolis, m. 131, 192
 Hippona (Hippo Regius), m. 78, 166
 Hira, rz. 124, 179
 Hiszpania, kr. 51, 57, 58, 76, 77, 163
 Horreum Margi, m. 94, 196
 Hunowie, etn. 21, 26, 44, 45, 48–51, 53, 58, 62–65, 69, 80–82, 85, 145, 155, 157, 163, 165, 170–173, 175, 177, 182, 201
 Hydruntum, m. 231
- I**
 Iatrus (dziś Kriwina), tw. 228
 Iaudas, m. 233
 Ilirikum, kr. 14, 16, 17, 30, 67, 94, 97, 98, 171, 187, 202, 203, 208, 235
 Iliryjczycy, etn. 7, 13, 67, 186, 193, 194, 202
Imperium Romanum 7, 71
 Indie (?Auksum), kr. 174, 192
 Insula, zob. Urbs Vetus 229
 Irlandia, kr. 99

- Italia, kr. 18, 27, 47, 50–57, 59, 62, 67, 73–77, 82, 83, 97, 99, 146, 148, 150, 152, 154, 157, 158, 165, 168, 169, 190, 197, 214–217, 228, 231, 234, 235, 236, 237
- Italika, m. 21
- Izauryjczycy, etn. 193
- J**
- Jemmala, m. 160
- Jerozolima, m. 13, 16, 18, 23, 40, 43, 98, 146, 152, 160, 162, 170, 172, 176, 202, 206
- K**
- Kalinikum, m. 196
- Kampania, kr. 183, 185, 229, 232, 235, 237, 238
- Kartagina, m. 58, 78, 79, 160, 170, 182, 210, 228
- Katalaunijskie Pola 53, 66, 80–82
- Katyna, m., kr. 228
- Kibyra, m. 161
- Klodiusza Wał 232
- Komana, m. 156
- Konstantynopol, m. 7, 8, 13–18, 21, 22, 24, 26–29, 32–40, 42, 43, 46, 47, 50, 53–56, 60, 63, 65, 68, 70, 75, 82, 93, 94, 96–98, 145–158, 160, 161, 163, 165–169, 173, 174, 180–182, 189, 191–194, 198–200, 202, 205, 206, 210, 214–216, 228–233, 236, 237, 238, 247–251
- Kordissus, rz. 204
- Korsyka, w. 79
- Kotiaium, m. 191
- Kukuzos, m. 156
- Kyzyk, m. 23, 169, 179
- L**
- Laodycea, m. 192, 198
- Larysa, m. 54, 97, 187
- Liguria, kr. 233
- Limnis, m. 127, 185
- Lugdunum (Lyon), m. 96, 105, 147, 178
- Lukullanum, fort 185
- Lychnidos, m. 202
- Lykaonia, kr. 201
- M**
- Macedonia I, prow. 97
- Macedonia II, prow. 97
- Macedonia, kr. 97, 187, 202
- Macedończycy, etn. 166
- Margus, rz. 196
- Maurowie, etn. 231, 235
- Mediolan, m. 15, 152, 153, 216, 232, 233
- Medowie, patrz Persowie
- Mezja Dolna, prow. 187
- Mezja (Moesia), kr. 46, 48, 54, 189, 201, 228
- Mezopotamia, kr. 92, 196, 203
- Mons Feretis, g. 234
- Myzja, patrz Mezja
- N**
- Naissus, m. 97, 171, 202
- Nato, fort 134, 196
- Neapol, m. 216, 229, 231, 235, 236
- Nicea, m. 193
- Nikomedea, m. 179
- Nikopol, m. 202
- Nisibis, m. 96, 179, 203, 204, 245
- Novae, m. 189
- O**
- Odessus, m. 201
- Oliwna Góra 98, 162
- Ortona, m. 232
- Ostia, m. 52, 231
- Otrikola, m. 160
- P**
- Pad, rz. 233, 234
- Palestyna, kr. 161, 162, 202
- Pamfilia, kr. 157
- Panonia, kr. 64
- Panormus, w. 190
- Papyrion, tw. 189
- Pautala, m. 202
- Persowie, etn. 17, 30, 67–70, 83–86, 163, 170, 171, 195, 196, 233–235
- Petra, m. 200
- Petra Pertusa, m. 234
- Picenum, kr. 221, 232, 236
- Pont, kr. 156, 194

Pontyjskie Morze 155
Propontyda, morze 155

R

Rawenna, m. 44, 55, 60, 83, 159, 162–166, 169, 178, 181, 183–185, 190, 214, 229, 230, 232–234
Ren, rz. 57
Rubikon, rz. 232
Rugiowie, etn. 54, 234
Rzymianie, etn. 45, 49, 50, 53, 54, 58, 61, 69, 71–74, 77, 78, 81, 84, 85, 92, 144, 150, 163, 165, 170, 182, 185, 191, 193, 197, 200, 208, 209, 216, 230, 233, 236, 237
Rzym, m. 13, 16, 22, 25, 33, 38, 44, 45, 48, 52, 53, 56, 58–60, 70, 74–76, 78–80, 84, 91, 92, 96, 143, 146, 149–151, 153, 155, 158–162, 164, 165, 167, 169, 170, 177, 179, 181, 183–185, 187, 192–194, 201, 206, 215, 217, 228–232, 234–237, 246–249, 251

S

Sabirowie, etn. 201
Saraceni, etn. 118, 170, 230
Sardynia, w. 79
Sarnontum, fort 203
Scalae Veteres (Collas Vatari), m. 231
Scytowie, etn. 21, 27, 51, 73, 83, 145, 157, 200
Serdyka, m. 202, 204
Singidunum, m. 97, 118, 171, 200
Sirmium, m. 104, 144
Skopje, m. 14, 256
Skupi, m. 203
Sostenium, posiadłość 201
Sozopol, m. 137, 201
Strydon, m. 14, 91, 143, 151
Swebowie, etn. 158, 242
Sycylia, w. 219, 228, 229, 236, 237
Sydon, m. 16, 199
Syrakuzy, m. 228
Syria Coele, prow. 127, 185

Ś

Śródziemne Morze 60

T

Tarent, m. 134, 197
Tars, m. 131, 193
Taurus, g. 157
Termopile 173, 202
Tesalia, kr. 187, 202
Tesalonika, m. 97, 164, 169
Toskania, kr. 229, 236
Tracja, kr. 20, 21, 32, 48, 54, 64, 67, 97, 148, 155, 163, 171, 175, 191, 193, 195, 201, 208
Trapezunt, m. 216, 220, 229
Trinakria, patrz Sycylia
Troja, m. 92
Trypolis, m. 192
Turyngowie, etn. 54
Tuscia Annonaria, kr. 220, 221, 223, 224, 232, 235
Tyrreńskie Morze 233
Tzanowie, etn. 170
Tzurta, rz. 132, 194

U

Urbinum, m. 232, 234
Urbs Vetus, m. 229, 232

W

Wandalowie, etn. 15, 18, 25, 30, 31, 56–62, 70, 74, 76–80, 86, 158, 170, 177, 182, 188, 208, 210, 215, 228, 242, 251–253
Werona, m. 234
Wezuwiusz, g. 183
Wienne, m. 150, 159

Z

Zachodniorzymskie cesarstwo, kr. 8, 44, 49, 51–53, 57–60, 63, 64, 70, 71, 74–78, 80, 81

Abstrakt

Książka poświęcona jest komesowi Marcellinowi i jego *Kronice*. Pochodząca z pierwszej połowy wieku VI, a obejmująca okres od 379 do 534 r., i uzupełniona przez anonimowego autora po rok 548 *Kronika* komesa Marcellina stanowi dzieło ważne dla badaczy zajmujących się dziejami wczesnego Bizancjum. Choć Marcellin pisał swoją *Kronikę* w Konstantynopolu, w środowisku, którego podstawowym językiem była greka, to napisał ją po łacinie, w swoim języku ojczystym. Swoją narrację ogniskował wokół spraw wschodniej części Imperium Romanum i na świat patrzył w dużej mierze oczyma mieszkańca Miasta i z pewnością można uznać go za konstantynopolitańskiego pisarza.

Książka podzielona została na trzy podstawowe części. Pierwsza z nich (pt. Autor) poświęcona jest samemu komesowi Marcellinowi, druga zaś jego *Kronice* (zawiera ona m.in. szeroko komentowany jej przekład na język polski). Trzecia część książki (*Kontynuacja Kroniki Marcellina Komesa*) poświęcona jest anonimowej kontynuacji *Kroniki* Marcellina, obejmującej okres od 534 po 548 r. Zamieszczono w niej charakterystykę tegoż dziełka, tekst łaciński i tłumaczenie na język polski wraz z komentarzem.

Słowa kluczowe: komes Marcellin, kronika, wczesne cesarstwo bizantyńskie, bizantyńska historiografia, Anastazjusz I, Justyn I, Justynian I

Abstract

Comes Marcellinus, *vir clarissimus*. The Historian and his Work

This book is devoted comes Marcellinus and his *Chronicle*. Dating from the first half of the sixth century, the *Chronicle* of Comes Marcellinus, covering the period from 379 to 534 and supplemented by an anonymous author after 548, is undoubtedly an important work for scholars dealing with the history of early Byzantium. Although Marcellin wrote his *Chronicle* in Constantinople, in a primarily Greek environment, he wrote it in Latin, his mother tongue. However, despite writing in Latin, he focused his narrative around the affairs of the eastern part of the Roman Empire and looked at the world largely through the lens of a resident of the City, and he can certainly be considered a Constantinopolitan writer.

The book is divided into three main parts. The first one (entitled *Author*) is devoted to Comes Marcellinus himself. Part two of the book (*Chronicle*) is devoted to the *Chronicle* of Marcellinus. In its initial part it presents information concerning, among other things, the principles of its composition, sources and main themes. The second part is a comprehensively commented translation of the *Chronicle* into Polish, preceded by the Latin text. The third part of the book (*Continuation of Marcellin Comes' Chronicle*) is devoted to the anonymous continuation of the *Chronicle* of Marcellinus, which covers the period from 534 to 548.

Keywords: comes Marcellinus, chronicle, early Byzantine Empire, Byzantine historiography, Anastasius I, Justin I, Justinian I

BYZANTINA ŁODZIENSIA

1997–2021

I.

Sławomir Bralewski, *Imperatorzy późnego cesarstwa rzymskiego wobec zgromadzeń biskupów*, Łódź 1997, pp. 197.
[*Les empereurs du Bas-Empire romain face aux conciles des évêques*]

II.

Maciej Kokozko, *Descriptions of Personal Appearance in John Malalas' Chronicle*, Łódź 1998, pp. 181.

III.

Mélanges d'histoire byzantine offerts à Oktawiusz Jurewicz à l'occasion de Son soixante-dixième anniversaire, éd. **Waldemar Ceran**, Łódź 1998, pp. 209.

IV.

Mirosław Jerzy Leszka, *Uzurpacje w cesarstwie bizantyńskim w okresie od IV do połowy IX wieku*, Łódź 1999, pp. 149.
[*Usurpations in Byzantine Empire from the 4th to the Half of the 9th Century*]

V.

Małgorzata Beata Leszka, *Rola duchowieństwa na dworze cesarzy wczesnobizantyńskich*, Łódź 2000, pp. 136.

[*The Role of the Clergy at the Early Byzantine Emperors Court*]

VI.

Waldemar Ceran, *Historia i bibliografia rozumowana bizantynologii polskiej (1800–1998)*, vol. I–II, Łódź 2001, pp. 786.

[*History and bibliography raisonné of Polish Byzantine studies (1800–1998)*]

VII.

Mirosław J. Leszka, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII – pierwsza połowa XII wieku)*, Łódź 2003, pp. 169.

[*The Image of the First Bulgarian State Rulers Shown in the Byzantine Literary Sources of the Period from the 8th to the First Half of the 12th Centuries*]

VIII.

Teresa Wolińska, *Sycylia w polityce cesarstwa bizantyńskiego w VI–IX wieku*, Łódź 2005, pp. 379.

[*Sicily in Byzantine Policy, 6th–9th Century*]

IX.

Maciej Kokoszko, *Ryby i ich znaczenie w życiu codziennym ludzi późnego antyku i wczesnego Bizancjum (III–VII w.)*, Łódź 2005, pp. 445.

[*The Role of Fish In Everyday Life of the People of Late Antiquity and Early Byzantium (3rd–7th c.)*]

X.

Sławomir Bralewski, *Obraz papieżstwa w historiografii kościelnej wczesnego Bizancjum*, Łódź 2006, pp. 334.

[*L'image de la papauté dans l'historiographie ecclésiastique du haut Empire Byzantin*]

XI.

Byzantina Europaea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi, ed. **Maciej Kokoszko, Mirosław J. Leszka**, Łódź 2007, pp. 573.
[*Byzantina Europaea. Studies Offered to Professor Waldemar Ceran*]

XII.

Paweł Filipczak, *Bunty i niepokoje w miastach wczesnego Bizancjum (IV wiek n.e.)*, Łódź 2009, pp. 236.
[*The Riots and Social Unrest in Byzantine Cities in the 4th Century A.D.*]

XIV.

Jolanta Dybała, *Ideal kobiety w pismach kapadockich Ojców Kościoła i Jana Chryzostoma*, Łódź 2012, pp. 480.
[*The Ideal of Woman in the Writings of the Cappadocian Fathers of the Church and John Chrysostom*]

XV.

Mirosław J. Leszka, *Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927*, Łódź 2013, pp. 368.
[*Symeon I the Great and Byzantium: Bulgarian-Byzantine Relations, 893-927*]

XVI.

Maciej Kokoszko, Krzysztof Jagusiak, Zofia Rzeźnicka, *Dietetyka i sztuka kulinarna antyku i wczesnego Bizancjum (II-VII w.)*, part I, *Zboża i produkty zbożowe w źródłach medycznych antyku i Bizancjum (II-VII w.)*, Łódź 2014, pp. 671.
[*Dietetics and Culinary Art of Antiquity and Early Byzantium (2nd-7th c.)*, part I, *Cereals and Cereal Products in Medical Sources of Antiquity and Early Byzantium (2nd-7th c.)*]

XVII.

Andrzej Kompa, Mirosław J. Leszka, Teresa Wolińska, *Mieszkańcy stolicy świata. Konstantynopolitańczycy między starożytnością a średniowieczem*, Łódź 2014, pp. 490.

[*Inhabitants of the Capital of the World:
The Constantinopolitans between Antiquity and the Middle Ages*]

XVIII.

Waldemar Ceran, *Artisans et commerçants à Antioche et leur rang social (seconde moitié du siècle de notre ère)*, Łódź 2013, pp. 236.

XIX.

Dietetyka i sztuka kulinarna antyku i wczesnego Bizancjum (II–VII w.), part II, *Pokarm dla ciała i ducha*, ed. **Maciej Kokoszko**, Łódź 2014, pp. 607.
[*Dietetics and Culinary Art of Antiquity and Early Byzantium (2nd–7th c.)*, part II, *Nourishment for the Body and Soul*]

XX.

Maciej Kokoszko, Krzysztof Jagusiak, Zofia Rzeźnicka, *Cereals of Antiquity and Early Byzantine Times: Wheat and Barley in Medical Sources (Second to Seventh Centuries AD)*, Łódź 2014, pp. 516.

XXI.

Błażej Cecota, *Arabskie oblężenia Konstantynopola w VII–VIII wieku. Rzeczywistość i mit*, Łódź 2015, pp. 213.
[*The Arab Sieges of Constantinople in the 7th and 8th Centuries: Myth and Reality*]

XXII.

Byzantium and the Arabs: the Encounter of Civilizations from Sixth to Mid-Eighth Century, ed. **Teresa Wolińska, Paweł Filipczak**, Łódź 2015, pp. 614.

XXIII.

Miasto na styku mórz i kontynentów. Wczesno- i średniobizantyński Konstantynopol jako miasto portowe, red. **Mirosław J. Leszka, Kiril Marinow**, Łódź 2016, pp. 348.
[*Metropolis between the Seas and Continents: Early and Middle Byzantine Constantinople as the Port City*]

XXIV.

Zofia A. Brzozowska, *Sofia – upersonifikowana Mądrość Boża. Dzieje wyobrażeń w kręgu kultury bizantyńsko-słowiańskiej*, Łódź 2015, pp. 478.
[*Sophia – the Personification of Divine Wisdom: the History of the Notion in the Byzantine-Slavonic Culture*]

XXV.

Błażej Szefliński, *Trzy oblicza Sawy Nemanjicia. Postać historyczna – autokreacja – postać literacka*, Łódź 2016, pp. 342.
[*Three Faces of Sava Nemanjić: Historical Figure, Self-Creation and Literary Character*]

XXVI.

Paweł Filipczak, *An Introduction to the Byzantine Administration in Syro-Palestine on the Eve of the Arab Conquest*, Łódź 2015, pp. 127.

XXVII.

Sławomir Bralewski, *Symmachia cesarstwa rzymskiego z Bogiem chrześcijan (IV–VI wiek)*

t. I: „*Niezwykła przemiana*” – *narodziny nowej epoki*, Łódź 2018, pp. 312.
[*The Symmarchy of the Roman Empire with the God of Christians (IV–VI centuries)*, vol. I:
„*Remarkable transformation*” - *the birth of a new age*]

XXVIII.

Zofia Rzeźnicka, Maciej Kokoszko, *Dietetyka i sztuka kulinarna antyku i wczesnego Bizancjum (II–VII w.)*, part III, *Ab ovo ad γάλα. Jajka, mleko i produkty mleczne w medycynie i w sztuce kulinarnej (I–VII w.)*, Łódź 2016, pp. 263.

[*Dietetics and Culinary Art of Antiquity and Early Byzantium (2nd–7th c.)*, part III, *Ab ovo ad γάλα: Eggs, Milk and Dairy Products in Medicine and Culinary Art (1st–7th c. A.D.)*]

XXIX.

Łukasz Pigoński, *Polityka zachodnia cesarzy Marcjana (450–457) i Leona I (457–474)*, Łódź 2019, pp. 223.

[*Western Policy of Emperors Marcian (450–457) and Leo I (457–474)*]

XXX.

Jan Mikołaj Wolski, *Kultura monastyczna w późnośredniowiecznej Bułgarii*, Łódź 2018, ss. 225.

[*Monastic Culture in Late Medieval Bulgaria*]

XXXII.

Sławomir Bralewski, *Symmachia cesarstwa rzymskiego z Bogiem chrześcijan (IV–VI wiek)*

t. II: *Jedna religia w jednym cesarstwie Rzymscy imperatorzy sprzymierzeni z Bogiem na straży jedności Kościoła od Konstantyna I do Justyniana I*, Łódź 2018, pp. 333.

[*The Symmarchy of the Roman Empire with the God of Christians (IV–VI centuries)*, vol. II: *The Roman Emperors allied with God on guard of the unity of the Church from Constantine I to Justinian I*]

XXXIV.

The Bulgarian State in 927–969: The Epoch of Tsar Peter I, ed. **Mirosław J. Leszka, Kiril Marinow**, Łódź–Kraków 2018, pp. 686.

XXXV.

Kazimierz Ginter, *Wizerunek władców bizantyńskich w Historii kościelnej Ewagriusza Scholastyka*, Łódź 2018, pp. 337.

[*The Image of Byzantine Emperors in Evagrius Scholasticus's Ecclesiastical History*]

XXXVI.

Zofia A Brzozowska, Mirosław J. Leszka, *Maria Lekapene, Empress of the Bulgarians: Neither a Saint nor a Malefactress*, Łódź 2017, pp. 228.

XXXVII.

Szymon Wierzbiński, *U boku bazyleusa. Frankowie i Waregowie w cesarstwie bizantyńskim w XI w.*, Łódź 2018, pp. 422.

[*By the Side of Basileus: The Varangians and the Franks in Eleventh-century Byzantium*]

XXXVIII.

Zofia Rzeźnicka, Maciej Kokoszko, *Milk and Dairy Products in the Medicine and Culinary Art of Antiquity and Early Byzantium (1st–7th Centuries AD)*,

Łódź 2020, pp. 229.

XXXIX.

Widmo Mahometa, cień Samuela. Cesarstwo bizantyńskie w relacji z przedstawicielami innych religii i kultur (VII–XV w.), red. **Zofia A. Brzozowska**,

Mirosław J. Leszka, Kiril Marinow, Teresa Wolińska, Łódź 2020, pp. 379.

[*Phantom of Muhammad, Shade of Samuel: Byzantine Empire in Relation to Members of Other Cultures and Religions (7th–15th c.)*]

XL.

Paweł Filipczak, *Namiestnicy rzymskiej Syrii w czasach przełomu (324–361 n.e.)*, Łódź 2020, pp. 286.

[*The governors of Roman Syria in the years of change (AD 324–361)*]

XLI.

Zofia A. Brzozowska, Mirosław J. Leszka, Teresa Wolińska, *Muhamad and the Origin of Islam in the Byzantine-Slavic Context: A Bibliographical History*,

Łódź 2020, pp. 386.

XLIV.

Zofia A. Brzozowska, *Chadidża i jej czarnookie siostry. Obraz kobiet bliskowschodnich z epoki narodzin islamu w średniowiecznej literaturze kręgu bizantyńsko-słowiańskiego*, Łódź 2021, pp. 298.

[*Khadijah and Her Black-Eyed Sisters: The Image of Middle Eastern Women from the Era of the Birth of Islam in the Medieval Literature of the Byzantine-Slavic Circle*]

Mirosław J. Leszka
UNIwersYTET ŁÓDZKI
WYDZIAŁ FILOZOFICZNO-HISTORYCZNY
KATEDRA HISTORII BIZANCJUM

ul. Kamińskiego 27a
90-219 Łódź, Polska
miroslaw.leszka@uni.lodz.pl

Szymon Wierziński
POLITECHNIKA ŁÓDZKA
WYDZIAŁ ORGANIZACJI I ZARZĄDZANIA
INSTYTUT MARKETINGU I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
ZAKŁAD HUMANISTYKI

ul. Wólczajska 215
90-924 Łódź
szymon.wierzbinski@p.lodz.pl

